

Ανθρώπων Μνήμες

Μαρτυρίες Ναυπακτίων

Τόμος Β΄

Παπαχαραλάμπειος Δημόσια Κεντρική
Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

ΝΑΥΠΑΚΤΟΣ 2018

Ανθρώπων Μνήμες
Μαρτυρίες Ναυπακτίων
Τόμος Β'

Ανθρώπων Μνήμες

Μαρτυρίες Ναυπακτίων

Τόμος Β΄

Καταγραφή–Απόδοση προφορικού λόγου: Ζωή Δενδραμή

Φιλολογική Επιμέλεια: Γ. Α. Λαουρδέκης

Επιμέλεια έκδοσης: Γιάννης Χαλάτσος

ΕΚΔΟΣΗ

Παπαχαραλάμπειος Δ. Κ. Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

ΝΑΥΠΑΚΤΟΣ 2018

Η έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία των παρακάτω χορηγών:

ΠΛΑΣΤΙΚΑ
ΚΟΤΡΩΝΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ
ΠΑΝΟΥ

ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ • ΔΗΜΟΤΙΚΟ • ΓΥΜΝΑΣΙΟ • ΛΥΚΕΙΟ

Χαρτί & Καλαμάρι

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ - ΧΑΡΤΙΚΑ

Αγγελόπουλος Σ. Βασίλειος

Ν. Μπότσαρη & Μεσσηνίων - Ναύπακτος

ΑΡΟΛΛΟΝ
LIBRARY SUITES

Ανθρώπων Μνήμες Μαρτυρίες Ναυπακτίων Τόμος Β΄

Υπεύθυνος έκδοσης:

Παπαχααραλάμπειος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

Καταγραφή – Απόδοση προφορικού λόγου: Ζωή Δενδραμή

Φιλολογική επιμέλεια: Γεώργιος Α. Λαουρδέκης

Επιμέλεια έκδοσης: Γιάννης Χαλάτσης

Δακτυλογράφηση κειμένων: Όλγα Στυλιάρá

Σχεδιασμός εξωφύλλου: Παναγιώτης Γεωργακόπουλος

ΕΚΤΥΠΩΣΗ ασήμηκόπουλος

Μεσολόγγι, Ιωσήφ Ρωγών 24

τηλ.: 26310 22428 • e-mail: asimtype@otenet.gr

ISBN: 978-960-98088-8-0

Copyright: Παπαχααραλάμπειος Δ. Κ. Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου

Α. Κοζώνη 7 – 303 00 Ναύπακτος

Τηλέφωνο: 26340 27388

Τηλεfax: 26340 27478

E-mail: mail@vivl-nafpakt.ait.sch.gr

Πρόλογος

Στον πρώτο τόμο έχει καταχωρηθεί η εμπεριστατωμένη εισαγωγή του διευθυντή της Βιβλιοθήκης Γιάννη Χαλάτση, που αιτιολογεί με επιστημονική πληρότητα την αξία και σημασία των μαρτυριών αυτών, στην οποία πρέπει να ανατρέξει ο ενδιαφερόμενος. Για τον αναγνώστη όμως που δεν γνωρίζει την έκδοση του πρώτου τόμου, καλόν είναι να δώσουμε μερικές διευκρινίσεις.

Οι τόμοι περιλαμβάνουν τις μαρτυρίες απλών ανθρώπων του μόχθου και της βιοπάλης, αλλά και σε μικρότερη κλίμακα ανθρώπων με ευρύτερη μόρφωση, σημαντική επαγγελματική πορεία και προσωπικό κύρος. Θα περιορισθώ στην πρώτη κατηγορία για να απαντήσω στο ερώτημα που ενδεχομένως θέσουν οι καλοπροαίρετοι αναγνώστες των συνεντεύξεων αυτών και είναι: Τι θα προσφέρουν στην γενικότερη Ιστορία και στην κοινωνία οι ιστορίες απλών ανθρώπων;

Θα απαντήσουμε ότι η ωφέλεια είναι πολλαπλή. Την Ιστορία δεν την γράφουν μόνο οι κάθε είδους επώνυμοι αλλά και οι απλοί άνθρωποι. Και αυτοί εργάζονται και συνεισφέρουν στην ανάπτυξη και ευημερία της χώρας, στρατεύονται, πολεμούν, εάν χρειασθεί, και συμμετέχουν στην κοινωνική ζωή.

Επομένως, η ιστορία κάθε πολίτη της χώρας μας και του Έλληνα του εξωτερικού αποτελεί μέρος της γενικής Ιστορίας και πολλές φορές είναι διδακτική για όλους εκείνους που αγωνίζονται στον στίβο της ζωής. Ταυτόχρονα είναι και μέρος της ναυπακτιακής τοπικής Ιστορίας, η οποία εμπλουτίζεται περαιτέρω με τις μαρτυρίες – μνήμες.

Πρέπει όμως να τονισθεί ότι οι μαρτυρίες αυτές είναι προφορικές. Ο συνεντευξιαζόμενος αφηγείται ό,τι θυμάται από τη ζωή του. Ίσως στη ρύμη του λόγου να ξέχασε λεπτομέρειες λόγω και της μακράς απόστασης από τα συμβάντα ή να πρόσθεσε εμπειρίες τρίτων σαν δικές του.

Επομένως, ο αναγνώστης ή ο ιστορικός που θα χρησιμοποιήσει την μαρτυρία πρέπει να είναι προσεκτικός και ελεγκτικός, ιδιαίτερα στην αφήγηση ιστορικών γεγονότων ή στη χρονολόγησή τους.

Οι επιφυλάξεις αυτές είναι εύλογες, αλλά δεν μειώνουν την αξία των προφορικών διηγήσεων, που αποτελούν πηγή της τοπικής και γενικής Ιστορίας, της Λαογραφίας, της Γλωσσολογίας και της Κοινωνιολογίας. Η αμεσότητα του προφορικού λόγου ελκύει, συγκινεί και δημιουργεί πλήθος συναισθημάτων. Μέσα από τις αφηγήσεις ξεδιπλώνεται η προσωπική αντίληψη του αφηγητή για τη ζωή και τον τρόπο λύσης των πολλών προβλημάτων. Επομένως, πολλές επιστήμες έχουν τη δυνατότητα ν' αντλήσουν πληροφορίες και να εξαγάγουν αξιόλογα συμπεράσματα.

Για όλους αυτούς τους λόγους είναι άξιοι επαίνων οι συντελεστές της έκδοσης και ευχόμαστε να καταστεί δυνατή η έκδοση όλων των προσωπογραφιών. Η ωφέλεια θα είναι μεγάλη.

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ Δ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ
Επίτιμος Πρόεδρος της Εταιρείας Ναυπακτιακών Μελετών

Εισαγωγή

Γιάννης Χαλάτσος

Ο πρώτος τόμος της σειράς “Ανθρώπων μνήμες: Μαρτυρίες Ναυπακτίων”, που δημοσιεύθηκαν παλιότερα στην τοπική εφημερίδα *Εμπρός*, κυκλοφόρησε το 2017 με εκδότη την Παπαχαλαράμπειο Δημοσία Κεντρική Βιβλιοθήκη. Η έκδοση είχε καλή υποδοχή από τους Ναυπακτίους. Το βιβλίο διαβάστηκε, δέχθηκε κυρίως θετικά σχόλια και υπήρξαν παροτρύνσεις και αιτήματα να συνεχιστεί η έκδοση και των υπόλοιπων συνεντεύξεων. Επειδή η έκδοση απαιτεί ένα σοβαρό οικονομικό κόστος, προχωρήσαμε με εθελοντικές προσφορές αναγνωστών. Η Εταιρεία “Πλαστικά Κοιρώνης” μαζί με το “**Apollon Library Suites**”, το “**Centro Porto**” και το “**Χαρτί και Καλαμάρι**”, ήταν εκείνοι που ανταποκρίθηκαν με προθυμία στο αίτημά μας, ώστε να καλυφθεί το υπόλοιπο ποσό του κόστους. Τους ευχαριστούμε για τη στήριξή τους αυτή και τους ευχόμαστε να συνεχίσουν τις ανιδιοτελείς προσφορές τους στο κοινωνικό σύνολο και τον τόπο μας.

Γι’ αυτούς που δεν έτυχε να διαβάσουν τον πρώτο τόμο κρίνεται σκόπιμο να επαναληφθούν μερικές πληροφορίες σχετικά με την έκδοση.

Οι συνεντεύξεις λήφθηκαν από πρόσωπα που διαμένουν στη Ναυπακτία και τη Δωρίδα καθώς και άτομα που έζησαν στην περιοχή τα παιδικά τους χρόνια και σήμερα ζουν στο εξωτερικό και δημοσιεύθηκαν στη σειρά “Ανθρώπων μνήμες” της τοπικής εφημερίδας *Εμπρός* Ναυπάκτου από το 2007 μέχρι το 2017. Τις συνεντεύξεις πήρε η δημοσιογράφος κ. Ζωή Δενδραμή, η οποία με επαγγελματισμό και ευαισθησία κατάφερε να δημιουργήσει ένα ελκυστικό δημοσιογραφικό προϊόν. Στόχος της προσπάθειας αυτής ήταν να καταγραφούν οι σημαντικές εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά τις τελευταίες δεκαετίες στον τόπο μας, με έμφαση σε αναφορές στην Ιταλική και Γερμανική Κατοχή, τον Εμ-

φύλιο, την Πείνα και την Αντίσταση, από τους τελευταίους επιζώντες της περιόδου αυτής.

Για το λόγο αυτό και οι παρούσες αφηγήσεις μπορεί να αποτελέσουν πολύ ενδιαφέρον υλικό καταγραφής της Τοπικής Ιστορίας από μελλοντικούς ειδικούς ερευνητές, οι οποίοι συνήθως επινοούν και ειδικά φίλτρα για να αναλύσουν τα δεδομένα αυτά.

Προλογίζοντας τον πρώτο τόμο της σειράς ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου κ. Ιερόθεος έγραψε: «Εκείνο που θέλω να σημειώσω στον πρόλογο αυτόν είναι ότι όταν ερχόταν ή εφημερίδα Εμπρός στο γραφείο μου, διάβαζα όλη την ύλη της, όμως με εντυπωσίαζε ιδιαίτερα η στήλη “Ανθρώπων μνήμες”, την οποία διάβαζα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο αυθεντικός και ατόφιος λόγος των ανθρώπων, η εξομολογητική τους διάθεση, η ειλικρίνεια των λόγων τους και η προσωπική τους ιστορία ζωντάνευαν μια ολόκληρη κοινωνία του παρελθόντος. Έτσι, μάθαινα την Ιστορία του τόπου, τον ηρωισμό των ανθρώπων του, την ευαισθησία τους, τους αγώνες για την επιβίωση και την ανάπτυξη της οικογένειάς τους και πολλά άλλα. Συνήθως, η Ιστορία γράφεται από τους εγγράμματους και τους λογίους, αλλά κυριολεκτικά πλουτίζεται από τις αναμνήσεις των απλών ανθρώπων, που δεν είχαν ποτέ την επιθυμία και την δυνατότητα να την καταγράψουν».

Επίσης, στον πρόλόγό της η κ. Αντιγόνη Μουχτούρη, (Πρωτοβάθμια καθηγήτρια τμήματος Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της Λωρραίνης) γράφει: «Οι αναμνήσεις είναι πλούσιες σε δημιουργικότητα, για να τα βγάζουνε πέρα στις αντιξοότητες που η ζωή προκαλεί. Έτσι, γίνονται ένα παράδειγμα για τη ζωή των σύγχρονων ανθρώπων και, μολονότι οι δυσκολίες σήμερα δεν μοιάζουν με τις παλαιότερες, δίνουν στις νεώτερες γενεές να καταλάβουν ότι η δημιουργικότητα για τον άνθρωπο είναι το σημαντικότερο πράγμα, μιας και θα υπάρχουν πάντοτε αντιξοότητες για να αντιμετωπίσει. Θα λέγαμε λοιπόν ότι οι αναμνήσεις έχουν ένα λειτουργικό χαρακτήρα, καθώς βοηθούνε τον άνθρωπο να ξεφύγει από τον φόβο που του δημιουργεί η ζωή σκεπτόμενος ότι **“εάν υπήρξα κάποτε, θα εξακολουθώ να υπάρχω”**».

Το βιβλίο αυτό απευθύνεται ιδιαίτερα στους νέους και στην εκπαιδευτική κοινότητα της περιοχής μας. Πιστεύουμε ότι ο νεαρός αναγνώστης αυτού του βιβλίου θα αποκτήσει πιο ξεκάθαρη εικόνα για την καθημερινή ζωή των γονιών του και των παππούδων του, για τις συν-

θήκες ζωής που δημιουργήθηκαν μέσα από βασικές πράξεις επιβίωσης. Θα του δοθεί έτσι μια καλή ευκαιρία να στοχαστεί πάνω στις αλλαγές της φυσιογνωμίας της τοπικής κοινωνίας και να δει το παρόν με φόντο το παρελθόν της αλλά και να προβληματιστεί για το μέλλον της.

Η ακριβής μεταφορά του προφορικού λόγου σε γραπτό, σε μερικές περιπτώσεις, παρουσιάζει δυσκολίες, ιδιαίτερα όταν χρησιμοποιούνται ιδιωματικές φράσεις. Καταβλήθηκε προσπάθεια από τον φιλόλογο κ. Γεώργιο Λαουρδέκη να αποδοθεί πιστά ο προφορικός λόγος των αφηγητών και συγχρόνως να τηρηθούν οι σχετικοί κανόνες της Νεοελληνικής γλώσσας, όπως καταγράφονται κυρίως στη Νεοελληνική Γραμματική του Αγαππού Τσοπάνάκη.

Η σειρά των πενήντα συνεντεύξεων που ακολουθεί έγινε με βάση την ηλικία των αφηγητών. Θέλοντας να τιμήσουμε μια Ναυπάκτια τραγουδίστρια με πλούσια σταδιοδρομία και προσφορά στο Δημοτικό τραγούδι, την κ. Βάσω Χαρακίδα, προσθέσαμε και τη δική της συνέντευξη, η οποία δεν είχε προλάβει να δημοσιευθεί στην εφημερίδα.

Θεώνη Λέλλου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 14/3/2008)

«Κατάγομαι από τη Χώμορη. Από εκεί ήταν και οι δυο γονείς μου, η Κατερίνη και ο Γιάννης Ιακώβου. Εγώ γεννήθηκα το 1907. Είμαι 101 ετών. Αν και τα καρτιά μας κάπκαν στον πόλεμο, όταν μας τα ξανάφτιαξαν, μ' έγραψαν για το 1909, αλλά είμαι το 1907. Είχα άλλα τρία αδέρφια, την Μαριγώ, την Ολυμπία και τον Γιώργο. Οι γονείς μου ασχολιόνταν με τ' αγροτικά στο χωριό».

Βοηθούσατε κι εσείς στα χωράφια;

«Εμ, κιο... Όταν μεγάλωσα, βοηθούσα κι εγώ. Είχαμε απ' όλες τις καλλιέργειες. Έσκαβαμ', έσπερναμ'. Μπροστά*, είχαμ' βόδια, δεύτερα, είχαμ' άλογα. Σπέρναμε καλαμπόκια, σιτάρια, κριθάρια, απ' όλα».

Σχολείο πήγατε, κ. Θεώνη;

«Δεν πήγα σχολείο... Δεν πήγαιναν τότε τα κορίτσια σχολείο».

Θα θέλατε να πάτε;

«Αν ήθελα λέει... Δυστυχώς όμως! Μόνο ο αδελφός μου πήγε. Συνέχισε και στο Γυμνάσιο μετά, στον Πλάτανο».

Αν μαθαίνατε γράμματα, τι θα θέλατε να γίνετε, γιατρός μήπως;

«Ωχ, σε μεγάλα πράγματα με πας!»

Δασκάλα, θα θέλατε;

«Α, αυτό ναι. Όχι και γιατρός!»

* Σ.Τ.Ε. μπροστά...δεύτερα· “πρώτα...ύστερα”.

Από τα παιδικά σας χρόνια στο χωριό τι έχετε να μας πείτε;

«Αλλιώς ήταν ο κόσμος τότε και αλλιώς είναι τώρα. Ήταν όλοι χαρούμενοι, ενώ τώρα έχουμε πιο πολλές στενοχώριες. Ήταν καλός ο κόσμος. Νοιαζόταν ο ένας για τον άλλον. Τώρα μπορεί να μην πεινάμε και να τάχουμε όλα, αλλά... δεν υπάρχει αυτή η αγάπη ποῦτανε μια φορά. Όταν γιόρταζε κάποιος, γύριζαν οῦλοι οι χωριανοί στον εορταζόμενο. Μόλις σχόλαγε η εκκλησία, κίναγαν πρώτα οι άντρες για τα “χρόνια πολλά” και τ’ απόγευμα κίναγαν οι γυναίκες. Έτσι το είχαμε συνήθειο μια φορά. Τα παιδιά δεν είχαμε παιχνίδια, όπως τάχουν οῦλα τώρα, αλλά παίζαμε πεντόβολα, κρυφτό και τέτοια παιχνίδια και το ευχαριστιόμασταν πάρα πολύ».

Πείτε μας πώς ντυνόσασταν τότε; Πλέκατε μόνοι σας τα ρούχα σας;

«Όποιος ήθελε έπλεκε, αλλά εμείς από τότε είχαμε καλά ρούχα. Από μικρά. Αγοράζαμε υφάσματα από τον Πλάτανο ή τη Ναύπακτο και έρχονταν κάποιοι Κοζιτσιάνοι ραφτάδες και μας έραβαν. Ήταν πολύ καλοί στη δουλειά τους. Για να κατέβουμε στη Ναύπακτο για ψώνια (με τα πόδια φυσικά), κάναμε δεκαπέντε ώρες! Εγώ κατέβηκα στη Ναύπακτο πρώτη φορά, όταν ήμουν είκοσι χρονών. Ενώ για τον Πλάτανο ήταν μόνο μισή ώρα με τα πόδια από τη Χώμορη. Εκεί πηγαίναμε για τα ψώνια μας. Επίσης, όποιος είχε λεφτά έπαιρνε καλά παπούτσια, όποιος δεν είχε έφτιαχνε γουρνοτσάρουχα. Τάφτιαχναν όμως πλεκτά, πολύ όμορφα και ήταν καλύτερα και από τα κανονικά παπούτσια».

Γιατρό είχατε στο χωριό σας;

«Στον Πλάτανο υπήρχε γιατρός. Όποιος χρειαζόταν, κοντά ήταν. Γιατρός ήταν, θυμάμαι, ο Οδυσσέας Πατούχας. Μια φορά είχα αρρωστήσει και πήγα. Είχα πάθει ελονοσία με σαράντα πυρετό. Μου πέρασε όμως γρήγορα».

Πώς γιορτάζατε το Πάσχα;

«Γλεντάγαμε πιο πολύ από τώρα. Ψέναμε και τα κατοίκια μας, βάφαμε και τ’ αυγά μας».

Τα Χριστούγεννα είχατε χοιρινό;

«Αν είχαμε; Έφτιαχναμ' γουρούνια εκατό οκάδες. Φτιάχναμε και ματιές, φτιάχναμε και τσιγαρήθρες».

Τι ακριβώς είναι οι τσιγαρήθρες και πώς τις φτιάχνετε;

«Οι τσιγαρήθρες είναι το λίπος του χοιρινού με λίγο κρέας. Άκου πώς γινόταν: Κόβαμε το λίπος από το γουρούνι. Το βάζαμε μέσα σ' ένα μεγάλο καζάνι και μόλις έβραζε, έπαιρνε και έλιωνε. Πέταγαμ' και λίγο κρέας μέσα, όσο ήθελε ο καθένας. Έβραζαν μαζί κι όταν κόντευε το λίπος να λιώσει, άδειαζαμ' το πολύ λίπος σε δοχεία. Έμεναν οι τσιγαρήθρες και τηγανίζονταν και γίνονταν τραγανές. Τις βάζαμε στο πιάτο, έστιβαμ' λεμόνι μέσα και τις τρώγαμε. Ήταν πολύ νόστιμες!»

Το λίπος που βάζατε στα δοχεία πού το χρησιμοποιούσατε;

«Το βάζαμε στα φαγητά αντί για λάδι. Έφτιαχναμ' τότε φαγητά μ' αυτό και πίτες. Χόχλαζε η γλίνα μέσα. Γίνονταν κάτι φαγιά, νοστιμάδες! Άντε φάε τώρα...»

Σίγουρα θα ήταν πολύ νόστιμα τα φαγητά, το λίπος όμως παχαίνει.

«Δεν μας βόλγιε για πάχια τότε. Όλη μέρα δουλεύαμε, με το τσαπί στο χέρι ήμασταν. Μήπως κι είχαμε και άλλα παχυντικά φαγητά τότε, όπως υπάρχουν τώρα;»

Πείτε μας για το γάμο σας, κ. Θεώνη.

«Όταν παντρεύτηκα, ήμουν 25 ετών. Ο άντρας μου ήταν ο Γιώργος Λέλλος, από την Καστανιά. Ήταν πολύ κοντά τα χωριά μας. Παντρετήκαμε με προξενιό».

Τον θέλατε ή τον πήρατε με το ζόρι;

«Μπα με το ζόρι. Καμία δεν παντρευόταν με το ζόρι. Τον είδα, με είδε και τα τελειώσαμε. Τότε μάλιστα δεν είχα τον πατέρα μου, είχε πεθάνει. Τη μάνα μου μόνο είχα και την κράτησα μαζί μου στο σπίτι μου 25 χρόνια».

Να υποθέσω ότι, αφού δεν ζούσε ο πατέρας σας, δεν θα είχατε προίκα.

«Βέβαια και είχα προίκα. Πουλήσαμε ένα κτήμα που είχα στο χωριό, ένα “τσιφλίκι”, όπως το λέγαμε, και πήρα 50.000 δραχμές. Ήταν πολλά τότε αυτά τα λεφτά, είχαν μεγάλη αξία. Πήρα τότε με τον άντρα μου ένα κτήμα 6,5 στρέμματα στο Ξηροπήγαδο, μιας και είχε σπίτι εκεί, όπου μέναμε. Και ακόμα εδώ είμαι. Κάναμε σιγά – σιγά και τέσσερα παιδάκια, τον Κώστα, την Χαρίκλεια, την Κατερίνα και τον Νίκο. Με τον Νίκο ζω όλα μου τα χρόνια και περνάω πολύ καλά».

Ο άντρας σας τι δουλειά έκανε;

«Ήταν ψιλικατζής (γυρολόγος). Για 4 – 5 χρόνια πήγε και δούλεψε στην Αμερική. Ήταν και ο πατέρας του έξω. Εγώ δεν πήγα μαζί του, είχα τα παιδιά. Γυρνώντας εκείνος από την Αμερική, ήταν η κακή του τύχη. Αρρώστησε, έπαθε την παλιαρρώστια και πέθανε 59 ετών».

Στην Κατοχή πώς ήταν τα πράγματα για την οικογένειά σας; Υπήρχε πείνα;

«Υπήρχε πείνα και δυνατή κιόλας. Τα σπόρια ποῦχαμε για να σπείρουμε τ' ἄλέσαμ' και πολέμαγαμ' μ' αυτά να ζήσουμε τα παιδιά. Αυτά είχαμε για να φάμε τον πρώτο χρόνο. Τέτοια πείνα!»

Την επόμενη χρονιά δηλαδή δεν είχατε να σπείρετε;

«Βρήκαμε. Είχανε οι Μορνιώτες, αυτού σα πέρα και πήγαμε και πήραμε. Δεν άργησε μονάχα πες η Κατοχή. Δεν χασομέρησε. Αν χασομέραγε...»

Τα παιδιά τι τα ταΐζατε; Βρίσκατε γάλα;

«Είχα δικό μ' γάλα εγώ. Τα θήλαζα μέχρι μεγάλα τα παιδιά μου εγώ. Έως και δυο χρονών. Όλες οι μάνες τα θηλάζαμ'. Ακούς, λέει, ν' αγοράσουμε γάλα. Καμία. Έπειτα, τα παιδιά μου έτρωγαν ό,τι έτρωγαμ' κι εμείς, φασόλια, φακές, ρεβίθια, ό τι έσπερναμ' στο χωράφι μας».

Μπορείτε να μας πείτε κανένα περιστατικό με τους Ιταλούς ή τους Γερμανούς;

«Μην τα μελετάς, μην τα μελετάς! Τι να σου πω! Μια φορά έπιασαν

μερικούς απ' εδώ και μαζί και τον άντρα μου. Γιατί; Δεν ξέρω. Ίσως να έψαχναν κάποιον. Βγήκα κι εγώ έξω να δω τι γίνεται και πού τον πάνε κρατώντας ένα από τα παιδιά αγκαλιά και μου λέει ένας Ιταλός: “Μέσα! Μέσα εσύ με το πίκολο!” Είχα φοβηθεί τόσο πολύ, έλεγα πάει τώρα, θα τον σκοτώσουν τον άντρα μου. Ευτυχώς όμως, ως το βράδυ τους αμόλψαν. Άλλο τίποτε δεν έγινε με κανέναν. Πέρναγαν Ιταλοί, πέρναγαν Γερμανοί, δεν μας πείραξαν. Στην αρχή της Κατοχής, είχε πάει και ο άντρας μου στην Αλβανία. Μούλεγε για το κρύο και για τις παγωμάρες. Πολλοί έπαθαν κρυοπαγήματα. Αυτός ήρθε καλά πίσω».

Καμιά φασαρία με αντάρτες θυμάστε;

«Όχι, ούτε με τους αντάρτες είχαμε κανένα πρόβλημα. Ίσα – ίσα. Έρχονταν καμιά φορά και μας ζηταγαν φαγητό και να τους πλύνουμε. Εγώ φαΐ δεν τους έδινα, δεν είχα πλεόνασμα. Τα παιδιά μου πείναγαν. Τ'ς έπλενα όμως πολλές φορές. Με το συμπάθιο, τόση ψείρα είχανε, σαν τσιμπούρια, θηρίο πράμα. Και πολλές. Πώς είναι τα μυρμήγκια που βγαίνουν από καταή από τις φωλιές τους; Έτσι έβγαιναν και οι ψείρες απ' αυτούς. Γεμάτοι ήταν. Να μη σώσει παιδάκι μ' να την ιδείτε αυτήν την ημέρα. Βράζαμε τα ρούχα τους και ψόφαγαν οι ψείρες. Ψείρα να ιδούν τα μάτια σου! Τους λυπόμουνα πολύ».

Κολλήσατε καθόλου ψείρες εσείς, όπως πιάνατε τα ρούχα τους;

«Σάμπως τους έβαναμ' μες στο σπίτι. Απ' έξω κάθονταν. Κι εμείς τότε τις βρύσες και τις λεκάνες μας έξω τις είχαμε. Όχι μες στο σπίτι. Ποτέ δεν κόλλησα ούτε εγώ ούτε τα παιδιά».

Όλα λοιπόν καλά για την οικογένεια, αφού δεν είχατε κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα όλα αυτά τα χρόνια.

«Δόξα τῷ Θεῷ, καλά τα πήγαμε εμείς. Μια φίλη μου όμως, η Βασιλική, εκείνα τα πρώτα χρόνια παντρεύτηκε με τον Δημήτρη Δενδραμή. Έμεινε έγκυος με δίδυμα. Στη γέννα πέθανε το ένα μωρό και μετά από λίγες μέρες πέθανε κι εκείνη. Για να μπορέσει να ζήσει το άλλο μωρό (ένα αγοράκι που τ'όβγαλαν Βασίλη, τ' όνομα της μάνας του), έπρεπε να πει μπιρικό γάλα. Δεν υπήρχε αγοραστό, άλλωστε. Τότε εγώ και δυο-τρεις ακόμα γειτόνισσες που είχαμε γάλα, γιατί θηλάζαμε τα δικά μας παιδιά, πηγαίναμε και θηλάζαμε κι εκείνο. Ό,τι έμενε από το παιδί μου

πήγαινα και τῶδινα στον Βασίλη. Πολλές φορές κράταγα όμως από το δικό μου παιδί για να δίνω σε κείνο περισσότερο».

Τώρα πιστεύετε ότι θα τῶκανε αυτό κάποια νέα γυναίκα;

«Δεν θηλάζουν τώρα τα δικά τους παιδιά και θᾶδιναν σε ξένο παιδί; Μπα, παιδάκι μ'! Δεν τα βυζαίνουν τα παιδιά τους τώρα οι γυναίκες, να πάρουν πυτιά απ' τη μάνα».

Πιστεύετε ότι τα ζευγάρια ήταν πιο δεμένα παλιότερα;

«Για όνομα του Χριστού και της Παναγίας! Δεν χώριζαν τα ζευγάρια έτσι όπως κάνουν τώρα με το παραμικρό. Στους χίλιους ένας αν θα χώριζε. Διαφωνούσαν και τότε τα ζευγάρια, αλλά βάσταγαν. Βάσταγα εγώ εσένα, βάσταγες εσύ εμένα (στις κουβέντες). Αυτό είναι. Πρέπει νᾶχεις και λίγη λογική. Αμ τώρα το διαζύγιο το πήραν εμπόριο, παιδάκι μου».

Δεν μας είπατε για τα εγγόνια σας κάτι.

«Α, έχω οκτώ εγγόνια και έξι δισέγγονα».

Χαίρεστε να τα βλέπετε;

«Αν χαίρομαι λέει; Καλύτερα τᾶχω από τα παιδιά μου».

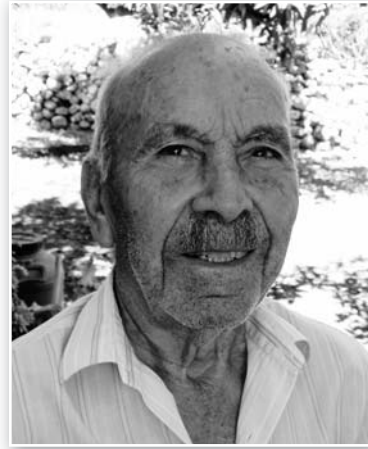
Το μυστικό της μακροζωίας σας ποιο είναι;

«Κοίτα να δεις... και οι άλλες δυο αδελφές μου είχανε περάσει τα εκατό. Τι να σου πω; Δεν πρέπει νᾶχεις άγχος. Εγώ προσέχω και το φαγητό μου πάντα. Τρώω λίγο απ' όλα, αλλά περισσότερο τα χόρτα, το τυρί και το γάλα, από μια κούπα πρωί και βράδυ. Τίποτ' άλλο. Κυρίως μακριά απ' το άγχος».

Γεράσιμος Πλούμης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 24/8/2007)

«Οι γονείς μου, Γεώργιος και Βασιλική, από την Αμπελακιώτισσα ή Κοζίτσα, έκαναν επτά παιδιά, τέσσερα κορίτσια και τρία αγόρια. Εγώ γεννήθηκα το 1913. Ο πατέρας μου δυστυχώς πέθανε πολύ νέος, σαράντα ετών και η μάνα μου έμεινε μόνη της με τόσα παιδιά στην ευθύνη της. Παρόλα αυτά ήταν δραστήρια και κοιτάζε μπροστά. Δεν μας κράτησε στο χωριό, να γίνουμε τσοπάνηδες. Μας έστειλε όλα τα παιδιά να προκόψουμε. Έστειλε πρώτα τον μεγάλο μου αδελφό, τον Κώστα, σ' ένα ξάδελφό της στην Αθήνα, που είχε γαλατάδικο, να δουλέψει. Έπειτα, πήγε εκεί και ο άλλος μου αδελφός, ο Νίκος. Μόλις έβγαλα κι εγώ το Δημοτικό, με έστειλαν στην Πενταγιού, σ' έναν τσαγκάρη, για να μάθω την τέχνη. Τότε, για να πάει κάποιο παιδί κοντά σε κάποιον για να μάθει τη δουλειά, έπρεπε να πληρώσει από δύο έως τρεις χιλιάδες δραχμές. Εγώ δεν είχα να πληρώσω, αλλά είχε μιλήσει του τσαγκάρη ο γαμπρός μου (είχε παντρευτεί εντωμεταξύ η μία από τις αδελφές μου), που τον γνώριζε κι έτσι δέχτηκε να με πάρει δωρεάν. Έμεινα λοιπόν εκεί περίπου δύο χρόνια».

Πώς ήταν η ζωή σας εκεί και κάθε πότε βλέπατε τη μάνα σας;

«Πώς νάναι η ζωή μου; Εκεί έτρωγα, εκεί κοιμόμουν. Συνήθως, με τάιζαν μπομπότα. Στη μάνα μου μόνο το Πάσχα πήγαινα. Τα Χριστούγεννα ο δρόμος έκλεινε από τα χιόνια. Πώς να πάω; Εντωμεταξύ, από την Πενταγιού μέχρι την Αμπελακιώτισσα ήταν έξι ώρες δρόμο. Δεν ήταν εύκολο να πηγαίνω συχνά».

Γιατί φύγατε από 'κεί μετά από τα δύο χρόνια; Τι κάνατε μετά;

«Αποφάσισα να φύγω, γιατί εκείνος ο μάστορας ήταν γέρος και δεν ήταν πολύ καλός τεχνίτης. Ήθελα να πάω σε άλλον, να μάθω καλύτε-

ρα αυτή τη δουλειά. Πήγα λοιπόν στη Μακρυνεία. Εκεί βρήκα έναν τσαγκάρη και με πλήρωνε μεροκάματο 14 δραχμές. Δεν ήταν και πάλι εύκολα όμως για μένα. Είχα έξοδα και δεν μου έμεναν σχεδόν τίποτα. Το φαγητό μου, που ήταν η φασολάδα, είχε 4 δραχμές. Το ψωμί είχε 8 δραχμές η οκά. Εγώ έπαιρνα ένα κομμάτι που κόστιζε 2 δραχμές. Το βράδυ πάλι έπαιρνα ένα κομμάτι ψωμί με 2 δραχμές κι ένα κομματάκι τυρί 2 δραχμές. Τα καθημερινά μου έξοδα δηλαδή έφθαναν στις 10 δραχμές. Τι να μου μείνουν; Έπρεπε να πλένω και τα ρούχα μου κ.λπ. Κοιμόμουν μέσα στο μαγαζί, στο πάτωμα, με μια κουβέρτα. Μάλιστα έπρεπε να σηκώνομαι και πιο νωρίς, να καθαρίσω, για να βρει το αφεντικό πεντακάθαρο το μαγαζί. Στο ίδιο μαγαζί υπήρχαν άλλα τέσσερα μαστόρια, πιο έμπειροι, οι οποίοι πληρώνονταν 70 δραχμές την ημέρα. Εκεί έμεινα ενάμιση χρόνο κι έμαθα πολύ καλά τη δουλειά».

Επιστρέψατε μετά στο χωριό σας, κ. Γεράσιμ;

«Όχι, τι να κάνω εκεί; Πήγα στην Πάτρα. Είχα ακούσει για ένα μεγάλο εργοστάσιο, ας πούμε, που δούλευαν κάπου εξήντα τσαγκαράδες, του Γεωργαντόπουλου. Εκεί δούλεψα δύο χρόνια βγάζοντας πολύ καλό μεροκάματο. Μετά από 'κεί, ήρθα στη Ναύπακτο. Είχε γυρίσει και ο αδελφός μου και είχε ανοίξει γαλακτοπωλείο. Εγκαταστάθηκα λοιπόν κι εγώ στο πίσω μέρος του μαγαζιού και έφτιαχνα παπούτσια. Επειδή μου άρεσε πολύ το κυνήγι και πήγαινα όποτε μπορούσα, είχα πελάτες όλους τους κυνηγούς. Πήγαινα πολύ καλά, μέχρι που ήρθε και η ώρα να πάω στρατιώτης. Παρουσιάστηκα στο Μεσολόγγι κι έφθασα να πάω τσολιάς στην Ανακτορική Φρουρά, με πρόεδρο τότε της Δημοκρατίας τον Ζαΐμη, που ήταν Πατρινός. Απολύθηκα το 1935».

Πώς σας επέλεξαν να ενταχθείτε στους Εύζωνες; Πείτε μας γι' αυτήν την εμπειρία σας.

«Στην αρχή με είχαν στον ουλαμό. Με εκπαίδευαν για λοχία. Ήθελα όμως να βρω τρόπο να πάω στην Αθήνα, γιατί εκεί, αν δούλευα τις ελεύθερές μου ώρες σαν τσαγκάρης, θα έπαιρνα πολλά λεφτά. Μίλησε λοιπόν για μένα ένας ξάδελφός μου, που ήταν επιτελάρχης και έτσι πήρα μετάθεση. Το ύψος μου άλλωστε ήταν ιδανικό, ήμουν 1,80. Έμεινα λοιπόν δώδεκα μήνες στην Αθήνα σαν τσολιάς στην φρουρά. Ασκήσεις μάς έκαναν στις στήλες του Ολυμπίου Διός. Εμείς είχαμε πραγματικά

αυστηρές δεσμεύσεις. Οι άλλοι στρατιώτες, ας πούμε, έβγαιναν για βόλτα συχνά και εύκολα. Εμείς περνούσαμε από αυστηρή επιθεώρηση. Η κάλτσα να μη ζαρώνει, τα κουμπιά να είναι καλά γυαλισμένα, το κολάρο πλυμένο κατάσπρο, τα τσαρούχια βερνικωμένα κ.λπ. Εκείνοι που είχαν σπίτι στην Αθήνα έβγαιναν κανονικά με τη στολή από το στρατόπεδο, μπορούσαν όμως μετά να πάνε από το σπίτι τους ν' αλλάξουν, να φορέσουν πολιτικά, να κάνουν τη βόλτα τους άνετα κι έπειτα να ξαναντυθούν με τη φουστανέλα, για να γυρίσουν στην εντέλεια στο στρατόπεδο. Εγώ όμως, όπως και τα περισσότερα παιδιά, βγαίναμε πάντα με τη στολή. Ο κόσμος όλος μας καμάρωνε. Έρχονταν πολλοί τουρίστες και φωτογραφίζονταν μαζί μας. Πολλοί θέλανε να μας κερνάνε και κανένα γλυκό, αλλά δεν πηγαίναμε. Φοβόμασταν. Έπρεπε να είμαστε πολύ σοβαροί στις εξόδους μας».

Τελειώνοντας το στρατό, γυρίσατε πάλι στη Ναύπακτο;

«Ναι, το 1935, που απολύθηκα, ξαναγύρισα στη δουλειά μου. Όχι όμως για πολύ. Το 1936, βλέποντας η κυβέρνηση ότι πάμε για πόλεμο, μας πήραν ένα μήνα για μετεκπαίδευση. Αργότερα, όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος, ειδοποίησε η κυβέρνηση να παρουσιαστούμε εντός δύο ωρών όλοι οι έφεδροι έως τριάντα ετών. Τι να πρωτοκάνεις τώρα μέσα σε δυο ώρες; Τι να σου πουν οι δικοί σου και τι να πεις στις μανάδες που κλαίγανε. Άσ' τα. Παρουσιάστηκα στο σύνταγμά μου, στο Μεσολόγγι και τυχαίνει να με πιάσει ένας μεγάλος πόνος. Με πήγανε στην Πάτρα και μου έβγαλαν τη σκωληκοειδίτη. Μόλις συνήλθα λίγο, με στείλανε στα Γιάννενα, για να προλάβω τους δικούς μου. Πήγαιναν περπατώντας προς την Αλβανία. Είχαν προχωρήσει όμως πιο πολύ και είχαν ήδη λάβει μέρος σε αρκετές μάχες. Από τα Γιάννενα λοιπόν εγώ μαζί μ' άλλα εκατόν πενήντα άτομα και μαζί με μεταγωγικά, που μας είχαν δώσει για να τα προωθήσουμε, ξεκινήσαμε βαδίζοντας όλη νύχτα και την ημέρα κρυβόμασταν, για να μην μας εντοπίζουν τ' αεροπλάνα. Φθάσαμε μετά από τρεις μέρες στο αλβανικό έδαφος, όπου ήταν το ελληνικό στρατηγείο, με στρατηγό τον Πιτσιά. Εκείνος τότε μας έστειλε στο Λόμποβο, κοντά στον Αώο ποταμό, δίπλα στο Αργυρόκαστρο. Εκεί βρήκαμε και τους άλλους και συμπυκνώθηκαν. Συνταγματάρχης ήταν εκεί ο Γεώργιος Τζουμέρκας, από το χωριό μου.

» Οι επιθέσεις μας συνήθως γίνονταν τη νύχτα, για να αιφνιδιάζουμε

τους Ιταλούς. Μια φορά που ξεμείναμε από πυρομαχικά και παρόλο που επιτεθήκαμε με εφ' όπλου λόγχη, τα καταφέραμε. Είχαμε πολύ πάθος για την πατρίδα. Σ' εκείνη τη μάχη τραυματίστηκα στο πόδι. Με πήγαν στην Αθήνα, στο 401, όπου έμεινα σαράντα μέρες. Εκείνο τον καιρό ήταν που μπήκαν οι Γερμανοί στην Αθήνα και σταμάτησαν οι μάχες. Έτσι γύρισα στη Ναύπακτο.

» Ένας ξάδελφός μου, ο Δημήτρης Πλούμης, έκανε μια οργάνωση του ΕΔΕΣ και μ' έγραψε κι εμένα. Ήταν αρχηγός Δωρίδας και Αιτωλοακαρνανίας. Εγώ δεν πήγαινα κοντά στα βουνά, παρά βοηθούσα απ' εδώ, υπογείως, για οπλισμό, κρύβαμε άτομα, πήγαινα πληροφορίες στο Αγρίνιο, έγραφα άτομα στην οργάνωση κ.λπ. Εντωμεταξύ, διορίζομαι, το 1946, ταχυδρόμος. Εκείνο τον καιρό όμως, μας επιστράτευσε το κράτος για το συμμοριτοπόλεμο. Εμένα μ' έστειλαν στον Πλάτανο, για να πολεμήσω τους αντάρτες, ήθελα – δεν ήθελα. Δεν ήξεραν όλη τη δράση μου τόσο καιρό. Ευτυχώς, τελικά δεν χρειάστηκε να πολεμήσω, γιατί το τάγμα μ' έβαλε στο πόστο του ταχυδρόμου. Μ' έστελναν για την αλληλογραφία. Μέχρι και το Αγρίνιο έφθανα. Πηγαينوερχόμουν με τα πόδια βέβαια. Έτσι συνέχισα, ώσπου να τελειώσει αυτή η άσχημη εποχή της πατρίδας μας».

Με την προσωπική σας ζωή τι γινόταν; Πότε παντρευτήκατε;

«Γνώριζα από χρόνια τη γυναίκα μου, την Ελένη Σκαμνιά. Μέναμε στην ίδια γειτονιά, στο Λυγιά. Παρά όλες τις δυσκολίες της εποχής, παντρευτήκαμε το 1946. Όσπου να τελειώσει το 1949 ο συμμοριτοπόλεμος, είχαμε κάνει και δυο παιδιά, τον Γιώργο και την Βασιλική. Αργότερα, αποκτήσαμε άλλα δύο, την Δήμητρα και την Ντίνα».

Μετά απ' όλα αυτά, συνεχίσατε σαν ταχυδρόμος;

«Ναι, και θυμάμαι το ταχυδρομείο τότε ήταν στο διπλανό κτίριο από 'κεί που είναι τώρα, στο κατάστημα “Πολύμορφο”. Δεν πληρωνόμασταν καλά όμως. Έπαιρνα 300 δραχμές το μήνα. Τίποτα. Φτώχεια αλλά και περπάτημα. Εγώ είχα την περιοχή του Κεφαλόβρυσου, το Καινούργιο Χωριό, Ξηροπήγαδο, Δάφνη, Σκάλα, Άνω Νεόκαστρο, Βομβοκού, Αφροξυλιά και Μαμουλάδα. Όλα αυτά τα χωριά τα γύρναγα, όπως είπα, με τα πόδια. Κάθε μέρα και σ' άλλο χωριό. Σαββατοκύριακο δεν υπήρχε για ξεκούραση. Αλλά ούτε Χριστούγεννα και Πάσχα. Συνέχισα σαν τα-

χυδρόμος, μέχρι που πήρα σύνταξη το 1977».

Όλο αυτό το διάστημα την τέχνη του τσαγκάρη την είχατε αφήσει;

«Όχι, ασχολιόμουν πάντα, μέχρι και τώρα τελευταία, φτιάχνοντας όμως μόνο τα παπούτσια των παιδιών. Δεν είχα το χρόνο για να κάνω περισσότερα. Μόνο το χόμπι μου δεν εγκατέλειψα ποτέ, το κυνήγι. Ξεκίνησα από δεκαεφτά ετών και πηγαίνω ακόμα. Για λαγό, βέβαια. Πάω συνήθως στην Παλιόσκαλα και την Αγία Κυριακή, αλλά φθάνω και μέχρι τα Βαρδούσια καμιά φορά. Έχω δύο κυνηγόσκυλα, που τα προσέχω σαν τα μάτια μου. Καλύτερα και από τα παιδιά μου (γέλια). Βλέπω πολύ καλά για στόχο και τα πόδια μου με κρατάνε. Ακόμα και στη Ναύπακτο με τα πόδια πάω. Απαξιώ να μπω σ' αυτοκίνητο».

Υπάρχει κάτι χαρακτηριστικό που θυμάστε να μας πείτε;

«Τα πρώτα χρόνια που ζούσαμε εδώ στο Λυγιά, δεν είχαμε εκκλησία και πηγαίναμε στον Άι – Γιώργη. Τότε έδωσε κάποιος Παπαδημητρίου ένα οικόπεδο και ως το 1969 χτίσαμε τον Άγιο Νικόλαο. Είχαμε βοηθήσει όλοι οι κάτοικοι, άλλοι με προσωπική δουλειά και άλλοι οικονομικά. Το πρώτο παιδάκι που βαφτίστηκε ήταν ο εγγονός μου, ο Νίκος Βαρελάς, στις 10 Μαΐου το 1970, την ημέρα που γιορτάζει η εκκλησία. Ήταν πολύ ωραία».

Κλείνοντας, θέλω να μας πείτε πώς γλεντούσατε εκείνα τα χρόνια.

«Πού ευκαιρία για τέτοια; Μόνο καμιά φορά αν πηγαίναμε σε κανένα γάμο ή σε κάνα πανηγύρι. Συνήθως, βρισκόμασταν σε σπίτια με φίλους και συγγενείς. Είχα αμπέλι, έφτιαχνα κρασί και όποτε είχα κόσμο στο σπίτι, τρώγαμε και πίναμε και διασκεδάζαμε. Κι ακόμα έχω κόσμο. Τα παιδιά μου φροντίζουν και έρχονται συνέχεια μαζί και με φίλους και μένουν αρκετές μέρες. Έτσι γλεντάμε πάντα, όμορφα, οικογενειακά».

Βασίλης Βασιλόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιάννης Χαλάτσης
στις 6/5/2016)

«Γεννήθηκα το 1921 στο Ριγάνι Ναυπάκτου. Είμαι το τρίτο από τα πέντε παιδιά του Σπύρου Βασιλόπουλου, γνωστού ως Παπατράμπα, και της Γεωργίας Αθανασοπούλου. Πήγα στο Δημοτικό σχολείο του χωριού μου. Θυμάμαι έναν καλό δάσκαλο που είχαμε. Τον έλεγαν Μουζή, ήταν από τον Πύργο και έκανε αγώνα να μας μάθει γράμματα και να βοηθήσει το χωριό. Θυμάμαι που μας έβαλε να δεντροφυτέψουμε με έλατα την πλαγιά του βουνού Ριγάνι που βλέπει προς το χωριό. Όμως σε κάποιους χωριανούς δεν άρεσε η πρωτοβουλία αυτή του δάσκαλου, γιατί είπαν ότι θα ήταν εμπόδιο για την κτηνοτροφία. Μάλιστα ένας χωριανός πήγε κρυφά και ξερίζωσε τα δενδράκια. Αυτό στεναχώρησε τόσο πολύ το δάσκαλο, που ζήτησε να φύγει από το χωριό.

» Όταν ήρθε ο καιρός να υπηρετήσω την πατρίδα, πήγα φαντάρος στην Τρίπολη αρχικά και μετά στη Λάρισα. Εκεί έμαθα οδηγός και πήρα επαγγελματικό δίπλωμα οδήγησης. Όταν απολύθηκα από το στρατό, έμεινα δυο χρόνια στη Λάρισα, όπου δούλεψα ως οδηγός φορτηγού κοντά σ' έναν εργολάβο. Επειδή έζησα τέσσερα χρόνια στη Λάρισα, οι χωριανοί μου μού έβγαλαν το παρατσούκλι “Λάρισας”. Μετά, δούλεψα δυο χρόνια στην Πάτρα και αργότερα στη Ναύπακτο, κοντά στον εργολάβο Κώστα Μακρυγιάννη. Στη συνέχεια αγόρασα ένα παλιό στρατιωτικό φορτηγό όχημα και έκανα μεταφορές στη Ναύπακτο μέχρι το 1971. Τότε έβγαλα άδεια ταξί, αγόρασα ένα καινούργιο Datsun 2000 και δούλεψα ταξιτζής είκοσι δύο χρόνια, μέχρι που πήρα σύνταξη».

Πόσο κόστιζε τότε η άδεια του ταξί;

«Το 1971 με ένα νόμο της στρατιωτικής χούντας δίνονταν το δικαίωμα σε επαγγελματίες οδηγούς να βγάλουν άδεια ταξί χωρίς να πληρώσουν.

Κατέθεσα μια αίτηση και ένα χαρτί από το δήμαρχο Ναυπάκτου ότι η πόλη είχε πληθυσμό τόσο που δικαιολογούσε να δοθούν και άλλες άδειες ταξί για να εξυπηρετούνται οι κάτοικοι του δήμου. Ενώ μέχρι τότε η Τροχαία με είχε γράψει αρκετές φορές για μεταφορές που έκανα με το φορτηγό μου, όταν πήρα το ταξί με κάλεσε ο διοικητής της Αστυνομίας, δε θυμάμαι ποιος ήταν, και μου ζήτησε να συνεργάζομαι μαζί τους. Εγώ του είπα αν δω κάποιον να κλέβει και να σκοτώνει, θάρθω να το καταγγείλω. Μην μου ζητήσετε να ρουφιανέψω κάποιον για τα πολιτικά του πιστεύω. Από τότε ούτε με “έγραψε” (έδωσε κλήση) ούτε με ενόχλησε ποτέ κανένας».

Πόσα ταξί είχε η πόλη τότε; Θυμάστε τα πρώτα ταξί που έκαναν συγκοινωνία;

«Τότε ήταν γύρω στα οκτώ ταξί. Μετά, αυξήθηκαν και σήμερα νομίζω είναι τα διπλάσια. Θυμάμαι, προπολεμικά, τα πρώτα αυτοκίνητα ήταν μικρά φορτηγά – ταξί, με μεταλλικό σκελετό και ξύλινη καρότσα, που έπαιρναν 5 – 8 επιβάτες. Ήταν τύπου Ford, Chevrolet, Deutz, Buick. Αργότερα, εμφανίστηκαν τα μικρά λεωφορεία των 19 θέσεων και μικρότερα οχήματα, που χρησιμοποιήθηκαν σαν ταξί. Ο πρώτος που έφερε ταξί στη Ναύπακτο ήταν ο Μικρασιάτης Χρήστος Γονατάς. Το ταξί αυτό αργότερα το αγόρασε ο Γιάννης Ζακαζίνης (Παπαθανασόπουλος).

Από τους πρώτους επίσης ήταν και ο αυτοκινητιστής Κώστας Αναστασόπουλος, ο Γιώργος Ράμμος, ο Αθανάσιος Πεννιάς, ο Νίκος Καλαβρουζιώτης και ο Λεωνίδας Καμάρας. Επίσης, παλιοί ταξιτζήδες ήταν και οι: Δημήτρης Ταραμπίκος, Σπύρος Νικόπουλος, Γιώργος και Πάνος Κατσάμπας, Σπύρος και Πέτρος Δαλέτος, Σπύρος Σύψας, Βασίλης Κορκότζελος, Δημήτρης Μπανιάς, Αντώνης Σακκέτος, Δημήτρης Κοκκίνης, Αποστόλης Πολιτόπουλος, Γιώργος Παγανός, Θεόδωρος Αϊφαντής και άλλοι».

Τι διαδρομές κάνατε συνήθως;

«Πήγαινα παντού, όπου μου ζητούσαν οι πελάτες. Οι δρόμοι στα χωριά της Ναυπακτίας ήταν άθλιοι. Είχαν πρόσβαση μόνο τα φορτηγά και τα άγονα λεωφορεία. Τα μικρότερα αυτοκίνητα δεν έβγαιναν παντού. Ιδιαίτερα όταν πέφταμε σε λασπωμένα σημεία υπήρχαν βαθιές ροδοσιές των μεγάλων οχημάτων, χαροπαλεύαμε να περάσουμε.

» Πήγαινα συχνά και στην Αθήνα. Τότε δουλεύαμε με γνωστούς. Μου έλεγε λοιπόν ένας γνωστός ότι την τάδε ώρα και ημέρα θάρθει ο αδελφός από την Αμερική ή την Αυστραλία να πας στο αεροδρόμιο να τους πάρεις. Εγώ φρόντιζα να τους εξυπηρετώ, γιατί αν έμενε ικανοποιημένος θα με έπαιρναν στην επιστροφή και θα με πρό-

τειναν και σε άλλους γνωστούς τους. Με την τακτική αυτή δεν ξέμεινα ποτέ από δουλειά. Τα παλιότερα χρόνια ο κόσμος προτιμούσε τη συγκοινωνία, δεν έπαιρνε εύκολα ταξί και το αγώι δεν ήταν εύκολο».

Τί προσόντα πρέπει να έχει ένας ταξιτζής για να πετύχει στο επάγγελμα αυτό;

«Αυτά που σου είπα: να είσαι πάντα πρόθυμος να εξυπηρετήσεις τον πελάτη και στη χαρά και στη λύπη. Επίσης, πολύ σημαντικό είναι να είσαι σοβαρός και εχέμυθος. Γυρνώντας μέρα – νύχτα βλέπεις και ακούς πολλά. Δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να συζητάς πράγματα που πιθανόν να θίγουν συνανθρώπους. Ούτε πρέπει να κάνεις το γαμπρό, ακόμα και σε περιπτώσεις που προκληθείς. Ο σωστός επαγγελματίας πρέπει να κοιτάζει τη δουλειά του».

Στις μεγάλες πόλεις οι ταξιτζήδες δεν είναι μια ιδιαίτερα συμπαθής επαγγελματική τάξη. Στην επαρχία ισχύει το ίδιο;

«Το ίδιο νομίζω είναι παντού. Η πολιτεία μάς δίνει την άδεια να ζήσουμε και να εξυπηρετούμε τον κόσμο. Όσοι τὸχουν καταλάβει αυτό και είναι συνεργάσιμοι, σοβαροί, ευγενικοί και εχέμυθοι και δουλειά έχουν και τους εκτιμάει ο κόσμος. Όσοι κοιτάζουν να εκμεταλλευτούν τους πελάτες γίνονται αντιπαθητικοί και διασύρουν το επάγγελμα.

» Στην επαρχία, τουλάχιστον στα χρόνια τα δικά μου, ο ταξιτζής έκανε και κοινωνικό έργο. Δηλαδή, όταν αρρώσταινε κάποιος, έπρεπε να μεταφερθεί στο γιατρό ή στο νοσοκομείο με ταξί. Πάρα πολλές φορές με έπαιρναν τηλέφωνο αργά τα βράδια να μεταφέρω ασθενείς σε κάποιο γιατρό ή σε νοσοκομείο. Δεν υπήρχε περίπτωση να αρνηθώ, γιατί αφενός μεν θα δυσανεστούσα τον πελάτη αφετέρου δε έπρεπε να πάει ο άνθρωπος σε γιατρό. Για να πάρει κάποιος τηλέφωνο 2, 3 το πρωί σημαίνει ότι έχει ανάγκη. Αν δεν πήγαινε το ταξί, πώς να μετακινηθεί; Μην κοιτάς σήμερα που έχουν όλοι αυτοκίνητο.

» Εγώ δε λέω ότι ήμουν άγιος τα 22 χρόνια που έκανα αυτή τη δουλειά, αλλά απέκτησα μόνο φίλους και σήμερα, 19 χρόνια μετά, ο κόσμος μου καλομιλάει και με εκτιμάει».

Πώς βλέπετε σήμερα τους νέους στο επάγγελμα;

«Σε γενικές γραμμές καλοί είναι. Μερικούς τους βλέπω λίγο χαλαρούς και ευέξαπτους. Για παράδειγμα, δεν μπορείς να οδηγείς με σαγιονάρες ούτε να καπνίζεις, χωρίς τουλάχιστον να πάρεις άδεια από τον πελάτη. Τα τελευταία χρόνια μπήκαν στο επάγγελμα αυτό και γυναίκες. Θετικό το βλέπω».

Αντιμετωπίσατε κινδύνους στα χρόνια της επαγγελματικής σας απασχόλησης;

«Αυτό είναι ένα σοβαρό θέμα. Παλιότερα εγώ και οι περισσότεροι συνάδελφοί μου δουλεύαμε με γνωστούς πελάτες και δεν αντιμετωπίζαμε προβλήματα. Συνήθως υπήρχε εμπιστοσύνη μεταξύ μας. Θυμάμαι, για παράδειγμα, ότι αρκετές φορές μετέφερα πελάτες που δεν είχαν μαζί τους χρήματα. Μετά από λίγες μέρες με έβρισκαν και μου έδιναν τα κόμιστρα. Απέφευγα να μεταφέρω μεθυσμένους. Μου είχε τύχει να με πάρουν τηλέφωνο αργά τη νύχτα να μεταφέρω μεθυσμένους από κάποιο κέντρο στο σπίτι τους και δεν πήγα. Όταν ο άνθρωπος βγαίνει από τα όριά του, δεν μπορείς να συνεννοηθείς. Επίσης, απέφευγα να πηγαίνω στο πρακτορείο της Αθήνας να αναζητήσω πελάτες, όπως έκαναν αρκετοί συνάδελφοί μου, όχι τόσο επειδή απαγορευόταν και μας κυνήγαγε η Τροχαία, αλλά επειδή δεν ήξερα σε τι ανθρώπους θα πέσω. Προτιμούσα να έρθω στη Ναύπακτο άδειος παρά να έχω προβλήματα στη διαδρομή.

Σήμερα, το επάγγελμα του ταξιτζή, ιδιαίτερα στις μεγάλες πόλεις που υπάρχει εγκληματικότητα, δημιουργεί στους επαγγελματίες ένα αίσθημα αβεβαιότητας και φοβίας».

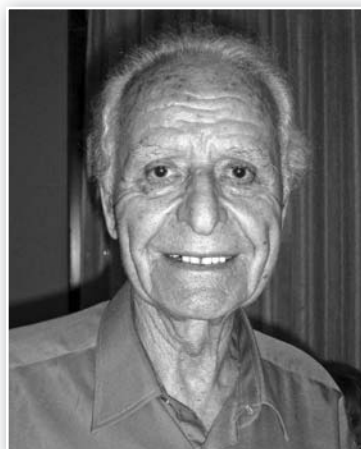
Κύριε Βασίλη, είστε 95 χρονών και βλέπω ότι εκτός από πνευματική διαύγεια διαθέτετε και σωματική ακμαιοότητα. Πώς καταφέρνετε και διατηρείτε τόσο καλά;

«Μετά την συνταξιοδότησή μου, εγκατέλειψα το αυτοκίνητο και περπατάω πολύ. Δεν υπάρχει μέρα να μην περπατήσω κάποια χιλιόμετρα. Επίσης, προσέχω τη διατροφή μου και κυρίως βλέπω την καλή και αισιόδοξη πλευρά της ζωής. Γι' αυτό προτρέπω στους νέους να μην επηρεάζονται από τις κρίσεις και να προσπαθούν με θάρρος για το καλύτερο. Οι παλιότερες γενιές περάσαμε πολύ πιο δύσκολες καταστάσεις, αγωνιστήκαμε και καταφέραμε να καλύτερέψουμε τη ζωή μας. Προπάθεια και αισιοδοξία και όλα θα πάνε καλά!»

Γιάννης Σιαμαντάς

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 6/7/2007)

«Οι γονείς μου, Γιώργος και Σπυριδούλα, κατάγονταν από την Αναβρυτή. Είχαν αγοράσει ένα μικρό σπιτάκι, μέσα σ' ένα κτήμα στην Παλαιοπαναγιά και έμεναν εκεί. Στις 5 Νοεμβρίου του 1922, ενώ η μητέρα μου μάζευε ελιές, την έπιασαν οι πόνοι και με γέννησε μόνη της, στο σπιτάκι που είχαμε. Ήμασταν έξι αδέρφια, δύο κορίτσια και τέσσερα αγόρια. Ο πατέρας μου ασχολιόταν με τα αγροτικά. Είχε σιτάρι, καλαμπόκι, αμπέλια, κότες, κουνέλια κ.λπ. Το κρασί που βγάζαμε το πουλούσε σε μια ταβέρνα που είχαμε στο Στενοπάζαρο. Βοηθούσα και εγώ σε όλες αυτές τις δουλειές.

» Δημοτικό σχολείο πήγα, φυσικά, στην Παλαιοπαναγιά. Οι δύο δασκάλες που είχα ήταν η Φωτεινή Μακρή και η Πατρούλα Τραγούδα. Πάντα ήμουν αριστούχος μαθητής, δεν είχα κανένα πρόβλημα, παρά μόνο μια φορά που έγινε ένα επεισόδιο με την κ. Μακρή. Μας ζήτησε μια φορά κάτι, που δεν το είχε πει όμως την προηγούμενη μέρα να το κάνουμε. Ίσως να μην το θυμότανε. Μας λέει τότε για τιμωρία, “κρατήστε το χέρι για βέργα”. Αφού χτύπησε δυο – τρία παιδιά, ήρθε η σειρά μου. Μόλις με πλησίασε, της παίρνω τη βέργα και την έσπασα, λέγοντάς της, “δεν θα μας χτυπήσεις, διότι δεν μας το είχες ζητήσει να σου το κάνουμε αυτό που λες”. Δεν ήμουνα ασεβής, αλλά δεν μου άρεσε η αδικία. Αυτό της κακοφάνηκε, στέλνει με την αδελφή μου σημείωμα να έρθει ο πατέρας μου. Του είπε τι έγινε, με αποτέλεσμα να με τιμωρήσει εκείνος στο σπίτι με τη βέργα λέγοντάς μου ότι δεν έπρεπε να μιλήσω έτσι στη δασκάλα».

Γενικά στην παιδική σας ηλικία περάσατε καλά;

«Πάρα πολύ καλά. Θυμάμαι που, μέχρι που τελείωσα το Δημοτικό,

πηγαίναμε εμείς τα παιδιά κάθε χρόνο να ξεκαλοκαιριάσουμε στο χωριό μας, στην Αναβρυτή. Ξεκινάγαμε από το πρωί και φθάναμε το απόγευμα. Παίρναμε μια γίδα μαζί μας και μερικές κότες για να βγάλουμε το καλοκαίρι, για νάχουμε δηλαδή το γάλα μας και αυγά. Ερχόταν και ο παππούς μαζί μας μ' ένα γαϊδουράκι κι εμείς είχαμε ένα μουλάρι, που το φορτώναμε τα πράγματα για το χωριό. Περνάγαμε πολύ ωραία. Μικρά παίζαμε πολύ την αμπάριζα, κυνηγητό και τη γουρούνα.

» Στο Γυμνάσιο αργότερα μπήκα πρώτος. Διευθυντής ήταν τότε ο Καραμούζης. Πάντα πρώτος μαθητής στα γράμματα αλλά και σαν αθλητής, ιδιαίτερα στην σφαιροβολία, λιθοβολία, δισκοβολία και ακόντιο. Κάναμε και εκδηλώσεις στο τέλος της χρονιάς και έρχονταν όχι μόνο οι γονείς μας αλλά και πολλοί Ναυπάκτιοι και μας παρακολουθούσαν. Οι νικητές στεφανώνονταν με κλαδιά ελιάς. Αυτό που θυμάμαι στο Γυμνάσιο ιδιαίτερα είναι όταν είχε βγει ο Μεταξάς, μας έβαλε να φορέσουμε στολές. Η τάξη μου είχαμε ντυθεί φαλαγγίτες. Την 4η Αυγούστου, όταν ήταν η επέτειος του πρώτου έτους κυβέρνησης του Μεταξά, μας πήγαν στην Αθήνα, για να συμμετάσχουμε στις εκδηλώσεις.

Η Ε.Ο.Ν. Ναυπακτίας παραταγμένη στην κεντρική πλατεία Ναυπάκτου.

Μας έλεγαν τότε ότι είναι “πατέρας” μας ο Μεταξάς και θα πρέπει να πάμε να τον τιμήσουμε. Πέρασαμε λοιπόν με το καϊκι από το λιμάνι απέναντι στον Ψαθόπυργο και από 'κεί πήραμε το τρένο. Συνοδό εί-

χαμε έναν που ήταν εκπρόσωπος της Οργάνωσης Νεολαίας. Ήταν υποχρεωτικό τότε να είμαστε οργανωμένοι στην Ε.Ο.Ν., δηλαδή την Εθνική Οργάνωση Νεολαίας. Επικεφαλής όλων των μαθητών ήταν κάποιος Τσιτσέλης. Όταν φθάσαμε στην Αθήνα, μας πήγαν όλους τους μαθητές του νομού στο Η΄ Γυμνάσιο. Εκεί τρώγαμε και εκεί κοιμόμασταν στρωματσάδα πάνω σε κάτι τσουβάλια. Είχαμε πάρει κι εμείς μαζί μας από μια κουβέρτα. Μείναμε τρεις μέρες. Το αποκορύφωμα είναι ότι παρελάσαμε μπροστά στον Μεταξά. Είδαμε τον “πατέρα” μας. Στο γυρίσμά, μας έκαναν υποδοχή στο λιμάνι όλη η Ναύπακτος, λες και γυρίσαμε από τον πόλεμο, με χειροκροτήματα. Λες και ήταν τόσο πολύ σημαντικό που πήγαμε σ’ αυτές τις εκδηλώσεις. Τώρα αν μας ρώταγαν τι είναι η δικτατορία, δεν ξέραμε τίποτα. Λέγαμε ο “πατερούλης” μας είναι ο Μεταξάς. Ό,τι μας έλεγαν λέγαμε κι εμείς».

Μετά το Γυμνάσιο, συνεχίσατε κάποιες σπουδές ή δεν προλάβετε λόγω της Κατοχής;

«Τελειώνοντας το Γυμνάσιο, έδωσα εξετάσεις στην Πάντειο, όπου πέρασα, το 1940. Όταν ξεκίνησα το δεύτερο έτος, ήρθαν οι Γερμανοί, έκλεισε η σχολή και γύρισα στη Ναύπακτο. Είχε γεμίσει όλη η πόλη με Γερμανούς. Πάντως εμείς πείνα δεν είχαμε. Η οικονομική μας κατάσταση ήταν καλή. Με τα κτήματά μας ζήσαμε όχι μόνο εμείς αλλά πολύς κόσμος. Ο πατέρας μου ήταν πολύ φιλότιμος. Όποιος ερχόταν για βοήθεια τους έδινε να φάνε αφιλοκερδώς. Μια φορά είπα του πατέρα μου: “αφού σου δίνουν κάτι τις, δεν παίρνεις από κανέναν λεφτά να πάρω ένα κουστουμάκι;” Μου λέει τότε εκείνος: “Να πάρεις απ’ αυτούς που πεινάνε;” Έτσι ήταν ο πατέρας μου. Πολλοί πεινασμένοι, σε κακά χάλια, έζησαν απ’ αυτόν».

Τι ήταν αυτό που σας έκανε να οργανωθείτε τελικά στον ΕΛΑΣ;

«Περνούσε ο καιρός και είδα ότι πρέπει να δώσουμε όλοι τη μάχη για να ελευθερώσουμε την πατρίδα. Είχε συμβεί και ένα γεγονός που με τάραξε, με συγκίνησε. Στις 25 Μαρτίου του ’42, η οργάνωση του Ε.Α.Μ. ύψωσε μία ελληνική σημαία στο κάστρο της Ναυπάκτου τη νύχτα και έγραψαν σ’ έναν τοίχο “Ε.Α.Μ. 1821 – 1941”. Ε, το αποφάσισα κι εγώ, ζώστηκα τ’ άρματα και ανέβηκα στο βουνό. Η οργάνωση του ΕΑΜ ήταν σε πολλές πόλεις και χωριά. Τα μέλη πλήθαιναν. Επίσης

υπήρχε και η οργάνωση του ΕΔΕΣ. Στην αρχή οργανώσαμε κι εμείς ένα τμήμα του ΕΔΕΣ στην Αναβρυτή, το 1943. Επειδή όμως αργούσαμε να οπλισθούμε και να ξεκινήσουμε μάχες, όταν πέρασε ένα μόνιμο οπλισμένο τμήμα του ΕΛΑΣ από το χωριό, πήγα μαζί τους».

Πώς σας επέτρεψαν οι γονείς σας να πάτε να πολεμήσετε;

«Δεν το ξέρανε. Μόνο ο ένας ο αδελφός μου ήταν μπροστά που θα έφευγα κι ανέλαβε να τους το πει. Εμένα με ξαναείδαν μετά από ένα χρόνο, όταν ήρθαμε προς Βελβίνα. Δεν ήξεραν αν ζούσα ή αν είχα πεθάνει».

Ήταν όλοι οι Γερμανοί σκληροί και αδιάτακτοι, όπως έχουμε ακούσει;

«Οι περισσότεροι ναι. Έτυχε πριν φύγω για αντάρτης να γνωρίσω δύο που φαίνονταν πολύ ευγενικοί και ήσυχοι. Ο ένας μια φορά ήταν έξω από το σπίτι μας και ο πατέρας μου προσφέρθηκε να τον κεράσει καφέ. Τότε, εκείνος, που ήταν και διοικητής, τού έδωσε ένα μεγάλο βαρέλι βενζίνη, με το οποίο περάσαμε όλη την Κατοχή γεμίζοντας τη λάμπα. Μια άλλη φορά, εκεί που παίζαμε με κάτι φίλους, με φωνάζει ένας Γερμανός να πάω κοντά του. Βγάζει τότε από το καπό του αυτοκινήτου του δυο σώβρακα και μου τα δίνει, λέγοντάς μου: good Greek, δηλαδή καλός Έλληνας. Πού να ήξερε πού θα κατέληγα... Και μάλιστα φορώντας το ένα απ' αυτά τα σώβρακα έφυγα για αντάρτης».

Πείτε μας λίγα πράγματα για τη ζωή σας ως αντάρτης.

«Πρώτα – πρώτα να σας πω ότι όλα όσα έζησα εκείνα τα χρόνια τα έχω γράψει σ' ένα βιβλίο μου με τίτλο “Οι αγώνες και ο Γολγοθάς ενός αντάρτη”. Όσοι θέλουν μπορούν να μου ζητήσουν να τους δώσω δωρεάν ένα αντίτυπο. Με λίγα λόγια θα σας πω μερικά πράγματα, αν και δεν χωράνε πολλά σε μια σελίδα. Καταρχάς, όσοι εισχωρήσαμε στον ΕΛΑΣ δίναμε τον όρκο μας. Όρκο είχαν και οι Γερμανοτσοβιάδες, προσκυνώντας και υπακούοντας τον Αδόλφο Χίτλερ. Σκοτώναμε και σκοτωνόμασταν, αλλά εμείς πολεμάγαμε για την πατρίδα μας και πολεμάγαμε με πάθος. Αν είχες μόνο παλληκαριά και δεν είχες μυαλό, είχες πιθανότητα να σκοτωθείς. Αν πάλι είχες μόνο μυαλό και δεν είχες παλληκαριά, πάλι ήταν επόμενο να σκοτωθείς. Έπρεπε να τα έχεις και τα δύο. Εμείς πολεμάγαμε με πάθος για την πατρίδα. Ενώ οι Γερμανοί πο-

λέμαγαν σαν κατακτητές. Ένιωθαν ανώτεροι. Δεν το περίμεναν ότι εμείς οι Έλληνες είχαμε τόση δύναμη μέσα μας.

» Όπως αναφέρω και στο βιβλίο μου, οι Γερμανοί έκαναν επιδρομές στα γύρω χωριά, μας κυνηγάγανε. Πολλοί προδότες Έλληνες πήγαιναν και τους έδιναν πληροφορίες. Έχουν γίνει πολλές άδικες εκτελέσεις. Έχουν ξεφύγει όμως και πολλοί από τα χέρια των Γερμανών, όπως ο Σταμάτης Σταματίου και ο Δημήτρης Ασημακόπουλος. Το Γυμνάσιο το είχαν για φυλακή αιχμαλώτων. Γράφω στο βιβλίο μου και για το πώς γλύτωσε την εκτέλεση στην Πάτρα ο στρατηγός Λάμπρος Τζαβέλας με την παρέμβαση του αυστριακού αξιωματικού. Πάνω από 1.500 ήταν οι επιστρατευθέντες από τη Ναύπακτο, οι περισσότεροι πήγαν με τη βία. Όποιος δεν δεχόταν να πάρει όπλο και να ενταχθεί στη δύναμη του τάγματος του επιβάλλονταν σκληρές κυρώσεις.

» Οι Γερμανοτσολιάδες είχαν οχυρωθεί σε πολλά σημεία της πόλης, όπως στο Γυμνάσιο, πάνω από τον Άγιο Στέφανο, στο Κάστρο, στην Οβραιόλακκα, στη Δεξαμενή, στον Αγ. Γεώργιο και στο χείμαρρο του Σκα μέχρι τη θάλασσα. Απέναντι από τον Αγ. Δημήτριο, σ' ένα υπόγειο, βάζανε τους αιχμαλώτους και τραυματίες. Κάποτε εκτέλεσαν περίπου 80 άτομα, που ήταν επί το πλείστον μεταγωγικοί και εφεδρικοί από τη Μακρυνεία. Τους μετέφεραν σφαγμένους από το φρουραρχείο στο νεκροταφείο πάνω σε κάρα και το αίμα έσταζε στο δρόμο. Κάποτε είχαν συλλάβει συγγενείς ανταρτών και άλλους που είχαν αρνηθεί να καταταγούν στο τάγμα, μαζί και τον πατέρα μου, και τους κλείσανε στου Μαράγκα την αποθήκη, εκεί που είναι ο κινηματογράφος. Έπαιρναν κάπου – κάπου μερικούς, όταν αποφάσιζε η επιτροπή των Γερμανοτσολιάδων, και τους εκτελούσαν. Πολλά στυγερά εγκλήματα έκαναν. Αντί να τα βάζουν με τους Γερμανούς για να ξεσκλαβωθεί η πατρίδα...

» Μια φορά, έπιασαν ένα νεαρό παιδί σε μία εξόρμηση στη Βομβοκού, μόνο και μόνο επειδή είχε πάνω του κινίνο. Το πήγαινε να το δώσει για λίγο καλαμπόκι, γιατί πείναγε η οικογένειά του. Κι όμως τον πήγαν στην πλατεία του Λιμανιού, ετοίμασαν κρεμάλα στη μουριά που είναι απέναντι από το ξενοδοχείο “Αμαρυλλίς” και τον κρέμασαν. Το χειρότερο είναι ότι όταν οι δήμιοι τελείωσαν, τον περιέφεραν επιδεικτικά και γελούσαν για τα κατορθώματά τους. Αυτοί ήταν Ναυπάκτιοι που ήταν ενταγμένοι στο 5/42. Τον έναν απ' αυτούς τον συνάντησα μετά από χρόνια και μου είπε πόσο είχε μετανιώσει για τα εγκλήματα που έκανε και

μου είπε: “Μας είχαν φανατίσει. Κατάλαβα τώρα ότι αυτούς έπρεπε να σκοτώσω, που ήταν προδότες και εχθροί της πατρίδας μου”.

» Πέρασα κι εγώ πολλές δυσκολίες. Κάποτε στο Λιανοκλάδι, ενώ ξεκινήσαμε επίθεση σε μια διμοιρία Γερμανών (τόσοι νομίζαμε ότι ήταν) καταλάβαμε από τα πυρά που δεχόμασταν ότι ήταν μεγαλύτερη η δύναμή τους. Είδαμε και ένα ταγκ να έρχεται. Ο λοχαγός μας διέταξε υποχώρηση. Πέρασαμε τον Σπερχειό για να ανεβούμε στην Υπάτη. Ήταν χειμώνας και μουσκέψαμε. Τότε εγώ κρύωσα πολύ και είχα πυρετό. Άρπαξα πλευρίτιδα. Πήγαμε στην Κουκουβίτσα, όπου υπήρχε ένα τμήμα νοσοκομείου, καθίσαμε περίπου 20 μέρες, έγινα καλά και συνέχισα τον αγώνα. Τι να πρωτοπώ; Η τελευταία μου μάχη ήταν στο 51ο χιλιόμετρο. Ήταν Οκτώβρης του 1944. Σε μια μάχη με Γερμανούς ένα μικρό θραύσμα από το βλήμα ενός όλμου χτύπησε το πόδι μου πάνω στο ισχιακό νεύρο. Μετά από λίγες μέρες, έφυγαν οι Γερμανοί. Το τάγμα μας ήταν το πρώτο αντάρτικο τμήμα που μπήκε στη Λαμία. Μας υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό. Ο Άρης Βελουχιώτης μας μίλησε στην πλατεία Λαού. Μετά, έφθασα στη Ναύπακτο και τελείωσε η αντιστασιακή μου δράση».

Τελείωσαν επιτέλους τα βάσανά σας;

«Κι όμως, μετά απ’ αυτό αρχίζει ο Γολγοθάς μου. Μετά το αντάρτικο, ενώ είχα πάθει και φλεγμονή στο πόδι, ξαναπήγα στη σχολή μου, στην Πάντειο. Είχαν αρχίσει τα Δεκεμβριανά. Άρχισαν οι διωγμοί του ΕΛΑΣ και ΕΑΜ. Φυλακίσεις, δολοφονίες, βιασμοί. Οι Χίτες άρχισαν τη δράση τους σ’ όλη την Ελλάδα. Όλες οι χώρες στην Ευρώπη είχαν ειρήνη και αναπτύσσονταν, πλην της Ελλάδας. Αργότερα, ξεκίνησαν οι εκτοπίσεις στην Ικαρία. Στη λίστα ήμουνα κι εγώ. Εκεί βρήκα τον Απόστολο Σάντα, που μαζί με τον Γλέζο κατέβασαν τη Γερμανική σημαία από την Ακρόπολη. Ήταν το πρώτο σαμποτάζ που είχε γίνει. Εν τέλει, τον Σάντα γι’ αυτό που έκανε τον χαρακτήρισαν επικίνδυνο προδότη! Τον Μ. Γλέζο επίσης τον έβαλαν φυλακή. Όταν με πήραν αργότερα για στρατιώτη, με έστειλαν σε άλλο κολαστήριο, στη Μακρόνησο. Επειδή είχα πάει στο αντάρτικο και πολέμησα εναντίον των Γερμανών! Απερίγραπτα και σκληρά καψόνια περάσαμε όσοι επιζήσαμε από ‘κεί».

Καταφέρατε παρόλα αυτά, κύριε Γιάννη, να ζήσετε και να γράψετε τις εμπειρίες σας, ώστε όλοι να μπορέσουν να μάθουν από πρώτο χέρι πολλές αλήθειες. Πείτε μας μετά πώς ήταν η ζωή σας;

«Για να τελειώσουμε με τα αντιστασιακά, να πω ότι τελικά το 1982 με τον Ανδρέα Παπανδρέου αναγνωρίστηκε η Εθνική Αντίσταση. Μας τίμησαν. Μπορέσαμε έτσι οι ανάπηροι πολέμου να βγούμε στη σύνταξη. Εκείνη τη χρονιά, με δήμαρχο Ναυπάκτου τον Νίκο Πανταζή, τιμηθήκαμε με ένα δίπλωμα, καθώς επίσης το 1985 με ένα μετάλλιο από τη Νομαρχία και ένα μετάλλιο από τα κεντρικά της Αθήνας σαν αγωνιστές της πατρίδας και ανάπηροι πολέμου. Το ωραίο είναι αυτό, ότι αναγνωρίστηκε η δράση μας, όλοι οι αντάρτες βρήκαμε το δίκιο μας, ενώ η τιμωρία των άλλων, των Γερμανοτσολιάδων, είναι ότι σαν εγκληματίες ζούνε στο περιθώριο.

» Τώρα, για τη ζωή αργότερα να πω ότι ασχολήθηκα με το εμπόριο. Στο παλιό ταβερνάκι που είχε ο πατέρας μου στο Στενοπάζαρο είχα ανοίξει κατάστημα ηλεκτρικών ειδών. Και αυτό διότι τελικά στην Πάντειο είχαν απομείνει δύο μαθήματα τα οποία δεν πήγα να δώσω μετά τις κακουχίες στη Μακρόνησο. Δεν πειράζει. Και σ' αυτή τη δουλειά πολύ καλά πήγα. Συγχρόνως ασχολήθηκα πολλά χρόνια με τα κοινά. Το 1959 εκλέχθηκα δημοτικός σύμβουλος, δεύτερος σε ψήφους. Το 1963 έγινα πρόεδρος δημοτικού συμβουλίου. Με ψήφισε όλη η συμπολίτευση και η αντιπολίτευση, κάτι που συνέβη πρώτη φορά. Το 1965 εκλέχθηκα αντιπρόεδρος δημοτικού συμβουλίου. Το 1974, μετά τη χούντα, έγινα αντιδήμαρχος. Το 1985 εκλέχθηκα νομαρχιακός σύμβουλος με νομάρχη τον Γιαννακούλια. Διετέλεσα επανειλημμένα αντιπρόεδρος του Εμπορικού Συλλόγου Ναυπάκτου και πρόεδρος του Αγροτικού Συνεταιρισμού Ναυπάκτου. Υπήρξα επίσης αντιπρόσωπος στην ΠΑΣΕΓΕΣ (1988 – 1992) Ναυπακτίας και Μεσολογγίου. Οργανωμένος στο ΠΑΣΟΚ από το 1974, διετέλεσα Β' Γραμματέας της Νομαρχιακής Επιτροπής Αιτωλοακαρνανίας από το 1977 έως το 1983. Τώρα είμαι πρόεδρος του Παραρτήματος Εθνικής Αντίστασης Ναυπακτίας και Δωρίδας, όπου έχουμε απομείνει 15 μέλη. Φέτος έγραψα και ένα βιβλίο για το χωριό μου, την Αναβρυτή».

Κλείνοντας, τι άλλο θα θέλατε να μας πείτε;

«Μετά από δεκαπέντε χρόνια δεσμό με τη γυναίκα μου Βάσω, παντρευτήκαμε το 1958. Αποκτήσαμε δυο γιους, τον Χρήστο και τον Γιώργο, και έχουμε επίσης τέσσερα εγγονάκια. Όπως λέω και στο βιβλίο μου, εύχομαι οι μελλοντικές γενιές να μη βιώσουν ποτέ τη φρίκη καταστάσεων που πέρασε η δική μου γενιά, σε μια εποχή που η ανθρώπινη ζωή και η αξιοπρέπεια ήταν άγνωστες λέξεις και να καταλάβουν όλοι πως αυτός ο βράχος που λέγεται Ελλάδα είναι το σύμβολο της λευτεριάς και της δημοκρατίας».

Αποστόλης Φούντας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 10/4/2009)

«Στα Παλιάμπελα στο Νεόκαστρο γεννήθηκα, στις 6 Μαρτίου 1922. Εκεί ξεχειμάζαμε πέντε – έξι οικογένειες, ενώ το καλοκαίρι μέναμε μες στο χωριό. Από 'κεί ήταν η καταγωγή του πατέρα μου Νίκου Φούντα, ενώ της μητέρας μου Κωνσταντίνας ήταν από τη Στύλια, το γένος Φλωροπούλου. Ήμασταν μεγάλη οικογένεια, με εννέα παιδιά. Εκτός από έναν, όλοι οι άλλοι είμαστε έν ζωή.

Με τι ασχολούνταν οι γονείς σας;

«Ο γέρος μου είχε ένα μαγαζάκι, το μοναδικό στο χωριό. Ερχόταν ο κόσμος για το καφεδάκι του, το ουζάκι του, το λουκουμάκι του, για κολτίνα κ.λπ. Έκανε επίσης και ζωεμπόριο. Έπαιρνε π.χ. ζώα από σένα και πήγαινε και τα πούλαγε στην Πάτρα. Είχε “πράματα”*, αλλά έκανε και καλλιέργειες. Τα μεγαλύτερα παιδιά βοηθούσαμε τον πατέρα μας και στο μαγαζί και στα “πράματα” και στα χωράφια. Σχολείο... δυο – τρεις τάξεις πήγα. Σχεδόν κάθε πρωί η μάνα μας μάς έφτιαχνε τραχανά να φάμε, πριν πάμε στο μάθημα. Ήμασταν περίπου εκατό παιδιά στο σχολείο. Είχαν περάσει πολλοί δάσκαλοι από το χωριό, αλλά εκείνη που είχα εγώ ήταν από τις λίγες. Ήταν η Κλεοπάτρα Διβάρη, η οποία έμεινε στο χωριό μπορεί και 20 χρόνια. Βιβλία πολλά δεν είχαμε, γιατί έπρεπε ο κάθε μαθητής να αγοράζει τα δικά του. Είχαμε πλάκα και γράφαμε με πλακοκόνδυλο και με πένες με μελάνι. Πολύ σπάνια έπαιζα κάνα παιχνίδι με τ' άλλα παιδιά, όπως τάλια, πεντόβολα και καλόγερο».

* Σ.τ.Ε. “πράματα”· τα ζώα που εκτρέφει η οικογένεια, κυρίως γιδοπρόβατα.

Πήγατε σχολείο μόνο λίγες τάξεις, γιατί φαντάζομαι ότι έπρεπε να δουλεύετε με τον πατέρα σας...

«Ο πατέρας μου είχε πολλά παιδιά, αλλά είχε και πολλές δουλειές που έπρεπε να γίνουν. Είχε μια γουρούνα, μια αγελάδα, δέκα προβατίνες, άλλες δέκα γίδες, είχαμε γαϊδούρια, το μαγαζί, τα χωράφια και κάθε παιδί, μόλις τ' αμόλαγε η δασκάλα, έπρεπε να πάει στα ζώα να τα βοσκήσει, να τα τσοπανέψει. Ο καθένας είχε αναλάβει κάποια δουλειά. Εγώ συνήθως πήγαινα στα πρόβατα. Εντωμεταξύ, στο σχολείο πήγαινα ξυπόλυτος. Μετά από καιρό, μας έδωσαν λαγαρίδια, γουρνοτσάρουχα. Όταν δηλαδή έσφαζαν τα γουρούνια, έβγαναν το δέρμα, το τέντωναν, τ'όβαναν να ξεραθεί στον ήλιο και τ'όφτιαχναν δήθεν παπούτσια. Άμα έβρεχε όμως, χάλαγαν, γύριζαν απ' την άλλη πλευρά. Εν πάση περιπτώσει, όταν πήγα δέκα χρονών, ήρθε ένας από την Πελοπόννησο και με ζήτησε από τον πατέρα μου, να πάω τσοπάνης. Αυτός ήταν χασάπης και με ήθελε να του φυλάω τα αρνιά, μέχρι να έρχεται η ώρα να τα σφάζει».

Πόσο καιρό μέινате εκεί; Σας πλήρωνε τ' αφεντικό σας;

«Έκατσα εκεί κοντά ενάμιση χρόνο. Καλά πέρασα. Με είχε κι έμενα στο σπίτι του, σ' ένα δωματιάκι, αλλά με πλήρωνε κιόλας. Μου΄δωνε είκοσι δραχμές το μήνα, τις οποίες έστελνα εδώ, στο γέροντα. Τέλος πάντων, όταν τελείωσα από 'κεί, ξαναγύρισα στο χωριό. Μετά από λίγο καιρό, ο μεγαλύτερος αδελφός μου, ο Γιάννης, που δούλευε σ' έναν τσοπάνη στον Πλάτανο Πελοποννήσου, με πήρε μαζί του να πάω να δουλέψω σ' άλλον τσοπάνη στην ίδια περιοχή. Μετά από λίγο καιρό ήταν που έπιασε ο πόλεμος του 1940. Μέχρι τότε δεν μας είχαν πληρώσει τ' αφεντικά μας, ούτε εμένα ούτε τον αδελφό μου. Πέσαν οι Ιταλοί μέσα, πέσαν οι Γερμανοί, δουλεύαμε εμείς αλλά τίποτα για πληρωμή. Πέρασαν τρία χρόνια δουλειάς και τίποτα!»

Δεν είχαν λεφτά τ' αφεντικά σας να σας πληρώσουν λόγω της Κατοχής;

«Είχαν, αλλά τα κράταγαν για ώρα ανάγκης. Σκεφτόμασταν λοιπόν πώς να τους τα πάρουμε, τι να κάνουμε; Πονηρά εμείς, έξιπνα αν θέλεις, σκεφτήκαμε τελικά να τους κάνουμε μια φάρσα. Τους έπιασαμ' στον ύπνο. Μου είπε ο αδελφός μου ο Γιάννης: “Θάρθεις στο αφεντικό μου και θα του πεις δώσ' μου τα δουλεμένα του αδελφού μου, γιατί θα πάω

να δω τους γερόντους, να δω τι φτιάχνουν, αφού γράμμα δεν μπορούν να στείλουν”. Έτσι λοιπόν έκανα. Πάω στ’ αφεντικό του Γιάννη και του λέω έτσι κι έτσι. Έρχεται όμως κι ο Γιάννης στο δικό μου αφεντικό και λέει τα ίδια κι αυτός. Πληρώνομαι εγώ, πληρώνεται κι αυτός και συνεννοούμαστε πώς και από ποιο δρόμο θα φύγουμε την άλλη μέρα, να το σκάσουμε, πριν μας καταλάβουν».

Τα καταφέρατε;

«Αφού ετοιμάσαμε τα πράματα το πρωί, φεύγουμε παίρνοντας το δρόμο για την Ακράτα. Μας ανακάλυψαν όμως αργότερα το σχέδιό μας, αφού δεν μας είδαν στα “πράματα”. Καβάλησαν τ’ άλογά τους κι έψαξαν να μας βρουν. Πονηροί αυτοί, αλλά πονηρότεροι εμείς».

Μα δεν κάνατε τίποτα κακό, τα δεδουλευμένα σας ζητήσατε.

«Ναι, αλλά δεν ήθελαν να μας τα δώσουν. Τους κοροϊδέψαμε. Θα μας σκότωναν αν μας έπιαναν, και με τους Ιταλούς εδώ εκείνο το διάστημα, δεν υπήρχε κράτος. Θα μας καθάριζαν και πάει. Κανείς δεν θα νοιαζόταν, ούτε θα υπήρχε κάποια τιμωρία γι’ αυτούς. Είχαν θυμώσει πολύ. Σου λέει, να μας κοροϊδέψουν εμάς τα λιανόπαιδα; Έν πάση περιπτώσει, φτάνουμε στο χωριό Τράπεζα, στον πέρα μαχαλά. Ο Γιάννης είχε δουλέψει κάποτε εκεί σ’ έναν τσοπάνη και ήξερε την περιοχή. Πήγαμε στο χωριό του τσοπάνη, μας δέχτηκαν, μας έδωκαν να φάμε και μείναμε εκεί το βράδυ. Το αφεντικό όμως του Γιάννη το ήξερε ότι ο αδελφός μου είχε δουλέψει σ’ εκείνη την περιοχή και το υποψιαστήκανε ότι ήμασταν σ’ εκείνο το μέρος και ήρθαν με τ’ άλογά τους κατά ’κεί. Το άλλο πρωί, όπως ξεκινήσαμε να φύγουμε προς τα Σελιανίτικα, φτάνοντας σ’ ένα σταυροδρόμι, κοιτάμε... έρχονταν αυτοί προς το μέρος μας. Τι να κάνουμε τώρα; Εγώ είχα στην πλάτη μου ένα σακούλι (από τσουβάλι) με τα ρούχα μας μέσα, τα παπούτσια μας αλλά και τα λεφτά μας. Λέω τότε: “Πίσω, μωρέ Γιάννη, μας έπιασαν! Πάρε και το σακούλι, δεν μπορώ να τρέξω μ’ αυτό” (ήταν δέκα οκάδες). Το παίρνει, κάνει επάνω σ’ ένα βράχο, σκαρφάλωσε σαν κατσίκι και δίνει ένα πέταμα στο σακούλι και πάει σ’ ένα σκοίνο, μέσα σ’ ένα βράχο. Τον είδαν αυτοί πού περίπου το πέταξε. Εγώ, εντωμεταξύ, είχα πάρει τον κατήφορο μέσα σε κάτι βάτα, πέρασα ένα ποταμάκι και βγήκα και καραούλιζα. Έψαξαν – έψαξαν αυτοί. Τίποτα».

Δεν σας βρήκαν;

«Ούτε εμάς ούτε το σακούλι. Ο Γιάννης έκανε το γύρο και με βρήκε. Καθίσαμε εκεί όλη μέρα. Τα αφεντικά έδωκαν – πήραν, αλλά δεν μπορούσαν να φτάσουν το σακούλι μέσα στα βράχια, γιατί ήταν χαμοχοντροί. Κοίταζαν όμως μήπως και παρουσιαστούμε κι εμείς πουθενά. Νύχτωσε, πήρε η ώρα, τους βλέπω να φεύγουν. Πάει γρήγορα ο Γιάννης και καταφέρνει να πιάσει το σακούλι. Όπως ήμασταν νησιτικοί εκεί όλη τη μέρα, πάμε πίσω σ' ένα μαγαζί στην Τράπεζα, ν' αγοράσουμε ψωμί. Φτώχεια όμως. Δεν υπήρχε τίποτα. Μόνο λίγη σταφίδα ξερή. Παίρνουμε να φάμε, αλλά αγοράσαμε κι άλλη για να την πάμε στο χωριό.

» Μετά, πάμε προς το Αίγιο, με φόβο όμως μήπως τ'όχαν πιάσει πουθενά τ' αφεντικά ή μήπως είχαν ειδοποιήσει την Αστυνομία. Έφτασαν μεσάνυχτα και πηγαίναμε ψάχνοντας μήπως κάποιος βαρκαδόρος μπορέσει να μας περάσει απέναντι. Τελικά, μας είπαν κάτι ψαράδες ότι οι συγκοινωνίες ήταν κλειστές λόγω Κατοχής. Απαγορευόταν τέτοια ώρα να περάσει με βάρκα και χωρίς χαρτιά. Οι ψαράδες έψηναν κάτι ψάρια και μας έδωκαν και φάγαμε ένα νταβά. Κατά καλή μας τύχη, βλέπουμε έναν παπά κι ένα βαρκάρη να μπαίνουν μέσα σε μια βάρκα. Υπήρχε λόγος να περάσει απέναντι ο παπάς γρήγορα. Στην αρχή δεν ήθελαν να μας πάρουν, γιατί ήταν μικρή η βάρκα, αλλά εμείς τους απειλήσαμε ότι αν δεν περάσουμε κι εμείς, η βάρκα δεν ξεκινάει. Πέρασαμε στα Τριζόνια κινδυνεύοντας να πνιγούμε, γιατί είχε τρικυμία. Ούτε στη γλώσσα στεγνοί! Εκείνη την ημέρα ήταν Απόκριες. Οι γονείς μας ήταν στεναχωρημένοι για μας, που δεν είχαν νέα μας και λέει η μάνα μου στον πατέρα μου: “Δεν θα σφάξουμε κασίκι σήμερα. Τα παιδιά δεν είναι εδώ, δεν ξέρω κι αν είναι ζωντανά ή αν τα σκότωσαν”. Εκείνη την ώρα φτάσαμε. Μας είδε η αδελφή μου η Βασίλω και φωνάζει: “Τα παιδιά έρχονται!” “Τώρα θα τα σφάξουμε ούλα...”, λέει ο πατέρας μου. Το σκέφτομαι και συγκινούμαι πολύ».

Από 'κεί και πέρα μέινετε στο χωριό βοηθώντας τον πατέρα σας;

«Έκατσα κάμποσο καιρό, αλλά μετά πήγα πάλι τσοπάνης σ' έναν στο Γαλατά. Μια μέρα, εκεί που φύλαγα τα πρόβατα, μου τρώει ο τσάκαλος δυο προβατίνες. Σηκώνομαι τότε κι εγώ, φεύγω με τα πόδια και γυρνάω πίσω στο χωριό, γιατί θα με μάλωναν μόλις θα τ' ανακάλυπταν. “Δεν ξαναπάω σε κανέναν”, είπα. Έμεινα με τον γέροντα. Φτωχικά ήταν,

αλλά καλά πέρναγαμ'. Μετά, το 1945, πάω εθελοντής στη Χωροφυλακή. Έκατσα 18 μήνες. Εκεί έπαιρναμ' καλά λεφτά. Τρεις χιλιάδες βασικό μισθό, τρεις χιλιάδες εκτός έδρας και τρεις χιλιάδες επιφυλακή. Πολλά λεφτά! Τάστελνα εδώ στον γέροντα. Πλήρωνε διάφορα έξοδα, μεγάλωνε τα μικρότερα αδελφάκια και πήρε οικόπεδο στο Κάτω Νιόκαστρο (Λυγιά). Έτσι πάνε τα λεφτά. Εν πάση περιπτώσει, στη Χωροφυλακή μάς είχαν να κυνηγάμε τους αντάρτες».

Εσείς πιάσατε κανέναν, κ. Αποστόλη;

«Μας έπιαναν κι όχι να τους πιάσουμε! Μια φορά μας εντόπισαν και μέχρι να τους καταλάβουμε και να στήσουμε το πολυβόλο, μας άρchiσαν με τις χειροβομβίδες. Πιάσανε ένα χωροφύλακα. Οι υπόλοιποι φύγαμε... από 'δώ πάνε οι άλλοι! Την άλλη μέρα έγδυσαν τον χωροφύλακα τελείως, τον έβαλαν καβάλα σ' ένα άλογο και μας τον έστειλαν. Ήταν τυχερός, γιατί οι αντάρτες κάθε μέρα όλο και κάποιον σκότωναν και συνήθως τους κρέμαγαν στα έλατα. Εμείς δεν τους πιάναμε εύκολα. Ήταν εξυπνότεροι από μας. Από αυτά τα περιστατικά εγώ φοβήθηκα και ήθελα να φύγω. Το ίδιο και άλλοι δυο. Πήραμε απόφαση και πήγαμε στην Πάτρα, στην Ανωτέρα Διοίκηση. Δεν κάνανε δεκτή την απόλυσή μας. “Εμείς δεν φεύγουμε απ' εδώ, αν δεν μας δώσετε το χαρτί της απόλυσης”, τους είπαμε. Καθίσαμε τρεις μέρες εκεί. Εντέλει, παρέδωσαν. Πήραμε την απόλυση κι από 'δώ πάνε οι άλλοι. Την πατήσαμε όμως. Γιατί μετά από πολύ λίγο καιρό ανέλαβε ο στρατός την επιχείρηση να διώξουν τους αντάρτες και οι χωροφύλακες έκατσαν σπίτι τους, σε πιο απλά θέματα. Έχασα την ευκαιρία να μείνω μόνιμος. Ήθελα να ξαναπάω μετά, αλλά δεν μ' άφησε η μάνα μου. Φοβόταν. “Δεν θα πας πουθενά. Εδώ θα μείνεις, να πεθάνουμε μαζί”, μου είπε. Μετά, με πήρανε για φαντάρο».

Πήγατε μεγάλος δηλαδή στο στρατό...

«Μας πήραν τέσσερεις ηλικίες μαζί. Με πήγαν σκοπό στην Κοζάνη σ' ένα φυλάκιο. Εκεί κάποια φορά με πήρε ο ύπνος. Έρχεται περίπολο ένας δεκανέας, ευτυχώς έτυχε να είναι Ναυπάκτιος και γνωστός μου, ο Πολιτόπουλος Θανάσης. Πάει να μ' αρπάξει το όπλο, τον κατάλαβα όμως και πετάχτηκα. “Έτσι φυλάνε σκοπιά; Αν ήταν άλλος, θα σε πέρναγε στρατοδικείο”, μου λέει».

Από τότε ξανακοιμηθήκατε στη σκοπιά;

«Μπα...! Για στρατοδικείο ήμασταν; (γέλια). Όταν τελείωσα από φαν-τάρος, έκατσα με τον γέροντα κι ασχολήθηκα με τα “πράγματα”. Τα μαζεύαμε και τα πήγαιναμ’ στην Πάτρα, στα σφαγεία, καλλιεργούσαμε στάρια, καλαμπόκια, ρεβίθια κ.ά. Έβρεχε εκείνα τα χρόνια και γίνονταν απ’ όλα. Τώρα δεν γίνεται τίποτα. Είχαμε και αμπέλι, έβγαναμ’ 1.500 κιλά κρασί και παραπάνω. Είχαμε φρούτα και ασχολούμασταν και με το μαγαζάκι. Τώρα τα χωράφια μας... κάθονται. Έχουν αγριογούρουνα μέσα. Το 1945, εντωμεταξύ, αγόρασε ο πατέρας μου ένα οικόπεδο στο κάτω χωριό, στο Λυγιά. Ερχόμασταν και το καλλιεργούσαμε κι αυτό μέχρι να φτιάσουμε αργότερα σπίτι. Το πήραμε από έναν Σκαλιώτη, τον Θύμιο Ρήγα. Του δώσαμε σαράντα γίδες γκαστρωμένες για να μας το δώσει. Αργότερα παντρεύτηκα κι εγώ με την Σπυριδούλα κι έκαναμ’ τρία παιδιά, τη Ντίνα, τον Νίκο και τον Γιάννη. Ήρθαμε όλοι και ζήσαμε μόνιμα στο Λυγιά, το 1970».

Πώς ήταν η ζωή σας μετά το γάμο σας;

«Με τη γυναίκα μου και τα παιδιά μου πέρναγαμ’ πολύ καλά. Το ’67 όμως αρρώστησα. Ένα πρωί που πήγα να φορτώσω κάτι κασόνια με σταφύλια, έπαθα δυσκοπία. Έμεινα εκεί. Με πήρε η γυναίκα μου καβάλα σ’ ένα γαίδαρο και με πάει στη Ναύπακτο, στο γιατρό τον Σούλο. Πόνο; Ούτε τον πέρασε κανείς ούτε θα τον περάσει τέτοιο πόνος. Τελείως καλά δεν έγινα ποτέ. Είχα ογδόντα μέρες να καθίσω σε καρέκλα. Πέρασα όλους τους γιατρούς και δεν έβρισκα γιατρεία. Τελικά, με πάει η μακάρια η νύφη μου η Παντελίνα σ’ έναν καλό γιατρό στην Πάτρα κι εκείνος μου έδωσε κάτι ενέσεις που με βοήθησαν αρκετά. Ήταν πολύ ακριβές. Είχαν 700 φράγκα η μία. Είχα λεφτά να τις πάρω; Τις πλήρωσε η Παντελίνα. Από τότε έπρεπε να προσέχω. Ούτε να σκύψω δεν έκανε. Μετά, το 1981, έπαθα άλλο κακό. Την επόμενη μέρα του Αϊ – Θωμά, έφτιαχνα το κοτέτσι στον κήπο μου. Έσκαβα λίγο κάτι χώματα που φέραμε από την Αγία Παρασκευή και βλέπω κάτι σαν στυλό, λίγο χοντρότερο. Το πήρα με το ξινάρι και το χτύπησα λίγο να δω τι είναι και τότε αυτό πήρε φωτιά και... πάει το αριστερό μου χέρι. Πρέπει να ήταν δυναμίτης. Ποιος ξέρει, ίσως και από τον πόλεμο».

Τόσα χρόνια, με τις δύο αυτές ατυχίες, χωρίς να δουλεύετε, πώς τα βγάζετε πέρα;

«Δούλευε η γυναίκα μου. Συντηρούσε το σπίτι, εμένα και τα παιδιά. Άμα δεν είχα αυτή... Ολούθε δουλειές. Πήγαινε για ελιές, για καλαμπόκι, στα κοτόπουλα του Δούρου, ύφαινε και στον αργαλειό, σ' όλο τον κόσμο διάφορα υφαντά. Δούλεψε πάρα πολύ. Ο Θεός της έδινε δύναμη, γιατί εγώ δεν μπορούσα ούτε να σκύψω να δέσω τα παπούτσια μου».

Πριν τελειώσουμε, θέλω να μας πείτε, κ. Αποστόλη, πώς βλέπετε την κοινωνία σήμερα;

«Για την πολιτική κατάσταση είναι για τη θάλασσα όλοι. Η νεολαία; Μεγάλη διαφορά με μας. Τότε ένα παιδί εφτά χρονών, αλλά και πέντε και τρία, σε σεβόταν. Σου έλεγε “καλημέρα, παππούλη” ή “γεια σου, θείε”. Τώρα βλέπεις νέους είκοσι – εικοσιπέντε ετών και δεν σου μιλάνε. Δεν υπάρχει νεολαία όπως ήταν μια φορά, όπως δεν υπάρχουν και γυναίκες σαν τις παλιές. Με τη γυναίκα μου έχουμε τώρα οχτώ εγγόνια και τρία δισέγγονα. Τους εύχομαι το καλύτερο που υπάρχει, με πρώτο – πρώτο την υγεία. Να φύγω εγώ και νάναι όλοι καλά πίσω».

Δημήτρης Χατζόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 28/9/2007)

Ποια ήταν η ασχολία του πατέρα σας;

«Ήταν μάστορας. Πελέκαγε πέτρες κι έφτιαχνε σπίτια, μάντρες κ.λπ. Στην Άνω Χώρα υπήρχαν πολλοί τέτοιοι τεχνίτες και δούλευαν σε όλα τα γύρω χωριά. Μάλλον γι' αυτό ήρθε προς τα κάτω ο πατέρας μου, για ν' ανοίξει δουλειές και εδώ, γύρω από τη Ναύπακτο. Τις πέτρες τις έβγαζε μόνος του. Το βουνό όλο γύρω και πιο χαμηλά προς τη Ζωοδόχο Πηγή ήταν όλο νταμάρια. Όλα τα σπίτια που είναι γύρω από το βουνό χτίστηκαν μετά, γιατί είχε βγάλει όλη την πέτρα από κείνη την περιοχή ο πατέρας μου και έτσι δημιουργήθηκαν οικόπεδα».

Πώς έσπαγε την πέτρα;

«Την έσπαγε κυρίως με τη βαριά. Σπάνια χρησιμοποιούσε δυναμίτη. Ήταν δύσκολη δουλειά, αλλά γίνονταν πολύ πιο καλά και γερά τα σπίτια με την πέτρα. Έχουν βέβαια μεγαλύτερο κόστος, γιατί θέλει περισσότερη δουλειά και περισσότερα εργατικά χέρια. Τα σπίτια με το τσιμέντο και τα τούβλα γίνονταν πιο γρήγορα, αλλά είναι πολύ απλά και όχι τόσο γερά. Όταν ήταν να χτιστεί το Δημοτικό σχολείο στο Ξηροπήγαδο, είχε αναλάβει να ισιώσει το οικόπεδο ο πατέρας μου. Ήταν βουνό εκεί. Έβγαζε τα μπάζα και τα πέταγε, μέχρι να γίνει όλο αυτό το σημείο όπως πρέπει. Αργότερα, για να χτιστεί το σχολείο έδωσε ένα ποσό το κράτος, αλλά έπρεπε να συμπληρώσουμε στο ποσό και όλοι οι κάτοικοι του χωριού. Θυμάμαι που εμείς δώσαμε τετρακόσιες δραχμές».

Πότε χτίστηκε το Δημοτικό σχολείο; Σ' αυτό πήγατε κι εσείς;

«Εγώ δεν πρόλαβα να πάω σ' αυτό το σχολείο. Τα μικρότερα αδέρφια μου όμως πήγανε. Τα χρόνια που πήγα εγώ στο Δημοτικό δεν υπήρ-

χε σχολείο, γι' αυτό ενοικίαζε το κράτος σε διάφορα σπίτια αίθουσες και πηγαίναμε εκεί για μάθημα. Ήταν το σπίτι του Γαλαζούλα, του Καρβούνη, του Πασαπόρτη, του Μορφάκη, αλλά και στην εκκλησία γίνονταν μαθήματα. Ήμασταν πάνω από πενήντα παιδιά. Είχαμε μόνο δύο βιβλία, δύο αναγνωστικά, ένα της καθαρεύουσας και ένα της δημοτικής. Τ' άλλα μαθήματα, όπως Ιστορία, Θρησκευτικά, Μαθηματικά κ.λπ., μας τα έλεγε η δασκάλα και κρατούσαμε σημειώσεις στο τετράδιο, για να θυμόμαστε για τα διαγωνίσματα. Εγώ ήμουν από τους πρώτους μαθητές, άλλο που δεν προχώρησα. Τότε μαθαίναμε γράμματα όλα τα παιδιά. Ήταν το σύστημα τέτοιο. Πολλά παιδιά τώρα δεν ξέρουν ούτε πολλαπλασιασμό. Αν χαλάει το κομπιουτεράκι τους, τα χάνουν. Όλες μου τις χρονιές στο σχολείο είχα μια δασκάλα, την Λουκία Στεργιοπούλου. Ήταν μια πολύ καλή κοπέλα και έτυχε να την παντρευτεί αργότερα ένας ξάδελφός μου.

» Μικρά παίζαμε την τάλια, την αμπάριζα, τη μακριά γαϊδούρα, τη γουρούνα κ.λπ. Ήταν δυνατά παιχνίδια. Το ευχαριστιόμασταν πολύ όλα τα παιδιά».

Για ποιο λόγο, κ. Δημήτρη, δεν συνεχίσατε, εφόσον ήσασταν καλός μαθητής;

«Τα περισσότερα παιδιά, όπως εγώ, πηγαίναμε για δουλειά, να μάθουμε κάποια τέχνη. Εγώ, μόλις έβγαλα το Δημοτικό, πήγα να μάθω σιδηρουργός στον Ντίνο Καρκαντζό. Έμαθα πολλά πράγματα πάνω σ' αυτή την τέχνη. Δεν πληρωνόμασταν όμως τότε, πηγαίναμε για να μάθουμε. Το μόνο που μουδινε τ' αφεντικό ήταν λίγο ψωμοτύρι καμιά φορά. Δεν υπήρχε η ηλεκτροκόλληση. Τα σίδερα τα βράζαμε στο καμίνι, τα φουσάγαμε με το φουσερό, μαλάκωναν και τα κολλάγαμε έτσι το ένα κομμάτι πάνω στο άλλο. Για να πιαστούν όμως καλύτερα δύο σίδερα, τα κλείναμε και με άλλο ένα ψιλούλι σίδερο σαν δαχτυλίδι. Σ' αυτή τη δουλειά έμεινα μέχρι που πιάστηκε ο πόλεμος του '40».

Υπήρχε κανένα πρόβλημα με τους Γερμανούς και σταματήσατε;

«Όχι, δεν ήταν τίποτα τέτοιο. Σταματήσαμε το '40, γιατί δεν είχε κανένας τότε λεφτά για να πληρώσει. Όλες οι συναλλαγές γίνονταν με σιτάρι και καλαμπόκι. Έτσι, όταν σταμάτησα από τα σίδερα, πήγα να δουλέψω στα χωράφια, για να βγάλουμε ψωμί αλλά και για να μπορούμε

να έχουμε σιτάρι για τις συναλλαγές. Ήθελε κανείς να πάρει κρέας, έπρεπε να το ανταλλάξει με καλαμπόκι. Μετά, έπαιρνα μόνος μου χωράφια μισακά. Σιγά – σιγά πήρα ένα άλογο με βερεσέ και αφού το ξεχρέωσα, πήρα άλλο ένα. Έτσι μπορούσα κι έφτιαχνα μόνος μου χωράφια. Στο τέλος, έγινα καθηγητής στα αγροτικά. Μου άρεσε σαν δουλειά, ήμουνα και “αφεντικό”. Δεν είχα κανέναν πάνω από το κεφάλι μου. Γενικά, εκείνη την εποχή υπήρχε λίγο πείνα, αλλά με Γερμανούς και Ιταλούς δεν είχαμε κανένα πρόβλημα».

Ο αφηγητής οργώνει το χωράφι του

Το '42 ήσασταν είκοσι ετών. Δεν σας πήραν στρατιώτη;

«Όχι, λόγω του πολέμου τα αγόρια της ηλικίας μου πήγανε αργότερα. Εγώ πήγα στρατιώτης το '48. Ήταν ο Εμφύλιος τότε, ο ανταρτοπόλεμος. Μας πήγανε κι εμάς να πολεμήσουμε, όλους όσους ντύθηκαν φαντάροι. Δεν τραυματίστηκα ποτέ. Ο πόλεμος κερδίζεται με την τέχνη. Αν δεν ξέρεις, θα σκοτωθείς. Η εκπαίδευση για να φυλαχτείς είναι μεγάλη δουλειά. Πρέπει να έχεις μάθει, ν' ακούς τη σφαίρα από πού ξεκινάει και να φυλάγεσαι».

Ποια είναι η γνώμη σου για τον Εμφύλιο;

«Ο πόλεμος αυτός για μένα ήταν μια παρανομία. Θέλανε οι κομμουνιστές να πάρουν την αρχηγία και να κάνουνε κυβέρνηση».

Εκείνοι όμως λένε για σας ότι σας κατεύθυναν οι Άγγλοι.

«Ε, τότε, αυτοί είχαν τους Ρώσους. Με το σύστημά τους οι Ρώσοι στο δικό τους εμφύλιο, το 1917, είχαν σκοτώσει είκοσι εκατομμύρια δικούς τους ανθρώπους. Ήθελαν και με μας να εφαρμόσουν την ίδια θέση. Δεν κόταγες να βγεις όξω, σε σκότωναν. Τέτοια ζωή να είχαμε;»

Πείτε μας μερικά πράγματα από τη ζωή τότε στο Ξηροπήγαδο.

«Εμείς εδώ όλοι οι κάτοικοι ήμασταν πολύ αγαπημένοι. Δεν είχε κανένας πρόβλημα. Για την εκκλησία μας, την Ζωοδόχο Πηγή, κάναμε καλό πανηγύρι. Υπήρχαν τρία μαγαζιά στο χωριό. Το καλύτερο γλέντι γινόταν στου Αδαμόπουλου. Από την παραμονή ερχόταν πάρα πολύς κόσμος, ο δρόμος ήταν γεμάτος. Υπήρχαν τα ψητά και τα όργανα με τη δημοτική μουσική και τραγούδια. Όσοι δεν πήγαιναν στα μαγαζιά γλεντούσαν στα σπίτια τους με φίλους και συγγενείς. Σαν αδέρφια ήμασταν όλοι, ακόμα και με τους πρώτους Νεοκαστρίτες, που κατέβηκαν από το πάνω χωριό. Αυτοί λοιπόν δεν είχαν ακόμα δική τους εκκλησία και έρχονταν σ' εμάς, στη Ζωοδόχο Πηγή. Ζούσαμε όλοι αγαπημένοι.

» Άλλο που θυμάμαι είναι ότι οι γυναίκες πήγαιναν και έπλεναν τα ρούχα τους στη βρύση τού χωριού, συνήθως κάθε Δευτέρα. Στα σπίτια μας δεν είχε έρθει ακόμα το νερό, μόνο πηγάδια είχαμε. Μήπως και τώρα που έχουμε βρύσες βγάζουν πολύ νερό; (γέλια). Τέλος πάντων. Εκεί στη βρύση του χωριού είχανε και το χαβαλέ τους οι γυναίκες. Πότε τραγούδαγαν και πότε τσακώνονταν, ποια θα πρωτοπάρει σειρά».

Εσείς, τα νέα παλληκάρια, πηγαίνατε την ώρα που ήταν εκεί οι γυναίκες για κανένα φλερτάκι;

«Μπα, δεν υπήρχαν τέτοια πράγματα. Δεν πήγαιναν τα νέα κορίτσια να πλύνουν ρούχα, οι μανάδες πήγαιναν και οι γριές. Τι να τις κάνουμε αυτές; (γέλια).

» Ωραία περνάγαμε τις απόκριες! Γλένταγε όλος ο κόσμος. Μαζεύονταν στα σπίτια και δέκα οικογένειες μαζί. Τρώγανε, πίνανε, κάνανε ντόρο. Ακολουθούσαν πάντα και τα παιδιά, όχι όπως τώρα που δε σε λογα-

ριάζει το παιδί σου και πάει αλλού με τις δικές του παρέες. Γλένταγε όλη η οικογένεια μαζί. Και νάθελαν δηλαδή τότε να βγουν έξω αργά τα παιδιά μόνα τους, δεν μπορούσαν. Είχε σκοτάδι, δεν υπήρχαν τα φώτα ακόμα. Μόλις βασίλευε ο ήλιος, πήγαιναν όλοι για ύπνο. Γι' αυτό και φτιάχναν όμως και πολλά παιδιά. Αυτό ήταν η διασκέδασή τους, το θέατρό τους, η τηλεόρασή τους κ.λπ.

» Εκείνη την εποχή, όπως θα ξέρετε, για να φας ψωμί δεν πήγαινες να τ' αγοράσεις, όπως σήμερα. Μάζευες το σιτάρι ή το καλαμπόκι, το πήγαινες στο μύλο να σ' το αλέσει, το ζύμωνε η νοικοκυρά, άναβε το φούρνο με τα ξύλα και τότε το έψηνε. Μεγάλη διαδικασία. Το κάθε χωριό, εντωμεταξύ, είχε το δικό του μύλο. Εγώ συνήθως πήγαινα εδώ στο Ξηροπήγαδο, στο μύλο του Μακρή. Δεν πληρώναμε με λεφτά, αλλά μας κράταγαν το 2% από το κάθε προϊόν. Πήγαινες ένα τσουβάλι εκατό κιλά σιτάρι, σου κράταγαν τα δυο κιλά.

» Να πούμε τώρα και για τη δεύτερη εκκλησία μας, τον Άγιο Ανδρέα. Το οικοπέδο για να γίνει η εκκλησία το είχε κάνει δωρεά μια χήρα, η κ. Γαλάνη. Δεν είχε παιδιά και επειδή έλεγαν τον άντρα της Ανδρέα, γι' αυτό ονόμασαν έτσι την εκκλησία. Τότε, για να χτιστεί η εκκλησία, πούλησε κάποια οικοπέδα η κοινότητα και έτσι την πρωτοξεκίνησαν. Σιγά – σιγά, δίναμε και όλοι οι χωριανοί και έγινε αυτή η ωραία εκκλησία. Τα εγκαίνια έγιναν με τον τότε Μητροπολίτη Ναυπάκτου κ. Αλέξανδρο».

Η Ναύπακτος πώς ήταν τα πρώτα χρόνια που μπορείτε να θυμηθείτε;

«Ήταν τότε η Ναύπακτος... πολύ μικρή. Ένα χωριό ήταν. Μόνο τρία εμπορικά μαγαζιά υπήρχαν. Τότε όποιος είχε μαγαζί έπρεπε να έχει και χάνι για τα άλογα. Όσοι κατέβαιναν από τα χωριά για δουλειές και για ψώνια έπρεπε ν' αφήσουν κάπου τα ζώα τους, να ξεκουραστούν. Το κάθε χάνι ήταν υποχρεωμένο να έχει και τριφύλλι. Αναλόγως πόσο έτρωγε το ζώο, τόσο πλήρωνες. Θυμάμαι ήταν δυο δραχμές η οκά. Τα χάνια για μας ήταν τότε όπως είναι τα parking σήμερα».

Τι γινόταν με τις ακαθαρσίες τόσων ζώων που κυκλοφορούσαν στην πόλη;

«Ε, τα ζωάκια έκαναν και τις ακαθαρσίες τους. Γέμιζε ο τόπος και μύριζε, αλλά η Ναύπακτος είχε την υπηρεσία της καθαριότητας, όπως και

σήμερα. Μόνο που τότε πέρναγαν τα κάρα με τους οδοκαθαριστές και μάζευαν με μια μεγάλη σκούπα τις κοπριές. Κάθε μέρα γινόταν αυτό. Όποιος ήθελε μάζευε κοπριά και τη χρησιμοποιούσε στα χωράφια. Ο δήμος δεν είχε τότε κάποιο συγκεκριμένο σημείο να πετάει τα σκουπίδια. Τα ρίχνανε σε κανένα απόμερο χωράφι, συνήθως όμως μέσα στο Σκα.

» Θυμάμαι επίσης ότι υπήρχαν δύο φαρμακεία εκείνα τα πρώτα χρόνια, ένα του Κοζώνη, που έγινε μετά δήμαρχος, και ένα του Σπύρου Κούμπιου, ο οποίος συνέχισε μετά απ' αυτόν ο Μάρκος και τώρα ο εγγονός, ο Νίκος Κούμπιος. Μαγαζιά με ρούχα δεν υπήρχαν. Αγοράζες ύφασμα και σουΐφτιαχναν το κουστούμι ή το φόρεμα κ.λπ. κάποιοι καλοί ραφτάδες που υπήρχαν. Όσο για παπούτσια, σουΐπαιρνε τα μέτρα ο τσαγκάρης και σου τα έφτιαχνε. Μάλιστα ήταν πολύ γερά εκείνα τα παπούτσια. Καλό δέρμα.

» Θυμάμαι τα πρώτα μου παπούτσια μού κόστισαν 400 δραχμές, αλλά μου κράτησαν χρόνια. Η Ναύπακτος είχε φως με μηχανή πετρελαίου στην αρχή. Εμείς στα γύρω χωριά είχαμε τις λάμπες μόνο, μέχρι που ήρθαν οι Ιταλοί, μετά το '50, και βάλανε τους πυλώνες για το ρεύμα. Ξεκίνησαν από την Κέρκυρα και έβαλαν σ' όλη την Ελλάδα. Αυτή τη δουλειά την έκαναν οι Ιταλοί για να μας αποζημιώσουν, λέει, για τη ζημιά που μας έκαναν στον πόλεμο.

» Για διασκέδαση υπήρχαν μερικά μαγαζάκια, τα ουζερί. Είχανε και μπουζούκια, χόρευαν και κανένα τσιφτετέλι. Ήταν μικρά αλλά ωραία. Για να πάει τότε κανείς στην Πάτρα έπρεπε να πάει με το καϊκι από το λιμάνι. Και η Πάτρα τότε μια μικρή πόλη ήταν. Όταν ήταν να πάω στη Ναύπακτο, πήγαινα άλλοτε με τα πόδια και άλλοτε με το άλογο.

» Τέλος, να πω και λίγα πράγματα για τα παζάρια του Αγ. Δημητρίου. Τότε τα παζάρια τα λέγαμε ζωοπανήγυρη. Οι πωλητές έφερναν τα ζώα τους από τα χωριά και έρχονταν διάφοροι αγοραστές, από άλλα μέρη και χασάπηδες ακόμα και διάλεγαν ό,τι και όσα ήθελαν. Έρχονταν και γύφτοι, που αγόραζαν μερικά ζώα και έπειτα πήγαιναν και τα πουλούσαν αλλού πιο ακριβά. Στα παζάρια πουλούσαν τότε και κουβέρτες, χαλιά κ.λπ. και πολύ αργότερα άλλα είδη. Όλα τα μαγαζιά στη Ναύπακτο είχαν όργανα και τις οκτώ μέρες του πανηγυριού. Όλοι πήγαιναν και διασκέδαζαν».

Πότε παντρευτήκατε, κ. Δημήτρη;

«Παντρεύτηκα την Ελένη Ταραβήρα, το 1956, με συμπεθεριό που μας

έκανε ένας φίλος, ο Γιώργος Πασαπόρτης. Έτσι γινόταν συνήθως. Αποκτήσαμε δυο παιδιά, την Ελευθερία και τον Αχιλλέα. Έχω τώρα τέσσερα εγγόνια και δυο δισέγγονα».

Τις ελεύθερες ώρες σας τώρα πώς τις περνάτε;

«Σκέφτομαι πώς πέρασα τη ζωή μου, και τα καλά και τα άσχημα. Κάθομαι εδώ στην αυλή, βλέπω τις μικρές δισέγγονες να παίζουν και εύχομαι νάναι καλά όλα μου τα παιδιά, υγεία να έχουνε. Δεν υπάρχει τίποτα καλύτερο».

Δημήτρης Ζυγορονίκος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 30/4/2010)

«Το επώνυμό μου Ζυγορονίκος βγαίνει από το Ζυγούρος Νίκος. Οι πρόγονοί μου ήταν Σουλιώτες. Όταν με την Τουρκοκρατία φύγανε από τον τόπο τους, πολλοί από αυτούς ήρθαν και στη Ναύπακτο. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και ο Νίκος Ζυγούρος, 17 ετών τότε και επειδή οι Ναυπάκτιοι δεν τους πολυήθελαν τους Σουλιώτες, έφυγε το παιδί αυτό μαζί με ένα άλλο κορίτσι 15 ετών (ορφανά και τα δύο) και πήγαν να ζήσουν στην Καλλιθέα Δωρίδος. Παντρεύτηκαν τα παιδιά και μετά από κάποια χρόνια που ήθελαν να έρθουν στη Ναύπακτο, ήρθαν με το επώνυμο Ζυγορονίκος και εγκαταστάθηκαν στο Κεφαλόβρυσο, στο Καινούργιο Χωριό.

» Εκείνα τα χρόνια, το Καινούργιο Χωριό ήταν κοινότητα. Έχω ένα έγγραφο του 1893 που λέει ότι πρόεδρος ήταν ο Πάνος Ζυγορονίκος. Αυτός ήταν αδελφός του παππού μου. Το έγγραφο αυτό αναφέρεται σε μια χειροτονία ενός Νίκου Ιωαννίδη, από την Αμπελακιώτισσα. Τον χειροτόνησαν παπά εδώ στον Άγιο Γεώργιο και έμεινε εδώ σαν ιερέας. Από τότε λεγόταν Παπαϊωαννίδης. Μάλιστα το έγγραφο αυτό είναι και συμβολαιογραφική πράξη, γιατί λέει για τη συμφωνία που έγινε τότε, για το πόσο καλαμπόκι και σιτάρι θα δίνουν στο νέο παπά για αμοιβή κάθε χρόνο.

» Στην ίδια περιοχή γεννήθηκα κι εγώ, το 1923. Κι ακόμα εδώ μένω, μόνο που τότε λεγόταν Μεμέτη η περιοχή. Τον πατέρα μου τον έλεγαν Μιχάλη και την μητέρα μου Ευθυμία, το γένος Πλούμη. Ο πατέρας μου ήταν αγρότης και η μητέρα μου δούλευε στην Εθνική Τράπεζα ως κλητήρας. Την είχε βάλει ο διευθυντής, ο Δημήτρης Πλαστήρας, που ήταν θεός της».

Πώς ήταν τα παιδικά σας χρόνια, κ. Δημήτρη;

«Ήμουν μοναχοπαίδι και είχα πάντα ό,τι ήθελα. Έχασα όμως τον πατέρα μου πολύ νωρίς. Πέθανε 43 χρονών από καρδιά, όταν πήγαινα στη Δευτέρα Δημοτικού. Παρά το ότι μεγάλωσα χωρίς πατέρα, επειδή είχε μισθό η μάνα μου και καλλιεργούσαν εργάτες τα χωράφια μας, εγώ είχα και βιβλία, απ' όλα. Με είχε ποδεμένο η μάνα μου, περιποιημένο, ενώ τ' άλλα παιδιά πήγαιναν στο σχολείο ξυπόλυτα».

Θυμάστε τους δασκάλους σας;

«Στο 3ο Δημοτικό που πήγαινα, είχα πρώτα – πρώτα έναν δάσκαλο – ιερέα, τον Χαράλαμπο Λελούδα, που τον φωνάζαμε παπα – Λελούδα. Μετά είχα την Ελένη Καπώτα (το γένος Ρέπουλη, ο πατέρας της ήταν Υπουργός Οικονομικών), τον Στέκα και τελευταία είχα τον Κώστα Ξαρλή, που ήταν ο καλύτερος απ' όλους. Έφτασε μέχρι Γενικός Επιθεωρητής Ελλάδος. Επειδή ήμουν καλός μαθητής αλλά και “καθαρός” σε σχέση με τ' άλλα παιδιά, με φωνάζει μια μέρα ο Ξαρλής και μου λέει: “Έλα εδώ, βρε Δημητρώ. Έχω δυο μηχανές για κούρεμα. Θα σε μάθω πώς να κουρεύεις τα παιδιά”. Πραγματικά, μ' έμαθε και από Τετάρτη Δημοτικού τους κούρευα όλους. Υπήρχε πολλή κόνιδα και ψείρα τότε, γι' αυτό και κουρευόμασταν όλοι γουλί. Κούρευα ακόμα και τα κορίτσια γουλί, όσα είχαν ψείρες».

Πώς το δέχονταν τα κορίτσια; Δεν έκλαιγαν;

«Τι να κλάψουν; Κόταγαν απ' το δάσκαλο; Αφού ήταν γεμάτα ψείρες. Τα παιχνίδια που παίζαμε στο σχολείο ήταν μπάλα, τάλια και προπαντός αμπάριζα. Θυμάμαι ότι όποτε πηγαίναμε εκδρομές, η μάνα μου μου έδινε πάντα ένα πεντακοσάρικο να έχω πάνω μου. Όταν τελείωσα το Δημοτικό, έδωσα εξετάσεις και πέρασα πρώτος στο Γυμνάσιο, το οποίο στεγαζόταν τότε πάνω από το φαρμακείο της Νταΐζης Πατούχα, στο πρώην οικοτροφείο. Εκείνο τον καιρό ήταν που ξεκίναγαν τα θεμέλια για το 1ο Γυμνάσιο Ναυπάκτου στην Ψανή. Δεν πρόλαβα να πάω εκεί, γιατί μετά την Δευτέρα τάξη με σταμάτησε η μάνα μου, για να δουλέψω στα χωράφια μας. Είχαμε τριφύλλια, καλαμπόκια, αμπέλια, πούλαγαμ' το κρασί, βγάζαμε φασόλια κ.λπ. Είχαμε εργάτες, αλλά δούλευα κι εγώ.

» Το '37, πήγα για ενάμιση χρόνο στη Γεωργική Σχολή Πατρών. Κάποιος γνωστός μας έπεισε τη μάνα μου να μ' αφήσει να πάω. Έμαθα

να κλαδεύω, να κεντρώνω και πολλά άλλα, μου είπε όμως μετά τον ενάμιση χρόνο η μάνα μου: “Άει, φτάν’νε αυτά. Τάμαθες!” Έτσι σταμάτησα, ενώ θα μπορούσα να γίνω γεωπόνος. Δεν πειράζει όμως. Καλά πέρασα και έτσι».

Η Κατοχή επηρέασε τις δουλειές σας, κ. Δημήτρη;

«Και ναι και όχι. Καταρχάς, το 1938 πούλαγε ένα κτήμα η Φρόσω Κουμπίου, για να πάει ο γιος της ο Τάκης (μετέπειτα Δήμαρχος) να σπουδάσει δικηγόρος. Θέλαμε να το αγοράσουμε εμείς, αλλά επειδή προμηνυόταν πόλεμος, μας δέσμευσε η τράπεζα τα λεφτά μας. Η μάνα μου είχε 300.000 δραχμές στην τράπεζα, τα οποία δεν πήραμε ποτέ πίσω. Με την Κατοχή έχασαν την αξία τους. Η μάνα μου στεναχωρήθηκε τόσο πολύ, που δεν άντεξε. Πέθανε από τη στεναχώρια της το ’45. Κατά τ’ άλλα οι δουλειές μου στα χωράφια και στ’ αμπέλι συνεχίζονταν κανονικά κι έτσι δεν μπορώ να πω ότι πεινάσαμε.

» Θυμάμαι την ημέρα που κηρύχθηκε ο πόλεμος. Ήμασταν καμιά δεκαριά παιδιά παρέα και πήραμε την τράτα του θείου μου του Σωτηριά (Σωτήρη Σωτηρόπουλου) για να πάμε για ψάρεμα. Μέχρι να προχωρήσουμε λίγο, ακούμε τους βομβαρδισμούς στην Πάτρα. Στην παραλία ακούγαμε τις γυναίκες να φωνάζουν “πόλεμος, πόλεμος!” Ξαναβγάλαμε στη στεριά τη βάρκα. Όλοι οι νέοι μαζεύτηκαν στο ΚΤΕΛ, για να πάνε να παρουσιαστούν στο Μεσολόγγι. Ο περισσότερος κόσμος ακούγοντας τους βομβαρδισμούς φοβήθηκε και σκόρπισε να κρυφτεί. Η μάνα μου είχε φτάσει στο Φανάρι. Μετά από μία ή δυο μέρες έριξαν οι Ιταλοί τρεις βόμβες στην περιοχή μας. Το πρώτο θύμα στη Ναύπακτο ήταν μια νέα γυναίκα, η Λαμπρινή Κωστίνα, που βρισκόταν εκείνη την ώρα κοντά στο 3ο Δημοτικό, εκεί που έπεσε η πρώτη βόμβα. Εγώ ήμουν στο χωράφι μου εκείνη την ώρα και δούλευα. Έμαθα αργότερα τι είχε συμβεί.

» Γενικά, δεν είχα προβλήματα στην Κατοχή. Το μόνο που καθόμουν και φύλαγα το αμπέλι μου όλη νύχτα, όταν ήταν ώριμα τα σταφύλια, γιατί έρχονταν οι Ιταλοί με άσπρες πετσέτες, έκοβαν μερικά τσαμπιά και πήγαιναν και τάτρωγαν. Μια χρονιά, ήρθαν και κατασκήνωσαν κοντά στο κτήμα μου, στο Λυγιά, στα Διαμανταίικα, η ταξιαρχία των Γερμανών που είχαν κάψει τη Ρίζα και τη Μαμάκου. Εγώ, ως συνήθως, φύλαγα τ’ αμπέλι τη νύχτα μαζί με το φίλο μου τον Πάνο Ρήγα. Στο διπλανό κτήμα είχαν κρύψει για ώρα ανάγκης κάποιοι αντάρτες (ο Σαλούρος,

ο Παρίσης, ο Σίνης, ο Θ. Πατσαούρας κ.λπ.), μερικά όπλα, κάτω από ένα μεγάλο και πυκνό αμπέλι. Όταν όμως ήρθαν στην περιοχή οι Γερμανοί, λέω στον Πάνο: “Πάμε να πάρουμε τα όπλα να τα κρύψουμε αλλού, γιατί άμα κάνουν δώθε οι Γερμανοί για κάνα σταφύλι, θα τα βρουν και θα κρεμάσουν εμάς, γιατί μόνο εμείς είμαστε εδώ”. Συμφώνησε ο φίλος μου και πήγαμε λοιπόν, πήραμε τα όπλα, τα βάλουμε σ’ ένα τσουβάλι και τα κρεμάσαμε μέσα σ’ ένα ξερό πηγάδι εκεί κοντά».

Είχατε τελικά δίκιο που ανησυχήσατε;

«Δεν πέρασε μισή ώρα και να δύο Γερμανοί κι ένας Πολωνός μπήκαν σ’ εκείνο το κτήμα και μάλιστα κατευθύνθηκαν ακριβώς στο μεγάλο κλήμα που κάλυπτε τα όπλα. Αν δεν τα είχαμε πάρει, οπωσδήποτε θα τα έβρισκαν. Όταν έφυγαν οι Γερμανοί από την περιοχή, ήρθαν οι αντάρτες για να πάρουν τα όπλα τους. Φυσικά δεν τα βρήκαν. Κατάλαβαν όμως ότι εγώ θα τα είχα πάρει, εφόσον εγώ είχα το διπλανό κτήμα. Ήρθε ένας από αυτούς στο σπίτι μου και λέει στη μάνα μου: “Πού είναι ο γιος σου; Τον θέλει ο Καπλάνης”*. Εμφανίζομαι στην πόρτα, με παίρνει και με πάει στο αμπέλι. Εκεί ήταν ο Καπλάνης. “Συναγωνιστή”, μου λέει, “ενοχοποιείσαι ότι έκλεψες τα όπλα του ΕΛΑΣ”. “Δεν τα έκλεψα, συ-

* Σ.τ.Ε. Καπλάνης· Επαναστατικό ψευδώνυμο του δασκαλού Σπύρου Γκούβα, καπετάνιου του ΕΛΑΣ.

ναγωνιστή”, του λέω, “παρά τα φύλαξα. Τα έβαλα με το φίλο μου μέσα σ’ ένα τσουβάλι και βρίσκονται κρεμασμένα μέσα στο πηγάδι στο οποίο κάθεται πάνω!” Αυτός καθόταν, που λες, πάνω στο πηγάδι, πετάγεται τότε πάνω και λέει σ’ έναν αντάρτη να τα βρει. Τα βρήκαν, μου έδωσαν συγχαρητήρια και τέλος κάλεσαν σε απολογία εκείνους που τ’ άφησαν έτσι εκτεθειμένα τα όπλα και τους τιμώρησαν».

Εκείνο τον καιρό χάσατε τη μάνα σας;

«Το 1945 πέθανε. Πριν πεθάνει όμως, με κάλεσε και μου είπε: “Έλα εδώ να σου πω. Εγώ θα πεθάνω, δεν είμαι καλά. Εσύ να πας να πάρεις του παπα – Βασίλη το κορίτσι από το Τρίκορφο”. Όταν έφυγε τελικά η μάνα μου, έκανα τα σαράντα της και μετά συνεννοήθηκα με το θείο μου τον Σωτήρη (τα εγγόνια του έχουν το κατάστημα ΓΕΡΜΑΝΟΣ) να πάει να κανονίσει το προξενικό με την κοπέλα. Όλα πήγαν καλά κι έτσι παντρεύτηκα με την Πολυξένη Παπαβασιλείου. Κούκλα ήταν η γυναίκα μου! Κάναμε δυο παιδιά, τον Μιχάλη και την Ευθυμία. Έχω τώρα τέσσερα εγγόνια και δύο δισέγγονα. Σύντομα περιμένω κι άλλο. Τ’ αγαπάω όλα και τους εύχομαι να πάνε εκατό χρονών».

Ποιες είναι οι ωραιότερες αναμνήσεις σας, κ. Δημήτρη;

«Θυμάμαι πάρα πολλά ωραία πράγματα από τη ζωή μου. Πρώτα – πρώτα, όταν γιορτάζαμε την “Αγάπη” το απόγευμα της Λαμπρής, γινόταν με τριήμερο γλέντι, με τρεις ζυγίες χορό. Βάραγαν τα όργανα και χόρευε ο κόσμος. Το γλέντι γινόταν στην οδό Αφροδίτης και Δημητρίου Πλαστήρα, κοντά στη βρύση της Αγάπης. Έρχονταν οι κοπελάρες από μέσα να πιούμε νερό απ’ τη βρύση, να παντρευτούνε. Έρχονταν όμως και μικροπωλητές όλο το τριήμερο και πουλούσαν τιςπραμάτειες τους σε όλο το δρόμο, μέχρι την Πυροσβεστική. Τα όργανα τα έφερνε ο Καλαντζής, που είχε το καφενείο σ’ εκείνο το δρόμο. Εντωμεταξύ, εκείνες τις μέρες, όλα τα παιδιά είχαμε πασχαλινά αυγά στην τσέπη μας και τα τσουγκράγαμε. Τώρα δεν το κάνουν αυτό τα σημερινά παιδιά. Ήταν πολύ ωραία. Όποιος κέρδιζε, το έπαιρνε τ’ αλλονού τ’ αυγό».

Εσείς συνήθως ήσαστε από τους κερδισμένους ή τους χαμένους;

«Εγώ πήγαινα σε μία γειτόνισσα που είχε φραγκόκοτες κι έπαιρνα κι έβαφα απ’ αυτά τ’ αυγά, που ήταν σκληρά. Τα βάφαμε τότε με βαφή

για ρούχα. Όποτε έβρισκα, έπαιρνα και χηνίσια αυγά που δεν έσπαγαν με τίποτα. Ήταν ωραίος αυτός ο ανταγωνισμός. Στη βρύση της Αγάπης πήγαιναν οι γυναίκες και της Πολυσπορίτισσας. Πέταγαν μέσα πολυσπόρια και λεφτά. Πάαιναμ' μετά εμείς τα παιδιά πρωί – πρωί και τα μάζευαμ'.

» Όταν ήμουν μικρός, μου άρεσε πάρα πολύ η θάλασσα και ήθελα να πηγαίνω συνέχεια για μπάνιο. Επειδή όμως ήμουν πάρα πολύ αδύνατος, η μάνα μου νόμιζε ότι η θάλασσα μου έκανε κακό, γι' αυτό με έστελνε για παραθέριση σε συγγενείς στα χωριά. Από το Δημοτικό και μετά όλο πλάκες έκανα με την παρέα μου. Όταν ήμασταν δεκατεσσάρια, εγώ, ο Χαρίλαος Πιάς, ο Ανδρέας Ραπτάκης, ο Ρήγας, ο Τριαντάφυλλος και ο Μπάμπης Ξύδης και κάνα – δυο ακόμα πηγαίναμε και καθόμασταν έξω από του Καρακώστα το καφενείο, στο Κεφαλόβρυσο. Μόλις έπαιρνε και νύχτωνε, “εμπρός, φευγάτε τώρα”, μας έλεγε ο Καρακώστας. “Ωρέ, θα μας αφήσεις να καθίσουμε;” του λέγαμε. “Εμείς φυλάμε το μαγαζί όσο είμαστε εδώ, να μην σου κάνουν καμιά διάρρηξη”. Τίποτα αυτός, μας έδιωχνε.

Ένα βράδυ ο Χαράλαμπος Πατσαούρας, που είχε δει τι γινόταν (ήταν γραμματέας στο Ειρηνοδικείο) και που αυτός όλο πλάκες σκάρωνε, μας καλεί και μας λέει: “Θέλετε να μ' ακούσετε να κάνουμε τον Καρακώστα να σκάσει;” “Ναι”, του λέμε. “Θα πάτε τότε να βρείτε μια ψηλή σκάλα, να 'ρθείτε τη νύχτα και ν' ανεβάσετε πάνω στον πλάτανο όλες τις καρέκλες του”. Πραγματικά, έτσι κάναμε. Πήγαμε τη νύχτα και κρεμάσαμε στον πλάτανο τις καρέκλες και κάνα – δυο τραπέζια. Το πρωί, βλέποντας ο Καρακώστας ότι έλειπαν τα καθίσματα, φωνάζει τον Διοικητή της Αστυνομίας, τον Ραπτάκη. (Ο γιος του, εντωμεταξύ, ήταν στην παρέα μας). Του λέει ο Καρακώστας: “Ποια παλιόπαιδα μου τις έκλεψαν; Θα τα πιάσω... θα τα κάνω... θα τα ράνω...” Εμείς είχαμε κρυφτεί και παρακολουθούσαμε και γελάγαμε. Πιο πέρα ήταν και ο Πατσαούρας. Πάει κάποια στιγμή και ρωτάει το Διοικητή τι συμβαίνει. “Δε βλέπεις εδώ τι έγινε; Κάποιοι κλέψανε τις καρέκλες. Θα τις πουλήσουν στα χωριά για τα πανηγύρια”, του είπε. Του λέει πάλι ο Πατσαούρας: “Δεν μου λες, κ. Ραπτάκη, όταν πίνουν νερό οι κότες, τι κάνουν μετά; Δεν κοιτάνε πάνω στον ουρανό; Για κοίτα κι εσύ πάνω, να δεις”. Τρελάθηκαν, όταν είδαν τις καρέκλες κρεμασμένες».

Σας κατάλαβαν ότι εσείς το κάνατε αυτό;

«Κανένας δεν μας κατάλαβε ποτέ. Όλο τέτοιες πλάκες κάναμε. Μια φορά πάλι, είπαμε του Ραπτάκη να μπει μέσα στο ζαχαροπλαστείο του Ταξιάρχη Χολέβα (ήταν απέναντι από το Δημαρχείο) και να του ανακατέψει τα πράγματα, να φανεί σαν διάρρηξη. Να όμως που έτυχε να πάει νωρίς ν' ανοίξει το μαγαζί εκείνη την ημέρα ο Ταξιάρχης και με το που άνοιξε την πόρτα, άκουσε θορύβους. Τρέχει και ειδοποιεί την αστυνομία που ήταν τότε απέναντι από τον Αϊ – Δημήτρη, πολύ κοντά του. Περικυκλώνουν το μαγαζί οι αστυνομικοί, μπαίνουν μέσα και πιάνουν τον Αντρέα. Φτάνει αμέσως και ο Διοικητής... και φαντάζεσαι τι έγινε, όταν είδε ότι διαρρήκτης ήταν ο γιος του. Αυτά κάναμε τότε, όπως και το να μπαίνουμε κρυφά στο μαγαζί του Πεννιά (ανάμεσα στο σημερινό ΚΕΠ και στο ΑΚΤΗ) για να παρακολουθούμε τον βουβό κινηματογράφο, κλέβαμε κάνα καρπούζι και κάνα πεπόνι... Παιδιά ήμασταν. Όλο πλάκες με τις παρέες μας κάναμε. Ωραίες εποχές!»

Εκτός από τα αγροτικά, ασχοληθήκατε με τίποτα άλλο;

«Από το 1988 έως το 2008, για είκοσι χρόνια δηλαδή, υπήρξα πρόεδρος του Αγροτικού Συλλόγου. Βοηθούσα τους αγρότες σε διάφορες υποθέσεις και ιδιαίτερα έκανα όλες τις διαδικασίες για να βγάλουν σύνταξη. Δεν είχαμε ποτέ γραφείο. Στο σπίτι δεχόμουν τον κόσμο. Ξέρεις τι μαζεύονταν εδώ; Ουρά! Επίσης έκανα και δεκαπέντε χρόνια επίτροπος στον Αϊ – Γιώργη. Ξεκίνησα με τον παπα – Γιώργη τον Κονίδα. Ήταν ο καλύτερος παπάς που πέρασε. Ο μόνος που έβαζε από την τσέπη του λεφτά. Το έργο για την κατασκευή του Πνευματικού Κέντρου εγώ το έκανα. Και τι εννοώ μ' αυτό; Εγώ έτρεξα για χρηματοδότες και εγώ ήμουν καταπάνω στα μαστόρια».

Ποιος ήταν ο μεγαλύτερος χρηματοδότης;

«Ζήτησα βοήθεια από τον Θανάση Χατζή, που είναι στην Αμερική μέσω της Μάρως Ρέππα και μου έστειλε επιταγή 10.000 δολάρια. Άλλη φορά μου ξανάστειλε. Μετά, τον ξέρεις τον Κώστα τον Μαυρομύτη; Πάω και του λέω: “Κώστα, αν σου τυχαίνουν τέσσερεις κηδείες το μήνα, θα μου δίνεις εμένα τις εισπράξεις από τη μία;” “Έγινε”, μου λέει. Συνολικά μου έδωσε 2.000.000 δραχμές περίπου. Επίσης, βοήθησε πολύ ο τότε Δήμαρχος Κ. Κονίδας δίνοντάς μας υλικά, βοηθώντας στην ύδρευ-

ση κ.λπ. και τέλος, ο τότε προϊστάμενος της Πολεοδομίας Τάσος Κορακιανίτης βοήθησε πάρα πολύ για την έκδοση της άδειας».

Χρήστος Παπαδογιώργος

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιώργος Παραλίκας
στις 20/3/2009)

«Πατέρας μου ήταν ο Αντώνης Παπαδογιώργος με το παρατσούκλι “Παλαιογιάννης” από το Αιτωλικό, με καταγωγή από τα Κρυονέρια. Από εδώ ήταν η μάνα μου η Ελένη, κόρη του Δημητρίου Πελέκη. Παντρεύτηκαν στη Ναύπακτο κι έτυχε να είμαι εγώ ο πρώτος τους γιος. Γεννήθηκα στη Ναύπακτο λοιπόν, στην περιοχή Παραλικάϊκα, μέσα σε μια καλύβα. Οι γονείς μου έκαναν εννιά παιδιά».

Σε ποιο σχολείο πήγες, μπαρμπα-Χρήστο;

«Στο 1ο Δημοτικό πήγα το 1923, ξυπόλυτος. Θυμάμαι τους δασκάλους μου, τον Γιάννη Κοτίνη, την Φωτεινή Μακρή και τη Νίτσα Παπανικολάου. Ήμασταν πάρα πολλά παιδιά τότε στο σχολείο. Πήγαινα παρέα με παιδιά από τη γειτονιά μου. Κάποια πήγαιναν με κάτι σκαλιστάκια κόκκινα κι άλλα ξυπόλυτα όπως εγώ. Κάναμε και τ' απογεύματα το σχολείο. Πήγα μέχρι την Τετάρτη τάξη».

Γιατί σταμάτησες τα μαθήματα;

«Γιατί μόλις έρχονταν το απόγευμα (νύχτωνε και νωρίς), η μάνα μου μ' έστελνε εδώ πιο πάνω στο ύψωμα, να φυλάω τις γίδες. Με χρειάζονταν οι γονείς μου, να τους βοηθάω. Γι' αυτό σταμάτησα».

Ασχολήθηκες με άλλες δουλειές;

«Πήγα και στο λιτροβιό του Κοζώνη. Δεν υπήρχαν τότε αποθήκες να μαζεύουμε τις ελιές όλες μέσα, έτσι μέχρι να έρθει η σειρά να πάρουμε τις ελιές κάποιου πελάτη, αυτές παρέμεναν μες στα χωράφια ή στο δρόμο. Πηγαίναμε, τα φορτωνόμασταν βρεγμένα όπως ήταν τα τσουβάλια (τέτοια εποχή συνήθως έβρεχε) και τα κουβαλάγαμε στο λιτρο-

βιό. Στην πλάτη μας τα φορτωνόμασταν. Για όλη τη χρονιά πληρωνόμουν μόνο 100 οκάδες λάδι, γιατί “ορισμένοι” που ήταν μέσα στο λιτροβιό κάναν το δικό τους κουμάντο...»

Τουλάχιστον έτρωγες τίποτα εκεί; Σας φέρναν κάτι να κολατσίσετε;

«Τι να μας φέρουν; Έπρεπε να φεύγω κρυφά, να πηγαίνω σ’ έναν γνωστό μου, τον Βασίλη τον Σχοινά, να φάω μισό πιατάκι φασόλια και μούκαναν και παρατήρηση κιόλας οι υπόλοιποι».

Πότε πήγες στρατιώτης;

«Στις 28 Οκτωβρίου. Την ημέρα που κηρύχθηκε ο πόλεμος, ήμασταν στο Μεσολόγγι. Πήγαμε εκεί, κολατσίσαμε και μας πήγαν εκεί που είναι οι στρατώνες και σήμερα. Εκεί ήταν μια θημωνιά με άχυρο και πήγαμε να περάσουμε την ώρα μας, μέχρι να ξημερώσει και να μας ντύσουνε. Μόλις ακούσαμε ότι θα πηγαίναμε για πόλεμο, κάναμε τόση χαρά! Τόσο καταλαβαίναμε! Μπήκαμε μετά σ’ ένα καφενείο που ήταν δίπλα στο στρατόπεδο και μας λέει ο καφετζής: “Αϊ, παιδάκια μου, δεν έχετε καταλάβει περί τίνος πρόκειται ο πόλεμος...” Το πρωί μας ντένουν και μας παίρνουν από ‘κεί. Μας πάνε στον πάτο στο Μεσολόγγι, σ’ ένα σχολείο. Άρχισαν τότε τ’ αεροπλάνα και βομβάρδιζαν την Πάτρα. Σε δυο μέρες μας διώξαν και ήρθαμε πάλι στη Ναύπακτο, διότι δεν είχαμε εκπαιδευτεί και δεν υπήρχε περίπτωση να μας εκπαιδεύσουν λόγω του πολέμου που είχε αρχίσει. Στείλαμε τα στρατιωτικά μας ρούχα πίσω στο Μεσολόγγι.

» Μετά, μας ξαναπήραν στο στρατό, όταν υποδουλωθήκαμε, όταν μπήκαν οι Γερμανοί. Μας πήγαν τότε στην Καλαμάτα. Το πρωί σηκωθήκαμε να πάρουμε το πρωινό μας. Ήμουν ο πρώτος στη σειρά να πάρω με την караβάνα λίγο τσάι, δεν πρόλαβα όμως, άρχισαν τα Στούκας να χτυπάνε. Όλη την ημέρα μέχρι που σουρούπωσε, τα αεροπλάνα τα γερμανικά ρίχνανε βόμβες και δεν μπορούσαμε να πάμε πουθενά και ούτε να κάνουμε τίποτα. Οι Εγγλέζοι δε ποῦρχονταν όπως μπορούσε ο καθένας με ό,τι αεροπλάνα είχαν, θερίζανε κι αυτοί. Δε πα’ να σκοτώναν πέντε – έξι Εγγλέζους, οι άλλοι προχωρούσαν μπας και φτάσουν στον προορισμό τους. Ήταν ένα λιοστάσι εκεί, κοντά στη θέση Ασπρόχωμα, όπου φύλαγαν τα εφόδια του στρατού. Καθώς έφτανε εκεί το κάθε αυτοκίνητο – φορτηγό με τον ιματισμό, οπλισμό και πυρομαχικά, το βάναν μέσα, του βάναν και φωτιά και το καίγανε. Όχι εμείς αλλά οι βόμβες που πέ-

φτανε από τ' αεροπλάνα. Την επόμενη μέρα, φύγαμε όλοι, με τα δικά του ποδάρια ο καθένας».

Πήρατε κάποια διαταγή;

«Ποια διαταγή; Περίμενε κανείς να πάρει διαταγή; Εγώ με κάποιους άλλους βρήκαμε έναν που είχε πάρει ένα εγγλέζικο αυτοκίνητο, μας παίρνει μαζί του και μας πάει στην Τρίπολη. Βλέπαμε αεροπλάνα να προσγειώνονται εκεί μες στα στάχια. Φεύγουμε από 'κεί για ν'άρθουμε στα Καλάβρυτα. Στο δρόμο, όπως περνάγαμε από το χωριό, παρουσιάστηκε ένας άνθρωπος που μας έδωσε από μια κουραμάνα. Μας είπε ότι ήταν ταγματάρχης του ελληνικού στρατού. Από 'κεί, προχωρώντας πλέον με τα πόδια, φτάνουμε σ' ένα χωριό μέσα στα έλατα κι είχε Χωροφυλακή. Αφού μας ρώτησαν από πού είμαστε και πού θέλουμε να πάμε, μας είπαν ότι δεν θα προλαβαίναμε το τρένο που θα έφευγε το πρωί. Πράγματι, μέχρι να φτάσουμε το πρωί στο σταθμό, είχε φύγει το τρένο. Εμείς τώρα θέλαμε να φάμε λίγο ψωμί. Πού να το βρούμε; Κοιτάμε δίπλα στη σιδηροδρομική γραμμή είχαν κάτι καρδάρια με γιαούρτι. Αναλόγως το καρδάρι που θάπαιρνες (μεγάλο ή μικρό) θάδινες και λίγα λεφτά. Πήραμε από ένα ο καθένας, ένα φράγκο το μικρό, δύο φράγκα το μεγάλο και φάγαμε έτσι σκέτο, χωρίς ψωμί. Τελειώσαμε από 'κεί και προχωρήσαμε στη ρεματιά κάτω όπως πάει ο σιδηρόδρομος. Βλέπουμε τότε την Αγία Λαύρα, το μοναστήρι, και λέμε: “Ωρέ... τ'όχε χαϊμένο αυτός ο άνθρωπος που πήγε κι έχτισε μες στο βράχο!” Ήταν το μοναστήρι του Μεγάλου Σπηλαίου. Δεν το ήξερα. Τι ήμασταν; Αγράμματοι ήμασταν. Κατεβαίνοντας στο Διακοφτό, πήγαμε σ' ένα ξενοδοχείο να φάμε κι είχε μπουλουγούρι με κληματόφυλλα. Τέλος πάντων, ελέπσε ο Θεός και φτάσαμε στη Ναύπακτο. Από εκεί και ύστερα δεν με ξανακάλεσαν στο στρατό, ήταν η Κατοχή, υποδουλωμένοι στους Γερμανούς».

Τι έκανες από 'κεί και μετά;

«Μετά... μεροκάματο. Κι έπρεπε να είχες μέσον για να σε βάλουν για μεροκάματο. Ό,τι μπορείς να φανταστείς το είχα κάνει. Και καροτσέρης υπήρξα και τσαπί νύχτα με νύχτα δούλεψα και κοσιές και τριφύλλια και καλαμπόκια κι όλα τα δούλεψα. Δόξα σοι ο Θεός! Είχα καλές αποδοχές, αλλά προλάβαινα; Ήταν τόσα παιδιά εδώ, τ' αδελφάκια μου, προλάβαιναν να φάνε καλαμπόκι;»

Πότε διασκεδάζεις;

«Διασκεδάση; Πού να προλάβεις; Όποτε υπήρχε χρόνος, μας έπαιρνε ο σύλλογος που ξεφόρτωνε τα καϊκια (ο Μητσάρας, ο Ρούμπας και άλλοι) να δουλεύουμε. Όταν ερχόταν το καϊκι απ' έξω να ξεφορτώσει καλαμπόκι, μπαίναμε μαύροι το πρωί και βγαίναμε άσπροι το απόγευμα απ' τη σκόνη του καλαμποκιού. Μόλις τελειώναμε, μας παίρνανε και μας κατεβάζανε στου Κοντόβλαχου την ταβέρνα, που ήταν στο λιμάνι. Εκεί είχαν ψάρια ή κρέας και αρκετό κρασί. Το κουμάντο το έκαναν ο Μητσάρας, ο Ρούμπας και δυο – τρεις άλλοι ακόμη και μας έλεγαν: “παραγγείλτε να φάτε, κρέας ή ψάρια”. Μας έδινε και κρασί ο Κοντόβλαχος κι από 'κεί άρχισα να το πίνω. Μ' αρέσει να πίνω ακόμα και σήμερα. Το βράδυ μάς έδιναν κι ένα σακούλι καλαμπόκι επιπλέον για το σπίτι. Μόλις φέρναμε στο σπίτι το μεροκάματο κι ένα σακούλι καλαμπόκι, ήταν πλούσια».

Στον Αι – Γιάννη Βομβοκούς το 1954.

Με τον Εμφύλιο, με τους αντάρτες, τι έγινε;

«Τι πέρασα μ' αυτούς! Εκείνο τον καιρό δούλευα στο Μόρνο, στου Χρήστου Κατοίκα, και σπέρναμε καλαμπόκι. Ένα βράδυ με το που έφθασα στο σπίτι να κοιμηθώ, ακούω τα πολυβόλα... δούλευαν. Το πρωί που ξημέρωσε ήρθε ένας αντάρτης στο σπίτι και μου λέει: “Έχεις τίποτα να φάμε;” “Να σας τηγανίσω κάνα αυγό”, τους είπα. Έτυχε να μην έχω σπέρ-

τα ν' ανάψω φωτιά και πήγα να ζητήσω από ένα γείτονα, τον Γιώργο Σατλάνη. Μόλις επιστρέφω, δεν ξέρω τι έγινε, μ' αρπάζουν και με παίρνουν μαζί τους οι αντάρτες. Με πάνε στη Συκιά, μαζί με τον Πλάτανο Καραγιώργο και τον Ντέμιτσα, που τους είχαν πιάσει κι αυτούς. Το απόγευμα μας πάνε στο Ριγάνι. Εκεί, μόλις μας είδαν κάποιοι αντάρτες, λένε: "Αυτοί είναι Ράλληδες του 7ου λόχου". Αυτό το είπαν, γιατί τη νύχτα που πήγαν να πιάσουν τον Ντέμιτσα, νομίζοντας αυτός ότι ήταν ο στρατός (δεν κατάλαβε ότι ήταν αντάρτες), τους λέει: "Εγώ είμαι στον 7ο λόχο" και μας πήρε η μπούκα μπροστά όλους και έτσι μας προσφωνούσανε όπου και αν πηγαίναμε, "οι Ράλληδες του 7ου λόχου".

» Στο κρατητήριο, έρχεται ο Λάμπρος Μεσπνέζης και, μόλις μας βλέπει, αμολάει τα κλάματα και μας λέει προς απάντηση "παιδιά, δεν μπορώ να σας βοηθήσω" κι έφυγε κλαίγοντας. Ο Λάμπρος Μεσπνέζης ήταν Ναυπάκτιος, πρόσφυγας στην καταγωγή, περίπου της ίδιας ηλικίας. Ήμασταν γνωστοί από πρώτα στη Ναύπακτο και οργανωμένος στον ΕΛΑΣ. Το πρωί μας πήγαν προς τη Φαμύλα. Προχωρούσε ένας αντάρτης μπροστά μας κι ένας πίσω. Στο δρόμο συναντήσαμε κάποιον άλλο αντάρτη, νομίζω ότι λεγόταν Καρκαντζός, από τη Ναύπακτο. Ρώτησε αυτός ποιοι είναι αυτοί και του είπαν οι αντάρτες που μας οδηγούσαν ότι είναι Ράλληδες του 7ου λόχου, μας έδωσε και κάτι ματσουκιές και είπε στους αντάρτες ότι, όταν φτάσουμε, να παρακαλέσουμε τον "συναγωνιστή" να μη μας εκτελέσει. Να έρθει αυτός να μας εκτελέσει ο ίδιος. Μας πάνε εκεί σ' ένα σπίτι και λέει ένας αντάρτης: "Κατεβάστε την κοσιά, να τους εκτελέσουμε". Μετά λέει: "Μη κάντε αυτή τη δουλειά, ανάψτε καλύτερα φωτιά, βράστε νερό στο καζάνι και να τους βάλουμε τα ποδάρια μέσα". Δεν έγινε τίποτε από αυτά ποϋλεγαν, ήταν πόλεμος νεύρων.

» Μας πάνε μετά προς την εκκλησία, μας δένουν με μια μάλλινη τριχιά και μας βάλανε μέσα. Έρχεται ο παπάς του χωριού να δει τι συμβαίνει και μέσα από το ράσο του μας είχε τρία κομματάκια μπουγάτσα. Μόλις παραμέρισαν οι αντάρτες, τη φάγαμε. Όταν πήρε να νυχτώσει, έρχεται ένας με γένια και μας ρώτησε ποιοι είμαστε και για ποιο λόγο ήμασταν εκεί. Όταν πήγε να φύγει, του λέω: "Αν είναι δυνατόν, μπορείς να μας στείλεις ένα κομμάτι ψωμί;" "Δεν σας δώσαν φαγητό;" "Όχι". Αμέσως φωνάζει στους αντάρτες και τους λέει: "Φέρτε φαγητό και κουβέρτες και να μη ζυγώσει κανένας τους κρατούμενους". Μας φέρανε να φάμε ψωμί και σκόρδο. (Αυτά βρήκε ο άνθρωπος, δεν πρέπει να βρή-

κε τίποτε άλλο). Το πρωί μας στείλανε με τον Σπύρο Βέργο να μας πάει μέχρι την Άνω Χώρα. Φτάσαμε και έπειτα από καμιά ώρα, λένε σε μένα και τον Καραγιώργο ότι είμαστε ελεύθεροι να φύγουμε. Την ώρα που φεύγαμε, ο Ντέμιτσας μας αγκάλιασε και μας φίλησε και μας είπε: “Παιδιά, εμέναμε θα με σκοτώσουν, αν μπορείτε, να δίνετε ένα κομμάτι ψωμί στα παιδιά μου”.

Τον ξανάδες τον Ντέμιτσα;

«Όχι, πάει, τον καθάρισαν! Από 'κεί, εφόσον αφεθήκαμε ελεύθεροι, πήγαμε έξω από τα Κρυονέρια, που ήταν το σπίτι του Καραγιώργου. Ήταν η μάνα του στο σπίτι και μας έδωσε ρούχα ν' αλλάξουμε. Μετά, πήγα στα Κρυονέρια, όπου με φιλοξένησε ο Πάνος Λυμπέρης στο σπίτι του, ώσπου να ησυχάσουν λίγο τα πράγματα, γιατί υπήρχε κίνδυνος να με ξαναπιάσουν οι αντάρτες. Εκεί, στα Κρυονέρια, έλεγα στους χωριανούς τι πέρασα με τους αντάρτες, έρχεται ο Πάνος Λυμπέρης και μου λέει: “μη μιλάς, το καλό που σου θέλω!” Του λέω: “θέλω να πάω στη Ναύπακτο”, μου λέει: “στη Ναύπακτο δεν μπορείς να πας”. Του ζητάω ένα χαρτί από αυτόν να πάω, αλλά μου λέει ότι στο δρόμο θα με σκοτώσουν και τι να πω εγώ τότε στον Αντώνη Παπαδογιώργο, τον πατέρα σου. Μετά, έφυγα και πήγα στην Ελατόβρυση, που ήταν παντρεμένη μια αδελφή του πατέρα μου, αλλά και εκεί ήμουν υπό την επιτήρηση της Πολιτοφυλακής του χωριού.

» Μια μέρα, πήγα με τη θεία μου να ποτίσει αυτή έναν κήπο λίγο έξω από το χωριό. Ένας Πάνος Μπίμπας, αντάρτης, το βράδυ μου είπε: “Συναγωνιστή, πού πήγες σήμερα;” Του είπα ότι πήγα να ποτίσω με τη θεία μου τον κήπο. Η απάντησή του ήταν: “αν βγεις άλλη φορά έξω από το χωριό, ό,τι σε βρει υπό ευθύνη σου”. Την ίδια ώρα έρχεται ο Πάνος Λυμπέρης με έναν περιφερειακό και μου δίνουν ένα χαρτί από την Πολιτοφυλακή που απευθυνόταν προς εμένα και μου έλεγε να μην απομακρυνθώ από το χωριό. Αυτά πέρασα μ' αυτούς, χωρίς να έχω κάνει τίποτα. Ήρθα πάλι στη Ναύπακτο, όταν μπήκαν οι αντάρτες, το Σεπτέμβριο του 1944. Θυμάμαι τότε έναν αντάρτη στο μεντένι, στο λιμάνι να λέει: “Η ψείρα τραβάει αυτόματο και η κόνιδα πολυβόλο”. Τόσος ήταν ο ενθουσιασμός για τον αγώνα...»

Ο αφηγητής σε θεμελίωση κατοικίας στο “Αλωνάκι”

Αφού πύχασαν τα πράγματα και πήγες σπίτι σου, τι έκανες;
 «Αργότερα πήγα στην Εθνοφυλακή. Υπηρέτησα στο Δομοκό 17 μήνες. Μας απέσπασαν στη Χωροφυλακή. Πήγα ακόμα και στη Λαμία και στα Καμένα Βούρλα».

Τι έχεις να μας πεις για όλα αυτά που συνέβησαν, μπάριμπα;
 «Μη ρωτάς! Εκεί υπήρχε άλλος τρόπος. Ήταν η καταστροφή της ανθρωπότητας και να βάλει ο Θεός το χέρι του, γιατί δεν τα βλέπω καλά τα πράγματα ούτε τώρα. Η σημερινή κατάσταση δεν μ' αρέσει. Νάχεις τώρα τα παιδιά στο σπίτι και να σου λένε δώσ' μου το χαρτζιλίκι να φύγω και νάρχονται κοντά το πρωί... Τι να πω! Δεν βλέπω καλά αποτελέσματα. Ο καθένας έχει από ένα αυτοκίνητο, από μια τηλεόραση κι από ένα κινητό κι ύστερα φταίει ο Καραμανλής, ο Παπανδρέου, ο Σύριζα κι ο καθένας».

Πώς συνεχίστηκε η ζωή σου έπειτα απ' όλα αυτά;
 «Μετά το '50, ξανάρχισα ν' ασχολούμαι με τη γεωργία, με τα χωράφια μου, με μισακά... Δούλεψα στα χωράφια του Μπουκουβάλα και του Λεωνίδα. Φύτευα καλαμπόκια, τριφύλλια, μπουστάνια, αμπέλια κ.λπ. Είχαμε μεγάλη απόδοση εκείνα τα χρόνια. Πήγαινα δυο φορές την ημέ-

ρα με το κάρο φορτωμένο στη Ναύπακτο, μια με σταφύλια, μια με ντομάτες. Κι εκτός ποϋρχονταν κόσμος κι έπαιρναν προϊόντα στο χωράφι».

Όπως μας είπες προηγουμένως, δεν είχες χρόνο για διασκέδασεις. Σε γάμους όμως και πανηγύρια πιστεύω θα πήγαινες.

«Ε, πήγαινα, αλλά... είχα νομίζεις ποτέ δικό μου παντελόνι να ντυθώ και να πάω; Για να πάω σε γάμο, έπρεπε να πάρω ξένο παντελόνι, να το δανειστώ».

Σε ξεφλουδίσια όμως θα πήγαινες.

«Σε ξεφλουδίσια, μην το συζητάς, ήταν πραγματικό πανηγύρι. Για ένα τσουβάλι καλαμπόκι, που λέει ο λόγος, μαζευόμασταν όλη η γειτονιά να το ξεφλουδίσουμε. Όταν τελείωνε το ξεφλούδισμα, τρώγαμε την πίτα ή το χαλβά, ό,τι είχε η νοικοκυρά και θα πάαινε ο χορός και το γλέντι μέχρι την άλλη ημέρα. Σε “προζύμια” πήγαινα. Τα “προζύμια”, που γίνονταν την Τετάρτη το βράδυ, πριν από το γάμο την Κυριακή, στο σπίτι της νύφης ήταν ένα πραγματικό πανηγύρι και αυτό. Πήγαινε ο χορός και το τραγούδι σχεδόν μέχρι το πρωί».

Για το θέρο τι έχεις να πεις;

«Μόλις σουρούπωνε το βράδυ κι έβγαινε το φεγγάρι, μπαίναμε με το δρεπάνι εδώ πάνω (μεγάλοι, παιδιά, κορίτσια) και όλον αυτόν τον τόπο τον θερίζαμε τη νύχτα».

Από τη Ναύπακτο τι θυμάσαι;

«Θυμάμαι κάποιους παλιούς Ναυπάκτιους, τον Ντότσικα, τον Πορφύρη, τον Λαμνάτο, τον Μέμο και τον Καρακ'λάκη. Για να πάμε στην Πάτρα, πηγαίναμε με το καϊκι. Πριν φύγει, χτύπαγε ο κόρνος, για να ειδοποιήσει αυτούς που ταξίδευαν, να ετοιμαστούν και να μπουκ μέσα. Το ίδιο γινόταν και όταν ερχόταν το καϊκι από τον Ψαθόπυργο».

Τι ήταν ο κόρνος;

«Ήταν ένα μεγάλο κοχύλι, το οποίο με το φύσημα στη μικρή του άκρη έβγαζε μεγάλη βοή. Σαν τη σημερινή κόρνα».

Πες μας για την οικογένειά σου.

«Παντρεύτηκα την Βασιλική Αγγελοπούλου από το Μολύκρειο. Δόξα τῷ Θεῷ, μεγαλώσαμε καλά τα δύο παιδιά που αποκτήσαμε. Έχουμε τώρα πέντε εγγόνια και μας εκτιμούνε. Η χαρά μας είναι αυτή. Η παρηγοριά μας».

Κάτι τελευταίο: πες μας μια ευχάριστη στιγμή στη ζωή σου.

«Τώρα είναι η ευχάριστη στιγμή. Τώρα ποῦχω τα εγγόνια μου και τα παιδιά μου κι από υγεία είμαι ακόμα καλά».

Θωμάς Κανέλλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 15/3/2009)

«Ο πατέρας μου ήταν ο Χαράλαμπος Κανέλλος, από την Αμπελακιώτισσα και μητέρα μου ήταν η Ελένη Αλεξοπούλου, από το ίδιο χωριό. Ο πατέρας μου από μικρός ήταν τσοπάνης μαζί με τ' αδέρφια του, τον Κώστα, τον Σπύρο, την Ελένη. Ακολουθούσαν τον πατέρα τους, τον παππού μου, που ήταν ο γνωστός μεγαλοτσέλιγκας ο Κανελλόγιαννος. Ο παππούλης μου είχε φτάσει πρόβατα και γίδια... χίλια! Το καλοκαίρι ζούσαν όλοι στο χωριό. Πηγαίνανε όμως και παραχειμάζανε στο Αγρίνιο, μεταξύ Κλεισούρας και Συκιάς, στην άκρη της λίμνης Αμβρακία. Από 'κεί και πίσω πάνω, έπιανε το λόγγο και τα λιβάδια. Αυτά ήταν κρατικά κτήματα. Δεν πλήρωνε τίποτα. Του είπαν μάλιστα να δηλώσει για δικαιώματα, αλλά τους έλεγε: "Δεν μου χρειάζεται, εγώ έχω απάνω τα βουνά στο χωριό". Φυσικά, τα γίδια, όταν τα πήγαινε στο Αγρίνιο, τα κατέβαζε με τα πόδια. Τότε όποιος τα "χιλίαζε" τα ζώα του, έβγαινε ο ντελάλης στο Αγρίνιο και το φώναζε με τον τηλεβόα. Ήταν σημαντικό γεγονός. Γιδοπρόβατα είχαν κι άλλοι στο χωριό, όπως οι Δουραίοι, οι Πλουμαίοι, οι Αλεξαίοι, αλλά τα περισσότερα τα είχε ο παππούς μου με τη βοήθεια των παιδιών του, όλοι μαζί.

Εκείνα τα χρόνια υπήρχε και μεγάλη ζωοκλοπή. Είχε απώλειες ο παππούς σας;

«Επειδή ήταν στη δουλειά αυτή όλη η οικογένεια, δεν μπόρεσε κανένας να τους κλέψει ποτέ κανένα ζώο. Υπήρχαν δύο γνωστοί ζωοκλέφτες, ο Ράικος και ο Μπέης, που δεν μπόρεσαν να κλέψουν από τους δικούς μου κι αυτό φαίνεται τους εξόργιζε. Τους εκδικήθηκε όμως κάποτε ο Ράικος, όταν έγινε ...βρικόλακας. Μόνο τότε μπόρεσε να κάνει κακό στα ζώα της οικογένειας».

Πολύ θα ήθελα να μας μιλήσετε γι' αυτόν το θρύλο.

«Αυτοί οι δύο φίλοι ήταν αδελφοποιητοί. Ορκίζονταν ο ένας στον άλλον. Όταν έβγαιναν για κλεψιά, έκλεβαν 15 – 20 γίδια τη βραδιά. Μια μέρα, όταν ο Ράικος πήγε να βρει τον Μπέη στο σπίτι του, εκείνος έλειπε. Ήταν όμως η αδελφή του εκεί. Ο Ράικος τότε θέλησε να της κάνει “χειρονομία”. Εκείνη δεν δέχτηκε. Όταν επέστρεψε ο αδελφός της, του τα 'πε όλα. Τότε εκείνος, όταν ξανασυνάντησε το φίλο του μετά από δυο μέρες, τον σκότωσε. Του έκοψε το κεφάλι με το τσεκούρι. Μετά, τι να τον έκανε; Φωνάζει και την αδελφή του να τον βοηθήσει. Τον έκοψαν στη μέση, τον φορτώθηκαν και τον έριξαν μέσα σ' ένα “κάρκανο”, κάτι σαν βαθύ πηγάδι με πέτρες μέσα. Τώρα, δεν ξέρω πόσες μέρες πέρασαν, βρόμισε το πτώμα και γύριζαν κοράκια πάνω από την τρύπα. Κάποιος κατέβηκε να δει τι συμβαίνει και αναγνώρισε τον Ράικο. Μετά απ' αυτό, έγινε “ο βρικόλακας”. Έτσι τον έλεγαν».

Ως “βρικόλακας” τι έκανε δηλαδή;

«Παρουσιαζόταν με άλλη μορφή και εκδικιόταν. Ένα βράδυ, παρουσιάστηκε στο κοπάδι που φύλαγε ο πατέρας μου, ο οποίος άκουσε τα γίδια που φλόμαζαν, πήρε το όπλο του και πήγε να δει μήπως είναι κανένας κλέφτης. Βλέπει τότε ένα κοκκινωπό τραγί και σκέφτεται: “αυτό θα είναι του Μήτσου του Στάικου από τον Πόδο. Ας το αφήσω να μαρκαλέψει τα γίδια, να πιάσω νταμάρι”(σπορά). Ε, τότε λοιπόν, σαράντα γίδες που καβαλίκεψε ο τράγος το πρωί βρέθηκαν ψόφιες. Στενοχώρια ο πατέρας μου!

» Την επόμενη, τις πήγε σε άλλη τοποθεσία, στο Ζουμπούλι, νομίζοντας ότι ίσως έφταιγε κάτι που έφαγαν στην προηγούμενη περιοχή. Με λίγα λόγια, παρουσιάστηκε πάλι ο βρικόλακας σαν σκύλος. Δάγκωσε τριάντα εκείνη τη βραδιά και πάνε όλες. Το επόμενο βράδυ, ο παππούς μου έβγαλε τα κουδούνια απ' όλα τα ζώα, για να μην ακούγονται. Τάψαξε ο βρικόλακας κι αφού δεν τάβρισκε, βγήκε σε μια ραχούλα κι αρχίνησε και βέλαζε. Τα γίδια, ακούγοντάς τον, βέλαξαν κι αυτά. Δεν ξέρω σαν τι παρουσιάστηκε αυτή τη φορά, πάντως το άλλο πρωί βρέθηκαν άλλα σαράντα ψόφια. Αυτό συνεχίστηκε, ώσπου αναγκάστηκε ο παππούς μου να πάρει όσα του έμειναν και να πάει νωρίτερα στο λιβάδι στο Αγρίνιο. Όλα αυτά έγιναν, επειδή όσο ζούσε ο Ράικος, δεν μπόρεσε να βάλει χέρι στους δικούς μου».

Πες μας για σας τώρα, κ. Θωμά. Πότε γεννηθήκατε και τι θυμάστε από τα παιδικά σας χρόνια;

«Γεννήθηκα κι εγώ στην Αμπελακιώτισσα, το 1924. Ήμασταν επτά αδέρφια, η Βασιλική, ο Περικλής, η Αλεξάνδρα, ο Χρήστος, ο Δημήτρης, εγώ και η Αγγελική. Ζούσαμε μέσα στο χωριό. Είχαμε ένα λιθόχτιστο σπίτι, σκεπασμένο με πλάκες. Είχε δύο δωμάτια και υπόγειο. Καλό ήταν για εκείνη την εποχή.

» Το Δημοτικό σχολείο το έβγαλα όλο. Ήμασταν 85 παιδιά με έναν μόνο δάσκαλο, τον Κώστα Παπαπέτρου. Ήταν τόσο καλός, που δεν λέγεται! Θεός σχωρέσ' τον, άγια νάναι τα κόκκαλά του! Μας βοηθούσε πάρα πολύ να μάθουμε γράμματα, παρόλη τη φτώχεια. Είχαμε πλάκα, κονδύλι, λίγα βιβλία κι ένα τετράδιο για την καλλιγραφία, αλλά έπρεπε να περνάει εξάμηνο, να πάρουμε άλλο. Αν διάβαζα την ημέρα, καλώς. Νύχτα δεν είχα με τι να διαβάσω. Δεν είχαμε ούτε πετρέλαιο. Έπαιρνε λίγο ο πατέρας μου και ίσα που άναβε το λύχνο κι έτρωγαμ' και μετά τ'οσβηνε. Εξαναγκαζόμουν να μαζεύω ξύλα την ημέρα, κάτι κέδρα, τάβανα στη φωτιά, έκαναν λαμπάδα και διάβαζα λίγο. Βοηθούσα συγχρόνως από μικρός τον πατέρα μου.

» Δεν μπορώ να μην αναφέρω το Μοναστήρι μας, της Παναγίας Αμπελακιώτισσας. Το δεκαπενταύγουστο ερχόταν στο πανηγύρι πάρα πολύς κόσμος, απ' όλα τα χωριά. Απ' έξω από τον αυλόγυρο του μοναστηριού βάζανε παγκάκια και πουλούσανε κρέατα, καρπούζια, αχλάδια και τέτοια πράγματα. Είχα κι εγώ πάγκο μέχρι τώρα τελευταία. Έψηνα αρνιά και τα πούλαγα στο πανηγύρι, για να συγκεντρώσω λεφτά για το αλεύρι που χρειαζόμασταν η οικογένεια για όλη τη χρονιά. Η κάθε μερίδα είχε 15 – 16 δραχμές. Εντωμεταξύ παλιά, μόνο στο πανηγύρι έρχονταν φωτογράφοι. Θυμάμαι που είχε βγάλει μια φωτογραφία ο μακάριος ο πατέρας μου με τη μάνα μου. Ο φωτογράφος έβανε το κεφάλι του μέσα στη μηχανή και σου έλεγε να κοιτάς το φακό.

» Η Παναγία είναι πολύ θαυματουργή γι' αυτό και ο κόσμος έφερνε πολλά τάματα. Ένα τάμα ήταν να “ζώνουν” την εκκλησία. Παίρναν ένα σπάγκο, τον βούταγαν σε λιωμένο κερί και τ'οφερναν ένα γύρο στην εκκλησία. Μετά, τον μάζευαν, τον έστριβαν, γινόταν χοντρή λαμπάδα και την άναβαν.

» Είναι 560 χρόνια περίπου που βρέθηκε η εικόνα της Παναγίας με θαυματουργό τρόπο. Η εικόνα που βρισκόταν σε εκκλησία, στα Αμπελάκια της Θεσσαλίας, πετάχτηκε στον Πηνειό από τους Τούρκους. Τότε

βρέθηκε στο χωριό κρεμασμένη σ' ένα δέντρο μ' ένα καντηλάκι αναμμένο δίπλα της. Ήρθαν απ' τα Αμπελάκια και την ξαναπήραν. Η εικόνα “έφυγε” πάλι και ξανάρθε στο χωριό. Από τότε την έχουμε στο μοναστήρι μας, το καντηλάκι της παραμένει αναμμένο μέρα – νύχτα και το χωριό μας, που λεγόταν Κοζίτσα, ονομάστηκε Αμπελακιώτισσα. Πολλά θαύματα κάνει βέβαια και το χέρι του Αγίου Πολυκάρπου, που έχουμε στο μοναστήρι μας».

Όταν τελειώσατε το σχολείο, κ. Θωμά, με τι ασχοληθήκατε;

«Μετά τα δεκατρία πήγα να γίνω μάστορας, χτίστης, κοντά στον αδελφό μου τον Περικλή, που δούλευε τότε στην Τέρνοβα. Κουβαλούσα για τέσσερα χρόνια στην πλάτη μου τη λάσπη με το πηλοφόρι. Ακόμα έχω το ρόζο στον ώμο μου. Μετά, δούλεψα με άλλες παρέες και με τον αδελφό μου τον Δημήτρη. Έμαθα να χτίζω με πέτρες σπίτια και εκκλησίες, μέχρι που βγήκα στη σύνταξη απ' αυτή τη δουλειά. Έχω χτίσει την εκκλησία του Αγίου Ανδρέα στο Ξηροπήγαδο μαζί με τον Κώστα Τσουμή και τον Βασίλη Μπουλέ. Έχω φτιάξει σπίτια και εκκλησίες σε πολλές περιοχές, όπως Κόρινθο, Πελοπόννησο, Πορταριά, Μέτσοβο κ.λπ. Τα πρώτα χρόνια έπαιρνα το σακούλι στον ώμο, τα εργαλεία και πήγαινα με τα πόδια. Έχω περπατήσει πάρα πολύ.

» Το '53, μαζί με άλλους τέσσερεις χωριανούς, πήγαμε να δουλέψουμε στην Κεφαλλονιά, μετά το σεισμό. Εδώ το μεροκάματο ήταν 40 δραχμές ενώ εκεί μας έδιναν οι εργολάβοι 100 δραχμές. Μόλις φτάσαμε στο νησί, αμέσως έγινε ένας σεισμός. Φοβηθήκαμε και είπαμε να γυρίσουμε πίσω. Να όμως που ήταν ένας χωροφύλακας εκεί με δυο φαντάρους και δεν μας άφησαν να φύγουμε. Είχε βγει νόμος, όποιος είναι στο νησί δεν θα επιτρεπόταν να φύγει. Προχωρώντας μες στην πολιτεία... μια βρόμα... Παναγία βόνηθα! Μπουλντόζες ξεχώριζαν πεθαμένους ανθρώπους μες στα ερείπια. Νερό δεν υπήρχε. Μας πήγαν απ' έξω στο Αργοστόλι, να ξεκουραστούμε σε μια σκηνή. Συνέχεια γίνονταν σεισμοί. Είχαν κοπεί οι γέφυρες όλες και μας έβαναν να τις ξαναφτιάξουμε. Η εκκλησία του Αγίου Γερασίμου είχε πέσει, αλλά η λάρνακα δεν έπαθε τίποτα. Κάνει πολλά θαύματα ο Άγιος Γεράσιμος. Χτυπάει το δαιμόνιο, θεραπεύει τους δαιμονισμένους. Τον πιστεύω πάρα πολύ. Για τον Άγιο αυτόν κάνω το σταυρό μου και με τα δύο μου χέρια. Στην Κεφαλλονιά έμεινα τέσσερεις μήνες».

Θυμάστε κάποια γεγονότα που ζήσατε στην περίοδο της Κατοχής;

«Όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος, ήμουν 16 χρονών. Πήραν στρατιώτες για την Αλβανία και μαζί πήραν και τον αδελφό μου τον Περικλή. Όπως μου έλεγε ο αδελφός μου, δεν μπορούσαν να τους νικήσουν οι Ιταλοί. Νικήθηκαν όμως από τους Γερμανούς. Όταν μπήκαν μέσα οι Γερμανοί, δεν πείραξαν το στρατό. Μόνο τούς πήραν τα όπλα και έστειλαν τους στρατιώτες στα σπίτια τους.

» Μετά τον πόλεμο αυτό, και αφού τελικά νικήσαμε εμείς, άρχισε ο συμμοριτοπόλεμος. Στο στρατό πήγε ο αδελφός μου ο Δημήτρης. Εγώ έμεινα ως προστάτης στο σπίτι, γιατί είχαν πεθάνει εντωμεταξύ και οι δυο μου γονείς και είχα μια αδελφή ακόμα ανύπαντρη. Το τι γινόταν στον πόλεμο αυτό δεν λέγεται! Ο εμφύλιος πόλεμος ήταν το χειρότερο πράγμα. Μου τα εξιστορούσε ο αδελφός μου, όταν επέστρεψε. Όταν “αγνοείταν” η τύχη της Καρδίτσας, βρισκόταν εκεί. Εκείνο το βράδυ τους είπαν οι αξιωματικοί: “Απόψε να φάτε, να πιείτε, να γλεντήσετε και κοιμηθείτε ήσυχα”. Έτσι έκαναν και πριν κοιμηθούν, έστειλαν έναν να φυλάξει σκοπός ψηλά στο καμπαναριό. Μόλις έβγαλαν οι στρατιώτες τα παπούτσια τους, ρίχνει τουφεκιές ο σκοπός και φωνάζει: “Αέρα!!!” Βγαίνουν τρέχοντας προς το φυλάκιο, το είχαν ήδη όμως πιάσει οι αντάρτες. Πάνε τότε οι στρατιώτες, σπάνε τις πόρτες του στρατώνα να πάρουν τα πολεμοφόδια και από ένα καφενείο έστησαν κάτω τα τραπεζάκια για να προφυλαχτούν από τα βλήματα. Μεσ στις φυλακές υπήρχαν αντάρτες αιχμάλωτοι και φώναζαν στους άλλους αντάρτες απ’ έξω: “Σώστε μας, αδέλφια”. Ο στρατός είχε ένα στάβλο που είχαν μέσα τα άλογα και τα μουλάρια τους. Έρχεται μια διαταγή και τα “καθάρισαν” όλα τα ζώα μοναχοί τους, για να μην τα πάρουν οι αντάρτες. Την άλλη μέρα, τα κάρα φόρτωναν πτώματα και τα ρίχνανε σε ομαδικούς τάφους. Πολλά τέτοια γίνονταν.

» Εντέλει, το ’49, Αύγουστο μήνα, έδωσε διαταγή ο Παπάγος να μην πολεμήσει άλλο ο φαντάρος. Έστειλε το πυροβολικό. Χτύπαγε απ’ εδώ και έφταναν οι οβίδες στην κορυφή του βουνού και στα λαγκάδια, που ήταν οι αντάρτες. Αφού έβλεπαν άντερα κρεμασμένα στα δέντρα και τομάρια του κόσμου... Τότε πήρε ο Φλωράκης 29.000 Ελληνόπουλα και τα σκόρπισε σ’ όλα τα κράτη (Ρωσία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.). Μούλεγε πάντα ο αδελφός μου ο Δημήτρης για όλα όσα είχε δει: “Αδελφέ, το

χειρότερο απ' όλα είναι ο εμφύλιος πόλεμος, να βλέπεις να σφάζει ο αδελφός τον αδελφό!" Γύρισε ο καημένος κι αυτός ζωντανός, με πολλά τραύματα σε διάφορα σημεία και με πλευρίτιδα».

Πότε παντρευτήκατε, κ. Θωμά;

«Παντρεύτηκα το Γενάρη του 1956 την Λαμπρινή το γένος Κοτρώνη, από το ίδιο χωριό. Δεν πααίναμε μακριά τότε. Ούτε προξενιό ούτε τίποτες. Την ήξερα την κοπέλα, μου άρεσε κι ένα βράδυ πήγα στον πατέρα της, τη ζήτησα, συζητήσαμε και μου την έδωσε. Χωρίς να ξέρει εκείνη τίποτα! Καλά τα πήγαμε όμως. Παντρευτήκαμε και αποκτήσαμε τέσσερα παιδιά, τον Χαράλαμπο, τον Κώστα, τον Χρήστο και την Ελένη. Έχω και επτά εγγονάκια. Ήμασταν πριν λίγες μέρες εδώ μέσα (την ημέρα της γιορτής μου) όλη η οικογένεια μαζί, τα παιδιά, τα εγγόνια, συμπεθέρια... Τότε να υπήρχε φωτογραφία...»

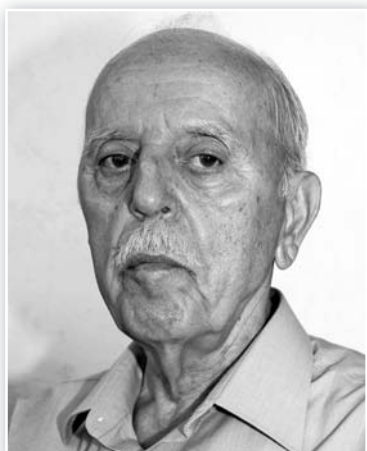
Γιατί φύγατε από το χωριό και εγκατασταθήκατε στη Ναύπακτο;

«Στη Ναύπακτο κατεβήκαμε το 1964. Γιατί; Είχα φτιάξει τα χαρτιά μου να πάω να δουλέψω στη Γερμανία. Όταν έλαβα το φάκελο για να φύγω, το μετάνιωσα. Σκεφτόμουνα τη γυναίκα και τα παιδιά μου, που θάμειναν πίσω ποιος ξέρει για πόσο καιρό, μέχρι να ξανάρθω. Τότε λέω, από το να φύγω για το εξωτερικό, γιατί να μην κατεβώ στη Ναύπακτο με την οικογένειά μου και έτσι και θα δουλέψω καλύτερα, αλλά θα είμαστε και όλοι μαζί. Έμεινα λοιπόν σ' ένα σπιτάκι με ενοίκιο στην αρχή και σιγά – σιγά έχτισα το δικό μας σπίτι».

Είστε ευχαριστημένος από τη ζωή σας, κ. Θωμά;

«Βεβαίως. Τι άλλο να θέλω; Απ' όλη τη ψυχή μου κι απ' όλο το σώμα μου, εύχομαι πρώτα – πρώτα να είναι υγιείς και γεροί όλοι στην οικογένειά μου. Κι ό,τι τους χαρίσει ο Παντοδύναμος. Κυρίως στα εγγόνια μου».

Σπύρος Μελίστας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 26/9/2008)

«Γεννήθηκα το 1925 στο Παλαιοχωράκι Ναυπακτίας. Οι γονείς μου, ο Βασίλης και η Άννα, ήταν αγρότες. Η μητέρα μου ήταν χήρα, όταν τη γνώρισε ο πατέρας μου. Ο πρώτος της σύζυγος φονεύθηκε κατά τη Μικρασιατική Εκστρατεία. Από τον πρώτο της γάμο είχε αποκτήσει τρία παιδιά, δύο αγόρια κι ένα κορίτσι. Τ' αγόρια πεθάνανε μικρά. Το κορίτσι ονομάζεται Γιαννούλα. Έπειτα, με τον πατέρα μου αποκτήσανε άλλα τέσσερα παιδιά. Πρώτος είμαι εγώ, μετά ο Θωμάς, ο Γιώργος και η Παναγιώτα.

» Οι γονείς μου ήταν φιλήσυχοι άνθρωποι. Κοίταζαν τις δουλειές τους και τα παιδιά τους. Δεν θυμήθηκα ποτέ τον πατέρα μου να μιλήσει για πολιτικά, ούτε και να πάει στο καφενείο. Είχε κάνει στρατιώτης οκτώ χρόνια στην εκστρατεία του Ελληνικού Στρατού στη Μικρά Ασία, χωρίς ποτέ να πάει να ζητήσει κάποια συνταξούλα, ενώ τη δικαιούτο, γιατί από τη Μ. Ασία γύρισε με πλευρίτιδα, η οποία πολλές φορές τον ενοχλούσε.

» Ένα παράπονο που έχω είναι ότι, ενώ οι γονείς μου δεν ενόχλησαν ποτέ κανέναν, κάποιος συγγενής μας που ασχολείτο με τα προεδρικά τούς κυνηγούσε πολύ. Κάποια φορά που είχε ξεκινήσει ο πατέρας μου να χτίσει ένα σπίτι στο χωριό, αυτός ο συγγενής έστειλε τους χωροφύλακες και τον πήρανε δεμένο στην Πολεοδομία. Μιλάμε για το 1939, που κανένας τότε δεν έβγαζε άδεια. Ο πατέρας μου μετά απ' αυτό έβγαλε την άδεια. Εκείνος όμως συνέχισε να τον πολεμάει κατηγορώντας τον αόριστα για ζωκλοπή. Τον εκτόπισαν τότε στη Μήλο. Έμεινε εκεί περίπου για ένα εξάμηνο. Ποτέ όσο ζούσε αυτός ο συγγενής δεν σταμάτησε τον πόλεμό του. Κατά τη γερμανική κατοχή της πατρίδας μας, οι γονείς μου ταλαιπωρήθηκαν από αριστερούς αντάρτες ΕΑΜ – ΕΛΑΣίτες, οι οποίοι ανάγκαζαν τους γονείς μου να τους κάνουν διάφορες

αγαρείες. Μια μέρα τους οδήγησαν δεμένους στο χωριό Πλάτανο Ναυπακτίας, όπου τους κλείσανε με άλλους σ' ένα σχολικό κτίριο, μέχρι να γίνει η δίκη τους».

Για ποιο λόγο τους πιάσανε;

«Ότι δήθεν είχαν καταπατήσει αλλωνών κτήματα. Κι αυτό έργο του συγγενή ήταν! Το γεγονός αυτό το επληροφορήθη ο πολιτικός της Ναυπάκτου Γεώργιος Νόβας, ο οποίος επενέβη και άφησαν τους γονείς μου ελεύθερους».

Μιλήστε μας τώρα για σας, για το σχολείο σας. Ήσασταν καλός μαθητής;

«Το Δημοτικό σχολείο το έβγαλα στο Παλαιοχωράκι. Καλός μαθητής ήμουν. Θυμάμαι κάποια μέρα που δεν ήθελα να πάω, με πιάνει ο πατέρας μου από τ' αυτί και με πήγε στο σχολείο λέγοντάς μου: “Εδώ! Θα μάθεις γράμματα! Θα γίνεις καθηγητής!” Από τότε “ο καθηγητής του Λιάτσου” (Λιάτσος ήταν το παρατσούκλι του πατέρα μου) ήταν το παρατσούκλι που μου έβγαλαν. Τελειώνοντας το Δημοτικό, πήγα να κοντά στα αιγοπρόβατα του πατέρα μου. Τη χρονιά εκείνη, ενώ πλησίαζε ο καιρός να γεννήσουν, ψοφούσαν, χωρίς να βρεθεί η αιτία ή κάποιο φάρμακο, ούτε στη Ναύπακτο αλλά ούτε και στο Μεσολόγγι. Τότε, με δική μου επιθυμία ζητήσαμε από έναν ξάδελφο του πατέρα μου, αξιωματικό της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού (Γ.Υ.Σ.), να με πάρει στην Αθήνα, να μου βρει κάποια δουλίτσα για την ημέρα και το βράδυ να πάω οπωσδήποτε σε σχολείο.

» Πήγα λοιπόν μόνος μου στην Αθήνα φορώντας ένα ντρίλινο παντελόνι, ένα μαύρο σακάκι από πρόβατα και ένα ζευγάρι παπούτσια λαστιχένια. Είχα ένα σακούλι με δύο κοτόπουλα ζωντανά για τον παραπάνω θείο. Επιβιβάστηκα έξω από το λιμάνι της Ναυπάκτου στο πλοίο “Ελληνίς”, το οποίο αργότερα βομβαρδίσανε οι Γερμανοίταλοι. Έφθασα στον Πειραιά με το παραπάνω καράβι την επόμενη μέρα το πρωί. Με περίμενε ο ξάδελφός μου ο Παναγιώτης Μελίστας, που ήταν χωροφύλακας. Αυτός φρόντισε και με διόρισαν στη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού (Γ.Υ.Σ.)».

Παρότι ήσασταν δεκατριών χρονών, σας έβαλαν σε τέτοια δουλειά;

«Δεν πιάνονταν συντάξιμα τα πρώτα χρόνια. Έπρεπε να είσαι από 16 ετών και πάνω για τέτοια δουλειά. Εμένα με πήραν μετά από παράκληση του θείου και του ξάδελφού μου ως κλητήρα, γραφέα και δακτυλογράφο. Στεγαζόμουν στην Αθήνα, σ' ένα δωμάτιο ισόγειο, στην οδό Αλίτσης 10, κοντά στο αρχηγείο της Χωροφυλακής μαζί μ' έναν άλλο ξάδελφό μου, τον Ιωάννη Μελίστα, ο οποίος θυμάμαι ότι, όταν πεινούσε, έτρωγε σκόρδα για να φουσκώνει η κοιλιά του, να μην πεινάει. Έπαιρνα ημερομίσθιο 30 δραχμές. Τα βράδια πήγαινα στην Ιδιωτική Μέση Εμπορική Σχολή απ' όπου πήρα απολυτήριο. Και από τη Δημόσια Εμπορική Σχολή πήρα αργότερα. Έπειτα, έδωσα εξετάσεις και έγινα φοιτητής της Παντείου Ανωτάτης Σχολής. Από εκεί πήρα πτυχίο και έπειτα μπήκα στο τέταρτο έτος στη Νομική Σχολή Θεσσαλονίκης».

Σαν στρατιώτης φαντάζομαι θα σας χρησιμοποίησαν αναλόγως των προσόντων σας...

«Ως νεοσύλλεκτος στρατιώτης στο Κέντρο Εκπαιδεύσεως Κορίνθου

και αργότερα στο Κ.Ε.Δ. Χαϊδαρίου μου εδόθη η ειδικότητα του κρυπτογράφου, την οποία όμως λίγο άσκησα, γιατί έλαβα μέρος σε διαγωνισμό Ανθυπασπιστών Γραμματέων Στρατιωτικής Δικαιοσύνης, όπου πέτυχα. Από το Κ.Ε.Δ. Χαϊδαρίου μετατέθηκα στη Λάρισα και έπειτα, με στρατιωτικό αεροπλάνο Ντακότα πήγα στην Κοζάνη, στο εκεί εδρεύον Σώμα Στρατού».

Ποια ήταν η εμπειρία σας από τη μετακίνησή σας με αεροπλάνο;

«Το αεροπλάνο ήταν χωρίς πόρτες κι έκανε και κρύο. Ήταν πρώτη φορά βέβαια που έμπαينا σ' αεροπλάνο. Μετά από την Κοζάνη, με πήγανε στη Σιάτιστα, στην 15η Μεραρχία, μετά στην 45η, στο Βίτσι για να λύσουμε τους λογαριασμούς μας με τους εκεί εκτός νόμου ΕΑΜ – ΕΛΑΣίτες. Ακολουθώντας, μετετέθην στο Δικαστικό Γραφείο της 9ης Μεραρχίας με σήμα τον πελαργό».

Τι σήμαινε ο πελαργός;

«Όπως ο πελαργός καθαρίζει τις βρομίες, έτσι κι εμείς καθαρίζαμε τις βρομίες! Αφού γυρίσαμε όλη την Πελοπόννησο, δράσαμε και στη Στερεά Ελλάδα, την Ήπειρο, και φτάσαμε στο Γράμμο, στο βουνό που έγιναν πολλές μάχες και η τελική νίκη του Ελληνικού Στρατού, τον Αύγουστο του 1949. Στο βουνό αυτό τα όπλα και τα πυρομαχικά που χρησιμοποιήθηκαν έκαναν τη νύχτα μέρα. Να βλέπεις να φέγγει όλο το βουνό! “Τ’ αγρίμια τι γίνηκαν;” Αυτό είπα εγώ.

» Κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής μου υπηρεσίας, από το βαθμό του Γραμματέως Ανθυπασπιστού και εν συνεχεία Δικαστικού Συμβούλου Δ' τάξεως (Λοχαγού), τον οποίο απέκτησα ύστερα από διενεργηθέντα διαγωνισμό (εις τον οποίο κατέλαβα την πρώτη θέση), μέχρι και του Υποστρατήγου, υπηρέτησα σε πολλές Στρατιωτικές Μονάδες και Υπηρεσίες. Εξετέλεσα τα δικαστικά μου καθήκοντα, Γραμματέως, Ανακριτού, Επιτρόπου, Διευθυντού Δικαστικού Γραφείου, Πρόεδρος (sic) Στρατοδικείου και Διευθυντού Δικαστικού Γραφείου ΓΕΕΘΑ, Διευθυντής Δικαστικού Γραφείου ΕΛΔΥΚ, Υποδιευθυντής Δικαστικού Γραφείου ΓΕΕΘΑ, Δικαστικός Σύμβουλος της Πολεμικής Βιομηχανίας και Εργοστασίου Όπλων Αιγίου, Σύμβουλος του Υπουργού Εθνικής Αμύνης Αβέρωφ σε διάφορα νομικά και δικαστικά θέματα του γραφείου του. Πα-

ραστάθηκα στη Βουλή σε κοντινό του κάθισμα, για να τον ενημερώνω σε τυχόν προκύπτοντα διά το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης θέματα. Όλες οι εκθέσεις των αρμοδίων Στρατηγών μεγάλων Μονάδων και λοιπών αρμοδίων Στρατηγών του Στρατιωτικού Δικαστηρίου κ.λπ., Διευθυντών μεγάλων Μονάδων, Μεραρχιών, Σωμάτων Στρατού ήταν άριστες. Ουδέποτε τιμωρήθηκα ή ελέγχθηκα για κάποια παράβαση ως αξιωματικός για τη διαγωγή μου και εκτέλεση των δικαστικών μου καθηκόντων. Αγάπησα πολύ τη δουλειά μου, μελετούσα συνεχώς και όλες οι αποφάσεις και εισηγήσεις μου ήταν πλήρως δικαιολογημένες. Σεβόμουν, εκτιμούσα και αγαπούσα όλους τους ανωτέρους αλλά και κατωτέρους μου αξιωματικούς.

Τους στρατιώτες που έρχονταν να δικαστούν για κάποιο παράπτωμα πώς τους αντιμετωπίζατε;

«Όλους τους στρατιώτες τους έβλεπα σαν παιδιά μου. Το έλεγα και στους στρατοδίκες, να τους βλέπουν σαν παιδιά τους και αν δεν είχαν παιδιά, να τους βλέπουν σαν ανίψια τους και να σκεφτούν πώς σκέφτονταν και εκείνοι στην ηλικία των 20 και 21 ετών».

Όταν αποστρατευτήκατε, κ. Σπύρο, με τι ασχοληθήκατε;

«Διορίσθηκα δικηγόρος στον Άρειο Πάγο, στο Πρωτοδικείο Αθηνών μέχρι και το 2002. Δικηγόρησα επιτυχώς βοηθώντας πάρα πολλούς πελάτες μου. Συχνά συναντώ ανθρώπους οι οποίοι ακόμα με ευχαριστούν για τη βοήθεια που τους προσέφερα».

Πείτε μας ένα χαρακτηριστικό περιστατικό με κάποιον πελάτη σας.

«Μια φορά, τον καιρό της δικτατορίας, ένας Ναυπάκτιος, ο Πελοπίδας Γκόλιας, που είχε ωρολογάδικο, άκουσε ένα τραγούδι στο ραδιόφωνο, του άρεσε, και άρχισε έπειτα να το τραγουδάει κι αυτός δυνατά κι αμέριμνα: “Βράχο, βράχο τον καημό μου, τον μετρώ και πονώ...” Ε, λοιπόν, τον πιάσανε και τον κλείσανε μέσα, γιατί ήταν τραγούδι του Θεοδωράκη, του οποίου ήταν όλα απαγορευμένα εκείνη την εποχή. Πού να το ήξερε όμως ο άνθρωπος; Ούτε εγώ το ήξερα. Τον είχαν φέρει συνοδεία στην Τρίπολη και τον απόλυσα εγώ».

Πότε παντρευτήκατε, κ. Σπύρο;

«Νυμφεύτηκα το 1956 με την Πολυξένη Λουκοπούλου – Αναγνωστάρα, από τον Αγ. Πολύκαρπο Δωρίδας και αποκτήσαμε δύο εκλεκτά παιδιά, την Ειρήνη, που είναι επιτυχημένη αντισταγγελέας Εφετών και τον Παύλο, που είναι πετυχημένος έμπορος ξυλείας οικοδομών και εργαλείων. Και τα δύο μου παιδιά έχουν εξάιρετους συζύγους και έχω και τρία εγγονάκια».

Πώς περνάτε τις ελεύθερες ώρες σας τώρα;

«Ασχολούμαι πολύ με τα καρποφόρα δέντρα και κυρίως με τα ξινόδενδρα και τα ελαιόδενδρα. Λέγω ότι τα δένδρα είναι σαν τις γυναίκες. Θέλουν συνεχώς περιποίηση και χάιδεμα. Δεν συχνάζω σε καφενεία, γήπεδα κ.λπ. Στις δραστηριότητές μου, θέλω να πω ότι πάντα μου συμπαραστεκόταν η σύζυγός μου Πολυξένη».

Θανάσης Γκίκας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 22/2/2008)

«Η καταγωγή του πατέρα μου Παναγιώτη είναι από το Τρίκορφο Φωκίδος και της μάνας μου Αικατερίνης από τη Φιλοθέη. Ο πατέρας μου, πριν πάρει τη μάνα μου, ήταν ξαναπαντρεμένος και είχε αποκτήσει τέσσερα παιδιά, τον Σπύρο, τον Γιάννη, την Ελένη και την Παρασκευή. Με τη μάνα μου έκανε άλλα πέντε, από τα οποία τα δύο πέθαναν (η Αθηνά και ο Κωστάκης). Εγώ γεννήθηκα το 1927 στο Τρίκορφο και εκεί μεγάλωσα. Περνάγαμε μαρτυρική ζωή εκείνα τα χρόνια. Ιδιαίτερα εγώ, γιατί από έντεκα χρόνων ανέλαβα ευθύνες οικογενειάρχη. Και αυτό γιατί πέθανε ο πατέρας μου 53 ετών από ελονοσία. Δούλευε σε ξένα χωράφια, στο Μόρνο, για να βγάλει το ψωμί μας και εκεί τον τσίμπησαν κουνούπια».

Σχολείο πήγατε;

«Ναι, πήγα το 1934 Πρώτη Δημοτικού. Η μάνα μου είχε πάει αυγά, θυμάμαι, στο μαγαζί για να μου πάρει μια πλάκα κι ένα κονδύλι. Όταν το κονδύλι τελειώνει, έγραφα με μαλακές πέτρες. Η μάνα μου αγόραζε μαλλί από πρόβατα και μας ύφαινε ρούχα. Μέχρι που πήγα φαντάρος, τέτοια ρούχα φόραγα. Από μικρός, χειμώνα – καλοκαίρι ήμουνα ξυπόλυτος. Είχαν σκληρύνει τόσο πολύ οι πατούσες μου, που στράβωναν και τ' αγκάθια. Γουρνοτσάρουχα πρωτοφόρεσα έξι χρονών, όχι συνέχεια όμως. Θυμάμαι το δάσκαλό μου, τον Σπύρο Μπουκολίνη, που αγωνιζόταν να μάθουμε γράμματα χωρίς βιβλία και τετράδια. Μας έγραφε το μάθημα στον πίνακα, εμείς το αντιγράφαμε στην πλάκα, το μαθαίναμε το βράδυ στο σπίτι κι έπειτα, την άλλη μέρα, το σβήναμε για να μάθουμε το επόμενο. Μου άρεσαν πάρα πολύ τα γράμματα, δεν μπορούσα όμως να συνεχίσω στο Γυμνάσιο, γιατί χρειαζόταν να δώσω 500 δραχμές για την εγγραφή μου και φυσικά δεν είχαμε. Είχε πεθάνει και

ο πατέρα μου...»

Έπρεπε λοιπόν να δουλέψετε και εσείς για να ζήσετε;

«Τι νάκανα; Μέχρι το '40 εντωμεταξύ μάς έστελνε ένας θείος μου από την Αμερική λεφτά και παίρναμε καλαμπόκι και ό,τι άλλο χρειαζόμασταν για το χειμώνα. Με την Κατοχή έκλεισε η αλληλογραφία. Έπεσε μεγάλη πείνα! Όσοι είχαν τότε εισοδήματα δεν πίστευαν τον άλλον που πείναγε. Μήπως και τώρα το ίδιο δεν γίνεται; Η μάνα μου λοιπόν, όπου και όποτε τη φωνάζανε για μεροκάματο, πήγαινε να δουλέψει. Κυρίως την έπαιρναν στο Μόρνο, να θερίσει, να βοτανίσει τα στάρια, να σκάψει τ' αμπέλια, να ξελακκώσει τα κλήματα. Τέτοιες δουλειές. Η πληρωμή της ήταν μια οκά ρεβίθια για όλη την ημέρα και λίγο φαγητό που μας τ'όφερνε το βράδυ και το τρώγαμε όλοι μαζί. Παρακαλάγαμε δηλαδή να μην βρέξει, για να δουλέψει η μάνα μας και να φάμε.

» Εμένα μου είχε ζητήσει ένας από το Κλήμα να πάω για τρεις μήνες υπηρέτης του και θα μοϋδινε 15 οκάδες καλαμπόκι σ' αντάλλαγμα. Εκμεταλλεύτηκε την πείνα μας, αλλά τι νάκανα; Η μάνα μου μού είπε να πάω. Τουλάχιστον, θα χόρταινα ψωμί. Από το πρωί μέχρι το βράδυ δούλευα κάθε μέρα. Όργωνα το χωράφι του στο Μόρνο, καθάριζα αυλάκια, ξεχέρωνα τα χωράφια, μ' έστελνε καμιά φορά και στα πρόβατα. Δούλευα φιλότιμα, για να μένει τ' αφεντικό ευχαριστημένο, αλλά... αφού κόντευα να τελειώσω τις δουλειές του, κοίταξε να βρει τρόπο να με κάνει να φύγω χωρίς να με ξεχρεώσει. Άρχισε να μου φέρνει για φαγητό μόνο λίγο ψωμί και τυρί. Εγώ πείναγα και έτρωγα το ψωμί που μοϋδινε να ταΐζω το σκυλί του. Το κατάλαβε όμως, γιατί άρχισαν να τρέμουν τα πόδια τού σκύλου από την ασιτία. Με τα πολλά και τα λίγα αναγκάστηκα να φύγω, χωρίς να μου δώσει τίποτα. Ο Θεός δεν τον άφησε ατιμώρητο. Εκείνο το βράδυ πήγαν κλέφτες και του πήραν δώδεκα προβατίνες!»

Εσείς τι κάνατε μετά; Βρήκατε άλλη δουλειά;

«Αμέσως όχι. Η μάνα μου δούλευε και συνήθως με άγρια χόρτα περνάγαμε. Είχαμε δυο γίδες και πίναμε λίγο γάλα. Μια φορά μας έφερε η Μπουραντού 5 – 6 κουκιά και τα φάγαμε με τις φλούδες. Μια άλλη φορά γέννησε μια κότα που είχαμε και μοιράσαμε το αυγό στα τρία και φάγαμε. Όταν πήγαινε η μάνα μου για θερισμό, πήγαινα κι εγώ καμιά

φορά και λίνχιζα πάλι τα άχυρα και έβγαζα άλλοτε τρεις και άλλοτε πέντε οκάδες σιτάρι. Η φτώχεια πάντως είναι δάσκαλος και σ' αναγκάζει να κάνεις διάφορα. Έφτιαξα μόνος μου ένα τζάκι στο σπίτι μας, όπως και άλλες δουλειές. Μια μέρα, ενώ μου έδωσε η μάνα μου να πάω ν' αλέσω στο μύλο δέκα οκάδες σιτάρι, εγώ σκέφτηκα το εξής: να πάω στη Χιλιαδού που ήταν ψαράδες, να τ' ανταλλάξω με ψάρια, να τα πουλήσω στο Καστράκι και μετά να τα κάνω δεκαπέντε οκάδες σιτάρι. Ήξερα ένα κόλπο να πιάνω εύκολα ψάρια και πολλές φορές έπιανα και πούλαγα. Υπήρχε ένα κίτρινο χορτάρι, ο φλόμος, που όταν το στούμπαγα, έβγαζε κάτι σαν δηλητήριο. Το ξέπλενα στο νερό και σιγά – σιγά ψόφαιναν τα ψάρια. Την επόμενη μέρα, πήγαινα, τα μάζευα και τα πούλαγα. Μ' έπαιρναν συχνά να σκάβω αμπέλια, γιατί μ' έβλεπαν που ήμουνα εργατικός, παρόλο που ήμουν μικρός. Το καλοκαίρι μού έδινε ο νουνός μου ο Βασίλης Τσόλκας να του πουλάω κεράσια, πατάτες, λάδι και μου έδινε και εμένα κάτι για τον κόπο μου. Όπως καταλαβαίνετε, έκανα ό,τι μπορούσα για να ξελαφραίνω τη μάνα μου και να τρώνε τα μικρότερα μου αδέρφια».

Υπήρχαν προβλήματα στο χωριό σας με τους Ιταλούς ή με τους αντάρτες;

«Αρχές του '43, ήρθαν Ιταλοί στο χωριό και τους δώσαμε όλοι αυγά, για να τους καλοπιιάσουμε. Δεν μας πείραξαν, αλλά φεύγοντας απαίτησαν από τον πρόεδρο του χωριού, τον γέρο – Κάτσια, να τους πάει στη Ναύπακτο, στο φυλάκίό τους στο Σκα, σφάγια, ένα από κάθε τσοπάνη του χωριού. Τότε αγγάρεψαν εμένα και ένα άλλο παιδί, τον Γιάννη Χριστόπουλο και τους τα πήγαμε. Ο πρόεδρος μάς έδωσε λίγο καλαμπόκι για τον κόπο μας.

» Την ίδια χρονιά πρωτοήρθαν και οι αντάρτες στο χωριό, καμιά εξηνταριά. Ήρθαν τραγουδώντας στο δρόμο, με τη σημαία τους κι εγώ έκλαιγα από τη χαρά μου, γιατί περιμέναμε όλοι απ' αυτούς να λευτερωθούμε. Θυμάμαι το ένα τραγούδι που έλεγαν και έμεινε βαθιά μέσα μου:

*Έλληνες ακολουθήστε
των ανταρτών τη φωνή,
να ζείτε τι ωφελείστε
μες στη σκλαβιά τη σιενή.*

Πάψτε να προσκυνάτε
των φασιστών τα σπαθιά.
Έλληνες επαναστάτες,
διώξτε αυτά τα σκυλιά.

Στους κάμπους βροντά το κανόνι
και στα βουνά κεραυνοί,
τρίζουν, γκρεμίζονται θρόνοι,
νέα ζωή προχωρεί!

Όταν εμείς τα παιδιά δεν είχαμε να φάμε, πηγαίναμε στους αντάρτες και μας έδιναν λίγο φαγητό. Ήθελα και εγώ να γίνω σαν αυτούς, να πολεμήσω για την πατρίδα, αλλά ήμουν μικρός ακόμα. Τότε, ο γιος του δασκάλου μου, ο Γιώργος Μπουκολίνης, έφτιαξε ψεύτικα χαρτιά ότι ήμασταν 18 ετών (ενώ ήμασταν 16) και πήγαμε μαζί με άλλα παιδιά στο Λιδορίκι, όπου γινόταν εκπαίδευση και μας μάθανε τα όπλα».

Μετά την εκπαίδευση, πολεμήσατε;

«Επειδή δεν ήθελα να με στείλουν στα βουνά που γίνονταν οι μάχες, για να είμαι και κοντά στη μάνα μου και στ' αδέλφια μου που με χρειάζονταν, ζήτησα να με αφήσουν να πάω στην πολιτοφυλακή, που ήταν σαν αστυνομία. Εντωμεταξύ, η ψείρα όλα αυτά τα χρόνια... δεν λέγεται. Ζεματάγαμε τα ρούχα συνέχεια, αλλά πάλι κολλάγαμε. Και δεν ήταν οι ψείρες όπως αυτές που υπάρχουν σήμερα. Ήταν πολύ μεγαλύτερες. Έμεινα κάπου ένα χρόνο στο αντάρτικο. Όταν διαλύθηκαν, επέστρεψα στο σπίτι.

» Ξεκίνησα, εκτός των άλλων, να κόβω ξύλα στην τοποθεσία “Μπλο”* και να τα πουλάω. Η πείνα είχε περιοριστεί. Ο Θεός μοῦδινε δύναμη κι ελπίδα να τα καταφέρω. Είχα μπει γερά στον αγώνα για τη ζωή. Εντωμεταξύ είχε αρχίσει ήδη να μ' αρέσει η μουσική. Πάρα πολύ μάλιστα. Για να μην τα μπερδέψουμε όμως, να τελειώσω με το τι μου συνέβη προς το τέλος της Κατοχής. Με κατέδωσε κάποιος (δεν ξέρω γιατί) λέγοντας ψέματα ότι εκεί που πήγαινα να κόψω ξύλα στο βουνό, έδινα ψωμί στους αντάρτες. Μαζί με άλλους από το χωριό, με πήγαν στο κρατητήριο στη Ναύπακτο που ήταν απέναντι από τον Άγιο Δημήτρη,

* Σ.τ.Ε. “Μπλο”· το όνομα του τόπου προέρχεται πιθανότατα από “τον Πηλό”.

εκεί που είναι το κομμωτήριο “ELLE”, αν δεν κάνω λάθος. Τους είπα: “Εγώ δεν έχω ψωμί να φάω μόνος μου, αλλά δεν έμαθα και ποτέ να έχουν έρθει αντάρτες στην περιφέρειά μας”. Άρχισαν τότε να με χτυπάνε. Μας είχαν αναγκάσει να γδυθούμε και εκτός από χαστούκια, μας χτύπαγαν με μια αγκλίτσα. Αργότερα, μας πήγαν στο Μόρνο, όπου ήταν η έδρα της 9ης Μεραρχίας. Μας άφησαν την ημέρα μες στον ήλιο και τον κάθε κρατούμενο ανά πέντε μέτρα μακριά από τον άλλον. Κάποιο βράδυ, ενώ ανέκριναν κάποιον και τον σκότωναν στο ξύλο, για να γλυτώσει, τους είπε κάτι για μένα, ότι ήμουν με τους αντάρτες πριν ένα χρόνο στην Πολιτοφυλακή. Με πήραν τότε για ανάκριση, με χτύπαγαν παντού με την αγκλίτσα. Με ξανάφησαν στη θέση μου. Μετά ήρθαν άλλοι έξυπνοι και μ’ άρχισαν πάλι στο ξύλο. Κάποια στιγμή με χτυπάει ένας με τον υποκόπανο στη σπονδυλική στήλη. Φώναξα τόσο δυνατά από τον πόνο, που ξύπνησε ο λοχίας και τους έβαλε τις φωνές. Το κακό όμως είχε γίνει. Όπως μου είπαν οι γιατροί αργότερα, είχε διαλυθεί ο χόνδρος και ο τέταρτος οσφυϊκός σπόνδυλος. Χτυπούσε κόκκαλο με κόκκαλο και ο πόνος ήταν ανυπόφορος. Αφού μας κράτησαν για αρκετές μέρες, μετά από πολλές ενέργειες του νονού μου και του παπα-Βασίλη, καταφέραμε να γλυτώσουμε και φύγαμε».

Τι έγινε με τον τραυματισμό σας, κ. Θανάση;

«Εγώ, ενώ γύρισα σπίτι και καθόμουν ξαπλωμένος, χειροτέρεψα. Ο παπα-Βασίλης φώναξε στην εκκλησία να κάνουν έρανο, για να μπορέσω να πάω στο νοσοκομείο. Ενδιαφέρον έδειξε και ο πρόεδρος του χωριού Δημήτρης Φιλιππόπουλος, καθώς και ο πρόεδρος του συλλόγου στην Αθήνα Θεοφάνης Καούλας. Μετά από πολλές προσπάθειες, μπήκα στο νοσοκομείο, στη Βούλα, όπου με χειρούργησαν. Έμεινα μέσα ένα χρόνο και άλλο τόσο μετά στο χωριό, ώσπου να συνέλθω. Μετά, σιγά-σιγά, άρχισε πάλι η ζωή μου να συνεχίζεται, κάνοντας ελαφρότερες δουλειές. Ιδιαίτερα αυτό το διάστημα έμαθα καλύτερα το βιολί».

Πώς ξεκινήσατε να ασχολείστε με τη μουσική, κ. Θανάση;

«Πάντα μου άρεσε η μουσική. Όποτε τύχαινα σε πανηγύρια, παρακολουθούσα τους οργανοπαίκτες από κοντά. Μια φορά, ενώ θα πρέπει να ήμουν 19 χρονών, σ’ ένα πανηγύρι της Αγίας Παρασκευής στον Παλιόπυργο ήταν ένα συγκρότημα που ο βιολιστής είχε τσίγκινο βιο-

λί. Μόλις το είδα, ενθουσιάστηκα. Σκέφθηκα ότι θα μπορούσα να φτιάξω κι εγώ ένα τέτοιο, αφού δεν είχα λεφτά να πάρω κανονικό. Πήγα σπίτι και πήρα ένα ντενεκέ κι άρχισα να φτιάχνω. Ήταν όμως αποτυχία. Άλλη φορά, παρατηρώντας πάλι άλλο βιολί, πήρα ένα κιβώτιο από αυτά που έστελνε ρούχα η UNDRΑ και με το ξύλο αυτό (κόντρα πλακέ) έφτιαξα κάπως καλύτερο ένα βιολί. Για δοξάρι πήρα τον πλάστη της μάνας μου και τον πέρασα με ρετσίνι. Το γρατσούνισα λίγο, αλλά δεν ήμουν ευχαριστημένος. Μετά από πολλές προσπάθειες να βρω ένα φθινό βιολί, κατάφερα να πάρω ένα μισοχαλασμένο για δεκαπέντε οκάδες σιπάρι. Η χαρά μου ήταν απερίγραπτη. Το διόρθωσα και άρχισα να παίζω. Στην αρχή έπαιξα σε κάποιες παρέες και αργότερα σε γάμους, βαφτίσια κ.λπ. Τον καιρό που είχα μπει στο νοσοκομείο, σ' ένα διπλανό κρεβάτι, ήταν ένας δάσκαλος μουσικής. Μόλις είδε το βιολί (είχα ζητήσει και μου το έφεραν από το χωριό) άρχισε μ' ενθουσιασμό να με μαθαίνει νότες, για να γίνω πιο επαγγελματίας. Έτσι βγαίνοντας από το νοσοκομείο, πήρα κάτι μεθόδους και ασχολήθηκα αποκλειστικά με τη μάθηση της μουσικής».

Άρα, κάθε εμπόδιο για καλό. Μπορεί να υποφέρατε με το χειρουργείο, αλλά έτσι γνωρίσατε και τον μουσικό.

«Ναι, πραγματικά, έζησα απ' αυτή τη δουλειά. Μπορεί να ήταν κουραστικό, γιατί πήγαινα από χωριό σε χωριό περπατώντας, είχα πολλά ξενύχτια κ.λπ. αλλά ήταν κάτι που μ' ευχαριστούσε. Παράλληλα με το βιολί, δούλεψα μερικά χρόνια σ' ένα εργολάβο οικοδομών, τον Θωμά Πατσάλο, στα καλουπώματα. Το βιολί ήταν όμως πάντα η κύρια δουλειά μου. Ακόμα και τώρα παίζω σε παρέες, όπου με φωνάζουν».

Πείτε μας για την οικογένειά σας.

«Παντρεύτηκα το 1959 με την Ασήμω από τον Ασπριά και αποκτήσαμε δυο παιδιά, τον Παναγιώτη και την Κατερίνα. Έχω τέσσερις εγγονούλες, δυο από κάθε μου παιδί. Το 1999, η γυναίκα μου πέθανε. Πέρασα πολύ δύσκολα χρόνια, ώσπου βρέθηκε μια καλή γυναίκα από την Κρήτη, η Φρόσω, και αφού είδαμε ότι ταιριάζουμε, παντρευτήκαμε. Είμαι τώρα πολύ ευτυχισμένος πάλι, η νέα μου γυναίκα έχει μεγάλη κατανόηση, αγαπάει πολύ τα παιδιά μου, αλλά κι εκείνα το ίδιο αγαπούν εκείνη».

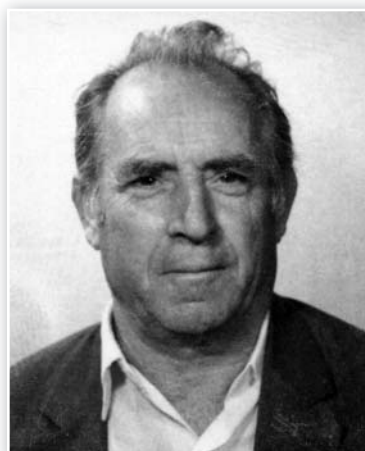
Θέλετε να προσθέσετε κάτι τελευταίο;

«Τώρα τελευταία, δεν βλέπω πολλά νέα παιδιά ν' ακολουθούν την παραδοσιακή μουσική και στις εκδηλώσεις προτιμούνται οι DJ. Δεν πρέπει ν' αφήσουμε τον πολιτισμό μας να χαθεί. Να μην ξεχνάμε την παράδοσή μας. Να παροτρύνουμε τα παιδιά να μαθαίνουν παραδοσιακά όργανα, αλλιώς θα σβήσει ένα κομμάτι από την Ελλάδα και κοντά σ' αυτό κι άλλα».

Αναστάσης Κουτρούκης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 28/10/2016)

«Η οικογένειά μου έχει ιστορία, ξεκινώντας απ' τον προσπαππούλη μου. Ήταν με τον αδελφό του, ο Σταματάκης και ο Θεοδωρής, με καταγωγή από εδώ, από την Καλλιθέα και ξεκίνησαν το 1821 μαζί με άλλα δυο ξαδέλφια τους και επαναστάτησαν εναντίον των Τούρκων. Πήγαν και έλαβαν μέρος σε μάχη στο Μεσολόγγι. Ο ένας απ' τα ξαδέλφια τους τραυματίστηκε θανάσιμα. Τα δύο αδέρφια γύρισαν αργότερα πίσω εδώ στο χωριό. Έζησαν πολύ καλά, με τον Σταματάκη να πεθαίνει 110 χρονών και ο Θεοδωρής λίγο πιο μικρός.

» Ο παππούς μου ασχολήθηκε με γιδοπρόβατα, ενώ ο πατέρας μου άνοιξε κι ένα μικρό καφενείο. Τον πατέρα μου τον έλεγαν Δημήτρη και τη μητέρα μου Χρυσούλα, το γένος Σταματογιάννη, απ' τα Τριζόνια. Εδώ που μένουμε το λέμε Ντουβιά και παλιά η περιοχή Καλλιθέα ονομαζόταν Ξυλογαϊδάρα, γιατί είχε παραγωγή από ξύλα, τα οποία μετέφεραν να τα πουλήσουν με τα γαϊδούρια.

»Μια φορά, λοιπόν, περνώντας με το καράβι “ΝΑΥΣΙΚΑ” απ' έξω απ' το χωριό μας η βασίλισσα Φρειδερίκη ρωτάει: “Ποιο είναι αυτό το χωριό;” Της είπαν, “Ξυλογαϊδάρα”. “Τι είπατε, μωρέ;”, τους λέει. “Αυτό έχει θέα μεγάλη, να το βγάλετε Καλλιθέα”. Έτσι, λοιπόν, το χωριό μας ονομάστηκε Καλλιθέα. Εκείνη την ημέρα η Φρειδερίκη ήταν στην Πάτρα και πήγαινε προς τον Πειραιά. Μέσα στο καράβι όμως ήταν κι ένας χωριανός μας, έτσι τον φέρανε μέχρι την ακτή να κατέβει και η βασίλισσα είδε το χωριό μας».

Είχατε αδέρφια, κ. Αναστάση;

«Ναι, ήμασταν επτά αδέρφια. Ήταν η Τασία, η Μαρία, η Πολυξένη, η Σταυρούλα, μετά εγώ, που γεννήθηκα το 1927, κι έπειτα ήταν ο Αν-

δρέας και τελευταία η Ελένη.

» Σχολείο πήγα μέχρι τη Δευτέρα Δημοτικού. Μετά, έγινε ο πόλεμος και το παρατήσαμε. Πηγαίναμε στα πρόβατα, στα μαρτίνια και τα βοσκάγαμε. Το 1958, όταν ήμουν 29 χρονών, είχε έρθει μια διαταγή που έλεγε ότι όσοι δεν είχαν βγάλει το Δημοτικό να πάνε στο νυχτερινό. Εκεί, λοιπόν, έβγαλα τις υπόλοιπες τάξεις με τ' αδέρφια μου και άλλα παιδιά. Πάντως, σε καλό μου βγήκε να βγάλω το Δημοτικό. Όταν τελείωσα την Έκτη τάξη και πήρα τ' απολυτήριο, έδωσα εξετάσεις, να πάω για καπετάνιος».

Πριν μας πείτε για τη δουλειά σας, θα ήθελα να θυμηθείτε λίγο τα χρόνια της Κατοχής.

«Καταρχήν, το Μάιο του '40, πριν κηρυχθεί ο πόλεμος, ο πατέρας μου πέθανε. Είχε έξι ζάχαρο. Δεν το πρόσεξε ο γιατρός... Ανέλαβε τότε η μάνα μου το μαγαζάκι του πατέρα μου και βοηθούσαν και οι αδελφές μου. Ερχόντουσαν οι τράτες, τα γρι – γρι, παίρναμε ψάρια εγώ και ο αδελφός μου και τα πουλάγαμε. Ήμουν έντεκα χρονών, όταν πήγα μ' ένα γνωστό μου καπετάνιο, τον μπαρμπα – Γιάννη Νικολάρα, στην Πάτρα και αγόρασα με 300 δραχμές την πρώτη μου βάρκα. Έβγαينا με τα αδέρφια μου και ψαρεύαμε.

» Επειδή είχαμε Κατοχή αργότερα, τη βάρκα τη βουλιάζαμε (βάζοντας μέσα τις πέτρες) την ημέρα για να μην τη βρουν οι καταδιώξεις και το βράδυ την ξεβουλιάζαμε και βγαίναμε με τα δίχτυα. Φοβόμασταν μη μας την κάψουν οι Γερμανοί. Θυμάμαι τότε θέλαμε ν' αγοράσουμε δίχτυα απ' το Αίγιο, αλλά κόστιζαν 3.000. Πού να βρίσκαμε τόσα λεφτά; Μας τα έδωσε ο μαγαζάτορας υποχρεώνοντάς μας να του πηγαίνουμε ψάρια για δύο χρόνια. Πούλαγα βέβαια και λίγα ψάρια στο χωριό, αλλά τα περισσότερα τα πηγαίνα στο Αίγιο, για να ξεχρεώσω τα δίχτυα. Το 1958 αγόρασα το καϊκι του μπαρμπα – Γιάννη Νικολάρα. Μ' αυτό έκανα τη διαδρομή Αίγιο – Τριζόνια – Σπηλιά. Το εισιτήριο στοίχιζε δύο δραχμές. Μετά από τέσσερα χρόνια, το 1962, παντρεύτηκα με τη Βιολέτα Πλέσσα, απ' το χωριό μου. Αποκτήσαμε τρία παιδιά, τον Δημήτρη, τον Κώστα και την Χριστίνα».

Οπότε την οικογένειά σας τη ζήσατε με το καϊκι;

«Ναι, με τον “Τεραμπή”. Το όνομα του καϊκιού ήταν Άγιος Βασίλει-

ος, αλλά επειδή ήταν γέρικο πολύ, το λέγαμε Γεραμπή. Το είχα από το '58 ως το '79. Πήγα μετά κι έφτιαξα καινούργιο καϊκι στη Λευκάδα. Άφησα το ίδιο όνομα, "Άγιος Βασίλειος". Ενώ με το παλιό έπαιρνα το πολύ 40 επιβάτες, με αυτό έπαιρνα 80. Αυτό το καϊκι το κράτησα 21 χρόνια, ώσπου βγήκα σε σύνταξη. Και όλα αυτά δεν θα γίνονταν, αν δεν έπαιρνα το απολυτήριο του Δημοτικού.

» Όπως γύρναγα με τις βάρκες και τα καϊκια τόσα χρόνια, παρακολουθούσα και πώς έφτιαχναν οι ναυπηγοί τις βάρκες. Σιγά – σιγά έφτιαξα μια βάρκα για τον πρώτο μου γιο, ο οποίος για αρκετά χρόνια δούλεψε κι εκείνος ως ψαράς. Μετά, έφτιαξα και για τον άλλον».

Την εποχή του εμφυλίου, κ. Κουτρούκη, την θυμάστε καθόλου;

«Μόνο; Είχα κι εγώ μια περιπέτεια που ξεκίνησε τα Χριστούγεννα του 1947 και συγκεκριμένα στις 27 Δεκεμβρίου. Ήρθαν στα σπίτια μας αντάρτες με τους ντόπιους αριστερούς με ένα κατάλογο που είχαν και ήξεραν ακριβώς σε ποια σπίτια θα έβρισκαν τα αγόρια και τα κορίτσια. Εμένα μου είπαν: "Σήκω, πάρε παντελόνι και σώβρακο, μια κουβέρτα και δρόμο!" Μπορούσα να μην πάω; Ήταν τρεις άγνωστοι οπλισμένοι αντάρτες. Θα με "καθάριζαν", αν αρνιόμουν.

» Από τον Άγιο Σπυρίδωνα και την Καλλιθέα πήραν δώδεκα άτομα τη νύχτα εκείνη. Έπαιρναν τα αγόρια πάνω από 16 χρονών και αν δεν τα έβρισκαν, έπαιρναν τα κορίτσια από 14 χρονών και πάνω, τις αδελφές τους, για εκδίκηση. Από το καλοκαίρι του 1947 είχε ακουστεί στο χωριό το ενδεχόμενο αυτό. Εγώ είχα φύγει τότε και είχα πάει στο Αίγιο. Όμως έπρεπε να έρθω και να δουλέψω το ελαιοτριβείο που είχε η οικογένειά μου το Νοέμβριο και το Δεκέμβριο και έτσι με βρήκαν και με πήραν.

» Το ίδιο βράδυ, μας πήγαν ποδαρόδρομο στο χωριό Κονιάκο και μετά από λίγη ξεκούραση συνεχίσαμε μέχρι το χωριό Μουσουνίτσα (Αθανάσιος Διάκος). Στη Μουσουνίτσα μείναμε περίπου ένα μήνα. Εκεί έφεραν και άλλα παιδιά. Εμένα με όρισαν διμοιρίτη και είχα στη διμοιρία μου είκοσι κορίτσια και τέσσερα αγόρια. Κάναμε εκπαίδευση στη λειτουργία των όπλων, μας μάθαιναν τραγούδια και μας έκαναν καθοδήγηση. Εκεί μας φύλαγαν οπλισμένοι αντάρτες. Μετά, μάς πήγανε στο Καρπενήσι, στα χωριά Βράχα, Κλειστό και Φουρνά. Ήταν πολύ αυστηροί μαζί μας. Εκτέλεσαν ένα αγόρι και ένα κορίτσι μια μέρα με την κατη-

γορία ότι σχεδίαζαν να αποδράσουν.

» Στις πορείες μας πέφταμε σε ενέδρες του Εθνικού Στρατού και σε αεροπορικές επιδρομές. Την ημέρα κρυβόμασταν και το βράδυ συνεχίζαμε. Είχαμε αρκετές απώλειες σε νεκρούς, τραυματίες και λιποτάκτες. Μια φορά που δεχτήκαμε επίθεση από την αεροπορία, σκοτώθηκαν και τραυματίστηκαν πολλά παιδιά. Εγώ κρύφτηκα σε μια αποθήκη μοναχός και έβλεπα από το παράθυρο να κουβαλούν τραυματίες, άλλος κομμένα χέρια, άλλος κομμένα πόδια... Το βράδυ, όσοι γλυτώσαμε, φύγαμε. Από τη διμοιρία μου είχαν χαθεί αρκετοί.

» Όσοι απομείναμε συνεχίσαμε την πορεία προς την Ήπειρο με προορισμό να φτάσουμε στο Γράμμο, που γίνονταν επιχειρήσεις. Η πορεία ήταν εξαντλητική. Προχωρούσαμε πεινασμένοι, κουρελιασμένοι, γεμάτοι ψείρες. Έβαζα τη χούφτα μου κάτω από την μασχάλη μου και γέμιζε ψείρες!

» Στην Ήπειρο, μάς έδωσαν όπλα και μάς έβαλαν σε κανονικούς λόχους. Εμένα με έβαλαν στο τάγμα μηχανικού. Κάναμε ανατινάξεις σε γέφυρες, δρόμους, ναρκοπέδια.

» Κατάφερα να τους ξεφύγω το Μάιο του 1948. Ζήτησα άδεια μια μέρα, να καθίσω “προς νερού μου”. Μόλις κρύφτηκα στη στροφή, πήρα ένα κατήφορο και εξαφανίστηκα. Κατρακύλησα κάτω σ’ ένα βουνό μες στα χορτάρια. Είχα ένα όπλο, μία χειροβομβίδα, δύο νάρκες ξύλινες και λίγες σφαίρες.

» Μετά από περιπέτειες, με τη βοήθεια μιας γριάς και ενός μυλωνά, έφτασα και παραδόθηκα στο Στρατό. Με δεχτήκανε, αλλά είχα κι εκεί περιπέτεια. Με κράτησαν να τους υπηρετήσω τρεις μήνες, αλλά δόξα τῷ Θεῷ κατάφερα και γύρισα ζωντανός.

» Δεν ήταν καθόλου σωστό να έχουν χωρίσει την Ελλάδα σε δύο στρατόπεδα. Θέλανε να κυβερνήσουν οι αντάρτες. Λέγανε ότι αυτοί είχαν δίκιο, ότι οι δεξιοί σφάζουν, κρεμάνε, κάνουν, ρένουν. Το ίδιο έλεγε και ο Στρατός γι’ αυτούς. Τα ίδια δεν γίνονται και τώρα με τα κόμματα; Ό,τι και να πεις, δράμα η κατάσταση! Θάρθει το ’40 πίσω. Και ακόμα χειρότερα! Γιατί ναι, πεινάγαμε τότε, αλλά τρώγαμε κάνα λάχανο από τα χωράφια ή μια στάλα καλαμπόκι ή σιτάρι. Τώρα δεν σπέρνει κανείς, δεν θερίζει κανείς... Θα πάει η πείνα καπνός! Όλα τα χωράφια είναι ερείπια, ποιος να καλλιεργήσει;»

Ο «Γεραμπής» των αδελφών Κουτρούκη.

Πριν κλείσουμε, θέλω να μας πείτε και για κάποιες ευχάριστες αναμνήσεις σας.

«Ευχάριστες έχω από το '60 και μετά. Παρέες, τραγούδια, πανηγύρια, περνάγαμε καλά χρόνια τότε. Και πριν τα είχαμε αυτά, αλλά δεν υπήρχε φράγκο.

» Στο καϊκι μου επίσης πέρασα καλή ζωή. Ήμασταν και γυναϊκάδες... (γέλια). Δούλευα και στις κατασκηνώσεις στο Λαμπίρι, απέναντι στο Αίγιο. Έπαιρνα 40 – 50 άτομα Γάλλους και τους πήγαινα στα νησιά Ζάκυνθο, Κεφαλλονιά κ.λπ. Ήμασταν πέντε άνδρες και ήταν σαράντα γυναϊκές... Ωραία χρόνια!

» Θέλω να δώσω την ευχή μου στα εγγόνια μου, να έχουν κι αυτά υγεία και να περάσουν ακόμα καλύτερα από εμένα!»

Περικλής Παπαναστασίου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 23/6/2017)

«Είμαι ακριβώς ενενήντα ετών. Γεννήθηκα το 1927 στο Νεόκαστρο. Γονείς μου ήταν ο Δημήτρης και η Παρασκευή το γένος Μπέκου, από την Αφροξυλιά. Τα καλοκαίρια τα περνάγαμε στο χωριό, ενώ τους χειμώνες κατεβαίναμε κάτω στο Λυγιά.

» Όταν θα ήμουν περίπου πέντε ετών, επειδή πέθαναν κάτι αδελφές της μάνας μου στην Άνω Αφροξυλιά, πούλησε ο πατέρας μου το σπίτι που είχαμε στο Νεόκαστρο σ' έναν Γιάννη Φούντα και πήγαμε στο χωριό της μάνας μου, γιατί έπρεπε ν' αναλάβουμε την περιουσία. Μείναμε γύρω στα δύο χρόνια εκεί και μετά αποφασίζει ο πατέρας μου να ξαναγυρίσει στο Νεόκαστρο. Σπίτι όμως δεν είχαμε. Πάει στον άνθρωπο που του είχαμε πουλήσει το σπίτι και τον παρακάλεσε, μια και ήταν πατρικό, να μας το δώσει πάλι. Και, ενώ τού το είχαμε πουλήσει για 4.000 χρυσές λίρες, αυτός ζήτησε 5.000, για να μας το δώσει πάλι. Δέχτηκε ο πατέρας μου. Έτσι πήγα εκεί σχολείο, που ήταν θερινό, απ' τον Απρίλιο έως τον Σεπτέμβριο.

» Δασκάλα είχα την Κλεοπάτρα Διβάρη. Το σχολείο δεν πρόλαβα να το βγάλω, γιατί πήγα αργά. Με είχαν βαφτίσει στην Παναγία την Προυσιώτισσα κι εκεί δεν τα γράφανε τα παιδιά. Κατάφερα τελικά να πάω σχολείο το 1937, δέκα ετών. Μόλις θα ξεκίναγα την Τετάρτη τάξη, το 1940, πιάστηκε ο πόλεμος. Πριν το σχολείο, βοηθούσα τον πατέρα μου στα κτήματα και στα πρόβατα. Είχαμε από 50 – 70, αναλόγως κάθε χρονιά. Αυτό ήταν που μας έσωσε και το '41. Είχαμε γάλα και τυρί πολύ. Μπορεί το μισό χρόνο να είχαμε λίγο ψωμί, αλλά μας έσωσε το τυρί και πίναμε όσο γάλα θέλαμε.

» Στα χωράφια μας σπέρναμε σιτάρι και καλαμπόκι. Ίσα – ίσα για το σπίτι έφθανε. Είμαστε τέσσερα παιδιά, εγώ κι άλλες τρεις αδελφές, η

Τασία, η Δήμητρα και η Αντωνία. Πήγαν κι αυτές σχολείο επτά – οκτώ ετών. Εγώ ήθελα να είχα τελειώσει το Δημοτικό. Επειδή δεν μπόρεσα όταν ήμουν μικρός, το '68, όταν έδωσε η δικτατορία τότε την ευκαιρία σε όσους ήθελαν να πάρουν το απολυτήριο να γράψουν εξετάσεις σ' έναν διαγωνισμό, πήγα κι εγώ στο Μεσολόγγι κι έγραψα».

Πήγατε προετοιμασμένος; Τα καταφέρατε;

«Έγραψα πάρα πολύ καλά. Ήμασταν είκοσι εννιά άτομα και μας έβγαλαν δύο θέματα. Το πρώτο ήταν η “Έξοδος του Μεσολογγίου” κι έγραψα πολύ καλά. Το δεύτερο ήταν “Η Βαλκανική χερσόνησος και οι πρωτεύουσες αυτών”. Αν δεν ξέχναγα ένα κράτος, τη Ρουμανία, θα έπαιρνα δέκα. Πήρα όμως “Καλώς οκτώ (8)”.

» Να γυρίσω όμως πίσω στο σχολείο. Την Πρώτη τάξη την βγάλαμε σ' ένα σπίτι, γιατί το σχολείο στο χωριό χτίστηκε το 1938. Η δασκάλα μας, η Κλεοπάτρα Διβάρη ήταν πολύ καλή αλλά αυστηρή. Κάναμε πρωί-απόγευμα μαθήματα. Δεν είχαμε βιβλίο κανένα και όλα τα μαθήματα (Ορθογραφία, Θρησκευτικά, Ιστορία, Γεωγραφία, Μαθηματικά κ.λπ.) μας τα έγραφε η δασκάλα στον πίνακα με την κιμωλία κι εμείς είχαμε τετράδια και τα γράφαμε. Δίναμε αυγά για να πάρουμε ένα δωδεκάφυλλο ή εικοσάφυλλο τετράδιο. Μας έφερνε η δασκάλα τετράδια, για να μας διευκολύνει, όπως και μολύβια. Ήμασταν πολλά παιδιά 50 – 55 κι όχι τώρα που έχουν από 15 – 20 οι δάσκαλοι και λένε ότι κουράζονται. Μας πήγαινε και κάθε Κυριακή στην εκκλησία. Θυμάμαι τις γιορτές που οργανώνονταν στις 4 Αυγούστου για την επέτειο της κήρυξης της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά. Ντυνόμασταν στολές αγόρια και κορίτσια και γιορτάζαμε με σημαίες και ομιλίες.

» Το '40, σταμάτησα το σχολείο και άρχισα πάλι να βοηθάω τον πατέρα μου στις δουλειές. Παράλληλα, πήγαινα και δούλευα σ' έναν Χρήστο Κολόμπα, που είχε κτήματα και μούδινε μια οκά καλαμπόκι την ημέρα. Βοηθούσα στο σκάλισμα, στο σκάψιμο, στην περίφραξη του κτήματος κ.λπ. Δούλεψα κάνα-δύο χρόνια εκεί. Μετά πήγαινα στο θέρο, στο Αντίρριο. Φυσικά, πηγαινοερχόμασταν με τα πόδια. Εκεί μου δίνανε τέσσερεις οκάδες σιτάρι την ημέρα.

» Το '44 ήταν το αντάρτικο. Το Νεόκαστρο ήταν το τροφοδοτείο των ανταρτών, γιατί ήταν απυρόβλητο το σημείο. Εκεί είχαν εγκαταστήσει τάγμα και φρουραρχείο, πολιτοφυλακή κ.λπ. Εκείνη την εποχή βασά-

νιστήκαμε, γιατί μας έβαζαν για αγγαρείες όλη μέρα. Είχα και άλογο, οπότε με στέλνανε να τους κουβαλάω καλαμπόκι, λάδι κ.λπ. Μια φορά, μ' έστειλαν να πάω καλαμπόκι από το Νεόκαστρο στη Δέλγα. Πήγα ξυπόλυτος! Δεν άντεχαν τα πόδια μου. Στο δρόμο, όπου έβρισκα κομματάκια από ρόδα, τα μάζεψα, έβαλα τα πόδια μου επάνω και μ' ένα σύρμα και ένα πανάκι που είχα τα έδεσα στα πόδια μου. Σώθηκα!

» Όταν παρέδωσε τ' αντάρτικο, δεν ξανανέβηκα πάνω. Έμεινα κάτω στην καλύβα μας, στο Λυγιά. Από δουλειές έκανα ό,τι έβρισκα. Στα δεκαεννιά, πήγα για 3 – 4 χρόνια στα αντιπλημμυρικά έργα του Μόρνου. Καλουπώναμε τις όχθες, ρίχναμε τσιμέντο κ.λπ. Μετά, ακολούθησα τον εργολάβο στα έργα στον Αχελώο ποταμό.

Από την κατασκευή της γέφυρας Μόρνου. (Αρχείο Γ. Παπαθανασίου)

Το χειμώνα, που δεν μπορούσαμε να δουλέψουμε εκεί, πήγαινα σε κτήματα. Πήγαινα κοντά και σε χτίστες κι έφτιαχνα λάσπη. Πληρωνόμουνα δέκα οκάδες καλαμπόκι την ημέρα. Μαζεύοντας λίγο – λίγο καλαμπόκι έφτιαξα κι εγώ το δικό μου σπίτι. Έδωσα 350 οκάδες καλαμπόκι να το φτιάξω.

» Γύρω στο '51 με '52, κάπως μου ήρθε να πάρω όργανο, να γίνω οργανοπαίχτης· χωρίς να έχω ασχοληθεί ποτέ με μουσική. Μου άρεσε η μουσική, αλλά μου άρεσε και το ότι έβλεπα τους μουσικούς να πληρώνονται και μάλιστα με καλά λεφτά, όχι μόνο με καλαμπόκι».

Τι μουσικό όργανο παίζατε;

«Αγόρασα, το '51, σαντούρι από έναν Αντώνη Πολυζών, που ήταν ξυλουργός. Έπαιζε αυτός αλλά ερασιτεχνικά. Του ζήτησα να μου το δανείσει, για να δω αν μπορώ να το μάθω. Μου τ'όδωσε, το πήγα σπίτι, το κοίταξα απ' εδώ, απ' εκεί, δεν ήξερα τι να το κάνω. Ήταν κάποιοι γνωστοί μουσικοί που μου έλεγαν "τι το θες αυτό; Κι εμείς θα τ' αφήσουμε τα όργανα". Με αποθαρρύνανε. Αφού πέρασαν 3 – 4 μέρες, πήρα το σαντούρι να το πάω πίσω, να το επιστρέψω. Καθώς πήγαινα, κατά τύχη, βλέπω τον Θανάση Νταουσάνη από τη Σκάλα. Με ρώτησε πού πάω με το όργανο και του είπα όλη την ιστορία. Αυτός, εντωμεταξύ, ήξερε κι έπαιζε σαντούρι. "Τύρισε πίσω" μου λέει. Ήρθε κι εκείνος στο σπίτι μου κι έμεινε ως τις δώδεκα το βράδυ και μου έκανε μαθήματα. Μου έδειξε λοιπόν τα πρώτα βήματα και μου σύστησε μετά να πάω σε επαγγελματία δάσκαλο. Ήταν εξαιρετος άνθρωπος ο Θανάσης. Δεν είχε κακία ποτέ.

» Πλήρωσα το όργανο λοιπόν 500 δραχμές στον Πολυζών και πήγα για μερικά μαθήματα στον Αντώνη Παπιδά, στην Πάτρα. Έκανα είκοσι μαθήματα. Μου έδωσε γερές βάσεις ο δάσκαλος, αλλά δεν μαθαίνεται τόσο εύκολα το όργανο. Έπρεπε να αφιερώσω πολλές ώρες για εξάσκηση».

Ο αφηγητής με ένα μουσικό συγκρότημα.

Πώς ήταν η πρώτη σας επαγγελματική εμπειρία;

«Με πήραν κάποιοι γνωστοί μου μουσικοί, να παίξω σ' ένα πανηγύρι, στο Αλμπάνι, τη σημερινή Καλαβρούζα. Ντρεπόμουν πολύ και στην αρχή τάχασα. Μετά από ώρα, συνήλθα και κάτι έπαιξα. Σιγά – σιγά πήγα και σε γάμους, λίγο εδώ, λίγο εκεί και μετά μ' άρπαξαν τα συγκροτήματα. Όλοι με θέλανε. Θυμάμαι τους: Πάνο Κονίδα, Καρανίκα, Σμπούκη, Χαρ'λαμποπούλο, Νίκο Καλτσά και άλλους. Έτσι πήρα μπροστά ως μουσικός και στοπ μετά τα μεροκάματα. Με προτιμούσαν και οι Δωριείς καλλιτέχνες, όπως ο Κοντογιάννης, ο Φλέγκας, ο Σωτηρόπουλος, ο Λίτσος. Και πού δεν πήγα να δουλέψω!

» Αργότερα, το 1955, παντρεύτηκα την Ευγενία το γένος Τσούνα, από το Τρίκορφο Δωρίδος. Αποκτήσαμε δύο κόρες, την Παρασκευή και την Ιωάννα και δύο δίδυμα αγόρια, τον Δημήτρη και τον Παναγιώτη. Το '64 άνοιξα με τη γυναίκα μου και μαγαζί, δίπλα από το σπίτι μας, στο Λυγιά. Το δούλευε κυρίως η γυναίκα μου. Εγώ τις μισές μέρες της χρονιάς έλειπα. Έμενε η Ευγενία πίσω, είχε και τα παιδιά, αλλά ήταν άξια και τα κατάφερνε. Με στήριξε πάρα πολύ η γυναίκα μου».

Τί άλλο θυμάστε από την μουσική σας σταδιοδρομία;

«Τα πρώτα δέκα χρόνια ως μουσικός ήταν πολύ δύσκολα, γιατί έπρεπε να πηγαίνω στα γύρω χωριά, σε πανηγύρια, γάμους, βαφτίσια, αρραβώνες με τα πόδια, κουβαλώντας και το όργανο πάνω μου. Δεν είχαμε ούτε “καρναβάλια”*, ως το '65.

» Μια φορά, έπρεπε να πάω σε γάμο στον Άι – Δημήτρη, στον Πλάτανο με τον Καλτσά. Ήταν χειμώνας. Θα πηγαίναμε ως τη Σίμη, που πήγαινε τότε το “καρναβάλι”, και μετά θα συνεχίζαμε με τα πόδια. Επειδή όμως έβρεχε πολύ το βράδυ, κόπηκε ο δρόμος στου Λιόλιου, έπεσε ένας βράχος. Ξεκινήσαμε λοιπόν με τα πόδια μέσω Περίστας, γιατί είχε ρίξει και πολύ χιόνι. Δηλαδή, επιπλέον μιάμιση ώρα απόσταση. Με βοήθησε όμως και ο Καλτσάς με το όργανο, το έπαιρνε κι αυτός για να με ξεκουράζει, γιατί ήταν πολύ βαρύ. Ταλαιπωρήθηκα πολύ, αλλά πήρα καλά λεφτά. Ήταν αμερικάνικος γάμος.

* Σ.τ.Ε. “καρναβάλια”· μικρά λεωφορεία που εκτελούσαν τη συγκοινωνία μεταξύ της πόλης και των ορεινών χωριών μεταφέροντας συγχρόνως ανθρώπους, αποσκευές και εμπορεύματα.

» Έτσι είχα γυρίσει κι όλα τα χωριά της Δωρίδας. Πολύ περπάτημα, αλλά πληρωνόμασταν καλά. Όλοι πλήρωναν για να χορέψουν. Χόρευε π.χ. μια κοπέλα; Πέταγε λεφτά ο πατέρας, η μάνα, ο σύντροφος. Τώρα πάνε και παίζουν οι μουσικοί και παίρνουν εκατό ευρώ. Να τα κάνουν τί; Τι να ψωνίσεις, τι να πληρώσεις; Γίνονταν καλά πανηγύρια τότε, κραταγαν δύο – τρεις μέρες, μας φιλοξενούσαν, μας τάιζαν κι εμείς όμως παίζαμε μεσημέρι – βράδυ. Δεν υπήρχαν ηχεία. Έπρεπε να παίζουμε δυνατά. Μήπως και ήταν πλακοστρωμένο καταγής; Καθόμασταν στη μέση και γινόμασταν κάτασπροι απ' τη σκόνη...»

Ο αφηγητής με άλλο μουσικό συγκρότημα.

Μετανιώσατε ποτέ που γίνατε μουσικός;

«Όχι, βέβαια! Μ' αυτή τη δουλειά έφτιαξα την οικογένειά μου. Άσε και τον κόσμο που γνώρισα. Γύρισα τη μισή Ελλάδα. Δυο – τρεις φορές είχε έρθει και η ΕΡΤ και μας έβαλε να παίζουμε στο λιμάνι.

» Το 1987, πήγα και στο Βέλγιο περνώντας όμως και γνωρίζοντας κι άλλα κράτη της Ευρώπης. Γινόταν ένα φεστιβάλ παραδοσιακών χορών απ' όλες τις χώρες της Ευρώπης κι εμείς πήγαμε για να συνοδεύσουμε ως μουσικοί το χορευτικό του Γαλαξιδίου. Διήρκεσε δέκα μέρες. Κάθε μέρα παίζαμε 24 τραγούδια και κάθε φορά σε διαφορετική περιοχή. Μας πήγαιναν σε σχολεία, Γυμνάσια σε όλη σχεδόν τη χώρα

εκείνες τις μέρες. Υπήρχε μουσική και χορευτικά απ' όλες τις χώρες της Ευρώπης. Την τελευταία μέρα του φεστιβάλ παίξαμε όλοι μαζί (από 17 χώρες) σ' ένα μεγάλο γήπεδο. Ήταν όλα πληρωμένα για μας από το Υπουργείο Παιδείας. Ήταν ένα αξέχαστο ταξίδι!

» Έχουν αλλάξει πολύ τώρα τα πράγματα με την παραδοσιακή μουσική. Ό,τι έχει μείνει είναι από κάποιους συλλόγους που ασχολούνται.

» Τελειώνοντας, να πω ότι έχω έξι εγγόνια και δύο δισέγγονα. Τους δίνω την ευχή μου κι εύχομαι να ζήσω να τα παντρέψω όλα... κι όσο ζήσω μετά».

Περάτη Βασιλική

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 14/1/2011)

«Το σπίτι μου το πατρικό ήταν πάνω από το λιμάνι, στην οδό Μακρυγιάννη, δίπλα στο σπίτι του αείμνηστου Δημάρχου Κώστα Μακρυγιάννη, που πρώτα ανήκε στο Στρατηγό Βέικο. Εκεί λοιπόν γεννήθηκα το 1923. Ο πατέρας μου ήταν Κεφαλλονίτης και τον έλεγαν Χαρίλαο Περάτη. Την μητέρα μου την έλεγαν Καλλιόπη και η καταγωγή της ήταν από το Ευπάλιο. Ο πατέρας μου (όπως και όλοι οι Κεφαλλονίτες) είχε μεράκι να ασχολείται με τα δέντρα και τα φυτά. Ενώ η δουλειά του ήταν τσαγκάρης, έπιανε την κλαδευτήρα όποτε ευκαιρούσε και κλάδευε ό,τι έβρισκε στη γειτονιά. Έτσι, χωρίς λεφτά. Κάποια χρόνια όμως υπήρξε χωροφύλακας ο πατέρας μου στο Ευπάλιο. Εκεί, καθώς ασκούσε τα καθήκοντά του, γνώρισε τη μάνα μου. Τότε όμως αν κάποιος χωροφύλακας παντρευότανε, τον διώχνανε. Έγινε λοιπόν τσαγκάρης, γιατί ήδη ήταν κι ένας αδελφός του τσαγκάρης στη Ναύπακτο. Δουλεύανε πλέον μαζί.

» Ήταν πάρα πολύ καλός άνθρωπος ο πατέρας μου! Πολλές φορές, όταν έβγαινε στη γειτονιά να κλαδέψει, τον ακολουθούσα κι εγώ και έπαιζα. Μια φορά πήγε να κλαδέψει στον κήπο του Δημάρχου Μακρυγιάννη (δεν είχε γίνει ακόμα δήμαρχος τότε). Ήμουν έξι χρονών τότε και πήγα κι εγώ κοντά. Με είδε από το παράθυρο η πεθερά του Μακρυγιάννη και με φώναξε να πάω πάνω. Την λέγανε Θεώνη Βλαχογιάννη. Πήγα πάνω, καθίσαμε, μου άρχισε τα παραμύθια η γιαγιά... ε, κι εγώ μικρό παιδί ήμουνα, μου άρεσε. Εντωμεταξύ, αγαπούσα πολύ τις γιαγιές από πολύ μικρή. Ύστερα, δεν ξέρω τι έπαθε... (όλα εδώ είναι γραμμένα και γίνονται περίεργα πράγματα, έρχονται αλυσίδα, χωρίς να το επιδιώκεις) και μετά από ένα μήνα, πέθανε η γυναίκα. Στο διάστημα αυτό που την επισκεπτόμουν, με είχε γνωρίσει ο Κώστας Μακρυγιάννης με τη γυναίκα του την Ειρήνη και με είχαν αγαπήσει. Είχαν δει τι παιδί ήμου-

να, τι χαρακτήρα είχα. Ένα βραδάκι, μου λέει ο μπαρμπα – Κώστας (έτσι τον έλεγα): “Να καθίσεις το βράδυ εδώ να κοιμηθείς, Κικιούλα, για συντροφιά”».

Οι γονείς σας τι είπαν;

«Πήγα και το είπα στη μάνα μου και με άφησε. Έλειπε όμως ο πατέρας μου. Όταν γύρισε το βράδυ (απ’ ό,τι μου είπε η μεγαλύτερη αδελφή μου), έκανε φασαρία με τη μάνα μου. Της έλεγε: “Να πας αυτή την ώρα, να φέρεις το κορίτσι κάτω, το παιδί μου!” Τέλος πάντων, δεν του πέρασε του κακομοίρη αυτό. Να σου πω, εντωμεταξύ, ότι ήμασταν πέντε παιδιά, δυο κορίτσια και τρία αγόρια. Έμεινα λοιπόν εκείνο το βράδυ, έμεινα όμως και συνεχόμενα από ’κεί και πέρα. Δεν με άφηναν να φύγω. Ούτε εκείνοι έκαναν χωρίς εμένα ούτε εγώ χωρίς αυτούς. Ιδίως ο Μακρυγιάννης, όχι άνθρωπος ήταν αλλά Υπεράνθρωπος, απ’ τα νιάτα του ακόμα, απ’ τον καιρό που τον έκανε η μάνα του».

Στο πατρικό σας κάθε πότε πηγαίνατε;

«Περνούσα καμιά φορά... σαν ξένη. Υποχώρησε και ο πατέρας μου, γιατί είδε τι άνθρωποι ήταν (παιδιά δεν είχαν και ούτε επρόκειτο να κάνουν) και έτσι έμεινα μόνιμα. Μου πρόσφεραν τα πάντα. Όπου πήγαιναν, σε γάμους κ.λπ. κι εγώ κοντά. Σαν παιδί τους. “Η Κικιούλα μου”, με έλεγε ο Μακρυγιάννης. Όταν με πρωτοπήραν σπίτι τους, επειδή ήμουν πολύ μικρή, έξι ετών, έβαλαν ένα ράντζο στο δωμάτιό τους για να κοιμάμαι μαζί τους, να μη φοβάμαι. Όσπου ξεπετάχτηκα λιγάκι.

» Ήμασταν όχι οικογένεια... ένα άτομο και οι τρεις. Μια ψυχή. Συνεννοούμασταν σε όλα. Ιδίως ο Μακρυγιάννης δεν είχε κακή ώρα, ό,τι και να του έκανες. Δεν τον είχα δει ποτέ τόσα χρόνια θυμωμένο ή νευριασμένο και να βρίζει. Ποτέ! Μόνο καλοσύνη και ανθρωπιά είχε. Αφού είχε πάρει εμένα στο σπίτι του, μετά βάφτισε τον μικρότερό μου αδελφό και τοῦδωσε μάλιστα και τ’ όνομά του, Κώστας. Και ευτυχώς που του έχει μοιάσει ο αδελφός μου. Είναι στην Αμερική τώρα. Τα άλλα τρία μου αδέλφια τα έλεγαν Ελένη, Γιάννη και Ανδρέα. Μόνο ο Κώστας ζει τώρα.

» Κι εγώ που ζω, πολύ του πάει. Λέω στον Κύριο κάθε μέρα στην προσευχή μου ότι όποτε θελήσει, όποτε έχει βγάλει απόφαση να φύγω, να φύγω σαν τον πατέρα μου και σαν τον Μακρυγιάννη, χωρίς ταλαι-

πωρία. Παράδειγμα, ο πατέρας μου δεν ήταν πολύ άρρωστος. Είχε αδιαθετήσει, έπαθε κάποιο πρόβλημα στα νεφρά του και του έκανε μια θεία μου ενέσεις. Μια μέρα λέει στην αδελφή μου: “παρήγγειλε (sic) στον κουρέα να έρθει να με ξυρίσει”. Πήγε η αδελφή μου, γύρισε πάλι και του λέει: “Πατέρα, δεν μπορεί να έρθει σήμερα ο κουρέας. Θέλεις να σε ξυρίσω εγώ;” “Ναι”, της λέει, “αλλά πρόσεξε μη με κάνεις χάλια και σε κοροϊδεύει ο κόσμος αύριο”. Δεν το κατάλαβε τότε η αδελφή μου, τι κουβέντα ήταν αυτή. Τον ξύρισε και λέει μετά ο πατέρας μου στη μάνα μου: “Να πας επάν’ και να πεις του παιδιού μ’ να ’ρθεί κάτ’ απόψε να κοιμηθεί εδώ, ν’άμαστε όλοι μαζί”. Με φώναξε η μάνα μου, ήμασταν και τα πέντε παιδιά μαζί στο σπίτι και ήταν και μια γειτόνισσά μας, η Μάνθα Κοργιαλά. Κάποια στιγμή, ενώ όλα ήταν καλά, της φάνηκε της κυρα – Μάνθας ότι ο πατέρας μου θα ξεψυχήσει. Ήξερε από αυτά τα πράγματα. Τότε μπήκα κι εγώ στο νόημα. Βλέπω κάποια στιγμή το χέρι του πατέρα μου να κάνει νόημα στην κυρά-Μάνθα, να πάει να τον ετοιμάσει... και πέθανε έτσι, ήρεμα, με ευχαρίστηση».

Έτσι ξαφνικά, ενώ ήσασταν όλοι μαζεμένοι και μιλάγατε κανονικά;

«Όχι κανονικά, κανονικότητα! Αυτός “ήξερε” τι τον περίμενε. Αλλά θέλω να σου πω, με τι ηρεμία περίμενε το θάνατό του, κάνοντας και νόημα στη γειτόνισσα να πάει να τον ετοιμάσει. Τ’ ακούς; Τ’ ακούω να λες. Κάθε φορά που κάνω την προσευχή μου αυτό λέω: σαν τον πατέρα μου και σαν τον μπαρμπα – Κώστα να πάω. Ήταν δήμαρχος ο μπαρμπα – Κώστας, όταν πέθανε. Είχε τελειώσει την πρώτη του τετραετία και βρισκόταν στη δεύτερη. Ήταν παραμονή της 28ης Οκτωβρίου και είχε ετοιμαστεί για την επόμενη μέρα, να πάει στην ακολουθία και στην κατάθεση στεφάνων, όπου μετά θα γινόταν η παρέλαση. Αλλά όλη τη νύχτα της 27ης προς 28η Οκτωβρίου ξενύχτησε μ’ ένα βήχα (κοντά του ήμουν εγώ με τη θεία μου φυσικά), που όπως λένε είναι ο βήχας του Χάρου αυτός. Δεν σταμάτησε ούτε λειπό να βήχει. Τον λυπόταν η ψυχή σου».

Ήταν κρυωμένος;

«Όχι, ήταν της καρδιάς. Είχε κάποιο πρόβλημα αλλά όχι τόσο σοβαρό. Όταν ξημέρωσε, παραγγείλαμε και ήρθε ο γιατρός ο Αναγνωστόπουλος. Τον εξέτασε, βγάζει έξω τη θεία μου και της λέει: “Δεν εί-

ναι καλά. Πάω να βρω τον Νόβα (είχε έρθει για την 28η), να κανονίσουμε να τον πάμε στην Πάτρα. Όσο να φύγουμε, θα στείλω να του δώσεις ένα φάρμακο". Μέχρι να βρεις όμως τώρα φαρμακοποιό τέτοια μέρα... Κάποια στιγμή, λέει ο μπαρμπα – Κώστας στη γυναίκα του: "Ρήνα, δεν έφεραν ακόμα το φάρμακο;" "Έρχεται, Κώστα μου, έρχεται", του απαντάει. Κι εκείνος της λέει: "Τώρα είναι αργά. Εγώ φεύγω. Δόξα Σοι ο Θεός!" Γύρισε προς τα εικονίσματα (ήμουν παρούσα σ' αυτά. Δεν μου τάπαν, τάβλεπα), έκανε το σταυρούλι του, έγειρε το κεφαλάκι του και παρέδωσε την ψυχή του στον Κύριο. Το θάνατο λοιπόν του πατέρα μου και του μπαρμπα – Κώστα πουθενά δεν τον έχω ξαναδεί.

» Εντωμεταξύ, περίμενε ο κόσμος στην πλατεία το Δήμαρχο να καταθέσει στεφάνι... και ο Δήμαρχος είχε ξεκουραστεί. Βγαίνει τότε και λέει στον κόσμο ο ανεψιός του Δημάρχου και μετέπειτα κι εκείνος Δήμαρχος, ο μικρός τότε Κώστας Μακρυγιάννης (συνονόματος): "Ο Δήμαρχός μας πέθανε". Σείστηκε, λέει, ο τόπος μόλις άκουσαν αυτό το πράγμα. Ήταν καλός άνθρωπος ο μπαρμπα – Κώστας! Ο Νόβας τότε, μέσα σε μια ώρα, έγραψε ένα ποίημα για εκείνον, που το διάβασε στην κηδεία του».

Θα ήθελα, κ. Βασιλική, να γυρίσουμε λίγο στα παιδικά σας χρόνια. Πείτε μας για το σχολείο σας.

«Α, δεν τ'όβγαλα όλο το Δημοτικό. Πήγα μέχρι την Τετάρτη τάξη μόνο. Δεν ήθελα να συνεχίσω. Στο Πρώτο Δημοτικό είχα πάει κι είχα δασκάλα την Νίτσα Τσάρα. Ήταν πολύ καλή δασκάλα. Τα γράμματα μου άρεσαν και ήμουν πολύ καλή. Ήμουν όμως τεμπέλα. Εργόχειρο... μου δίνεις; Απ' τα νιάτα μου, από τότε που μ' έκανε η μάνα μου, είχα αρρώστια στο εργόχειρο, για κέντημα, πλέξιμο, αργαλειό, ό,τι να 'ναι. Πήγαίνα σχολείο με τη φίλη μου την Καλλιόπη Πάνου, με τις βελόνες στο χέρι. Πλέκαμε στο δρόμο. Θυμάμαι κι άλλες συμμαθήτριάς μου, όπως την Σοφία Αρτινοπούλου, την Βούλα Βλαχοπούλου και άλλες. Σταμάτησα λοιπόν το σχολείο και ασχολούμαν όλη μέρα με το εργόχειρο και συμμαζευα το σπίτι. Η θεία μου είχε αναλάβει μόνο την κουζίνα. Από το πρωί ως το μεσημέρι εκεί ήταν».

Το '40 ήσασταν 17 ετών. Θα θυμάστε να μας πείτε κάποια πράγματα.

«Όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος, (αυτό δεν θα μου φύγει, θα το πάρω κοντά μου) η Ναύπακτος νεκρώθηκε. Δεν άκουγες αναπνοή. Τι είχε γί-

νει ο κόσμος; Δεν ξέρω πού πήγαν, πού κρυφτήκανε. Ξέραμε ότι θα γινόταν πόλεμος, γιατί διάβαζε εφημερίδες ο μπάρμπα μου κι ακούγαμε εμείς. Έφυγαν και πήγαν στρατιώτες ένα σωρό παιδιά. Άλλοι μέιναν εκεί και άλλοι γύρισαν χωρίς πόδια και χωρίς χέρια.

» Όταν ήρθαν οι Ιταλοί, υποχρέωναν κάποια σπίτια να φιλοξενήσουν έναν αξιωματικό. Μας ήρθε κι εμάς ένας. Τουρκουάτο μου φαίνεται τον έλεγαν. Ήταν ήσυχος. Έφευγε το πρωί και γύριζε το βράδυ. Από τους Γερμανούς δεν μας ενόχλησε κανείς. Μόνο μια φορά, καθώς πέρασαν απ' εδώ, έμασαν όσα πορτοκάλια μπόρεσαν από ένα δέντρο μας. Δυστυχώς, ένα διάστημα είχαμε και το αντάρτικο. Αναγκαστήκαμε και τότε να φιλοξενήσουμε έναν... ψευτοαξιωματικό. Είχε έναν ιπποκόμο, ένα ανήλικο αγοράκι. Αυτός έτρωγε κι έπινε και το παιδί δεν το περιποιόταν καθόλου. Καμιά μπομπότα μόνο του έδινε. Αυτή ήταν η ισότητα που θέλανε;

» Εμείς, δόξα τῷ Θεῷ, δεν πεινάσαμε καθόλου. Μάλιστα δίναμε όπου είχαν ανάγκη. Ζύμωνε η Μακρυγιάνναινα κι έδινε απαραίτητως σε μια οικογένεια εδώ στη γειτονιά μας, που είχε μικρά παιδιά δυστυχισμένα. Κι αλλού δίναμε. Μετά το θάνατο του μπαρμπα – Κώστα, μάθαμε ότι είχε βοηθήσει πολύ κι άλλες οικογένειες. Ο μπαρμπα – Κώστας ήταν ο πιο φτωχός του κόσμου. Τον πενιχρό μισθό που έπαιρνε τον χώριζε και έστελνε... Να μην άκουγε δυστυχία! Όσο ήταν δικηγόρος, η πόρτα μας ήταν ανοιχτή, επειδή συνέχεια ερχόταν κόσμος και ιδιαίτερα από την επαρχία που ήταν φτωχοί, γιατί ο μπαρμπα – Κώστας δεν έπαιρνε λεφτά ποτέ. Ήταν άνθρωπος σου είπα!

Ο δήμαρχος Κώστας Λ. Μακρυγιάννης.

» Στον εμφύλιο όμως, οι αντάρτες τον πήραν τον Μακρυγιάννη μαζί με όλους τους άλλους δικηγόρους και όλους τους δασκάλους που δεν δέχτηκαν να πάνε μαζί τους. Τους φυλάκισαν σ' ένα σχολείο, στην Ανάληψη. Μαζί με κάνα – δυο άλλες γυναίκες πληρώναμε έναν αγωγιάτη, φορτώναμε το ζώο φαγητό και ρούχα και πηγαίναμε με τα πόδια στην Ανάληψη, να δούμε τους δικούς μας. Για να περάσουμε απέναντι από τον ποταμό Εύηνο, περνάγαμε με καρέλι. Μετά, στείλανε όλους τους αιχμαλώτους, σε άλλη “παραθέριση”, στο σχολείο στη Σίμη. Πάλι κι εκεί τους πηγαίναμε φαγητό. Τον είχανε αρκετούς μήνες φυλακισμένο. Δεν ξέρω τι μεσολάβησε στον “πόλεμο και την ειρήνη” και τους αφήσανε. Ήρθε ο μπαρμπα – Κώστας σε κακά χάλια. Όταν ήρθε, βρήκε τον ψευτοαξιωματικό στο σπίτι. Είπε τότε: “Έφυγα από τους άλλους επάνω και βρήκα άλλον εδώ;” “Αυτά περάσαμ' τότε. Φέρθηκαν στον Μακρυγιάννη (και στους άλλους όμως) σαν να ήταν εγκληματίας».

Πείτε μας κι άλλα πράγματα από τα παιδικά σας χρόνια.

«Τι να πω για μένα; Εμένα μόνο τα εργόχειρα μού άρεσαν. Αν έβγαινα έξω, έβγαινα υποχρεωτικά με τη θεία και τον μπαρμπα μου. Πηγαίναμε για ψώνια στη γειτονιά, στο μπακάλικο του Σπύρου Μέμου, στο κρεοπωλείο του Γιώργου Κοργιαλά και στο μαγαζί του Παπαδημητρίου, που είχε υφάσματα και κλωστές. Πήγαينا στις εκδηλώσεις που έπρεπε να παραβρεθεί ο Δήμαρχος, ο μπάρμπαρς μου, όπως στη λαχειοφόρο αγορά της Αγίας Παρασκευής, που οργάνωνε η μακάρια η Κοζώναινα, πηγαίναμε όμως και στο Μοναστήρι του Αϊ – Γιαννιού, του Σταυρού, όπου καθόμασταν πέντε – έξι μέρες. Μέναμε στο κελλί του Νόβα. Είχε δικό του κελλί. Πηγαίναμε πολλές φορές και στον κήπο του Νόβα για βόλτα, όταν μας καλούσε. Ευτυχώς που δεν ζει ο Νόβας τώρα να δει πώς κατάντησε το ΞΕΝΙΑ. Θάσκαγε! Τα πλατάνια, εντωμεταξύ, που βλέπεις στο Γρίμποβο ο Μακρυγιάννης τα φύτεψε στη θητεία του. Όταν τα βάλανε, πήγαινε κάθε πρωί από εκεί κούτσα – κούτσα με τη μαγκουρίτσα του, για να δει αν είναι ποτισμένα. Τα κοίταζε και τα καμάρωνε».

Κάνετε δική σας οικογένεια, κ. Βασιλική;

«Όλα έρχονται σε σειρά. Τα φέρνει ο Θεός. Γνώρισα κάποτε μια κοπέλα, την Σοφία Φράγκου, που ήταν παραδουλεύτρα στους Τζαβελαίους και τους Κοτιναίους. Αυτή ήταν έγκυος και της λέω: “Άμα κάνεις

κορίτσι, θα μου το δώσεις να το βαφτίσω;» Εκείνη πέταξε από τη χαρά της. Για το καλό μου έγινε κορίτσι, η Μαρία. Κάποια φορά, ενώ ήταν μικρή ακόμα, έπαθε πνευμονία η Μαρία. “Κρατήστε την εδώ να την περιποιηθούμε”, μου είπε ο μπαρμπα – Κώστας, που ζούσε ακόμα τότε. Ε, αυτό ήταν. Από τότε έμεινε εδώ η Μαρία, σαν παιδί μου. Και περισσότερο ακόμα. Κάθε δυο μέρες, ανέβαινα στο τζαμί να πάρω φρέσκα αυγά από την κ. Ξάνθη, που είχε κότες. Στο Μόρνο, είχα μια γνωστή που χτυπούσε βούτυρο και μου τ’όφερνε με το κιλό. Όλα πήγαιναν καλά, ώσπου πέθανε και η θεία μου κι έπρεπε να δουλέψω κάπου. Να συντηρήσω τον εαυτό μου και το παιδί μου, την Μαρία».

Δεν είχατε έσοδα από πουθενά;

«Πούθε να τα βρω, από τον πατέρα μου ή από τον Μακρυγιάννη; Το σπίτι μόνο μού το άφησε ο μπαρμπα – Κώστας, δεν είχε άλλη περιουσία. Ό,τι μισθό έπαιρνε, σου είπα, τον μοίραζε. Έπρεπε λοιπόν να βρω δουλειά. Με βοήθησε μια φίλη μου και βρήκα δουλειά ως τραπεζοκόμος στον Ερυθρό Σταυρό, στην Αθήνα. Περιποιούμαν τις εσωτερικές μαθήτριες. Τους έβαζα το φαγητό στο πιάτο. Εκεί δούλεψα λοιπόν 15 χρόνια και από εκεί πήρα σύνταξη. Μεγάλωσε, εντωμεταξύ, η Μαρία, την πάντρεψα και απέκτησε κι εκείνη ένα κοριτσάκι, την Ιουλία. Βάφτισα κι εκείνη και από τότε που γεννήθηκε μένει μαζί μου, σαν εγγονή μου. Δεν έχει φύγει ούτε λεπτό από κοντά μου. Της εύχομαι ν’ ανοίξει η τύχη της, αλλά με “άνθρωπο”».

ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

Ο λόγος του βαθύγνωμος κ’ η πράξη του σοφή·
 Άχολος, γλυκομίλητος, άνθρωπος μέσα ως μέσα,
 Τη γοητεία σπατάλευεν εκείνη την κρυφή,
 Που δίνει ευθύνη, στους τρανούς και στους φτωχούς ανέσα.

Απόσπασμα από το ποίημα του Γ. Αθάνα που απαγγέλθηκε στην κηδεία του Κώστα Μακρυγιάννη. Δημοσιεύθηκε στην ποιητική συλλογή «Αθησαύριστα ποιήματα» του Γ. ΑΘΑΝΑΣ, έκδοση Ίδρυμα Γεωργίου και Μαρίας Αθανασιάδη-Νόβα, Ναύπακτος 2003.

Παναγιώτης Αντ. Χαρακίδας

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιάννης Χαλάτσος
στις 13/2/2009)

«Γεννήθηκα το 1927 στη Ναύπακτο. Γνώρισα πολλές δυσκολίες, περιπέτειες και κινδύνους στη ζωή μου, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα ξεχωριστό βιβλίο. Τα παιδικά μου χρόνια τα πέρασα στην Παλαιοπαναγιά, στο Γκινάνι (Κάτω Μαμουλάδα), και, τα καλοκαίρια, στο πατρικό μου χωριό Άνω Μαμουλάδα. Σε ηλικία δεκαπέντε ετών, με τα δύο μεγαλύτερα αδέρφια μου οργανώθηκα στην Εθνική Αντίσταση (ΕΑΜ-ΕΠΟΝ). Η συμμετοχή μας στην Αντίσταση δεν είχε ως κίνητρο καμιά πολιτική ιδεολογία. Μοναδικό κίνητρο υπήρξαν τα πατριωτικά αισθήματα για αγώνα κατά του κατακτητή. Όμως την επιλογή μας αυτή την πληρώσαμε ακριβά με διωγμούς και βασανιστήρια για πολλά χρόνια μετά».

Τι θυμάστε από τα μαθητικά σας χρόνια, κ. Παναγιώτη;

«Στο Γκινάνι πήγα τέσσερις τάξεις του Δημοτικού σχολείου. Από την Τετάρτη Δημοτικού έδωσα το 1937 εξετάσεις και μπήκα στο οκτατάξιο Γυμνάσιο Ναυπάκτου. Αφού έβγαλα δύο τάξεις, διέκοψα για έξι χρόνια με τον πόλεμο του 1940, την Κατοχή και τις μετακατοχικές ανώμαλες καταστάσεις. Προπολεμικά, κάναμε σχολείο πρωί και απόγευμα, όλη την εβδομάδα, εκτός Κυριακής, που είχαμε εκκλησιασμό. Απόσταση Γκινάνι – Γυμνάσιο μία ώρα πορεία. Παιδάκι τότε έφευγα πρωί – πρωί και περπατώντας πορεία μιας ώρας έφθανα στο Γυμνάσιο. Γύριζα στο σπίτι το βράδυ, νύχτα, ιδίως το χειμώνα με σκοτάδι μέσα στη βαρυχειμωνιά, με λασπόνερα και μόνος. Στο Γυμνάσιο, προπολεμικά πληρώναμε δίδακτρα τα δε βιβλία τα αγοράζαμε όλα τα χρόνια με δικά μας έξοδα, αν είχαμε. Άλλως, ό,τι συγκρατούσαμε από την παράδοση κρατώντας σημειώσεις.

» Σε ηλικία δεκαεννέα ετών, το 1946, συνέχισα στην Τρίτη οκτατα-

ξίου, δουλεύοντας παράλληλα και στα χωράφια για βιοποριστικούς λόγους. Τον Μάρτιο του 1950 από την Εβδόμη τάξη στρατεύτηκα. Υπηρέτησα τριάντα μήνες στρατιώτης. Μετά το στρατό και ύστερα από πολλές αντιξοότητες – στις οποίες μου συμπαραστάθηκε ο Γυμνασιάρχης μου Παναγιώτης Παπαχρήστου, τον οποίον και ευγνωμονώ – φοίτησα στην Όγδοη τάξη και τελείωσα το Γυμνάσιο το 1953 σε ηλικία 26 ετών. Επιθυμία μου ήταν να σπουδάσω δάσκαλος, αλλά αποκλείστηκα, γιατί είχα υπερβεί το 25^ο έτος. Το Φεβρουάριο του 1955 διορίστηκα στο Πυροσβεστικό Σώμα».

Μαθήτριες του Γυμνασίου Ναυπάκτου σε γυμναστικές επιδείξεις.

Ποιες ήταν οι σχέσεις μαθητών και καθηγητών την εποχή εκείνη;

«Οι περισσότεροι καθηγητές μας συμμερίζονταν την φτώχεια, την ανέχεια και τις δυσκολίες μας. Μας συμπονούσαν και μας αγαπούσαν. Συνδικαλισμός και απεργίες δεν ήταν γνωστά τότε. Φροντιστήρια δεν λειτουργούσαν. Όταν πλησίαζαν οι εξεταστικές περίοδοι, οι καθηγητές μας έκαναν επαναλήψεις της ύλης διαθέτοντας αμισθί ώρες πέραν του προγράμματος και περισσότερο στα πρακτικά μαθήματα.

» Παράλληλα με τη μετάδοση γνώσεων, πάσχιζαν και για τη διάπλαση χαρακτήρων. Μας δίδασκαν και καλλιεργούσαν ήθος, αρετή, ανθρωπιά και τις άλλες αρχές που κάνουν τον άνθρωπο χαριτωμένο».

Τι θυμάστε από τα χρόνια της Αντίστασης και του Εμφυλίου πολέμου;

«Στην περίοδο της Γερμανικής Κατοχής, με την έναρξη της Εθνικής Αντίστασης Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ., εγώ και τα δύο μεγαλύτερα αδέρφια μου οργανωθήκαμε στην Εθνική Αντίσταση. Εγώ τότε ήμουν δεκαπέντε ετών, ο Θόδωρος εικοσιένα ετών και ο Κώστας εικοσιπέντε ετών. Η συμμετοχή μας στην Αντίσταση, καθώς και άλλων απλών ανθρώπων, δεν είχε ως κίνητρο καμιά πολιτική ιδεολογία. Μοναδικό κίνητρο υπήρξαν τα πατριωτικά μας αισθήματα για αγώνα κατά του κατακτητή, όπως γνωρίζαμε από την παράδοση και έχοντας νωπές ακόμη τις μνήμες από τους αγώνες του έθνους κατά τους πρόσφατους πολέμους.

Παρέλαση μαθητών και μαθητριών του Γυμνασίου Ναυπάκτου.

» Την άνοιξη του 1944, οι Γερμανοί στη Ναύπακτο προέβησαν σε αρκετές συλλήψεις ατόμων οργανωμένων στην Αντίσταση. Προς αποφυγήν ενδεχόμενης συλλήψεώς μας είχαμε φύγει από το σπίτι μας στην Παλαιοπαναγιά και μέναμε αρχικά στο Γκινάνι. Και εκεί όμως η παραμονή μας ήταν επισφαλής, γι' αυτό καταφύγαμε στο επάνω χωριό, τη Μαμουλάδα. Άλλωστε όλοι οι χωριανοί, όπως γινόταν κάθε χρόνο την άνοιξη, άφηναν το χειμαδιό στο Γκινάνι και ανέβαιναν στη Μαμουλάδα. Έτσι οι γερμανοράλληδες έκαψαν το σπίτι μας στην Παλαιοπαναγιά, κι αργότερα (20 Ιουλίου 1944) που έκαψαν το χωριό Γκι-

νάνι, μας έκαψαν άλλο ένα σπίτι εκεί. Συνεχίσαμε οργανωμένοι στις συγκροτημένες ομάδες Ε.Α.Μ. – Ε.Λ.Α.Σ. του χωριού. Ο αδελφός μου ο Θόδωρος συμμετείχε και σε ομάδα κρούσεως του Ε.Λ.Α.Σ. κατά των Γερμανών. Υπεύθυνος της Ε.Π.Ο.Ν. του χωριού ήμουν εγώ. Είχαμε μια καλή ομάδα από νέους.

» Το φθινόπωρο του '44, προτού ακόμη φύγουν οι Γερμανοί από τη χώρα, διαδόθηκε μια απατηλή είδηση ότι οι Γερμανοί κινούνται από το Ριγάνι (Βρώστιανη) για να κυκλώσουν το χωριό, με τα γνωστά καταστροφικά επακόλουθα. Οι χωριανοί θορυβήθηκαν και πανικόβλητοι, παρακινούμενοι και από κάποιους με επιρροή στο χωριό, διέφυγαν άρον – άρον στη Ναύπακτο, επαφιέμενοι στη μεγαλοψυχία του κατακτητή και των συνεργατών του, όπου οι Γερμανοράλληδες σκότωσαν μετά από σκληρά βασανιστήρια και τον καταφυγόντα εκεί οικογενειακώς θείο μου Βενιζέλο Χαρακίδα. Κακοποίησαν ακόμη και τον αδελφό του Γεώργιο Χαρακίδα και μερικούς άλλους. Τότε ήταν που χάθηκαν, όχι από βόλι του κατακτητή αλλά από εμφύλια πυρά, οι χωριανοί μας Χρήστος Κ. Κόγκος, Βασίλειος Κ. Κατσάμπας και Ηλίας Γ. Μυλωνάς, και αργότερα οι Αναστάσιος Ηλ. Χαρακίδας και Δημήτριος Χρ. Παπακωστόπουλος. Τούτο ας αποτελέσει παράδειγμα προς αποφυγήν για τους νεότερους.

» Η δική μας οικογένεια δεν ακολούθησε τη φυγή των άλλων χωριανών προς Ναύπακτο, που αν κάναμε αυτή την απερισκεψία σίγουρα θα μας είχε φάει το σκοτάδι. Φύγαμε εσπευσμένα νύχτα από το χωριό και, αφού καταφύγαμε για δυο – τρεις ημέρες στα δάση (Ψηλή Κορφή – Βλαχομάνδρια), πήγαμε στη Φαμήλα, στον αδελφό της μάνας μου Νικόλαο Κουμπούρα, ο οποίος μας φιλοξένησε για περισσότερο από ένα μήνα, μέχρι την αποχώρηση των Γερμανών από την Ελλάδα. Δεν ξεχνώ την πολύτιμη εκείνη συνδρομή του θείου μου στις τόσο δύσκολες ώρες. Αναπαυμένος να είναι! Ύστερα, επιστρέψαμε ξανά στη βάση μας, στα αποκαϊδία. Υπεύθυνος Ε.Α.Μ. του χωριού μετά τη δολοφονία του Βενιζέλου Χαρακίδα ανέλαβε ο αδελφός μου Θεόδωρος».

Η συμμετοχή σας στις αντιστασιακές ομάδες μετά την υποχώρηση των Γερμανών είχε συνέπειες για την οικογένειά σας αργότερα;

«Μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας και τις διώξεις κατά των αντιστασιακών (ΕΑΜ – ΕΛΑΣ) που ακολούθησαν, την άνοιξη του 1945, έγι-

νε δολοφονική απόπειρα εναντίον μας αργά τη νύχτα σε ένα χαμόσπιτο που μέναμε, στο Γκινάνι, από παρακρατικούς (Χίτες – Ράλληδες) της Ναυπάκτου σε συνεργασία και με μερικούς χωριανούς. Παρά τη συντονισμένη προσπάθεια των επιχειρούντων, κατορθώσαμε και ξεφύγαμε, αν και δεχτήκαμε αρκετούς πυροβολισμούς. Κατάφερε να ξεφύγει και ο αδερφός μου ο Κώστας, παρά το γεγονός ότι τον είχαν αρπάξει από τα μαλλιά, τα οποία και έμειναν στα χέρια τους, όταν τους ξέφυγε.

» Εμείς τα παιδιά (Κώστας, Θόδωρος, Πάνος) ήρθαμε νύχτα στο χωράφι μας, στη θάλασσα (Παλαιοπαναγιά). Η υπόλοιπη οικογένεια κλειδαμπαρώθηκε στο σπιτοκάλυβο. Το πρωί οι χωροφύλακες σε συνεργασία με παρακρατικούς συνέλαβαν τον πατέρα μας και χτυπώντας τον τόν βγάλανε λίγο έξω από το χωριό, στη θέση “Χαμόρεικα”. Εκεί τον κακοποίησαν οικτρά με φάλαγγα και τον εγκατέλειψαν ελεεινό ράκος.

» Ακολούθως, οι διώκτες ήρθαν στο χωράφι μας στη θάλασσα, όπου είχαμε ένα καλύβι, και μας συνέλαβαν και τους τρεις. Μας έκλεισαν για μια εβδομάδα σε ένα κατασκότεινο δωματιάκι στη Ναύπακτο, κοντά στο ξενοδοχείο REX. Μας έβγαζαν κάθε μέρα για σωματική ανάγκη και στη συνεχεία μάς πήγαιναν στη Χωροφυλακή – απέναντι από την εκκλησία του Αγ. Δημητρίου – δήθεν για ανάκριση, στην ουσία όμως για βασανισμό – κακοποίηση και μας επανέφεραν στο κατασκότεινο δωματιάκι. Στα κρατητήρια της Χωροφυλακής, στρατιωτικός γνωστός στο πανελλήνιο και από τη Μέση Ανατολή, ταξίαρχος τότε, γρονθοκόπησε άγρια το Θόδωρο στο πρόσωπο προκαλώντας του ακατάσχετη ρινική αιμορραγία και έφυγε, αποκαλώντας μας “αναρχοκομμουνιστές”. Εκεί, στο σκοτάδι, μας είχαν χωρίς φαγητό. Η μάνα μας προσπαθούσε να μας φέρει κανένα μπουλουγούρι, καμιά μπομποτά, αν μπορούσε να εξοικονομήσει.

» Ύστερα από κακομεταχείριση μιας εβδομάδας κατά τα προαναφερθέντα, μας μετέφεραν και τους τρεις μαζί με άλλους κρατούμενους στις φυλακές Μεσολογγίου (παλαιοί στρατώνες). Και εκεί βέβαια γινόταν το αδιαχώρητο από τους πολιτικούς κρατούμενους, αλλά σταμάτησαν τουλάχιστον οι σωματικές κακοποιήσεις. Το φαγητό ήταν υποτυπώδες. Εις μάτην κάναμε όλοι οι κρατούμενοι απεργία πείνας επί διήμερον. Από πείνα, λέρα και ψείρα, αφθονία! Η γριά μάνα μας όμως ερχόταν με τα πόδια και στο Μεσολόγγι (σαράντα χιλιόμετρα απόσταση) μια φορά την εβδομάδα, για να μας φέρει κανένα ξεροκόμματο, να μην πεθάνουμε.

Κι αυτό το μοιραζόμασταν με δυστυχισμένους συγκρατούμενούς μας.

» Στη φυλακή μάς κράτησαν περί τον ενάμιση μήνα χωρίς κατηγορία για κάτι, χωρίς απολογία, χωρίς καμία καταδίκη. Η μάνα μας φρόντισε (γιατί ο πατέρας μας ήταν ακόμα σε κακά χάλια) και έφερε στο Μεσολόγγι δύο μάρτυρες (τον αδελφό της Νικόλαο Κουμπούρα και τον Παναγιώτη Αντων. Κατσώνη), που κατέθεσαν για την αθωότητά μας μέσω του δικηγόρου Κωνσταντίνου Πετροπούλου (ο Θεός να τους αναπαύει όλους). Για τη μαρτυρία τους οι ανωτέρω υπέστησαν στο χωριό διώξεις από τους “εθνικόφρονες”!

» Τέλος, αφού δε μπόρεσαν να στηρίξουν εναντίον μας κανένα ενοχοποιητικό στοιχείο, με απαλλακτικό βούλευμα μάς άφησαν ελεύθερους και ήρθαμε με τα πόδια στο καλύβι μας».

Εκεί τελείωσαν τα βάσανά σας;

«Όχι, τα βάσανά μας, δυστυχώς, δεν τελείωσαν εκεί. Μας είχαν υπό στενή παρακολούθηση με τα τσιράκια τους, μας έφερναν προσκόμματα στις μετακινήσεις μας και ήμασταν υπό συνεχή απειλή και τρομοκρατία. Τα βράδια κοιμόμασταν στα χωράφια, μέσα στα σπαρτά, και ποτέ στην ίδια θέση, για να μη μας πιάσουν τη νύχτα και μας τυραννήσουν. Αυτή ήταν τότε η καθημερινότητα για τους θεωρούμενους αριστερούς. Παρ’ όλα αυτά μάς πήγαν κατ’ επανάληψη στα κρατητήρια, όπου μάς κακοποιούσαν και μάς απέλυαν.

» Τον Αύγουστο του 1945, Χίτες με ταγματасφαλίτες και συνεργάτες χωριανούς μας έκοψαν στη ρίζα ένα αμπέλι μας ατρύγητο δυόμισι περίπου στρέμματα στη θέση “Κουγιούφα”, στο Γκινάνι, καθώς και περί τα διακόσια νεαρά ιδίως δένδρα (κυρίως ελιές και κυπαρίσσια) σε διάφορα χωράφια μας. Γι’ αυτή την καταστροφή οι αρχές δεν άσκησαν καμιά δίωξη...

» Την προεκλογική περίοδο του δημοψηφίσματος για την επάνοδο του βασιλιά, το 1946, αργά ένα βράδυ, με πιάσανε οι χωροφύλακες μαζί με μερικούς Χίτες και με πήγαν στο κρατητήριο, δήθεν για ανάκριση. Το Θόδωρο δεν τον βρήκανε. Είχε ανέβει ψηλά σε μια μεγάλη λεύκα. Στα κρατητήρια με κακοποίησαν βάνουσα, με βάλανε στη φάλαγγα και μετά, σπίνοντάς με ράκος όρθιο, ένας χωροφύλακας με έπιασε από τα μαλλιά και μου χτυπούσε το κεφάλι στον τοίχο. Εκεί πλέον θα με αποτελείωναν, αν κάποιος δεν του φώναζε: “Τι κάνεις εκεί, ρε, θα τον σκο-

τώσεις! “Με πέταξαν σε μια άκρη σε ελεεινά χάλια και με παράτησαν. Έμεινα εκεί για ένα εικοσιτετράωρο, χωρίς να επιτρέπουν σε κανέναν να με δει. Μετά, αργά τη νύχτα με απέλυσαν».

Ποια ήταν η καριέρα σας στο Σώμα της Πυροσβεστικής;

«Διορίστηκα Πυροσβέστης το 1955, σε ηλικία 28 ετών. Μετά από 12 χρόνια, και ύστερα από δύσκολες εισαγωγικές εξετάσεις, φοίτησα στην πρωτοϊδρυθείσα Σχολή Αξιωματικών του Σώματος. Ως αξιωματικός είχα καλή εξέλιξη μέχρι τις ανώτατες βαθμίδες. Αποστρατεύτηκα το 1984 με το βαθμό του Υπαρχηγού. Υπηρέτησα σε διάφορες μικρές και μεγάλες μονάδες στο Αγρίνιο, στην Αθήνα, στα Χανιά, στην Καλαμάτα ως Διοικητής και στον Πειραιά ως διοικητής πόλεως. Επίσης υπηρέτησα υπό διαφόρους Αρχηγούς ως επιτελικός αξιωματικός καθώς και ως διευθυντής διαφόρων διευθύνσεων του Σώματος. Είχα καλή συνεργασία με προϊσταμένους και υφισταμένους και ένοιωθα ικανοποιημένος. Στα 30 χρόνια της υπηρεσίας μου αντιμετώπισα ποικίλα περιστατικά, είχα τραυματισμούς και διέτρεξα κινδύνους. Εκείνο που προσευχόμουν ήταν να φύγω γερός από το Σώμα. Ο Θεός με βοήθησε».

Η συμμετοχή σας στην Εθνική Αντίσταση είχε αντίκτυπο στην σταδιοδρομία σας στο Πυροσβεστικό Σώμα;

«Μόνον όταν προσλήφθηκα στην υπηρεσία, κατέφθασε ανώνυμη επιστολή με ποικίλες κατηγορίες και χαρακτηρισμούς εις βάρος μου. Έγινε αλληλογραφία του Αρχηγείου με τη διοίκηση Χωροφυλακής Αιτωλίας, η οποία κατόπιν ερεύνης δεν στοιχειοθέτησε κάτι επιβαρυντικό εναντίον μου και το θέμα έληξε εκεί. Στην υπόλοιπη σταδιοδρομία μου δεν είχα προβλήματα».

Την περίοδο της επταετίας του 1967 είχατε προβλήματα;

«Εγώ ιδιαίτερα όχι. Στο Πυροσβεστικό Σώμα επί επταετίας δεν έγιναν διώξεις και απολύσεις. Τον αδελφό μου Θόδωρο όμως τον συνέλαβαν τον Απρίλιο του 1967 και τον έστειλαν μαζί με άλλους εξορία στη Γιούρα, όπου τον κράτησαν περί τους δύο μήνες. Μετά τον απέλυσαν, αλλά δεν έπαψαν όμως να τον παρακολουθούν οι Αρχές. Επίσης παρακολουθούσαν ποιος πελάτης μπαινόβγαινε στο μαγαζί του (είχε επιπλοποιείο), τον οποίο καλούσε ύστερα η Αστυνομία κάνοντάς του συ-

στάσεις να μην ξαναπάει στο μαγαζί του. Έτσι του δημιούργησαν ασφυκτικό οικονομικό αποκλεισμό και επί ένα χρόνο τον υποχρέωσαν να δίνει το παρών κάθε μέρα στην Αστυνομία».

Με την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης αναγνωρίστηκε η προσφορά σας;

«Μετά τη μεταπολίτευση, όταν η πολιτεία αναγνώρισε την Εθνική Αντίσταση, ο Κώστας, ο Θόδωρος και εγώ αναγνωριστήκαμε ως αγωνιστές Εθνικής Αντίστασης και μας απένειμαν Μετάλλιο Εθνικής Αντίστασης 1941 – 1945. Τι να τα κάνουμε όμως, αφού υποφέραμε τόσα δεινά. Να σε κάψω Γιάννη, να σ' αλείψω λάδι...»

Πείτε μας λίγα λόγια για την οικογένειά σας.

«Ο πατέρας μου πολέμησε στον ελληνοτουρκικό και ελληνοβουλγαρικό πόλεμο του 1912 – 1913, έλαβε μέρος σε πολλές μάχες και τραυματίστηκε στη μάχη του Οστρόβου. Παντρεύτηκε το 1911 και απέκτησε δύο παιδιά, τον Ανδρέα (που πέθανε το 1941 σε ηλικία 29 ετών) και τον Κώστα. Πέθανε όμως η γυναίκα του το 1919 αφήνοντας μικρά τα παιδιά. Το 1920 παντρεύτηκε τη μάνα μου Δημητρούλα Κουμπούρα από τη Φαμύλα (δεύτερος γάμος), με την οποία απέκτησαν επτά παιδιά, εκ των οποίων τα τέσσερα πέθαναν σε μικρή ηλικία. Ζήσαμε ο Θόδωρος, εγώ και ο Χρήστος. Ακόμη, πήραν και προστάτεψαν τον ορφανό ανιψιό της μάνας μου, το Μήτσο Πολυγένη, με τον οποίο μεγαλώσαμε μαζί σαν αδέρφια μέχρι που στρατεύθηκε. Έτσι η πατρική μας οικογένεια ήταν οκταμελής.

» Εγώ παντρεύτηκα το 1958 με την Σταυρούλα Δ. Ασημακοπούλου από την Κάτω Χώρα (Λομποτινά)*. Ο Θεός μάς έδωσε δύο παιδιά, τη Δήμητρα, υπάλληλο Εφορίας, η οποία είναι παντρεμένη με το Χρήστο Μπραζιώτη στο Βόλο και έχουν δύο κόρες, και τον Αντώνη, που είναι αστυνομικός, παντρεμένος με τη Θεοδώρα Λαμπρίδη στην Αθήνα και πατέρας μιας κόρης».

* Σ.τ.Ε. Κάτω Χώρα· Μικρή Λομποτινά.

Πριν από δυο χρόνια, εκδώσατε ένα βιβλίο με τίτλο “Χαρακιδαίοι, ιστορική διαδρομή – συγγενικές σχέσεις”. Τι ήταν αυτό που σας οδήγησε στην έκδοση αυτή; Ο σκοπός σας επιτεύχθηκε;

«Σκοπός του έργου αυτού ήταν να καταγραφούν οι ρίζες των Χαρακιδαίων και τριών ακόμα συγγενικών σογιών, για να μη χαθούν διάφορα στοιχεία με την πάροδο του χρόνου. Με πολύ κόπο, με μακροχρόνια έρευνα στα αρχεία της Μητρόπολης Ναυπάκτου, στα Γενικά Αρχεία του νομού Αιτωλοακαρνανίας, αρχεία διαφόρων Δήμων και άλλες πηγές και με τη βοήθεια πολλών παλιότερων συγγενών προσπάθησα να καταρτίσω το γενεαλογικό δένδρο τεσσάρων οικογενειακών που έζησαν από την απελευθέρωση του Ελληνικού κράτους μέχρι τις μέρες μας στη Μαμουλάδα Ναυπάκτου και τα χωριά Κόνισκα, Αβαρίκο και Δερβέκιστα Τριχωνίδας. Επίσης, συγκέντρωσα και αρκετές παλιές οικογενειακές φωτογραφίες. Το βιβλίο αυτό μοιράστηκε δωρεάν σε συγγενείς και όσους άλλους έδειξαν ενδιαφέρον στην Ελλάδα, στην Ευρώπη, στην Αμερική, στον Καναδά και στην Αυστραλία, ενώ παράλληλα διατίθεται ψηφιακά στην ιστοσελίδα: www.vivl-nafpakt.westnet.gr. (Χαρακιδαίοι). Από τα μηνύματα που πήρα μέχρι σήμερα είμαι δικαιωμένος για τον αγώνα και τα έξοδα που έκανα».

Πείτε μας κάτι τελευταίο, για να κλείσουμε την συνέντευξή μας αυτή.

«Σε όλη μας τη ζωή τόσο εγώ όσο και τα αδέλφια μου δεν κάναμε κακό σε κανέναν. Παρά ταύτα κάποιοι συνάνθρωποι μάς κατέτρεξαν. Ο Θεός όμως, στον οποίο στηρίζουμε κάθε μας ελπίδα, στάθηκε βοηθός και προστάτης μας. Δοξάζω το όνομά Του».

Ευτυχία Μανούσου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 5/9/2008)

«Τους γονείς μου τους έλεγαν Αθανασία και Θεοχάρη Σαούλη. Είχα ένα μεγαλύτερο αδελφό, τον Παναγιώτη. Γεννήθηκα στην Πάτρα το 1928. Κλείνω φέτος 80 χρονών και πάω για 81. Τον καιρό που θα πήγαινα σχολείο, πήγαμε οικογενειακώς στην Αθήνα, γιατί βρήκε εκεί κάποια δουλειά ο πατέρας μου. Στην Πάτρα ο πατέρας μου είχε βουλκανιζατέρ, αλλά φαίνεται δεν πήγαινε πολύ καλά. Όταν πήγαμε λοιπόν στην Αθήνα, με πήγε σε ιδιωτικό Δημοτικό σχολείο. Έβγαλα μέχρι και την Τρίτη Δημοτικού και μετά επιστρέψαμε πάλι όλοι στην Πάτρα και ξανάνοιξε ο πατέρας μου το μαγαζί του.

» Μετά από λίγο καιρό, κηρύχθηκε ο πόλεμος. Μόλις ακούσαμε τις σειρήνες και τα αεροπλάνα που έρχονταν, κρυφτήκαμε όλοι στα υπόγεια, για να γλυτώσουμε. Μόλις σταμάτησαν οι σειρήνες, βγήκαμε όλος ο κόσμος από τα υπόγεια, αρπάξαμε ό,τι ήταν πιο απαραίτητο από τα σπίτια μας και φύγαμε για τα χωριά. Η οικογένειά μου πήγαμε στα Ζαρουχλίκια, γιατί εκεί είχαμε ένα εξοχικό από τον παππού μου. Εκείνη την εποχή το είχαμε ενοικιασμένο, αλλά αναγκαστικά τρυπώσαμε κι εμείς εκεί. Τι να κάνουμε; Για να προφυλασσόμαστε από τους συνεχείς βομβαρδισμούς των αεροπλάνων (όσοι είχαν χωράφια) σκάβαμε πολύ μεγάλα χαρακώματα πλατιά και μακριά, για να χωράνε μέσα τουλάχιστον πέντε – έξι άτομα. Από πάνω τα καλύπταμε με κλαριά παντού, για να μη φαινόμαστε. Όταν λοιπόν ακούγαμε τις σειρήνες, τρέχαμε στο χωράφι και πέφταμε στα χαρακώματα. Τρέμαμε από το φόβο μας, όταν ακούγαμε τις βόμβες να πέφτουν. Τρανταζόμασταν μες στο χαρακώμα σαν να γινόταν σεισμός. Αν βγαίναμε έξω, δεν θα γλυτώναμε.

» Υπήρχε μεγάλη πείνα! Ο κόσμος δεν είχε να φάει λάδι και πρηζόντουσαν. Λόγω του ότι ο πατέρας μου είχε τη δουλειά του, όλο και

κάτι του δίνανε και τρώγαμε. Συνήθως έπαιρνε μπομποτάλευρο και φτιάχναμε κουρκούτι. Και καλά ήταν! Άλλοι δεν είχαν ούτε αυτό. Θυμάμαι μια φορά που μια γειτόνισσά μας είχε τρία παιδιά και της πεθάνανε όλα από την πείνα. Το σημαντικότερο που θυμάμαι από τα χρόνια της Κατοχής είναι ότι όταν θα ερχόταν το Πάσχα του '41, την ημέρα της Μ. Παρασκευής (το λέω και ανατριχιάζω!) κάποιος κτηνοτρόφος έσφαξε μερικά από τα ζώα του και έδωσε το κρέας σε όλους εκεί στο χωριό και στη γειτονιά μας για να φάμε. Ήρθε μάλιστα και διαταγή από την εκκλησία και τους ιερείς να φάμε όλοι κρέας, γιατί από τη μεγάλη πείνα πέθαινε ο κόσμος. Το βράσανε σε μεγάλα καζάνια στη γειτονιά μας και το μοιράσανε για να φάνε όλοι. Θυμάμαι που έλεγαν: “Μεγάλη Παρασκευή και να φάμε κρέας!” Όμως αφού ήρθε η διαταγή από την εκκλησία, φάγαμε όλοι».

Μετά τον πόλεμο, πώς συνεχίσατε τη ζωή σας, κ. Ευτυχία;

«Δεν πρόλαβα να κάνω και τίποτα, γιατί μικρή – μικρή, δεκαέξι χρόνων, τον καιρό με τον εμφύλιο, παντρεύτηκα. Τον άντρα μου, τον Γιάννη Μανούσο, τον γνώρισα από δώδεκα ετών, ενώ εκείνος ήταν γύρω στα 30. Στη γειτονιά μου έμενε ο αδελφός του ο Χρήστος και ερχόταν συχνά να τον επισκεφτεί. Μ' έπαιρνε από το χέρι και με πήγαινε στο μαγαζί και μούπαιρνε καραμέλες. Τον έλεγα θείο. Πού να φανταστώ εγώ τότε ότι αυτός ο άνθρωπος θα γινόταν μετά από λίγα χρόνια άντρας μου;»

Πώς δεχτήκατε να παντρευτείτε κάποιον αρκετά μεγαλύτερό σας;

«Τι να έκανα; Τεχνίτης ήταν ο Γιάννης και καλός άνθρωπος. Εγώ δεν είχα τίποτα με όλη αυτή την κατάσταση του πολέμου. Μ' έφερε στη Ναύπακτο λοιπόν, αφού από 'δω ήταν η καταγωγή του. Στην αρχή δεν μου άρεσε καθόλου εδώ και στεναχωριόμουν. Όμως μ' αγαπούσαν όλοι οι συγγενείς του κι άρχισα να νιώθω καλύτερα. Κουμπάρος μας ήταν ο γιατρός ο Δημήτρης Κολοβός και μάλιστα ο γάμος μας έγινε στο σπίτι του. Σαν νύφη φόρεσα ένα άσπρο ταγεράκι. Στην αρχή μείναμε σε ενοίκιο και σιγά – σιγά χτίσαμε δικό μας σπίτι. Το μόνο που με στεναχωρούσε ήταν ότι τα πρώτα χρόνια δεν είχα μείνει έγκυος. Προσευχόμουν συνέχεια για ένα παιδάκι. Μετά από τρία χρόνια, έγινε το θαύμα και έμεινα έγκυος.

» Εκείνη τη χρονιά φέρανε στο Δεσποτικό την εικόνα της Παναγίας

της Προυσιώτισσας. Ήταν παντρεμένη κι η κουινιάδα μου η Γεωργία και δεν είχε μείνει ακόμα κι εκείνη έγκυος και μου είπε: “Πάμε να προσκυνήσουμε την εικόνα;” Πήγα μαζί της, είχε ένα σωρό παπάδες, φιλαρμονική και πάρα πολύ κόσμο. Όταν έφτασα στην εικόνα, σαν κάτι να βγήκε από μέσα μου και ανατρίχιασα ολόκληρη. Λέω τότε με πίστη και με πόνο: “Παναγιά μου Προυσιώτισσα, αξιώσέ με κι εμένα να κάνω ένα παιδάκι”. Λοιπόν όταν ζητάει κάποιος από το Θεό οτιδήποτε, επειδή έχουμε ζωντανή θρησκεία, πιάνει. Μόλις προσκύνησα, έρχεται δίπλα στην κουινιάδα μου ένας γνωστός της και τη ρωτάει για μένα: “Ποια είναι αυτή η κοπελίτσα;” Του λέει είναι νύφη μου. Ξαναρωτάει: “Έχει κανένα παιδάκι;” Του λέει όχι ακόμα. Μου λέει τότε: “Α! Η μάνα μου είναι μαμμή, κάνει πρακτικά κι έχει βοηθήσει πολλές γυναίκες που δυσκολεύονται να κάνουν παιδιά”. Πήγα λοιπόν στη μάνα του, μου έκανε μια καθάριση της μήτρας και σε τρεις μήνες έμεινα έγκυος. Μετά το προσκύνημα, η Παναγιά μου έστειλε αμέσως τη λύση».

Πόσα παιδιά αποκτήσατε τελικά, κ. Ευτυχία;

«Το πρώτο μου παιδί είναι ο Δημήτρης και μου τον βάφτισε η μαμμή που με βοήθησε, η Δημητρούλα Χουλιάρη, που καταγόταν από τη Ματαράγκα. Μετά, έκανα την Αθανασία (Σούλα), την Παρασκευή, τον Χάρη και τέλος τον Νίκο. Αυτή τη στιγμή έχω δέκα εγγόνια, επτά δισέγγονα και άλλα δύο δισέγγονα που είναι στο δρόμο. Πέρασα καλή ζωή. Ο άντρας μου μας αγαπούσε πολύ και ήταν κουβαλητής. Δεν μας έλειψε τίποτα».

Μικρή παρέμβαση της Σούλας (κόρης): «Θυμάμαι μια φορά που ο πατέρας μας πήγε και ψώνισε μόνος του φορεματάκια για μένα και την αδελφή μου από το κατάστημα του Μπρούμα. Πρωτόβαλα το φόρεμά μου μια μέρα που πήγαμε να δούμε τον Καραγκιόζη, στην Ψανή. Εκεί έχασα το φιόγκο μου. Κλάμα που έκανα! Θυμάμαι ότι κάθε βράδυ που ερχόταν στο σπίτι ο πατέρας μου η πρώτη του δουλειά ήταν να δει αν είμαστε όλα τα παιδιά σκεπασμένα στα κρεβατάκια μας».

Ήταν δύσκολο να μεγαλώσετε πέντε παιδιά εκείνη την εποχή;

«Επειδή η μητέρα μου είχε την ατυχία να χωρίσει με τον πατέρα μου, την έφερα να ζήσει μαζί μας. Έτσι την είχα μαζί μου και με βοήθησε πάρα

πολύ να μεγαλώσω τα παιδιά μου. Είχαμε κανονίσει να πηγαίνουμε πότε η μία από μας στην εκκλησία τη μια Κυριακή και πότε η άλλη. Η μητέρα μου ήταν άγια γυναίκα. Όταν έπαιρνε το μισθούλι της, πήγαινε και έπαιρνε για τα φτωχά και ορφανά παιδάκια διάφορα φαγώσιμα και τους τα πήγαινε. Πήγαινε στις κατασκηνώσεις στον Άγιο Παντελεήμονα, όταν λειτουργούσαν, και πρόσεχε τα παιδιά. Έκανε πάρα πολλά έργα και πάντα έκανε προσευχή μεγάλη. Ο πατέρας μου κάποια στιγμή μετάνιωσε που τη χώρισε κι ερχόταν και την παρακαλούσε να γυρίσει πάλι κοντά του. Έπεφτε στα γόνατα, εκείνη όμως του έλεγε: “Σε συγχωρώ, δεν έχω τίποτα με σένα, αλλά έχω αφιερώσει τώρα πια τη ζωή μου στο Θεό, στην κόρη μου και τα εγγόνια μου. Θέλω από ’δώ και πέρα να φτιάξω τη ζωή μου, το σώμα και τη ψυχή μου”».

Σούλα: «Πριν πεθάνει η γιαγιά μου (αρρώστησε 69 ετών), μιλούσε τις τελευταίες της μέρες μ’ έναν άγγελο. Έλεγε: “Θάρθω, θάρθω. Εδώ μυρίζει... βρομάει”, έλεγε η γιαγιά. “Εδώ δεν είναι καλά, θέλω να πάω εκεί που έχει μεγάλο περιβόλι”. Ζήτησε μια μέρα τον πνευματικό της, τον παπα – Δημήτρη από την Αγ. Παρασκευή. Μας είπε επίσης ότι την τάδε μέρα θα φύγω και πραγματικά πέθανε τη μέρα που μας είχε πει. Και τη μητέρα μου όμως τη θυμάμαι πάντα να είναι μια αγνή ψυχή. Δεν έβγαζε “τόση” κουβέντα για κανέναν. Βοηθούσε αρρώστους, γεροντά-

κια, φτωχά παιδιά, όλη τη γειτονιά. Έκανε εράνους στους πλούσιους και τα έδωne στους φτωχούς. Πήγαινε στον “Κύκλο”, στο κατηχητικό που τους έκανε ο πατήρ Ιερόθεος, ο οποίος παρότρυνε όλες τις γυναίκες να βοηθούν όσους είχαν ανάγκη».

Πώς αισθανόσασταν, κ. Ευτυχία, κάθε φορά που βοηθούσατε κάποιον άνθρωπο;

«Ε, λέω, ανακούφισα λίγο κάποια οικογένεια. Μέχρι τα 70 μου βοηθούσα όσο μπορούσα, τώρα δεν μπορώ να πηγαίνω, δε με βαστάν τα πόδια μου».

Τι είναι αυτό για το οποίο χαίρεστε περισσότερο;

«Χαίρομαι που πάντρεψα καλά όλα τα παιδιά μου. Πρώτα πάντρεψα τη Σούλα με τον Μιχάλη Σούλο, από τον Ασπριά. Ήταν να φύγει η κόρη μου να πάει στην Αυστραλία σε συγγενείς μας, όμως εγώ δεν ήθελα κι έκανα πολλές προσευχές να βρεθεί κάποιο εμπόδιο. Λίγες μέρες πριν φύγει, μια γειτόνισσά μας, η Αγγελική Ζησιμοπούλου, μας έκανε προξενιό για τη Σούλα, με τον ανεψιό της τον Μιχάλη. Μετά, πάντρεψα τη Βούλα με τον Μέμο (Κοσμά), έναν Ιταλό που την αγάπησε και την προσέχει πάντα πάρα πολύ. Έπειτα πάντρεψα και τ' αγόρια. Τώρα και να φύγω από τον κόσμο, είμαι πολύ ευτυχισμένη. Ξέρω ότι θ' αφήσω όλα τα παιδιά μου σε καλά χέρια. Δοξάζω το Θεό μέρα – νύχτα. Κάθε καλοκαίρι έρχονται τα κορίτσια μου από τον Καναδά (εκεί μένουν τώρα) και με βλέπουν. Ο μικρότερός μου γιος μένει στην Αθήνα και μ' επισκέπτεται και αυτός συχνά. Εδώ έχω ευτυχώς τον μεγάλο μου γιο, τον Δημήτρη, που εκείνος αλλά και η γυναίκα του η Κωνσταντίνα με προσέχουν πάρα πολύ».

Σούλα: «Μου λέει η μαμά μου πολλές φορές: “Παιδί μου, όποτε έρχεσαι εσύ και η Βούλα, μου δίνετε τέτοια δύναμη που προχωράει η ζωή μου όλο το χειμώνα”. Βλέπουμε ότι παίρνει θάρρος και ελπίδα στη ζωή της, όποτε ερχόμαστε και συνεχίζει να ζει με την ελπίδα ότι και τον επόμενο χρόνο πάλι θα μας ξαναδεί. Αυτό μας δίνει και εμάς χαρά».

Θανάσης Ασπημακόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 31/3/2017)

«Έμπρός» το σημαντικό σ' αυτή τη στήλη του είναι ότι εμείς οι παλιοί θυμόμαστε τα παλιά και μέσα σ' αυτά τους παλιούς μας φίλους που δεν ζουν πια. Εγώ έκανα παρέα με τον Γιάννη Παναγιωτόπουλο ("Πανάγο"), τον Τάκη Κοργιαλά, τον Γιώργο Γκολιόπουλο, τον Κώστα Σταυρόπουλο ("Σταυρογιάννη"), έναν Πέτρο που ήταν στην Αυστραλία... Χάθηκαν όλοι κι έχω μείνει μόνος μου.

» Εγώ γεννήθηκα στη Ναύπακτο, στο Καινούργιο Χωριό, το 1929. Ο πατέρας μου ο Παναγιώτης ήταν από τη Στύλια και η μητέρα μου, η Παναγιώτα, από τη Σκάλα, το γένος Αϋφαντή. Ο πατέρας μου ήταν αγρότης, αλλά 52 ετών έπαθε εγκεφαλικό, μένοντας τέσσερα χρόνια κατάκοιτος. Από εκεί και πέρα η μάνα μου έπρεπε να μας ζήσει. Ξενοδούλευε και καλλιεργούσε το χωράφι μας. Είχα άλλα δύο αδέρφια, την Πολυτίμη και τον Δημήτρη, τον οποίο όταν ήταν 17 ετών τον κρέμασαν οι Γερμανοί το 1943 στην Πάτρα, στα Ψηλά Αλώνια, γιατί ήταν στην ΕΠΟΝ.

» Σχολείο πήγα στο 3ο Δημοτικό, με δάσκαλο τον Κώστα Ξαρλή σε όλες τις τάξεις, αλλά για λίγο διάστημα είχαμε τον Ράικο. Ήταν καλός δάσκαλος ο Ξαρλής αλλά λίγο αυστηρός. Είχε μανία με την καθαριότητα, προπαντός για τα νύχια. Αν ήταν βρόμικα και μεγάλα μάς κοπάνανε. Αλλά και ο Ράικος... Μια φορά κάτι του αντιμίλησα κι έφαγα καστούκι. Έχω και σημάδι ακόμα, γιατί φορούσε δαχτυλίδι. Ήμουν λιγάκι ζιζάνιο.

» Ήμουν στην Έκτη τάξη, όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος κι έπεσαν βόμβες στο σχολείο μας. Ευτυχώς, δεν είχαμε μάθημα εκείνη την ημέρα. Με το που έγινε ο βομβαρδισμός, μάς πήρε η μάνα μου εμένα και τον αδελφό μου (η αδελφή μου ήταν παντρεμένη) και μας πήγε σε μια λό-

τζα, μια καλύβα, και μας έβαλε πάνω από δέματα από τριφύλλια για να προφυλαχθούμε από τις βόμβες. Δεν ξέραμε. Το σκεφτόμουν μετά κι έλεγα, τι κάναμε, πού πήγαμε;

» Ήταν η εποχή των παζαριών τότε και σκόρπισαν όλοι. Θυμάμαι τα παζάρια γίνονταν από την πλατεία Φαρμάκη ως το Κεφαλόβρυσο και η ζωοπανήγυρη γινόταν στην παραλία του Γριμπόβου στα Πατσαουραίικα, εκεί που είναι το λυόμενο του 3ου Δημοτικού. Στην Κατοχή λοιπόν οι περισσότεροι περάσαμε δύσκολα. Ευτυχώς, και οι Γερμανοί και οι Ιταλοί έδιναν συσσίτιο στα παιδιά. Οι Ιταλοί είχαν ένα ωραίο ψωμί, πανιότα το έλεγαν. Ένας Ιταλός έκλεβε μια πανιότα καμιά φορά και την έφερνε στη μάνα μου για να την ανταλλάξει με αυγά. Της έλεγε θυμάμαι: “Τι να κάνει τώρα θεία; Πόλεμο εεε;” Ήταν πιο καλοί οι Ιταλοί, φιλικοί».

Από την παιδική σας ηλικία τι άλλο θυμάστε;

«Περίπου οκτώ χρονών, μια φορά όταν βοηθούσα τη μάνα μου στο χωράφι, με τσίμπησε στο πόδι σε ένα δάχτυλο ένας αστρίτης. Τρέχει η μάνα μου και σκοτώνει το φίδι, αλλά με είχε φάει. Ακούει τη φασαρία μας ένας γέροντας, ο Βασίλης Τσώλης, κι έρχεται κοντά. Βγάνει ένα σουγιά, χαράκωσε το σημείο που με είχε δαγκώσει, ρούφηξε το δηλητήριο και το έφτυσε. Μου έδεσαν το πόδι, με βάλαν πάνω σ’ ένα γαϊδουράκι που είχε κάποιος εκεί κοντά και με φέρανε στον γιατρό τον Σωτηρόπουλο.

» Άλλο που θυμάμαι από εκείνη την εποχή είναι η δημόσια τουαλέτα που υπήρχε στην παραλία στη Ναύπακτο. Ήταν ένα μικρό δωματάκι πάνω σε μια εξέδρα και όταν έκανες την ανάγκη σου, κατέληγαν όλα μας στη θάλασσα και παραδίπλα έκανε μπάνιο ο κόσμος!

» Θυμάμαι σε ηλικία έξι – επτά ετών, στον Κήπο του Νόβα, εκεί που είναι σήμερα το ΚΕΠ, στο Γρίμποβο είχε έρθει ένα συνεργείο κινηματογράφου και έδειξε αγώνες πάλης του θρυλικού Έλληνα παλαιστή Τζίμ Λόντου. Κάποιοι πιτσιρικάδες που δεν είχαμε χρήματα να δούμε την παράσταση ανεβήκαμε πάνω στα πλατάνια και είδαμε τον φοβερό Έλληνα παλαιστή με τη δύναμη των μπράτσων, τη σβελτάδα και την εξυπνάδα του να νικάει κάτι πανύψηλους και θηριώδεις αντιπάλους και εντυπωσιαστήκαμε.

» Επειδή άργησα, έφυγα τρέχοντας να γυρίσω στο σπίτι μου στο Καινούργιο Χωριό από το στενό της “Καλής”. Περνώντας από τον Άγιο Γεώργιο υπήρχε ένα μνημείο με προτομή ενός Πράπα (νομίζω ήταν στρατηγός). Επειδή όταν έκανα αταξίες μου έλεγε η μάνα μου “θα φωνάξω τον Πράπα”, τη βραδιά εκείνη νοιώθοντας ενοχές που άργησα να πάω στο σπίτι νόμισα ότι με κυνηγούσε ο Πράπας και έφτασα σπίτι λαχανιασμένος. Έτσι εκείνο το βράδυ το θυμάμαι έντονα, γιατί ένοιωσα δύο δυνατά και αντίθετα συναισθήματα. Από τη μια μεριά ένοιωσα υπερήφανος που είδα τον Τζίμ Λόντο και από την άλλη φοβισμένος, που είχαμε δει ψιλοπαράνομα την παράσταση και άργησα το βράδυ να φτάσω στο σπίτι».

Απ’ ό,τι ξέρουμε, εκείνη την εποχή σπάνια κάποιο παιδί είχε να φορέσει παπούτσια. Εσείς, κ. Θανάση, πότε πρωτοφορέσατε;

«Α, αυτή είναι ωραία ιστορία. Θα ήμουν στην Τρίτη Δημοτικού όταν το σχολείο είχε μια γιορτή (νομίζω των Τριών Ιεραρχών) και επειδή ήμουν καλλιφώνος με βάλανε να πω ένα ποίημα. Άρесе πάρα πολύ σε όλους και τότε ο Μιχάλης Τσάρας, που είχε εμπορικό, με πήρε και με έντυσε. Μου έδωσε κοστούμι, καπελάκι και τα πρώτα παπούτσια που φόρεσα. Ήταν πολύ καλός αυτός ο άνθρωπος, έκανε αγαθοεργίες.

» Μετά το Δημοτικό, δεκατριώ ετών, πήγα στη Σχολή Μηχανικών “Ήφαιστος”, στην Αθήνα. Έμενα με τον αδελφό μου, ο οποίος ήταν και εκείνος στην ίδια σχολή. Ήταν νυχτερινή σχολή. Και οι δυο μας δουλεύαμε τα πρωινά. Εγώ ήμουν σε μια κλινική, έκανα θελήματα, στην Καποδιστρίου 40. Παρακάλαγα να στέλνουν εμένα να παίρνω το ψωμί στην πλατεία Βάθης. Τότε ζύγιζαν το ψωμί και κόβανε κομματάκια για να συμπληρώσουν τα κιλά. Αυτά τα κομματάκια δεν τα φανέρωνα. Καθόμουν λιγάκι απ’ έξω κι έτρωγα. Μιλάμε για το 1942. Η πληρωμή μου στην κλινική ήταν ένα πιάτο φαγητό. Τίποτε άλλο. Αργότερα, δούλεψα σερβιτόρος σ’ ένα καφενείο. Εκεί μου δίνουν κάτι λίγα λεφτά. Μετά φέραμε και τη μάνα μας στην Αθήνα. Επειδή όμως μας πιάσανε δυο φορές οι Γερμανοί σε μπλόκο για να μας ελέγξουν, φοβήθηκε η μάνα μου και μας πήρε με το ζόρι και γυρίσαμε στη Ναύπακτο. Εκείνο το διάστημα ήταν που έπιασαν αργότερα οι Γερμανοί τον αδελφό μου και τον εκτέλεσαν. Αυτό δεν μπόρεσε ποτέ να το ξεπεράσει η μάνα μου. Ήταν το βράδυ που έκαψαν οι αντάρτες το σπίτι του Νόβα. Τραυματίστηκε ο αδελφός μου, κρύφτηκε σε μια αποθήκη, αλλά τελικά αυτός που είχε την αποθήκη, ένας Καρ....., τον κατέδωσε στους Γερμανούς...»

Πότε ξεκινήσατε να δουλεύετε;

«Είχα τελειώσει το σχολή στην Αθήνα και είχα πιάσει καλή δουλειά σ’ ένα γκαράζ, του Γερογιάννη και Παπαδόπουλου. Το ονομάζανε ΓΕ.ΠΑ. Εκεί έρχονταν όλα τα φορτηγά και τα λεωφορεία της Αιτωλοακαρνανίας. Αφού έφυγα τότε που μας πήρε η μάνα μου, μετά ξαναγύρισα εγώ μόνος μου. Στη δουλειά αυτή έμεινα 18 χρόνια.

» Παντρεύτηκα εκεί στην Αθήνα, το 1955. Ήταν ωραία εποχή τότε, είχαν φτιάξει τα πράγματα. Τη γυναίκα μου τη λένε Ευφροσύνη Ρέντεση. Ήταν περιζήτητη φραγκοραφτού. Πάμε τώρα 63 χρόνια παντρεμένοι. Αποκτήσαμε δύο παιδιά, αλλά δυστυχώς δεν έχουμε κανένα τώρα. Τον έναν τον λέγαμε Δημήτρη, έβγαλα τον αδελφό μου και τον άλλον Παναγιώτη, του πατέρα μου το όνομα. Ήταν μεγάλο πλήγμα για μένα και τη γυναίκα μου να χάσουμε δυο παιδιά. Ευτυχώς όμως έχουμε μια σπουδαία νύφη και δύο εγγονάκια. Ένα αγοράκι, ο Θανάσης, και η Χριστίνα που μας έκανε περήφανους φέτος, γιατί πέρασε στην Ιατρική. Ένας ανιψιός μου που δουλεύει στη ΝΑΣΑ, ο Παναγιώτης Αντίοχος, της έστειλε κι ένα χρηματικό ποσό για την επιτυχία της. Το λέω γιατί πρέπει. Αυ-

τός ο ανιψιός μου ο Παναγιώτης ήταν και η αιτία που γύρισα στη Ναύπακτο μετά από 18 χρόνια στην Αθήνα. Ήθελε να έρθω να είμαι κοντά στον πατέρα του που αρρώστησε.

»Το πρώτο μαγαζί που άνοιξα στη Ναύπακτο ήταν ένα βενζινάδικο, το '68, στο σημείο που είναι τώρα ο φούρνος του Αναγνωστόπουλου, στην Αγία Παρασκευή. Μετά, το '75, άνοιξα βενζινάδικο στην οδό Νότη Μπότσαρη, μέχρι τελευταία που το κλείσαμε.

» Μια ζωή με τ' αυτοκίνητα ασχολήθηκα. Ακόμα και όταν πήγα φαντάρος, στ' αυτοκίνητα μ' έβαλαν, στην Κίνησπ. Επειδή είχα δείξει διαγωγή καλή, μετά την εκπαίδευση με ρώτησε ένα λοχαγός Φραγκαδάκης αν θα ήθελα να

με στείλει στη Μακεδονία ή στην Κρήτη. Τελικά, πήγα στην Κρήτη, στο γραφείο Κινήσεως. Εκείνο το διάστημα ο Παπάγος παρόπλισε τ' αυτοκίνητα για οικονομία και τα βάλामε στους τάκους, οπότε δεν είχα πολλή δουλειά να κάνω. Ο λοχαγός μου τότε, ο Μπάμπαλης, που ήταν στο Α2 (πληροφορίες), μου λέει: "Έχω διαβάσει το ιστορικό σου. Πάρε από το τολ το ράντζο σου παρέδωσέ το (sic) και να έρθεις να κοιμάσαι στο γραφείο. Θα μένεις εκεί από αύριο. Πρόσεξε μην με εκθέσεις!" Πράγματι πήγα. Από περιέργεια όμως έψαξα και βρήκα το φάκελό μου να δω τι έγραφαν για μένα. Έγραφε μεταξύ των άλλων: "Είχε αδελφό τον οποίο εκτελέσαν οι Γερμανοί, ο οποίος ήταν οργανωμένος στην ΕΠΟΝ... κ.λπ.". Και μετά έλεγε για μένα: "Λόγω του νεαρού της ηλικίας του δεν έχει αντεθνική δράση". Και από κάτω υπέγραφαν τέσσερεις νοματαίοι από τη Ναύπακτο. Έτσι ρώταγαν τότε για τον καθένα που έφευγε για φαντάρος...»

Κλείνοντας, τι άλλο θα θέλατε να μας πείτε;

«Πλέον τα εγγονάκια μου έχω να χαίρομαι. Η μεγάλη πήρε τον δρό-

μο της. Πάντα διάβαζε κι ακόμα διαβάζει. Της εύχομαι να έχει πάντα επιτυχίες. Εκείνος ο μικρός είναι λιγάκι σκληρός. Είναι έξυπνος, αλλά δεν στρώνεται. Ευχή μου είναι να τον δω κι εκείνον σε μια καλή Σχολή. Απ' εκεί και πέρα, τι άλλον να πω; Να 'ναι πάντα καλά και ευτυχισμένα».

Δημήτρης Μανίκας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 23/3/2007)

«Οι γονείς μου, Αριστομένης και Ελένη, εκτός από μένα, απέκτησαν άλλα τέσσερα παιδιά. Εγώ γεννήθηκα το 1929. Πολύ δύσκολα εκείνα τα χρόνια! Ταλαιπωρούμασταν πολύ, αλλά το χωριό μας ήταν πολιτεία. Είχαμε περίπου 700 κατοίκους και στο σχολείο ήμασταν 90 παιδιά. Τώρα, τριάντα κάτοικοι είμαστε όλοι κι όλοι το χειμώνα. Τον Αύγουστο μόνο, για δυο εβδομάδες, ξαναζωντανεύει το χωριό. Είναι μεγάλη χαρά για μας να βλέπουμε τα 80 – 90 παιδάκια που μαζεύονται και παίζουν στην πλατεία και να ακούμε να φωνάζουν και να γελάνε. Τώρα, βλέπετε, έχουμε μόνο ένα παιδάκι που ζει εδώ με μας τους γερόντους. Κι αυτό στενοχωριέται που δεν έχει φίλους, αλλά είμαστε εμείς εδώ όλοι φίλοι και το αγαπάμε».

Πείτε μας για τα παιδικά σας χρόνια, κ. Δημήτρη. Πώς ήταν το σχολείο τότε;

«Το σχολείο... το έβγαλα, όλο το Δημοτικό. Θυμάμαι ακόμα τον δασκαλό μου, τον Νίκο Αναστασόπουλο. Ήταν πολύ καλός. Στο σχολείο είχαμε μια μικρή πλάκα που γράφαμε πάνω με το κονδύλι. Μετά, τις σημειώσεις τις αντιγράφαμε στο σπίτι σε τετράδιο. Δίναμε τότε ένα αυγό, για να πάρουμε ένα τετράδιο και το ίδιο, για να πάρουμε ένα μολύβι. Με τα παιδιά παίζαμε κρυφτό, τη γουρούνα, τις αμάδες, τάλια και τραμπάλα. Αυτό βέβαια όποτε είχαμε χρόνο, γιατί από μικρά βοηθάγαμε στα χωράφια τους γονείς μας.

» Σπέρναμε σιτάρι, καλαμπόκι, ρεβίθια. Θερίζαμε και αλωνίζαμε με τα γαϊδούρια, τα μουλάρια αλλά και με τις αγελάδες. Αυτό που θυμάμαι περισσότερο είναι ότι για παπούτσια μάς έφτιαχναν γουρουνοτσάρουχα».

Τι ακριβώς ήταν αυτά;

«Όταν γδέρναμε τα γουρούνια, παίρναμε το τομάρι, το αλατίζαμε, μετά το βάζαμε πάνω από το τζάκι, να στεγνώσει. Μ' αυτό το δέρμα γινόταν το κάτω μέρος του παπουτσιού. Για το υπόλοιπο (παπούτσι) χρησιμοποιούσαμε το δέρμα της γίδας ή της προβατίνας, που ήταν πιο μαλακό».

«Εμάς ο πατέρας μας μάς είχε φτιάξει και τσόκαρα», μας λέει η κ. Ευθυμία, που συμμετέχει στη συζήτηση. «Έκοβε ένα κομμάτι ξύλο, όσο ήταν το πόδι μας και μετά κάρφωνε ένα κομματάκι δέρμα από τις δυο πλευρές για να κρατάει το πόδι και αυτό ήταν».

Το καφεπαντοπωλείο που διατηρείτε ακόμα στη Δορβιτσά ποια χρονιά το ξεκινήσατε;

«Το μαγαζί αυτό είναι από τον πατέρα μου ακόμα. Το είχε ανοίξει το 1926, πριν ακόμα γεννηθώ, με τον αδελφό του τον Γρηγόρη. Τότε υπήρχαν άλλα τρία μαγαζιά στο χωριό. Ο πατέρας μου ήταν και γυρολόγος παράλληλα. Γύρναγε με το μουλάρι σε όλα τα χωριά, στην Πενταγιού, Μπετονίτσα, Αρτοτίνα, Λομποτινά, Κριάτσι κ.ά. Μέχρι και επτά ώρες με τα ποδάρια ήταν η διαδρομή του. Πούλαγε υφάσματα, κλωστές, βελόνια και άλλα τέτοια. Επίσης, το 1948, ο πατέρας μου άνοιξε και το κρεοπωλείο που έχουμε ακόμα δίπλα στο μαγαζί. Εγώ από μικρός, μετά το Δημοτικό, δούλευα και στο μαγαζί και στα χωράφια και στα ζώα, που τα μεγαλώναμε και μετά τα σφάζαμε για να τα πουλήσουμε στο κρεοπωλείο μας».

Απ' όλες τις δουλειές με τις οποίες είχατε ασχοληθεί τόσα χρόνια τι είναι αυτό που θυμάστε εντονότερα;

«Θυμάμαι τότε που ήμουν δώδεκα χρόνων και πήγαινα μόνος μου με το μουλάρι από 'δώ ως τη Ναύπακτο, επτά – οκτώ ώρες δρόμο με τα πόδια, για να φέρω καλαμπόκι κι αλεύρι από τα χάνια. Ήταν τότε τρία χάνια θυμάμαι. Το ένα ήταν του Σακέτου, στο Στενοπάζαρο, το άλλο του Ντότσικα, ήταν εκεί που είναι τώρα ένα κρεοπωλείο, στη βρύση της Αγίας Παρασκευής και το άλλο ήταν του Πορφύρη, ήταν κάτω από τον ΟΤΕ, που είναι τώρα το σπίτι του Σακελλάρη. Εκεί φορτώναμε τα τσουβάλια μας. Είχαν και χώρο για να ξαποσταίνουν τα ζώα και όποιος ήθελε καθόταν να φάει. Τότε υπήρχε ένας Μάνθος, ο οποίος είχε ένα κάρο και πήγαινε και φόρτωνε τα καλαμπόκια που τα έφερναν τα καράβια στο

μόλο, στο λιμάνι και μετά τα μοίραζε στα μαγαζιά, στα χάνια. Πολλές φορές κατέβαινα στη Ναύπακτο μ' ένα μπάρμπα μου, τον Βασίλη. Κάναμε αγώια. Εγώ είχα δυο μουλάρια και αυτός τρία. Βγάζαμε και κρασί καλό. Είχαμε αμπέλια μέχρι και πριν δέκα χρόνια. Πουλάγαμε το κρασί στο μαγαζί, αλλά και σε άλλα χωριά, όπου μας το ζητούσαν. Μέχρι και τώρα που σταμάτησα το αμπέλι, μετέφερνα το κρασί με τ' ασκιά, που τα φτιάχναμε με το δέρμα της γίδας. Κουρεύαμε δηλαδή το δέρμα, το πλέναμε και μετά ειδικοί το κατεργάζονταν, το ράβανε και έτσι γινόταν το ασκί».

Κύριε Δημήτρη, η γυναίκα σας είναι από το ίδιο χωριό; Πώς γνωριστήκατε;

«Αφού πήγα στρατιώτης στην Ελευσίνα και τη Λάρισα (υπηρέτησα 27 μήνες και 13 μέρες), μετά από λίγα χρόνια, μου έκαναν προξενιό. Η μάνα μου είχε διαλέξει τη γυναίκα μου και φώναξε τότε τον προξενιτή του χωριού, τον Σάχο τον Γιάννη, και πήγε και τα κανόνισε με τα πεθερικά μου, τον Χρήστο και τη Σπυριδούλα Λύτρα».

Και η κ. Ευθυμία συμπληρώνει: «Μέχρι να στεφανωθώ, δεν πήγαίνα καθόλου στο σπίτι των πεθερικών μου, όπως κάνουν τώρα. Έτσι ήταν το έθιμο. Ούτε καν σε γιορτή!»

Υπάρχει κάποιο περιστατικό που θυμάστε από την Κατοχή;

«Με τους Γερμανούς εμείς δεν είχαμε πρόβλημα, μόνο στον Εμφύλιο με τους αντάρτες, που σκότωνε ο αδελφός τον αδελφό. Το θέμα με τους αντάρτες είναι μεγάλο, άσ' το για τώρα, αλλά θα σου πω πώς γλυτώσαμε παρά τρία από τους Γερμανούς. Ήρθαν λοιπόν οι Γερμανοί, αλλά έφθασαν μόνο μέχρι τη άκρη του χωριού, στη βρύση. Κάποιοι τους είδαν, μαθεύτηκε γρήγορα και τότε μας φώναξε ο παπάς μας, ο παπ' Αντρίας, και μας είπε: “Έρχονται οι Γερμανοί. Θα πάρουμε ό,τι φαγητά έχουμε και δεν έχουμε και θα τα πάμε στη βρύση, να τους καλωσορίσουμε που ήρθαν στο χωριό μας. Να τους δείξουμε ότι τους αγαπάμε”. Τα πήγαμε λοιπόν, κάρηκαν πολύ αυτοί, έφαγαν, ήπιαν, τους άρεσαν τα φαγητά, πήραν μαζί τους όσα έμειναν και πάνε. Έτσι μας γλύτωσε ο παπάς μας, που το όνομά του ήταν Ανδρέας Παπανδρέου και ήταν ο αδελφός του Δαμασκηνού, του Αντιβασιλέα».

Πώς βλέπετε το σήμερα σε σχέση με εκείνη την εποχή;

«Μεγάλη η διαφορά. Τώρα έχουμε τους δρόμους. Ξαποστάσαν τα ποδάρια μας, που σεργιανάγαμε όλο με τα πόδια. Ο κόσμος όλος ζει τώρα πιο καλά, έχουμε όλες τις ανέσεις. Απ' την άλλη όμως οι άνθρωποι ήταν καλύτεροι τα παλιά χρόνια. Δεν είχαν πονηριά. Όλο το χωριό ήμασταν μια οικογένεια. Στις αποκριές, παραδείγματος χάριν, το απόγευμα, μαζευόμασταν όλοι στο προαύλιο της εκκλησίας και κάναμε τρεις δίπλες χορό. Τραγουδάγαμε με το στόμα και διασκεδάζαμε όλοι μαζί. Μέχρι και το 1975 γινόταν αυτό, πριν αδειάσει το χωριό».

Εννοείτε, προφανώς, όχι μόνο την ασφαλτο αλλά και τ' αυτοκίνητα;

«Βέβαια. Όταν ήρθε στο χωριό μας το πρώτο “καρναβάλι”, το 1948, να έβλεπες ούλες τις γριούλες ογδόντα και ενενήντα χρονών πώς μαζεύτηκαν να το δούνε... Το αγκάλιαζαν, έκαναν το σταυρό τους κι έλεγαν “δόξα σοι ο Θεός, που αξιωθήκαμε να δούμε αμάξι!” Ο δρόμος ως τότε ήταν πολύ στενός, ίσα να περνάνε τα μουλάρια. Εμείς ανοίξαμε το δρόμο, με τα χέρια μας όχι με μηχανήματα. Από τα Περιβόλια, έξω από τη Σίμη, μέχρι εδώ, όλοι οι κάτοικοι, ακόμα και ο πρόεδρος του χωριού ο Παντελής Στέφανος και ο παπάς ακόμα, όλοι μας με τσαπιά και φτυάρια. Κάναμε πέντε μήνες να τον ανοίξουμε».

«Για να γίνουν τα τοιχεία», συμπληρώνει η κ. Ευθυμία, «κουβαλάγαμε πέτρες στην πλάτη οι γυναίκες όλες, για να κρατηθεί το χώμα. Όσες είχαμε φορτωθεί τότε τις πέτρες έχουμε τώρα πρόβλημα με τη μέση. Άξιζε όμως! Θυμάμαι, όταν ήρθε το “καρναβάλι”, τι καμπάνες να χτυπάνε, τι ο κόσμος να βγει έξω, τι φωνές, τι χαρές! Πανηγύρι είχαμε! Μετά από χρόνια όμως, πήρε κάποιος αυτοκίνητο να έρθει στο χωριό. Ήταν κάποιος που ζούσε στην Αθήνα και έτσι ήρθε με το αμάξι του και μετά ξεκίνησαν κι άλλοι να παίρνουν».

Μεγάλη διευκόλυνση για σας ήταν ο δρόμος και, φυσικά, η συγκοινωνία. Τα χωριά που ήταν πιο πάνω πότε άνοιξαν το δρόμο;

«Άργησαν περισσότερο. Σε μας τότε είχε ξεκινήσει δυο φορές την ημέρα δρομολόγιο. Τώρα έχουμε μόνο δυο φορές την εβδομάδα, Δευτέρα και Παρασκευή. Τότε λοιπόν που δεν είχαν τ' άλλα χωριά δρόμο, κατέβαιναν ως εδώ με τα πόδια, από την Κλεπά, Αράχοβα κ.λπ. και έμεναν οι άνθρωποι στο σπίτι μας, όταν έφθαναν αργά το βράδυ, για να προλαβαίνουν το πρωί το “καρναβάλι”, που πέρναγε από 'δώ. Μέχρι και δεκατέσσερα άτομα έχει τύχει να φιλοξενήσουμε. Τους βάζαμε να κοιμηθούν στρωματσάδα στο πάτωμα. Τι να κάναμε;

» Αυτό που θέλαμε πολύ όλοι μας στο χωριό, όχι μόνο εγώ, ήταν να έρθει και σε μας το ρεύμα. Με πολλά χρόνια καθυστέρηση, καταφέραμε να έρθει το ρεύμα το 1977. Ήταν πολύ ωραία. Μέχρι τότε είχαμε τις λάμπες πετρελαίου για να μας φωτίζουν, τα καντηλέρια, όπως τα λέγαμε. Για το μαγαζί είχαμε κρεμασμένα δυο μεγάλα πολύφωτα, με πολλές λάμπες γύρω-γύρω, για να μπορεί να φωτίζει αρκετά για τον κόσμο. Πήραμε μετά και τηλεόραση...»

«Εγώ είχα βαρεθεί τη ζωή μου», προσθέτει η κ. Ευθυμία, «που έπρεπε κάθε μέρα να πλένω τα καντηλέρια, γιατί μαύριζαν από την καπνιά. Ένα σωρό λάμπες, άλλες στο μαγαζί, άλλες στο σπίτι. Μόλις ήρθε το ρεύμα, τους έδωσα μια και τις πέταξα όλες. Ήταν παραμονή της Αγίας Παρασκευής όταν ήρθε. Όλες οι δουλειές του σπιτιού γίνονταν ευκολότερα, το μαγείρεμα, το πλύσιμο των ρούχων, το σιδέρωμα, που σιδερώναμε με τα κάρβουνα... Πολύ χαρήκαμε όλοι, μεγάλο πανηγύρι κάναμε. Όπως και με τον “καρνάβαλο”, έτσι και με το ρεύμα».

Παλαιογιάννη – Μπένου Σοφία

(Τη συνέντευξη πήρε
ο Γιάννης Χαλάτσας
στις 9/1/2009)

«Γεννήθηκα το 1929 στη Ναύπακτο. Ήμουν το τέταρτο από τα πέντε παιδιά του εμπόρου Χρήστου Παλαιογιάννη και της Ελένης Κολοκύθα.

Πήγα στο 2ο Δημοτικό Σχολείο που τότε στεγαζόταν σ' ένα κτίριο ανατολικά της βρύσης, στην Ψανή. Είχα δασκάλους την Φωτεινή Μακρή και τον Φίλιππο Φράγκο. Από το Γυμνάσιο θυμάμαι κάποιους θαυμάσιους καθηγητές, όπως τον Γεώργιο Νασιόπουλο, τον Σταμάτη Κουτούση, τον Γεώργιο Σταυρόπουλο και άλλους».

Με τι ασχοληθήκατε, μετά την αποφοίτησή σας από το Γυμνάσιο;

«Ο πατέρας μου είχε μάντρα οικοδομικών υλικών, εκεί που είναι η μικρή πλατεία πάνω από την πλαζ, από το 1920. Μεταπολεμικά, πουλούσε και βενζίνη. Με το εμπόριο αυτό λοιπόν ασχολήθηκαν τα μεγαλύτερα αδέρφια μου και εγώ. Θυμάμαι φέρναμε τα ευρωπαϊκά κεραμίδια από το εργοστάσιο του Δουλαβέρη από τον Πειραιά και τα εγχώρια κεραμίδια και τούβλα τα φέρναμε με καϊκι από την Ζάκυνθο. Ασβέστη βγάζαμε στα δύο ασβεστοκάμινια του πατέρα μου, στην περιοχή του Αγίου Γεωργίου. Τα υγρά καύσιμα έρχονταν σε μεγάλα βαρέλια σιδερένια και εμείς τα μεταγίζαμε σε μικρά δοχεία (τενεκέδες) προς πώληση. Για την μεταφορά των οικοδομικών υλικών μέχρι τον πόλεμο του 1940 είχαμε τέσσερα κάρα. Δύο κάρα ήταν με μακριά “σχάρα” και δύο κασονάτα για τη μεταφορά ασβέστη και άμμου. Τα δούλευαν κατά καιρούς οι καροτσέρηδες Γιάννης Αδαμόπουλος, Μήτσος Χριστοδούλου, Ζάχος Χριστάκης, Μήλιος και άλλοι».

Θυμάστε κάποια πράγματα από την παιδική σας ηλικία την προπολεμική περίοδο;

«Θυμάμαι προπολεμικά, κοριτσάκι τότε οκτώ έως δέκα χρονών, που τα καλοκαίρια παραθερίζαμε στην Άνω Μαμουλάδα. Πολλές οικογένειες Ναυπακτιών παραθέριζαν το καλοκαίρι στο χωριό αυτό. Μεταξύ των άλλων θυμάμαι τον στρατηγό Νίκο Σουμπασάκο με την ανιψιά του Μαργαρίτα, τον παπα – Χαράλαμπο Λελούδα με τη γυναίκα του και τις τρεις κόρες του, το δάσκαλο Μήτσο Λελούδα και τη γυναίκα του Μάχη, τον Γιώργο Δράκο, τον Σπύρο Μέμο με τη γυναίκα του Ελένη, το Νίκο Πατσαντζόπουλο και τη γυναίκα του Χαρίκλεια, τον Τάκη Κούμπιο και τον Τάκη Πάνου.

Ο Γ. Νόβας στο Πουρί Άνω Μαμουλάδας.

» Η οικογένειά μου ανέβαινε για παραθέριση τα καλοκαίρια στη Μαμουλάδα από το 1937 έως το 1939, ενώ το 1940, θυμάμαι, πήγαμε στην Αγία Κυριακή. Μετά, ήρθε ο πόλεμος και άλλαξαν οι συνθήκες. Στη Μαμουλάδα μέναμε στο σπίτι των Κοκκαλαίων και του Βενιζέλου Χαρακίδα. Θυμάμαι, όταν με κυνήγαγε η μάνα μου για να πιω ένα κουτάλι της σούπας γεμάτο μπουρουνέλαιο, για να αποφύγω την άσχημη γεύση του, κρυβόμουνα στη βελέντζα της βάβας Κοκκαλίνας ή στην τεράστια κορομπλιά που υπήρχε στην αυλή, και η Ρήνα, μία από τις οκτώ θυγατέρες της, αναλάμβανε να με ξετρυπώσει και να με παραδώσει στη μάνα μου. Θυμάμαι επίσης το “μούργο”, ένα μεγάλο μαύρο σκυλί των Κοκκαλαίων, που ήταν ο καλύτερός μου φίλος και μοιραζόμουνα μαζί του το ψωμοτύρι μου.

» Αξέχαστες μοῦχουν μείνει μερικές από τις εργασίες των κτηνοτροφικών και γεωργικών εκείνων οικογενειών, όπως το κτύπημα του γάλατος, για να βγει το βούτυρο, το πήξιμο της γιαούρτης στην τσανάκα, το ζύμωμα του μπουλουγουριού, το τρίψιμο στον αρέλεγο του τρα-

χανά καθώς και το ύφασμα στον αργαλειό. Το ωραιότερο όλων ήταν το ξεμπούλτισμα του καλαμποκιού στ' αλώνι. Όλες οι οικογένειες το μήνα Αύγουστο, με την πανσέληνο, μαζευόμαστε στ' αλώνια, ο καθένας με τα στρωσίδια του και την ετοιμασία του, κρέατα, πίτες, τυριά, ξινόγαλα, μυζήθρες, ψωμί καλαμποκίσιο και αρωματισμένο ντόπιο κρασί. Τρώγαμε και ξεμπουλτίζαμε τραγουδώντας ωραία δημοτικά τραγούδια. Το τραγούδι που άρεσε πολύ στον πατέρα μου ήταν: "Ένας αετός καθότανε στον ήλιο και liaζότανε". Οι κουμπάροι μας, οι Κοκκαλαίοι και οι Χαρακιδαίοι, τραγούδαγαν το τραγούδι:

“Μαρία με τα κίτρινα,
ποιον αγαπάς καλύτερα,
τον άντρα σου ή το γείτονα;
Τ' ανδρός μ' του βράζω τραχανά,
του φίλου μου τυρί και αυγά.”

» Θυμάμαι ότι τα απογεύματα μαζευόμαστε όλα τα παιδιά και πηγαίναμε περίπατο στην κρυόβρυση “Μηλιούλι” και τρώγαμε λουκούμι και ζυμωτό ψωμί και τυρί. Θυμάμαι τους αεικίνητους Τάκη Κούμπιο και Τάκη Πάνου, που το ατέλειωτο λεπτό τους χιούμορ μας έκανε να διασκεδάσουμε.

» Πολλές φορές λαχταρώ νάμουν ένα πουλάκι και να πετούσα άλλη μια φορά εκεί που μόνο ευτυχία υπήρχε και χώραγε στην καρδιά, και να ξανακούσω τα τραγούδια και τις φωνές στ' αλώνι. Θεέ μου, αναλογίζομαι πολλές φορές, πόσες χαρές και ομορφιές στερούνται τα παιδιά μας με τον σύγχρονο τρόπο ζωής, που ζουν χωρίς αγάπη, χωρίς αδελφοσύνη, χωρίς επικοινωνία, χωρίς φιλία, χωρίς παιχνίδια και σκανταλιές».

Μπορείτε να μας μεταφέρετε μια εικόνα από την παλιά Ναύπακτο;

«Θυμάμαι την είσοδο στην πόλη από τα δυτικά, πριν τη διάνοιξη της αμαξιτής οδού. Έκλεινε με μία μεγάλη σιδερένια δίφυλλη πόρτα, επενδυμένη με ξύλο το οποίο συγκρατούσαν με μεγάλα σιδερένια καρφιά. Εκεί υπήρχε ένα μικρό φυλάκιο, δύο επί δύο, όπου ο “φορατζής” εισέπραττε από κάθε αγρότη που έμπαινε μέσα στην πόλη με το γαϊδουράκι φορτωμένο με προϊόντα προς πώληση από μία δραχμή για φόρο. Στην πραγματικότητα, το ποσό αυτό ήταν φόρος καθαριότητας για τα ...όσα άφηνε το ζώο στους δρόμους του Επάχτου. Στην πύλη αυτή κατέφθαναν οι χωρικοί από την Μαμουλάδα, την Αφροξυλιά, το Γκινά-

νι, τα Παραλικαίικα, τα Πιτσιναίικα, το Ριγάνι, το Χάνι Μπανιά, τη Δερβέκιστα, αλλά και από το Αντίρριο με κάρα. Περνούσαν οι Μιχαίοι, ο μπαρμπα - Βαγγέλης Μίκος, ο Παπής, ο Βέργος με τα φασολάκια, οι Σατλαναίοι, οι Συνανίδηδες, για να αναφέρω μερικά πρόσωπα που ενθουμούμαι αυτήν την στιγμή. Άφηναν τα υποζύγιά τους στο πολυσύχναστο χάνι της Βασίλεινας Πατούχα, όπου παρέμεναν και αυτοί, για να ξαποστάσουν για λίγο. Όλοι αυτοί οι βιοπαλαιστές πουλούσαν στην πόλη τα προϊόντα τους και αγόραζαν το αλάτι, το λάδι, τα μακαρόνια, το ρύζι τους και άλλα είδη διατροφής, ένδυσης, εργαλεία κ.λπ.».

Συνεχίσατε να ασχολείστε με το εμπόριο;

«Μετά το γάμο μου, το 1951, έζησα στην Πάτρα για δέκα χρόνια. Εκεί δραστηριοποιήθηκα στο Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα, που λειτουργούσε υπό την εποπτεία της αιμηνήστου Άννας Ποταμιάνου. Εργάστηκα ως εθελόντρια προσφέροντας βοήθεια, μαζί με άλλες κυρίες, σε άπορες οικογένειες, βοηθώντας αρρώστους να μπουν σε Νοσοκομεία και Σανατόρια, γιατί η πρόσβαση σ' αυτά ήταν δύσκολη την εποχή εκείνη. Επίσης, συγκεντρώναμε ρουχισμό και τρόφιμα για να ανακουφίζουμε συνανθρώπους μας που είχαν πληγεί από φυσικά φαινόμενα, όπως πλημμύρες και σεισμούς.

Επίσκεψη της βασιλικής οικογένειας στη Ναύπακτο.

» Το 1961 εγκαταστάθηκα μόνιμα στην Αθήνα, όπου συνέχισα να προσφέρω τις υπηρεσίες μου στο Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα. Παράλληλα, ασχολήθηκα εθελοντικά με διάφορα ευαγή ιδρύματα, όπως την Εθνική Κοινωνική Εταιρεία και την Φροντίδα Κωφαλάλων Αττικής. Το 1987, μαζί με άλλους Ναυπάκτιους και την συνδρομή της κυρίας Νταρλίν Πεννιά ιδρύσαμε τον “Ελληνοαμερικανικό Σύλλογο τῶν ἐν Ἀθήναις Ναυπακτίων”, στον οποίο διετέλεσα πρόεδρος επί σειρά ετών. Με τον Σύλλογο αυτόν αναπτύξαμε πλούσιες και πολυδιάστατες δραστηριότητες. Οι κυριότερες από αυτές ήταν το ετήσιο αντάμωμα των ξενιτεμένων μεταναστών στις Η.Π.Α., που πραγματοποιούνταν στη Ναύπακτο, και οι επισκέψεις σε προκεχωρημένα φυλάκια του Ελληνικού Στρατού, στα σύνορα της χώρας, όπου προσφέραμε δώρα στους στρατιώτες (βιβλία, T.V.) με την άδεια του Γενικού Επιτελείου Στρατού.

» Επίσης, συγκεντρώναμε και προσφέραμε βιβλία σε κοινοτικές και σχολικές βιβλιοθήκες ακριτικών χωριών, ρουχισμό στους σεισμοπαθείς του Αιγίου και σε άλλους πληγέντες από πλημμύρες, όπως στο χωριό Μύρινα Καρδίτσας, στην καταστροφή από βροχοπλημμύρα το 1995.

» Τέλος, λαμβάναμε μέριμνα για θετική προσφορά από τα μέλη και τους φίλους του Συλλόγου μας με αιμοδοσίες, με βάπτισμα Βορειοηπειρωτών, με προσφορά κοινωνικής εργασίας και με οργάνωση διαλέξεων μορφωτικού περιεχομένου».

Πού βρίσκατε τα έσοδα για τη λειτουργία του Συλλόγου σας;

«Τα έσοδα του Συλλόγου προέρχονταν από προσφορές των μελών μας και από προσφορές των αρωγών μελών και φίλων του Συλλόγου. Συχνά οργάνωνα εκδηλώσεις, όπως απογευματινά τσάγια, αποκριάτικα γλέντια σε κύκλο γνωστών οικογενειών της Αθήνας. Όλοι αυτοί, καθώς και βιοτέχνες, στελέχη επιχειρήσεων, επιφανείς Ναυπάκτιοι εκτιμώντας το έργο του Συλλόγου μας προσέφεραν, ο καθένας με τον τρόπο του, στην συγκέντρωση χρημάτων, βιβλίων, ηλεκτρικού εξοπλισμού, ρουχισμού και άλλου υλικού, το οποίο παραδίδαμε στον προορισμό του.

» Στην προσπάθειά μου αυτή βοηθήθηκα πολύ από τα μέλη του εκάστοτε Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου. Για τις δραστηριότητες αυτές ο Σύλλογός μας έχει τιμηθεί από κρατικούς και στρατιωτικούς φορείς δεκάδες φορές. Στα γραφεία του Συλλόγου υπάρχουν πολλοί φά-

κελοι αλληλογραφίας που αποδεικνύουν αυτά που σας μεταφέρω τώρα. Είναι πάρα πολλές οι δραστηριότητες που δε θυμάμαι να σας αναφέρω, γιατί έχουν περάσει και αρκετά χρόνια.

» Τα τελευταία πέντε χρόνια για λόγους υγείας έχω αποσυρθεί από τις δραστηριότητες αυτές και ο Σύλλογος βρίσκεται σε αδράνεια».

Θέλετε να προσθέσετε κάτι άλλο, κ. Σοφία;

«Σήμερα θυμάμαι όλες αυτές τις δραστηριότητες και αναρωτιέμαι πού εύρισκα τη δύναμη και το χρόνο να κάνω τόσα πράγματα. Είμαι πολύ ευχαριστημένη από τη ζωή μου και ευχαριστώ το Θεό που με αξίωσε να έχω μια θαυμάσια οικογένεια από τον μονάκριβο γιο μου, την νύφη μου και τα δύο εγγόνια, και παράλληλα μού έδωσε τη δύναμη να προσφέρω, όσο μπορούσα, στους συνανθρώπους μου.

» Τέλος, θέλω να τονίσω ότι θα έκανα πολύ λιγότερα πράγματα, αν δεν είχα δίπλα μου τον εξαίρετο σύζυγό μου Ανδρέα Μπένο».

Νίκος Δαβανέλλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 22/6/2007)

«Όπως όλες οι γυναίκες τότε, έτσι και η μητέρα μου, με γέννησε στο σπίτι μας, στο χωριό, το 1930. Ανάθεμα κι αν πήγαιναν ποτέ σε γιατρό τότε οι γυναίκες! Ούτε για μια απλή εξέταση. Υπήρχαν πολλές πρακτικές σε όλα τα χωριά που ξεγένναγαν. Μέχρι και το 1965 υπήρχε στο χωριό μου η μαμή, η Βασιλική Θεοφάνη, μια πολύ δυναμική γυναίκα».

Πώς ήταν το χωριό σας εκείνη την εποχή;

«Η Κλεπά ήταν το μεγαλύτερο χωριό της Ναυπακτίας. Είχε δύο Δημοτικά σχολεία, δύο ενορίες, ταχυδρομικό γραφείο, αστυνομικό σταθμό, μπακάλικά, ψπισταριές, μονοπώλιο άλατος, πολλά χωράφια και πολλές πηγές με νερά. Είχαμε δύο συνοικίες, γιατί στη μέση του χωριού περνούσε το Μέγα Ρέμα. Ακόμα βέβαια υπάρχει πολύ νερό, κόσμος για να δουλέψει τα χωράφια δεν υπάρχει. Θυμάμαι τότε ότι ήταν πάνω από 2.000 στρέμματα ποτιστικά, με παραγωγή φασόλια, καλαμπόκι, τριφύλλι κ.λπ. Παρόλ' αυτά δεν επαρκούσαν τα προϊόντα για τους κατοίκους. Τόσο πολύ πληθυσμό είχαμε. Ήταν κάπου δεκαπέντε νοικοκυραίοι αυτοί που είχαν τη μεγαλύτερη παραγωγή, οι άλλοι ξενοδούλευαν για μεροκάματο δεξιά και αριστερά. Μέχρι το Αίγιο, το Αργίνιο και τη Λαμία φθάναμε, για να δουλέψουμε στο θερισμό. Ο πατέρας μου ήταν από τους φτωχότερους του χωριού. Δεν είχαμε πολλά "πράγματα". Μόνο λίγη παραγωγή κρασιού έκανε. Δούλευε σαν τσαγκάρης, όπου τύχαινε και ξενοδούλευε σε πολλές περιοχές. Κάθε φθινόπωρο, τα δύο τρίτα περίπου του χωριού έφευγαν οικογενειακώς εσωτερικοί μετανάστες. Παραχείμαζαν στη Ναύπακτο, στο Αργίνιο, στην Πάτρα κ.λπ. Έπαιρναν τα παιδιά μεταγραφή από το σχολείο στο χωριό, συνέχιζαν π.χ. στο Αργίνιο και τον Απρίλιο, που ξανάρχονταν για δουλειές στο χωριό, ξανά μεταγραφή».

Απ' ό τι καταλαβαίνω, περάσατε δύσκολα παιδικά χρόνια. Τι θυμάστε από το σχολείο, κ. Νίκο;

«Όπως σας είπα, είχαμε δύο σχολεία. Σ' αυτό που πήγαινα εγώ ήμασταν εκατόν είκοσι παιδιά και στο άλλο ήταν κάπου ογδόντα. Υπήρχαν κι άλλα όμως παιδιά, που δεν πήγαιναν σχολείο. Από τη δική μου οικογένεια, παράδειγμα, μόνο εγώ πήγα. Ο μεγαλύτερός μου αδελφός πήγε μόνο μέχρι την Τρίτη Δημοτικού και μετά τον σταμάτησε ο πατέρας μου, για να τον βοηθάει στα χωράφια. Εντωμεταξύ, και οι δύο μου αδελφές μείνανε αγράμματες, παρότι το 1936, με νόμο του Μεταξά που έλεγε ότι ήταν υποχρεωτική η φοίτηση στο Δημοτικό, ο πατέρας μου δεν τις άφησε (sic). Τις ήθελε να κάνουν δουλειές. Να βόσκουν καμιά γίδα, για δουλειές στο σπίτι και τέτοια. Τελειώνοντας το Δημοτικό, το 1940, μας έπιασε η Κατοχή. Άλλες δυσκολίες μας περίμεναν...»

Ποια προβλήματα είχατε να αντιμετωπίσετε τότε;

«Πρώτο μεγάλο πρόβλημα είχαμε το σιτισμό. Βέβαια, δεν είχαμε τόσο πείνα, όσο πείνασαν στα αστικά κέντρα. Στα χωριά πείνασαν μόνο όσοι δεν καλλιεργούσαν, όπως οι δάσκαλοι, οι χωροφύλακες, γενικά οι δημόσιοι υπάλληλοι. Όλοι οι υπόλοιποι την ψευτοβγάλαμε. Θυμάμαι το καλοκαίρι του 1941 πήγαμε και τα τέσσερα αδέρφια με τον πατέρα μας στη Λαμία με τα πόδια, για να δουλέψει εκείνος στο θερισμό και εμείς να μαζεύουμε από κοντά, απ' τα στάχυα που μένανε πίσω ό,τι περίσσευε. Τα στουμπάγαμε μετά και φυλάγαμε το αλεύρι να το πάρμε όλο όσο θα μαζεύαμε στο χωριό. Ο πατέρας μας δούλευε όλη μέρα “ήλιο με ήλιο”, όπως το λέγανε, για να πληρωθεί μια οκά σιτάρι. Αυτή ήταν η ανταμοιβή του. Μ' αυτόν τον τρόπο μαζέψαμε 300 οκάδες σιτάρι όλοι μαζί για όλο το χρόνο. Μετά από 'κεί, πήγαμε και στο Δημοτικό. Το χειμώνα πήγαμε οικογενειακώς στο Αίγιο. Εκεί μείναμε σε μια καλύβα σαν αποθήκη, κοιμόμασταν στρωματσάδα κάτω. Δούλευαν τ' αδέρφια μου σε χωράφια κι εγώ πήγαινα κοντά στον πατέρα μου, που μπάλωνε παπούτσια».

Αντιμετωπίσατε προβλήματα με τους Γερμανούς;

Ο φόβος και ο τρόμος που είχα πάθει εγώ τότε με τους Γερμανούς δεν λέγεται. Ακόμα, μόνο που ακούω για αυτούς, με πιάνει τρεμούλα. Να σας πω μερικά περιστατικά που θυμάμαι. Μια φορά, όταν ήμασταν στο Αίγιο, με έστειλε ο πατέρας μου να πάρω σπάγκο για τα παπούτσια

και πηγαίνοντας προς την πλατεία, κοιτάω ...πέντε κρεμασμένοι! Φαντάσου ένα παιδί έντεκα χρονών να δει τέτοιο θέαμα. Έτσι έκαναν οι Γερμανοί, με το παραμικρό σε καθάριζαν... Παλιοτόμαρα! Αντίθετα, οι Ιταλοί ήταν απίθανοι. Σου μίλαγαν, αν έβλεπαν και κανένα μικρό παιδάκι, του έδιναν και λίγο ψωμί. Μια άλλη φορά, όπως καθόμουν σ' ένα μαγαζί με τον πατέρα μου, φτάνουν κάτι Γερμανοί μ' ένα αυτοκίνητο, κατεβαίνουν, πλησιάζουν έναν που καθόταν δίπλα μας και στα καλά καθούμενα του δίνουν μια στο κεφάλι με τον υποκόπανο που πετάχτηκαν τα αίματα πέρα, και μετά τον πήραν μαζί τους. Εν τω μεταξύ, και τις τρεις χρονιές της Κατοχής, πηγαίναμε για θέρισμα στη Λαμία, όπως σας είπα. Μόλις κοντεύαμε να τελειώσουμε και συγκεντρώνανε οι εργάτες το σιτάρι για το αλώνισμα, ε, τότε έβγαιναν οι Γερμανοί και το καίγανε. Μόλις τους βλέπαμε, τρέχαμε να γλυτώσουμε.»

Για ποιο λόγο το έκαναν αυτό;

«Για να μην δίνουμε στους αντάρτες και τους ενισχύουμε. Μεγάλη ζημιά. Ό,τι προλαβαίναμε παίρναμε κι εμείς και οι κτηματίες.

» Η Κλεπά δεν αντιμετώπισε κάποιο πρόβλημα ούτε με τους Γερμανούς ούτε με τους αντάρτες. Ήταν ένα χωριό δημοκρατικό. Δεν υπήρχαν αυτά που γίνονταν αλλού, ο ένας αδελφός δηλαδή να σκοτώνει τον άλλον. Το μόνο που μας δυσκόλεψε όλους τότε ήταν το 1946, όταν το κράτος μάς έδωσε όλους από τα χωριά μας, για να μην έχουν οι αντάρτες τρόπο να βρίσκουν φαγητό και να μην επιστρατεύουν κόσμο μαζί τους. Αυτό κράτησε τρία χρόνια, ώσπου διαλύθηκε το αντάρτικο. Εμείς τότε κατεβήκαμε στη Ναύπακτο. Άλλοι σκορπίσανε εδώ, άλλοι εκεί. Εμείς μείναμε με ενοίκιο σε μια παράγκα στο Λυγιά. Εγώ, που ήμουν τότε κάπου 17 ετών, άνοιξα στο Κεφαλόβρυσο ένα μαγαζάκι, ένα τσαγκάρικο, αφού είχα μάθει αυτή την τέχνη από τον πατέρα μου. Από μικρά ήμασταν στον αγώνα, στη δουλειά, στην επιβίωση. Δεν γνωρίσαμε παιδικά χρόνια εμείς».

Πόσο καιρό έπρεπε να μείνετε μακριά από την Κλεπά;

«Μετά από τρία χρόνια, έγινε επαναπατρισμός και γύρισαν οι περισσότεροι στο χωριό. Εκεί ανοίξαμε ένα μπακάλικο με κρεοπωλείο μαζί και συνέχισα στον ίδιο χώρο και τσαγκάρης. Οι αδελφές μου παντρεύτηκαν και κράτησα το μαγαζί με τον αδελφό μου, το οποίο έμεινε

ανοιχτό μέχρι και το 1992. Το είχαμε δηλαδή 42 χρόνια. Τελευταία, μέχρι που έκλεισε, το κρατούσε ο αδελφός μου, που είχε παραμείνει στο χωριό».

Με τον αδελφό του Βασίλη στο κατάστημά τους, κυριολεκτικά παντοπωλείο.

Πότε και πώς παντρευτήκατε, κ. Νίκο και πώς εξελίχθηκε η ζωή σας από 'κεί και πέρα;

«Παντρεύτηκα τη γυναίκα μου Βασιλική το 1955. Ήταν και εκείνη από την Κλεπά. Καλή κοπέλα, μοδίστρα. Είχε πάει η αδελφή μου επίσημα στο σπίτι της, να κάνει δήθεν το προξενιό, ενώ εμείς τα είχαμε βρει. Μείναμε στο σπίτι της, που της το έδωσαν για προίκα. Μετά από το γάμο, έφτιαξα και στάβλο με μοσχάρια, για να πουλάω δικό μου κρέας στο μαγαζί. Κι εγώ και η γυναίκα μου δουλέψαμε πάρα πολύ.

» Αυτό που άλλαξε ριζικά το χωριό μας όλο ήταν μια ευκαιρία που μας δόθηκε για καπνοκαλλιέργεια. Το 1963, με την κυβέρνηση του Παπανδρέου και τη συμμετοχή του Νόβα έγινε αυτό, γιατί το χωριό μας ήταν 99% σοσιαλιστικό. Δεξιούς δεν είχαμε καθόλου. Κανένας αστυνομικός μπορεί να ήτανε, αλλά δενμίλαγε καθόλου. Με τα καπνά, είπαμε λοιπόν, ξεκίνησαν από το 1963 μέχρι και το 1990. Εγώ είχα βάλει επτά στρέμματα. Το κλίμα και το χώμα ευνοούσαν την καλλιέργεια αυτή. Γι' αυτό και πήγε πολύ καλά. Όσοι ήταν στην ηλικία των 30 έως

40 έβγαζαν λεφτά και έλεγαν: “Ας αγοράσουμε ένα σπίτι στη Ναύπακτο ή το Αγρίνιο. Θα μεγαλώσουν τα παιδιά, θα πάνε Γυμνάσιο... Ας πάρουμε ένα οικόπεδο ακόμη...” Αυτός ήταν ο λόγος που τελικά έφυγε ο κόσμος από το χωριό. Όσοι κατέβηκαν πέτυχαν όμως. Όλοι έγιναν ή έμποροι ή γραμματιζούμενοι, όπως οι Ζαβερδαίοι, Στάικος, Παπαθανασίου, Τσαρπαλιάς, Θεοφάνης, Παπαχριστόπουλος, Γραβάνης, Χριστόπουλος και άλλοι.

» Άλλες ασχολίες μου ήταν όταν έγινα το 1962 πρόεδρος του Γεωργικού Συνεταιρισμού Κλεπάς. Είχα ασχοληθεί πάρα πολύ. Το κυριότερο που έκανα, έφτιαξα αποθήκη με λιπάσματα, που δεν υπήρχε. Το 1965 βγήκα και πρόεδρος της κοινότητας. Το ‘67 όμως με τη δικτατορία, με έβγαλαν και έβαλαν κάποιον δικό τους. Άλλο συμβάν στη διάρκεια της χούντας δεν συνέβη».

Πώς διασκεδάζατε στο χωριό, κ. Νίκο;

«Διασκεδάσαμε στα σπίτια και στα μαγαζιά, όπως στο δικό μου, στην Κλεπά, που ήταν και ψησταριά. Υπήρχαν έξι τέτοια μαγαζιά. Τα περισσότερα βράδια, χειμώνα – καλοκαίρι είχε κόσμο, ιδιαίτερα τον καιρό που είχε ο κόσμος λεφτά από τα καπνά. Μπορούσαν να ξενυχτήσουν μέχρι το πρωί! Όχι όμως οι γυναίκες. Αυτές παρέμεναν στο σπίτι. Πήγαιναν μόνο στα πανηγύρια για διασκέδαση και σε κανένα γάμο».

Πότε και για ποιο λόγο φέρατε την οικογένειά σας και εγκατασταθήκατε στη Ναύπακτο;

«Με τη γυναίκα μου Βασιλική αποκτήσαμε τρία παιδιά, την Ζωή, τον Θέμη και την Άρτεμη. Τα παιδιά μου μεγάλωσαν στο χωριό, ώσπου η Ζωή έπρεπε να πάει Γυμνάσιο. Τότε ήταν που αποφασίσαμε να κατέβουμε, το 1969. Άνοιξα το μαγαζί που έχουμε ακόμα τώρα, 37 χρόνια, το σουπερμάρκετ δίπλα στου Θεοφάνη το φαρμακείο. Από τότε έχουμε φτιάξει άλλα δύο, ένα στον Πλατανίτη και ένα στο Αντίρριο. Όλα τα παιδιά μου, οι γαμπροί και η νύφη μου, όπως και τα εγγόνια, δούλεψαν σ’ αυτά τα μαγαζιά και πολλοί δουλεύουν ακόμα Έχει γίνει οικογενειακή επιχείρηση. Είμαστε μεγάλη οικογένεια. Τα τρία μου παιδιά, που έχουν παντρευτεί, μου χάρισαν μέχρι τώρα εννέα εγγονάκια και πάω για το δεύτερο δισέγγονο. Αυτό που μας τάραξε πολύ είναι ο χαμός του μικρού μου εγγονού, του Γιαννάκη. Έφυγε πολύ νωρίς».

Υπάρχει κάτι τελευταίο να προσθέσετε;

«Το περπάτημα. Από μικρός όπου πηγαίναμε, όλο με τα πόδια ήμασταν, τι στο Αίγιο, τι Αγρίνιο, τι Λαμία. Από την Κλεπά στη Ναύπακτο έχω έρθει με τα πόδια άπειρες φορές. Πάνω από δέκα ώρες περπάτημα. Ταλαιπωρία μεγάλη! Δρόμος για αυτοκίνητο για την Κλεπά μέσω Καρπεννησιού ανοίχτηκε το 1951 από το στρατό. Μέχρι τη Δομνίστα ερχόταν από το 1930. Από 'κεί μετά πέρασε ο δρόμος και πήγε Αράχοβα, Κλεπά, Περδικόβρυση και Άνω Χώρα, πάλι από το 1951. Στο δρόμο αυτό, που ανοίχτηκε από το στρατό, έπαιρναν και εργάτες με μισθό. Όλοι από το χωριό είχαν πάει. Η επικοινωνία με τη Ναύπακτο μέσω Πλατάνου άργησε πολύ. Για να πεις όμως ότι είχαμε καλό δρόμο, καλά ...αυτό έγινε μετά το 1995, με το έργο του φράγματος. Δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά, έπρεπε να περάσουν μηχανήματα. Το ρεύμα πάλι ήρθε μετά, με τον Παπαδόπουλο, το 1968. Είχε διατάξει τότε μέχρι την τάδε του μηνός να ηλεκτροδοτηθεί και το τελευταίο χωριό. Όταν το είχαμε ακούσει, λέγαμε: “Καλά τώρα, τι λέει αυτός; Πού να φτάσει εδώ ρεύμα;” Κι όμως να έβλεπες τα συνεργεία που δούλευαν μέρα νύχτα, για να μην βγουν εκτεθειμένοι. Το νερό το φέραμε το '63, με πέντε – έξι κοινοτικές βρύσες κατ' αρχήν, και αργότερα στα σπίτια. Ώς τότε, πήγαιναν οι γυναίκες και έφερναν νερό με τις στάμνες από τις πηγές. Πολλή ταλαιπωρία! Υπήρχε ένα ανέκδοτο που έλεγαν τότε: “Αντάμωσαν δυο γνωστοί και χαιρετηθήκανε.

– Τι κάνεις, Γιώργο;

– Καλά.

– Πώς τα βολεύεις; Έχεις κανένα “πράμα” για τις δουλειές σου, να κουβαλάς κάνα καλαμπόκι;

– Ναι, έχω ένα γαϊδουράκι, αλλά τώρα παντρεύτηκε και ο γιος μου...”

Αυτή ήταν η κατάντια της γυναίκας τότε, παλιά, γι' αυτό βγαίνουν τα απωθημένα τους τώρα...»

Στάθης Βλαχόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 16/12/2016)

«Θα ήθελα, ξεκινώντας, να πω για τους γονείς μου. Ο πατέρας μου Γιάννης γεννήθηκε στη Ναύπακτο το 1888, αλλά καταγόταν από την Αναβρυτή Ναυπακτίας. Η μητέρα μου ήταν το γένος Κωλέττη, από το Συρράκο της Ηπείρου, αλλά από τη γιαγιά της την άλλη είχε καταγωγή από το Σούλι και είχαν έρθει στη Ναύπακτο το 1812. Ο προπάππος μου, ο Νίκος Κωλέττης, ήταν ταγματάρχης και με τον αδελφό του Καποδίστρια, τον Αυγουστίνο, έκαναν τα εγκαίνια του Αγίου Δημητρίου το 1826*.

Γιαγιά μου ήταν η Δέσπω Κωλέττη και μάνα μου η Πολυξένη. Η μητέρα μου με την οικογένειά της ζούσαν στο Τζαμί και ο πατέρας μου στο Στενοπάζαρο, στο ίδιο σπίτι που ζω ακόμα εγώ. Είχε μαγαζί, παντοπωλείο, αλλά κι άλλο ένα δίπλα με υφάσματα, όπου έρχονταν η μάνα μου και ψώνιζε κι έτσι γνωριστήκανε.

» Δυστυχώς, η μάνα μου έφυγε πολύ νέα. Ήταν έγκυος επτά μηνών στον τέταρτο παιδί της, όταν βοήθησε τον πατέρα μου να σηκώσει ένα τσουβάλι στο μαγαζί, να το ζυγίσει. Εκεί κάτι έπαθε, άρχισε να αιμορραγεί. Τρέξαν να την περάσουν με το καϊκι από το λιμάνι στην Πάτρα. Δεν πρόλαβε να φτάσει απέναντι. Ξεμάτωσε και πέθανε η μανούλα μου.

» Ο πατέρας μου δεν ξαναπαντρεύτηκε. Μας μεγάλωσε η γιαγιά μου η Κωλέτταινα, αλλά και η αδελφή μου η Λαμπρινή δεν συνέχισε το Γυμνάσιο, για να βοηθήσει εμάς.

» Πήγα σχολείο στο Α΄ Δημοτικό. Θυμάμαι τη δασκάλα μου τη Νίτσα Παπανικολάου, που από μικρή ήταν φίλη με τη μητέρα μου. Ήταν πολύ αυστηρή αλλά δίκαια. Είχε πολλά παιδιά, δεν γινόταν αλλιώς. Ο

* Σ.τ.Ε. Η χρονολογία είναι ανακριβής. Η Ναύπακτος απελευθερώθηκε το 1829.

“κακός” ο μαθητής ήταν υποχρεωμένος να φέρει την επόμενη μέρα και μία βέργα. Χτύπαγε η Νίτσα τότε πρώτα αυτόν που έφερνε τη βέργα και μετά τους άλλους. Δάσκαλο είχα επίσης τον Τουρμούση, την Αγριαντώνη και έναν Χαλμούκη. Σχολείο πηγαίναμε από το πρωί ως το απόγευμα, με ένα δώρο διάλειμμα το μεσημέρι και, αν δεν κάνω λάθος, το Α΄ Δημοτικό πρέπει να έγινε το 1904».

Πώς περάσατε τα χρόνια της Κατοχής;

«Η αλήθεια είναι ότι δεν πεινάσαμε πολύ, γιατί είχε το μαγαζί ο πατέρας μου, αλλά κι αυτός πέθανε το 1944. Από τη στεναχώρια του φαντάζομαι. Και λόγω της μάνας μου αλλά και γιατί, ενώ είχε ένα μπαούλο λεφτά, έχασαν την αξία τους. Προπολεμικά, πήγαινε στην Πάτρα κάθε εβδομάδα με 80.000 δραχμές για να ψωνίσει για τα δυο μαγαζιά. Με τόσα λεφτά αγόραζε το μισό Μόρνο. Επειδή λοιπόν στην Κατοχή δεν μπορούσε να μας θρέψει όπως ήθελε, έσκασε.

» Όσοι είχαν τότε χρήματα είτε στην τράπεζα είτε στο σπίτι τα χάσανε. Ο πατέρας δούλευε πάρα πολύ. Είχε πελάτες από τη Μαμουλάδα, από την Αφροξυλιά, τη Βλαχομάνδρα. Αυτές τις περιοχές τις όριζε ο Δήμος για το κάθε μαγαζί, για να έχουν όλοι δουλειά. Φυσικά, ο καθένας μπορούσε να πάει να ψωνίσει κι αλλού. Αλλά στον πατέρα μου έρχονταν οι περισσότεροι, γιατί ήταν καλός άνθρωπος. Μάλιστα πολλοί του είχαν ζητήσει να τους βαφτίσει το παιδί τους. Έτσι κι εκείνος είχε βαφτιστήρια σε όλα τα χωριά. Το ένα παιδάκι από την Αφροξυλιά, τον Χρήστο Λόη, τον είχε φέρει εδώ και τον μεγάλωσε στο σπίτι. Τον έστειλε σχολείο ο πατέρας μου, σπούδασε το παιδί κι έγινε ανώτερος δικαστικός υπάλληλος».

Βερεσέ έδινε ο πατέρας σας;

«Βερεσέ; Όταν πέθανε, άφησε ένα βιβλίο μεγάλο βερεσέδια. Το πήρε ο αδελφός μου ο μεγάλος, ο Θανάσης, που θάταν δεκαέξι χρονών τότε και πήγε σε έναν να ζητήσει αυτά που όφειλε. Του είπε: “Να μας δώσεις, μπάρμπα, τα χρήματα που χρωστάς, γιατί είμαστε ορφανά τώρα”. Του απαντά εκείνος: “Τι λες, παιδάκι μου; Να πας στον Άγιο Στέφανο να τα ζητήσεις από τον πατέρα σου. Εγώ τα πλήρωσα, ο πατέρας σου δεν με έσβησε”. Και του έδωσε τότε μια κλοτσιά στον πισινό. Ήρθε το παιδί εδώ, τα είπε όλα στη γιαγιά μας κι εκείνη του απάντησε: “Έλα εδώ,

παιδάκι μου, από εδώ και πέρα δεν θα σε ξανατυπήσει κανένας”. Τι έκανε τότε; Το έσκισε!»

Μετά το σχολείο, με τι ασχοληθήκατε, κ. Στάθη;

«Αφού έβγαλα το Εξατάξιο τότε Γυμνάσιο στη Ναύπακτο, μπήκα στον ΟΤΕ. Εξετάσεις έδωσα στην Πάτρα και αφού πέρασα, προσλήφθηκα στο τμήμα της Ναυπάκτου. Δούλεψα 32 χρόνια. Όλα αυτά τα χρόνια αλλάξαμε τρία κτίρια. Το πρώτο κτίριο ήταν του Παπακωνσταντίνου του

γιατρού, κοντά στο ΚΤΕΛ, στην Αγία Παρασκευή. Μετά, πήγαμε στο κτίριο του Καρκαντζού, εκεί που είναι τώρα το αρτοποιείο του Αναγνωστόπουλου μαζί με τ' άλλα δύο μαγαζιά πίσω του, το καθαριστήριο και τα κοτόπουλα. Τέλος, πήγαμε στο σημείο που είναι τώρα το κλειστό κτίριο του ΟΤΕ. Αυτό ήταν ένα οικόπεδο 840 τ.μ. ενός Αναστασόπουλου και το έφτιαξε ο ΟΤΕ».

Πώς ήταν η τηλεφωνία, όταν ξεκινήσατε να δουλεύετε;

«Την εποχή που πήγα εγώ, το 1955, είχε τα βύσματα. Κάπου δεκαέξι τηλεφωνα υπήρχαν σε όλη την περιοχή. Το κάθε βύσμα έγραφε, π.χ., Αμαρυλλίδα. Έβαζες ένα βύσμα στην Αμαρυλλίδα, ένα από κάτω και γύρναγες τη μανιβέλα για να μιλήσουν και ακούγαμε τι λέγανε. Δεν υπήρχαν μυστικά τότε. Εμείς τα ξέραμε όλα! Θυμάμαι, τηλεφωνα επίσης είχαν η Αστυνομία, το Γυμνάσιο, το Δημοτικό, το ΚΤΕΛ, ο Ασπμακόπουλος ο δερματέμπορος και άλλοι. Τηλεφωνεία είχαν και όλα τα χωριά, για οποιαδήποτε επικοινωνία. Όταν θέλανε κάτι, εμείς τους εξυπηρετούσαμε, όπως π.χ. πόσο κοστίζει η λέξη για ένα τηλεγράφημα κ.λπ. Τότε, ο υπάλληλος του Τηλεγραφείου έδινε και εντολή στους τεχνικούς και πήγαιναν να διορθώσουν τις βλάβες. Με ένα μηχανάκι πηγαίναν στα χωριά. Μια φορά, ο κακομοίρης ο Πάνος Κατσώνης μας είπε: “Τα πόδια μου είναι μέσα στο χιόνι, δεν μπορώ να προχωρήσω”. “Να προχωρήσεις”, του λέγανε απ’ εδώ.

» Μετά τα χειροκίνητα τηλεφωνα με δύο ψηφία, έγιναν εκείνα με τα τρία ψηφία, μετά, τα πενταψήφια. Μέχρι το 2001, ο ΟΤΕ ήταν ανοικτός όλο το εικοσιτετράωρο. Δεν έκλεινε καθόλου».

Θα μας πείτε λίγα λόγια για την παλιά εμπορική Ναύπακτο;

«Η ζωή του Επάχτου ήταν απ’ το φαρμακείο του Κοζώνη, μέχρι του Παλαιογιάννη, το άγαλμα του Μπότσαρη. Μιλάω για μέχρι το 1946, για όσο υπήρχε η κίνηση με τα καράβια στο λιμάνι. Όταν νέκρωσε το λιμάνι, άρχισε να μειώνεται και η κίνηση στο Στενοπάζαρο. Μέχρι το ’48, υπήρχαν 25 καϊκια, 15 έως 20 μέτρα. Μετά, τα πουλήσαν όλα. Τι νάκαναν; Ποιος θα πήγαινε στην Πάτρα με το καϊκι, να κάνει δυόμισι ώρες; Πήγαινε με το φεριμπότ. Έτσι τα παλιά μαγαζιά άρχισαν να χάνουν, γιατί δεν ήξεραν έπειτα και πώς να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες του κόσμου για πιο μοντέρνα πράγματα. Τότε αναπτύχθηκε ο Παϊ-

σίου στο κέντρο, ο Τσαρπαλιάς κ.λπ.».

Πώς διασκεδάζατε την εποχή που ήσασταν νέος;

«Να σας πω. Όταν πρωτοπήγα στο Γυμνάσιο, έφαγα τρεις μέρες αποβολή. Και αυτό, γιατί κάναμε καντάδα σε μια όμορφη και νέα καθηγήτρια, την Αμαλίτσα. Ήμασταν καμιά δεκαριά, εγώ, ο Χρ. Γρηγορίου, ο Χρήστος και Μπάκης Οικονόμου, ο Λάκης Μακρής, ο Β. Βήπτας και άλλοι. Έτσι διασκεδάζαμε κυρίως τότε, με καντάδες. Λέγαμε:

*Καληνύχτα, λοιπόν, σου αφήνω,
εις την κλίνη που μένεις, θεά,
μία χάρη μόνο σου ζητάω,
να με θυμάσαι κι εμέ καμιά φορά.*

Λέγαμε κι ένα άλλο:

*Ήρθα απόψε να σου πω τον έρωτά μου,
στο παραθύρι σου, γλυκιά μου καστανή,
μα εσύ σκληρή όσα κι αν σου τραγουδάω,
δεν αποκρίνεσαι ούτε και μιλείς.
Το βλέπω σε όλο σου*, το βλέπω σαν περνάω,
μα με θυμό το παραθύρι σου μου κλείς.*

» Τότε, για τους μεγάλους υπήρχαν οι εξής διασκεδάσεις: Η Ναύπακτος είχε δύο μεγάλα κέντρα, το “καφέ Αμάν” και το “καφέ Σαντάν”. Το “Αμάν” ήταν στο κτίριο “Ναυπακτία” και το “Σαντάν” στο σημερινό “Αρωμα”. Το “Σαντάν” ήταν πιο αριστοκρατικό, για τους πιο λεφτάδες και το άλλο για τον απλό λαό. Αν μπειτε στο “Αρωμα”, θα δείτε ακόμα και σήμερα ότι υπάρχει μία σκηνή. Εκεί βάζανε κουρτίνες μπροστά, έρχονταν χορεύτριες από την Πάτρα και χόρευαν “καν-καν”.

» Όσο για μετά, για διασκέδαση υπήρχαν τα κλαρίνα στου Σατλάνη, στου Αυλωνίτη, στου Καρακώστα. Ήταν και του Κοργιαλά το μαγαζί στην Ψανή, το “Κοράλι”, όπου χορεύαμε ευρωπαϊκούς χορούς. Συνήθως όμως εγώ με την παρέα μου πηγαίναμε στην Πάτρα. Αλλά και στα σπίτια γίνονταν χαμός με τα πάρτι. Παρέες – παρέες μαζεύονταν στα σπίτια και χόρευαν. Επίσης, έκανα πολύ μπάνιο στη θάλασσα και τρία – τέσσερα χρόνια έπαιξα και στην ποδοσφαιρική ομάδα του Αστέρα, το 1945 ή 1946. Πρόεδρος ήταν ο Νίκος Ταρκαζίκης. Ωραία εκείνα τα χρόνια!»

* Σ.τ.Ε. Ο στίχος πρέπει να είναι ελλιπής.

Πώς βλέπετε την οικονομική κατάσταση σήμερα;

«Τα λεφτά που παίρνω τώρα είναι το ένα τρίτο από αυτά που έπαιρνα πριν από επτά χρόνια. Η κατάσταση ξεκίνησε να γίνεται όπως ήταν το 1946. Και ο μεγαλύτερος φταίχτης είναι οι τράπεζες. Μετά, είναι οι ανάξιοι υπουργοί Εξωτερικών, Οικονομικών κ.λπ. Νομίζετε ότι θα πάει η χώρα καλύτερα; Λάθος! Χειρότερα θα πάει! Τί; Θα βγει άλλος πρωθυπουργός και θα τα φτιάξει; Πού να τα βρει τα λεφτά; Εγώ ξέρετε τι θέλω; Να ενωθούν όλοι αυτοί, να δημιουργηθεί Οικουμενική Κυβέρνηση, όλοι μαζί μονιασμένοι σαν μια γροθιά. Μόνο έτσι θα σωθούμε. Μπορούν όμως να το δεχτούν;»

Δημήτρης Χοχτούλας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 7/11/2008)

«Γεννήθηκα στις 12 Οκτωβρίου 1931 στη Ναύπακτο, στην περιοχή Ελαιοστάσιο, όπως λέγεται τώρα. Τότε η περιοχή αυτή ανήκε στη Μαμουλάδα και ήμασταν γραμμένοι στα εκεί μπτρώα. Οι γονείς μου αγρότες. Τον πατέρα μου τον έλεγαν Κώστα και τη μητέρα μου Αργυρούλα. Αδέρφια έχω την Δέσπω, τον Μάρκο, την Φωτεινή και την Ρήνα. Εγώ είμαι ο πρώτος στη σειρά. Μεγαλώσαμε όλοι στο μικρό πατρικό μας σπίτι. Από σχολείο... τι να πω; Εμείς τότε δεν είχαμε σχολικό οίκημα και τρέχαμε απ' εδώ κι από 'κεί, ενώ τώρα που έχει η Μαμουλάδα σχολείο, δεν έχει παιδιά».

Πού ακριβώς δηλαδή κάνατε τότε μαθήματα;

«Πηγαίναμε σ' ένα σπίτι του Αγριαντώνη, στην αρχή, και μετά, πηγαίναμε στην Αφροξυλιά. Πήγαμε και στην Παλαιοπαναγιά, πήγαμε κι ένα φεγγάρι στην Άνω Μαμουλάδα, τρεισήμισι έως τέσσερις ώρες δρόμο με τα πόδια, φορώντας παπούτσια λαστιχένια φτιαγμένα από ρόδες, που μας τα έραβε ένας υποδηματοποιός, ο Γιώργος Ράικος. Ταλαιπωρία μεγάλη! Να κατεβάζει το χειμώνα το ποτάμι κάτω, να μην μπορώ να φθάσω στο σπίτι και γύριζα πίσω σε μια θεία που είχα στην Παλαιοπαναγιά και κοιμόμουν εκεί... Μην ρωτάτε τι ταλαιπωρία είχα! Ευτυχώς, τουλάχιστον είχα μια πολύ καλή δασκάλα, την Γεωργία Μοντάλδου, η οποία ζει ακόμα και σήμερα. Τη σέβομαι πολύ και την ευγνωμονώ. Ήταν κυρία, Άνθρωπος και Δασκάλα. Τι να πω! Την είχα δασκάλα από τη Δευτέρα Δημοτικού μέχρι και την Έκτη».

Αργότερα, στο Γυμνάσιο ήταν καλύτερες οι συνθήκες;

«Τίποτα δεν ήταν καλύτερο. Ο δρόμος από το σπίτι μου μέχρι το Γυμνάσιο ήταν χωματόδρομος και δεν υπήρχε συγκοινωνία. Να, έδεναν

ένα τσουβάλι, το έκανα κατσούλα από μέσα και σκεπαζόμουν. Όταν έβρεχε, γινόταν από το βάρος 5 – 6 οκάδες. Τελείωσα το Γυμνάσιο Ναυπάκτου στην Ψανή, το 1951».

Τι θυμάστε περισσότερο από τα χρόνια αυτά;

«Θυμάμαι που μας είχαν χωρίσει το προαύλιο με μια νοπη γραμμή και μας έλεγαν: “από ’δώ τα κορίτσια, όταν βγαίνουν στο διάλειμμα, και από ’κεί τ’ αγόρια”. Να μιλήσεις τότε; Να πηδήξεις κάγκελα; Δεν υπήρχαν αυτά. Θυμάμαι έναν καθηγητή, τον Νασόπουλο, και τρέμει η ψυχή μου. Φιλολόγος ήταν, άγιος άνθρωπος. Επίσης, θυμάμαι τον καθηγητή Μαθηματικών Γιώργο Σταυρόπουλο. Άριστος! Θυμάμαι τον Θεολόγο και Φιλολόγο τον Παπανικολάου και τον καθηγητή μου τον Αντώνη Βλάχο, (εξαιρετικός!), όπως και τον κ. Αβούρη. Τον καθηγητή αυτόν τον βρήκα κάποτε στην Αθήνα. Είχε γίνει Γενικός Επιθεωρητής στην Αγίου Κωνσταντίνου και όταν πήγα να τον δω, δάκρυσε κι εκείνος κι εγώ. Άλλα χρόνια...»

Όταν αποφοιτήσατε, με τι ασχοληθήκατε, κ. Χοχτούλα;

«Μετά το Γυμνάσιο, πήγα κι έδωσα εξετάσεις για να μπω στον ΟΤΕ, αλλά έμεινα απ’ έξω. Αργότερα πήγαμε 2.100 παιδιά και δώσαμε για το ΙΚΑ, όπου υπήρχαν θέσεις για 1.200 άτομα, οι 12 δε θέσεις ήταν για τη Ναύπακτο. Εκεί με πέρασαν στα γραπτά αλλά μ’ έκοψαν στα προφορικά. Δεν θυμάμαι σε ποια ερώτηση δεν απάντησα σωστά, θυμάμαι όμως μία από τις ερωτήσεις πολύ καλά. Με ρώτησαν: “Γιατί δεν τιμωρείται ο Βασιλέυς;” Απάντησα: “Γιατί το πρόσωπο του βασιλέως είναι ανεύθυνο και απαραβίαστο”. Το θυμάμαι σαν τώρα. Είχα αγοράσει το βιβλίο, την Αγωγή του Πολίτου, και αυτό το είχα μάθει απ’ έξω.

» Αφού λοιπόν μ’ έκοψαν για το ΙΚΑ, πήγα και ρώτησα στο τμήμα της Χωροφυλακής στη Ναύπακτο για το τι θα έπρεπε να κάνω για να καταταγώ. “Δεν παίρνουν, παιδί μου, αποφοίτους”, μου απάντησαν. Μετά, πήγα στην Αστυνομία και μου είπαν ότι θα έπαιρναν 50 άτομα. Κάνω τα χαρτιά μου, τα έστειλα στην Αθήνα και με πήραν. Την ημέρα που με ειδοποίησαν να πάω στην Αστυνομία, φύλαγα μερικά πρόβατα που είχαμε στην τοποθεσία Παλιοστάφιδα. Ήρθε και με ειδοποίησε η μάνα μου λέγοντάς μου: “Ειδοποίησαν, παιδάκι μου, να πας να ντυθείς” κι έκλαιγε λες και θα πήγαινα στην Αμερική. Την ημέρα που πήγα στην Αθήνα

και ντύθηκα ήταν στις 7 Ιουλίου (της Αγίας Κυριακής) το 1953.

Ο πατέρας του αφηγητή με εργατικό προσωπικό.

» Πήγα λοιπόν νέος αστυφύλακας στο ΣΤ΄ Τμήμα Αθηνών, στην πλατεία Κουμουνδούρου. Κοιμόμουν στο τμήμα, γιατί μας απαγορευόταν να έχουμε διαμέρισμα έξω, εκτός αν είχαμε αδελφό ή αδελφή υπό την προστασία μας. Κάτι ακόμα που θυμάμαι έντονα είναι ότι την πρώτη μέρα στη σχολή, μάς έδωσαν και φάγαμε παστίτσιο, κάτι το οποίο δεν είχα ξαναφάει ποτέ. Α, και φρέσκο ψωμί».

Πόσα χρόνια μέινετε σ' αυτό το τμήμα;

«Στο ΣΤ΄ Τμήμα έμεινα τρία χρόνια κι έπειτα μπήκα στη σχολή Αρχιφυλάκων, η οποία κράτησε έξι μήνες. Βγαίνοντας, πήγα στο Κασιπόδι – Άνω Δάφνη, όπου παρέμεινα ένα χρόνο. Μετά, με πήγαν στην Αγορανομία, όπου εκεί ελέγχαμε διάφορα καταστήματα. Εμένα με έστειλαν στην ψαραγορά. Κάθε μέρα η στολή μου μύριζε ψαρίλα. Το καλό είναι ότι είχα χρόνο τα βράδια και διάβαζα Ποινικό κώδικα, Ποινική Δικονομία κ.λπ., για να δώσω στη Σχολή Αξιωματικών. Μπήκα λοιπόν και σ' αυτή τη σχολή, που ήταν τρία χρόνια. Βγήκα το 1962 και ζήτησα να με τοποθετήσουν στο Κολωνάκι. Με έστειλαν στο Γ΄ Αστυνομικό τμήμα».

Γιατί ζητήσατε συγκεκριμένα το Κολωνάκι;

«Επειδή υπήρχε πολλή δουλειά εκεί και μπορούσα να μάθω πολλά πράγματα. Στη βάρδια μας είχαμε 5 – 6 ατυχήματα ή από αυτοκίνητο ή από οικοδομές, ακόμα και αυτοκτονίες. Το 1964, με έκαναν Διοικητή παραρτήματος Ασφαλείας Κολωνακίου. Το πραξικόπημα του 1967 με βρήκε Διοικητή εκεί».

Τι ζήσατε εκείνη την εποχή;

«Το βράδυ εκείνο, χωρίς να ξέρω ακόμα τι συνέβη, με ειδοποίησαν στο σπίτι να πάω γρήγορα στο τμήμα. Περνώντας από το Παναθηναϊκό στάδιο είδα κάποια τανκς απ' έξω και παραξενεύτηκα. Στο τμήμα, μού είπαν ότι πρέπει να εφαρμοστεί το σχέδιο τάδε, ότι ανέλαβε ο στρατός την εξουσία. Άνοιξα τον φάκελο, διάβασα για το “σχέδιο” και κατάλαβα περίπου τι εννοούσαν. Με έστειλαν προσωπικώς και πήγα μ' έναν Υπαρχιφύλακα και μ' έναν Αστυφύλακα να συλλάβουμε τον Ηλία Ηλιού, τον τότε πρόεδρο της ΕΔΑ. Όταν άνοιξε την πόρτα, μάς ρώτησε: “Έγινε;” Φαίνεται ότι κάτι είχε υπόψη του για το πραξικόπημα. Ήταν ευγενέστατος άνθρωπος. Μαζί με όσους άλλους συνέλαβαν άλλοι αστυνομικοί έστειλαν τον Ηλιού στον Ιππόδρομο. Κι όλα αυτά χωρίς κανένα ιδιαίτερο λόγο. Μόνο επειδή τους θεωρούσαν επικίνδυνους, για να μην ανατρέψουν τις νέες εξελίξεις.

» Αυτή η επταετία πέρασε πολύ δύσκολα. Με φασαρίες, αντιδράσεις κ.λπ. Εγώ δεν ήμουν στα γεγονότα αυτά όπου συλλαμβάνανε άτομα, τους χτυπάγανε κ.λπ. Ήμουν σε άλλα καθήκοντα».

Από τα γεγονότα του Πολυτεχνείου τι θυμάστε;

«Εκείνο τον καιρό είχα μετατεθεί και υπηρετούσα στο Αρχηγείο, που βρισκόταν στην πλατεία Λαυρίου. Το Πολυτεχνείο ήταν ακριβώς από πάνω. Δεν είχα καμία σχέση υπηρεσιακά με τα τότε γεγονότα, όμως επειδή δούλευα εκεί κοντά, έβλεπα τι γινότανε. Για πολλές μέρες συγκεντρωνόταν εκεί γύρω πολύς κόσμος και φωνάζαν συνθήματα. Προβληματίζομουν... Ήταν πολύ περίεργο, γιατί έως τότε ήταν πολύ αυστηρά τα πράγματα. Ποιος ξέρει γιατί το επέτρεπαν... Αυτό το πράγμα δεν μπόρεσα ούτε μέχρι σήμερα να το μάθω. Δεν έπρεπε να συμβούν όσα συνέβησαν. Δεν ήμασταν κράτος για επαναστάσεις και τέτοια. Υπήρχαν δικαιολογίες, τάχα μου ότι θα επικρατήσουν οι κομμουνιστές. Εμείς

πάντα Δημοκρατία είχαμε και θα έχουμε. Δεν έπρεπε να συμβούν όλα αυτά».

Στο Αρχηγείο πόσο παραμείνατε;

«Μετά από ενάμιση χρόνο, πήγα στη Διεύθυνση Αστυνομίας Αθηνών ως Υπασπιστής του Διευθυντού Αστυνομίας Αθηνών κ. Παπαγεωργίου. Ως Υπασπιστής παρέμεινα και στους επόμενους Διευθυντές, τον κ. Βέρα, τον κ. Αγγελόπουλο και τον κ. Λεμονή. Μετά, μετατέθηκα στο Α΄ Αστυνομικό τμήμα, στο Σύνταγμα ως διοικητής. Κάθισα επτά χρόνια εκεί. Έπειτα από προαγωγή πήγα ως διευθυντής στο αεροδρόμιο του Ελληνικού, στο παλιό και στο καινούργιο. Έμεινα ένα χρόνο, όπου προήχθην πάλι και πήγα στη Διεύθυνση Αστυνομίας Αθηνών, όπου ο διευθυντής Αστυνομίας Αττικής με κράτησε βοηθό του. Εκεί έμεινα έως ότου αποστρατεύτηκα, το 1985, με το βαθμό του Υποστράτηγου. Έμεινα δυο – τρία χρόνια ακόμα στην Αθήνα και μετά, επέστρεψα εδώ, στη Ναύπακτο. Μένω στην ίδια περιοχή που γεννήθηκα. Έφτιαξα σπίτι σ' ένα από τα σημεία που έκανα χωράφι με τον πατέρα μου, δίπλα από το πατρικό μου σπίτι».

Πείτε μας μερικά πράγματα ακόμα από την παιδική σας ηλικία που σας έχουν μείνει αξέχαστα.

«Θυμάμαι, όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος το 1940, έκανα χωράφι με τον πατέρα μου με δυο άλογα και ακούμε τ' αεροπλάνα, τα στούκας, που βομβαρδίζανε την Πάτρα. Εκείνες τις μέρες έβλεπα πολλούς φαντάρους που πέρναγαν στο δρόμο μπροστά από το σπίτι μας και πήγαιναν με τα πόδια προς την Αλβανία, να πολεμήσουν. Φορτωμένοι, κουρασμένοι... σ' έκοβε η νύλα.

» Υπήρχε πείνα μεγάλη για τους περισσότερους Έλληνες. Η οικογένειά μου δεν δυσκολεύτηκε όμως, γιατί είχαμε σιτάρι και λάδι. Ο κοσμάκης που έτρωγε αλάδιαγο φαγητό πρηζόταν. Χορτόπιτες και πλιγούρι μάς έφτιαχνε η μάνα μου συνέχεια και τρώγαμε. Αλλά και πριν και μετά τον πόλεμο, όταν έφτιαχνε η μάνα μου πίτα, πέφταμε με τα μούτρα και τα πέντε παιδιά, ποιος θα μαζέψει τα τρίμματα, που ήταν τα πιο νόστιμα. Ήταν γνήσιες οι πίτες τότε, με φρέσκο γάλα από κατσίκες ή προβατίνες, τυρί χλωρό και σπιτικό φύλλο, που άνοιγε με τον πλάστη. Τότε τρώγαμε ό,τι καλλιεργούσαμε μόνοι μας. Είχαμε ντομάτες; Τρώγαμε. Εί-

χαμε καρπούζι; Τρώγαμε. Αν δεν καλλιεργούσαμε, δεν τρώγαμε. Νερό πολύ για να ποτίζουμε δεν υπήρχε. Σε κάτι πηγάδια πηγαίναμε και παίρναμε νερό και αυτό είχε και κοψαντέρες μέσα. Το σουρώναμε για να μπορούμε να το πιούμε.

» Θυμάμαι επίσης με αγάπη τον παπα – Χρήστο Καραγιάννη, που ήταν από το Ριγάνι, αλλά λειτουργούσε στον Άγιο Πολύκαρπο Μαμουλάδας. Εκεί ήμουν παπαδάκι κάθε Κυριακή. Στα Θεοφάνεια με έπαιρνε μαζί του και αγιάζαμε τα σπίτια. Μερικοί μάς έδιναν κανένα λουκάνικο. Ο παπάς ήταν περήφανος, δεν ήθελε να παίρνει τίποτα, αλλά όταν επέμεναν πολύ, έπαιρνε κανένα και μούδινε κι εμένα. Όταν τρώγαμε στο σπίτι, κάναμε πάντα το σταυρό μας, ανάβαμε κάθε βράδυ το καντηλάκι, ανάβαμε και το λιβάνι. Άλλα τα ήθη και τα έθιμα τότε. Ο κόσμος ήταν πιο αγνός. Τώρα είναι πονηρός. Τότε όμως υπήρχε πολλή στέρψη. Τώρα τα έχουμε όλα. Θυμάμαι ακόμα ότι τις Κυριακές, τ' απογεύματα, πήγαινα με τους φίλους μου και κάναμε βόλτες στην πόλη. Θυμάμαι στο λιμάνι που φόρτωναν και ξεφόρτωναν τα καϊκάκια τα διάφορα εμπορεύματα. Μέχρι και αυτοκίνητα έχω δει να φορτώνουν».

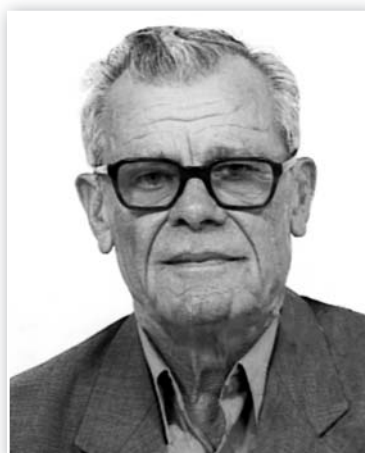
Κλείνοντας, θα ήθελα να μας πείτε δυο λόγια για την οικογένειά σας.

«Το 1962 παντρεύτηκα με την Σταυρούλα Μπεκάκου. Η καταγωγή τής γυναίκας μου είναι από τη Λακωνία, είναι όμως γεννημένη και μεγαλωμένη στην Αθήνα. Αποκτήσαμε δυο γιους, τον Κώστα και τον Θεόδωρο, που μας έχουν χαρίσει πέντε εγγονάκια. Τώρα, ασχολούμαι με τον κήπο μου, με τα λουλούδια και τα λαχανικά μου και πίνω κανένα ουζάκι με τους φίλους μου στο λιμάνι αλλά και στην Ψανή. Η καλύτερη παρέα μου όμως είναι τα εγγόνια μου».

Παναγιώτης Καζανάς του Αθανασίου

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γ. Χαλάτσος στις 28/4/2017)

«Γεννήθηκα στις 13 Μαρτίου το 1932 στον Πλατανίτη. Πατέρας μου ήταν ο Θανάσης Καζανάς από τον συνοικισμό Καζαναίικα Μακρυνείας. Η μάνα μου ήταν από τη Ναύπακτο και λεγόταν Μαγδαληνή Κωνσταντοπούλου. Η καταγωγή της ήταν απ' την Παλούκοβα Ναυπακτίας. Ο πατέρας μου λοιπόν ήρθε απ' τη Μακρυνεία σ'όγαμπρος. Πήρε τη μάνα μου που είχε κτήματα (προίκα) στον Πλατανίτη και μείνανε εδώ. Δούλεψε αγρότης στα κτήματα αυτά. Καλλιεργούσαμε σιτάρι, βρόμη, καλαμπόκι κι αμπέλι. Ελιές τότε δεν υπήρχαν στην περιοχή. Μια ελιά είχε μόνο ο πατέρας μου και μουλγε "φτάνει!"

» Ήμουν μικρός, επτά χρονών, όταν πέθανε από πνευμονία η μάνα μου. Ήμασταν τέσσερα παιδιά, πρώτος εγώ, μετά η Κωνσταντίνα, η Σπυριδούλα και η Αγγελική. Η μικρότερη αδελφή μου ήταν δύο μηνών τότε. Έκατσε τέσσερα χρόνια ο πατέρας μου χήρος. Μόνος του μάς τάζε, μάς πότιζε, μάς έπλενε... Τελικά, ενώ δεν ήθελε να ξαναπαντρευτεί, να κάνει άλλη οικογένεια, του προξενέψανε μια γυναίκα που ήταν χήρα κι άκληρη. Πιστεύοντας ότι δεν μπορούσε να κάνει παιδιά, την παντρεύτηκε. Με τον ...γέροντα όμως απόκτησε άλλα τέσσερα παιδιά. Το πρώτο, η Μαγδαληνή, πέθανε μικρή. Μετά είναι ο Στέφανος, η Μαγδαληνή πάλι και τελευταίος ο Χρήστος. Τη δεύτερη γυναίκα του την έλεγαν Σταυρούλα Χοχτούλα, από τη Μαμουλάδα. Σαν μητριά ήταν άγιος άνθρωπος! Μας πρόσεχε καλύτερα από τα παιδιά της. Τα αδέρφια μεταξύ μας ήμασταν επίσης πολύ αγαπημένα».

Τη μητέρα σας τη θυμάστε καθόλου;

«Θυμάμαι όταν ξεκίναγα το σχολείο, τον Σεπτέμβριο του '39, που με ετοίμαζε να πάω. Αυτή την εικόνα έχω μόνο από εκείνη. Νωρίτερα δεν

θυμάμαι τίποτα. Πήγα λοιπόν σχολείο στο Μολύκρειο. Έβγαλα την Πρώτη και τη Δεύτερη τάξη. Μετά, πιάστηκε ο πόλεμος. Μαθήματα δεν κάναμε τότε. Δεν είχαμε δάσκαλο. Όταν ξεκινήσαμε πάλι, τελείωσα το Δημοτικό.

» Τους πρώτους μήνες της Κατοχής υπήρχε πολλή πείνα. Συγκεκριμένα, τους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο και Μάιο του '41 τους βγάλαμε χωρίς ψωμάκι. Μόνο με χόρτα, γάλα και τυρί. Ψωμί καθόλου! Όταν έρχονταν Γερμανοί στην περιοχή, φεύγαμε απ' εδώ και πηγαίναμε στην Ανάληψη. Γύριζαμ' απ' εδώ, γύριζαμ' απ' εκεί. Φοβόμασταν. Είδαμε και Ιταλούς, αλλά δεν τους φοβόμασταν αυτούς. Θυμάμαι μια περίπτωση με έναν Ιταλό. Εκείνη την περίοδο υπήρχαν συνεργεία με 20 – 30 γυναίκες που σπάζανε πέτρες για να κάνουν χαλίκι. Δεν υπήρχε σπαστήρας. Ένας Ιταλός, όπως πέρναγε με τ' αυτοκίνητό του, σκότωσε κατά λάθος μία από αυτές τις εργάτριες και ήθελε ν' αυτοκτονήσει! Τόσο πολύ το στεναχωρήθηκε.

» Οι Γερμανοί μας υποχρέωναν να πηγαίνουμε αγγαρείες. Εμείς προσπαθούσαμε με διάφορες δικαιολογίες να τις αποφεύγουμε. Επειδή είχαμε άλογα, ζήτηγαν από τον πατέρα μου οι Γερμανοί να τους κουβαλήσει διάφορα υλικά πάνω, στη Στασιόνα που είχαν στη Βομβοκού. Αυτός έστελνε τη μπριά μου να πάει, για να έχει ελαφρυντικά σαν γυναίκα, να μην την κρατήσουν πολύ και να μην την ταλαιπωρούν πολλές μέρες. Το ίδιο έγινε και στον Εμφύλιο. Όταν του ζήτησαν από το στρατό να πάει αγγαρεία πολεμοφόδια στον Πλάτανο, πάλι τη μπριά μου έστειλε. Εντωμεταξύ, ο πατέρας μου είχε έναν ξάδελφο χωροφύλακα, που ήταν υπεύθυνος να μαζεύει τα ζώα για τις αγγαρείες. Μια φορά ήρθε σ' εμάς αυτός ο ξάδελφος μαζί με αλλουνούς χωροφύλακες για να πάρουν και τη δική μας φοράδα. Πάει ο ξάδελφος όμως κρυφά, πιάνει ένα σερσέγκι και πήγε και κέντρωσε (τσιμπισε) τη φοράδα στο μαστάρι της. Πρήστηκε. Λέει τότε στους άλλους ότι η φοράδα είναι έγκυος, δεν μπορεί να πάει αγγαρεία και την απολύσανε».

Με τι εργασία ασχοληθήκατε, κ. Παναγιώτη;

«Όταν ήμουν έντεκα χρονών, έφτιαχναν το δρόμο από Ναύπακτο – Αντίρριο και πήγα κι εγώ και δούλεψα. Κουβάλαγα νερό στους εργάτες και πήρα το πρώτο μεροκάματο, οκτώ δραχμές. Τα λεφτά τάδινα στον πατέρα μου. Δεν ήταν πολλά, αλλά ξέρεις πόσο μέτραγαν οκτώ δραχ-

μές τότε; Αφού δεν υπήρχε φράγκο. Ένα μήνα δούλεψα περίπου, το καλοκαίρι που δεν είχα σχολείο. Ο πατέρας μου, να πω την αλήθεια, ήταν πολύ φιλάσθενος και δε δούλευε πολύ. Δεν τον ενδιέφερε τι θα γίνουν τα παιδιά, με τι προίκα θα παντρεύουμε τα κορίτσια. Οπότε, αφού λοιπόν δεν μπόρεσα να πάω στο Γυμνάσιο, μετά τα δεκαέξι μου, ανέλαβα εγώ την οικογένεια. Αν και έδωσα εξετάσεις να πάω και πέρασα δεύτερος με 19,5, δεν πήγα, γιατί έπρεπε τότε να πληρώσω σαράντα δραχμές για εγγραφή και τριάντα δραχμές για να πάρω τρία βασικά βιβλία. Δεν είχα λοιπόν τόσα λεφτά και έτσι έμεινα με τ' αγροτικά μέχρι το '61.

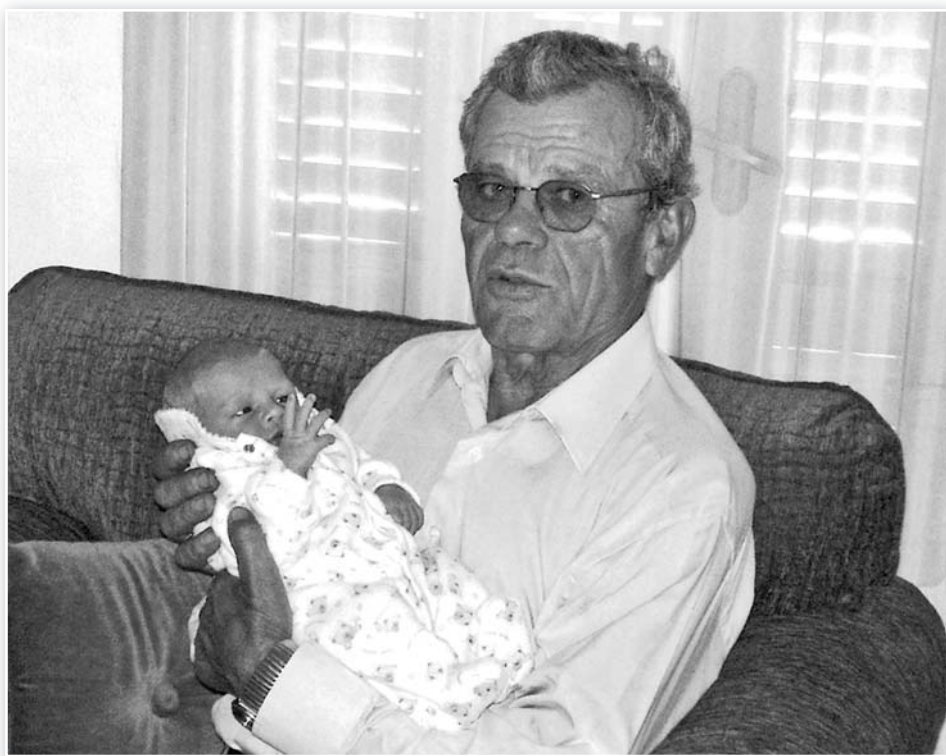
» Μετά, έβγαλε προκήρυξη η εταιρεία ελαστικών Pirelli ότι ήθελε άτομα να εκπαιδευτούν στην Ιταλία για να αναλάβουν δουλειά καθώς και την εκπαίδευση άλλων εργατών στο νέο τους εργοστάσιο που θα άνοιγαν στην Πάτρα. Για μένα μεσολάβησε ο τότε βουλευτής Νίκος Φαρμάκης να πάω έξω. Τον ήξερε τον πατέρα μου πολύ καλά και τον αγαπούσε τόσο πολύ που τον έλεγε πατέρα. Κι εγώ όμως του έφερα 85 ψήφους. Όλο το σόι! Πηγαίνοντας στην Ιταλία ένα χρόνο, έπρεπε να υπογράψω σύμβαση ότι θα δουλέψω υποχρεωτικά δύο χρόνια στην Πάτρα για να ξεχρεώσω τα έξοδα της εκπαίδευσής μου έξω. Σε περίπτωση που δεν θα μου άρεσε η δουλειά και ήθελα να φύγω, θα έπρεπε να πληρώσω 75.000 δραχμές. Ήμασταν δεκατέσσερα άτομα εργάτες που εκπαιδευτήκαμε συν τέσσερεις εργοδηγοί. Έξω έπαιρνα 6.000 δραχμές το μήνα. Πολλά λεφτά εκείνη την εποχή.

» Όταν ήρθαμε εδώ, στην αρχή συνέχισαν να μας πληρώνουν τα ίδια λεφτά, αλλά μετά παραπονέθηκε η Πειραιϊκή και άλλες εταιρείες και ξαφνικά μας κατεβάζουν σε όλους το μισθό στις 500 δραχμές. Εμείς ήμασταν εννιά άτομα φαμελιά εδώ. Ήθελαμ' δύο τσουβάλια αλεύρι το μήνα, που μόνο αυτά κόστιζαν ένα πεντακοσάρικο. Μετά από αυτό, ήθελα να φύγω, αλλά πώς να έφευγα, αφού είχα υπογράψει συμβόλαιο; Σκέφτηκα λοιπόν να κάνω τον άρρωστο, για να τους αναγκάσω να με διώξουν. Ήμασταν γνωστοί με τον γιατρό τον Σούλο. Του ζήτησα να με βγάλει άρρωστο, να μην πηγαίνω για δουλειά. Αφού με έβγαλε τρεις – τέσσερεις φορές άρρωστο, οι εργοδότες μου έβγαλαν απόφαση να με διώξουνε.

» Μετά από αυτό, άνοιξα ένα μανάβικο, το 1963, στο λιμάνι, στον Έπαχτο. Δεν έβγαίνα όμως. Σηκώνομαι ένα πρωί, τον Απρίλη του '64, και κάνω τα χαρτιά μου να πάω Γερμανία. Περνάω από Επιτροπή και μόλις είδαν στο βιογραφικό μου ότι είχα ένα χρόνο εκπαίδευση στην

Ιταλία, με πήραν αμέσως. Έφυγα λοιπόν και δούλεψα σ' ένα εργοστάσιο που έβγαζε σωλήνες. Δούλεψα σχεδόν οκτώ χρόνια. Έπαιρνα ενάμισι χιλιάριο και παραπάνω. Πάντρεψα τις τρεις αδελφές μου, με 200 λίρες προίκα τη μία. Στη μικρή δεν έδωσα προίκα, γιατί δεν ήθελε ο γαμπρός μου.

» Εγώ παντρεύτηκα σαράντα πέντε χρονών με τη Ζωή Καλαβρουζιώτη. Αποκτήσαμε πέντε παιδιά, τη Μαγδαληνή, τη Σταυρούλα, τον Θανάση, τη Νεκταρία και την Ελένη. Και τώρα έχουμε και δέκα εγγονάκια. Θα ήθελα να τους ευχηθώ να ζήσουν αγαπημένα με τους γονείς τους, αλλά και με τους συντρόφους που θ' αποκτήσουν στο μέλλον. Γιατί σήμερα, σας το λέω εγώ, χωρίς αγάπη δεν υπάρχει τίποτα».

Από τη Γερμανία γιατί φύγατε;

«Γιατί δεν είχα μυαλό! Σκεφτόμουν πότε να γυρίσω στην Ελλάδα και ν' ασχοληθώ με τ' αγροτικά. Μόλις γύρισα, την επόμενη μέρα πήγα κι αγόρασα σαράντα προβατίνες. Μετά, ξεκίνησα και κουνέλια. Έφτασα να έχω 200 μάνες. Μεγάλη επιχείρηση. Υπήρχε όμως πρόβλημα. Έφτασα να έχω 2.000 κουνέλια για σφάξιμο, αλλά δεν μπορούσα να τα δώσω

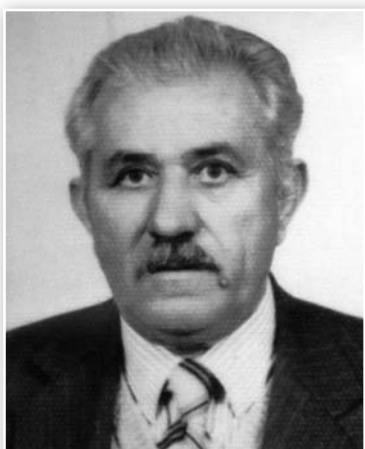
πουθενά. Δεν υπήρχε αγορά για κουνέλια. Ακόμα και τώρα ο κόσμος προτιμά κοτόπουλο και χοιρινό. Έφτιαξα και κοτόπουλα. Έφτασα να εκτρέφω και 10.000 κοτόπουλα. Καλλιέργησα και κηπευτικά. Τα πάντα έκανα. Δούλεψα πολύ σκληρά. Δεν υπήρχαν πολλά μηχανήματα τότε. Είχα όμως μεγάλη βοήθεια από τη γυναίκα μου αλλά και τα παιδιά μου.

» Μ' αυτές τις δουλειές σπούδασα τον μικρότερο αδελφό μου, τον Στέφανο, και όλα τα παιδιά μου. Μου είχε κοστίσει που δεν είχα σπουδάσει εγώ. Είχα πει στον αδελφό μου: "Θέλω, ρε Στέφανε, να σε σπουδάσω, να γίνεις καθηγητής και ν' ακούσω ένα παιδί να σε πει "κύριε καθηγητά, κι ας πεθάνω μετά!" Κι όντως έγινε καθηγητής. Έβγαλε την Τεχνική Σχολή στη Ναύπακτο και μετά πήγε και σε μια άλλη Σχολή στην Πάτρα. Τελικά, διορίστηκε καθηγητής στην Τεχνική Σχολή Ναυπάκτου».

Απ' τα νιάτα σας, τι θυμάστε περισσότερο;

«Εκείνα τα χρόνια, απ' την παρέα μου ήμουν το πιο φτωχό παιδί. Κοληπτοί μου φίλοι ήταν ο Νίκος Καραδήμας, που είχε το φούρνο, και τα αδέρφια Γιάννης και Περικλής Σχοινάς. Θυμάμαι τότε είχε ανοίξει το μαγαζί ο Κοργιαλάς στην Ψανή και έκανε η μπίρα ένα πεννηνταράκι το ποτήρι. Ήταν ωραίο κέντρο, με μουσική. Μοῦκαναν αυτοί οι φίλοι μου τα έξοδα. Πηγαίναμε στα πανηγύρια στα χωριά είτε με τα πόδια είτε με το ποδήλατο. Μέχρι και στην Παλούκοβα είχα φτάσει. Ήμασταν φτωχοί, αλλά περνάγαμε καλά με ό,τι είχαμε.

» Εντωμεταξύ, εγώ ήμουν ο ...αρχιτέκτονας των διαολιών. Και ποιον δεν είχα πειράξει! Εγώ είχα τις ιδέες, έφτιαχνα τα σχέδια, αλλά έβαζα άλλους να τα εκτελέσουν. Μεγάλος πλακατζής ήταν και ο Αλκιβιάδης Κωταντούλας. Αυτός και σχεδίαζε και τα εκτελούσε μοναχός του. Ήταν βαριές οι πλάκες που κάναμε. Μια φορά με στέλνει ο πατέρας μου να δω τα τρία άλογα που είχα σ' ένα χωράφι, μην τυλίχτηκαν. Πάω και όταν γυρίζω πίσω, του λέω: "Τι να δω πατέρα; Πάνε δύο άλογα, κρεμάστηκαν, ψόφησαν". Παλάβωσε ο πατέρας μου, ήταν η ζωή του τ' άλογα. Κακοπαθιόταν, έκλαιγε, φώναζε... Του το είπα μετά από δέκα λεπτά και νρέμψε. Θυμάμαι ότι μόνο μια φορά με χτύπησε ο πατέρας μου. Είχα κλέψει δυο ντομάτες απ' το περιβόλι του Φώτη Σχοινά. Με είδε αυτός και το είπε στον πατέρα μου. Με χτύπησε τότε και μου είπε: "Να πας να ζητήσεις τις ντομάτες, όχι να τις κλέψεις". Αυτά θυμάμαι..."

Γεώργιος Χαλάτσης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 5/3/2010)

«Γεννήθηκα το 1932 στην Άνω Μαμουλάδα από γονείς γεωργοκτηνοτρόφους. Τελείωσα το Δημοτικό και πήγα στο Γυμνάσιο Ναυπάκτου, όπου έβγαλα τις τέσσερις από τις έξι τάξεις. Εργάστηκα τρία χρόνια δασοφύλακας, τέσσερα χρόνια σε εταιρεία οδοποιίας και για είκοσι δύο χρόνια στην Αγροφυλακή».

Γιατί δεν τελειώσατε το Γυμνάσιο, κ. Γιώργο;

«Την εποχή που πήγαινα εγώ στο Γυμνάσιο, αμέσως μετά την Κατοχή και στα χρόνια του εμφύλιου πολέμου, τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα. Ο κόσμος προσπαθούσε να ζήσει και δεν είχε περιθώρια να κυνηγήσει τη μόρφωση των παιδιών του. Εμένα μου άρεσαν τα γράμματα και ήμουν σχετικά καλός μαθητής, όμως κάθε άνοιξη οι δικοί μου μετακινούνταν στην Άνω Μαμουλάδα και αναγκαζόμουν να ζω μόνος μου στην Κάτω Μαμουλάδα. Δεν ήταν εύκολο για ένα παιδί να ζει μόνο του, να αυτοσυντηρείται και να πηγαίνει στο σχολείο. Η ανέχεια, η φτώχεια και η πείνα δε με βοηθούσαν στον καθημερινό αγώνα της μετακίνησης και της μάθησης».

Ποια ήταν η συμπεριφορά των καθηγητών προς τους μαθητές την εποχή εκείνη;

«Υπήρχαν καλοί καθηγητές που αγωνίζονταν για να μάθουμε γράμματα, αλλά ήταν πολύ αυστηροί και μας χτυπούσαν. Μερικοί ήταν τόσο αυστηροί, που μας χτυπούσαν ακόμη και χωρίς αιτία, και θα έλεγα ότι το ευχαριστιούνταν. Επίσης, μπορώ να πω ότι εμάς τα χωριατόπαιδα μάς αδικούσαν στη βαθμολογία».

Θυμάστε κάποια γεγονότα από τα χρόνια της ιταλογερμανικής κατοχής;

«Το 1940 ήμουν εννέα χρονών, αλλά έχω κάποιες αναμνήσεις από την περίοδο εκείνη. Θυμάμαι τόσο τους Ιταλούς όσο και τους Γερμανούς. Οι Ιταλοί, αν και κατακτητές, μας φέρονταν καλά. Θυμάμαι μια φορά πήγα με τον πατέρα μου να πουλήσουμε αχλάδια (ρουνίτσες)* στους Ιταλούς που ήταν στρατοπεδευμένοι στο Λιοστάσι, κοντά στο γήπεδο. Με άφησε εκεί ο πατέρας μου και πήγε στη Ναύπακτο, για να κάνει κάποιες άλλες δουλειές. Όταν ήρθαν εκεί κάποιοι Ιταλοί στρατιώτες για να αγοράσουν αχλάδια, εγώ δεν μπορούσα ούτε να συνεννοηθώ μαζί τους ούτε ήξερα καλά – καλά να ζυγίζω. Τότε ανέλαβε ένας Ιταλός να ζυγίζει και να κρατάει τα ανάλογα χρήματα από τους άλλους στρατιώτες, μέχρι που πουλήθηκαν όλα τα αχλάδια, περίπου σαράντα οκάδες. Μου έδωσε τα χρήματα και έφυγε. Συμπεριφορά δηλαδή άψογη.

» Αντίθετα, οι Γερμανοί ήταν αυστηροί και δεν είχαν ευαισθησίες. Αν και μικρός, με υποχρέωσαν να συμμετέχω, μαζί με άλλους, σε αγγαρεία με τα μουλάρια μας. Μεταφέραμε άμμο από τη Ναύπακτο στη Βομβοκού για την κατασκευή του παρατηρητηρίου τους».

Με τι ασχοληθήκατε μετά το σχολείο;

«Δεν ήταν εύκολο να βρει κανείς δουλειά την εποχή εκείνη στην περιοχή μας. Δεν υπήρχαν ούτε εργοστάσια ούτε επιχειρήσεις για να δουλέψει ο κόσμος. Οι περισσότεροι νέοι έφευγαν για το εξωτερικό. Όσοι μείναμε τρέχαμε στους βουλευτές, για να μας βρουν δουλειά στο Δημόσιο. Κάθε φορά που άλλαζε η κυβέρνηση, έδιωχνε αυτούς που διόρισε η προηγούμενη και έβαζε άλλους.

» Αρχικά δούλεψα ως δασοφύλακας για τρία χρόνια. Μετά, άνοιξε το έργο οδοποιίας στην περιοχή μας και δούλεψα τέσσερα χρόνια στην ΕΔΟΚ. Όταν τελείωσε το έργο, αναζήτησα εργασία στην Αγροφυλακή, όπου εργάστηκα για είκοσι δύο χρόνια».

Τι θυμάστε από το πέρασμά σας στη Δασοφυλακή;

«Υπηρέτησα ως δασοφύλακας στη Ναυπακτία, αφού πρώτα εκπαιδεύτηκα στη Δασική Σχολή της Βυτίνας για τρεις μήνες. Ήταν ένα δύσκολο επάγγελμα, γιατί έπρεπε να κινούμαι πολλά χιλιόμετρα καθημερινά

* Σ.τ.Ε. ρουνίτσα· τοπική ποικιλία αχλαδιού.

με τα πόδια από δάσος σε δάσος.

» Η σχέση των κατοίκων των χωριών με το δάσος τότε ήταν πολύ διαφορετική από σήμερα. Ζούσαν πολλές οικογένειες από δασικά προϊόντα και από τη βοσκή σε απαγορευμένες δασικές εκτάσεις. Όμως η δασική νομοθεσία ήταν πολύ αυστηρή και δε λάμβανε υπόψη της και τις ανάγκες των κατοίκων. Θα έλεγα ότι ήταν και μια από τις αιτίες που έφευγε ο κόσμος από την επαρχία για το εξωτερικό ή για τις μεγάλες πόλεις. Για παράδειγμα, οι περισσότεροι κάτοικοι τότε δεν είχαν χρήματα να αγοράσουν ξυλεία για την κατασκευή του σπιτιού τους και προσπαθούσαν να προμηθευτούν από το δάσος, τις περισσότερες φορές παράνομα. Ο δασοφύλακας βρισκόταν συχνά σε δίλημμα: να ταχθεί με το μέρος του φτωχού κατοίκου ή με το μέρος του νόμου, που ήταν σκληρός. Εκτός αυτού, αν ο δασοφύλακας έκανε “στραβά μάτια”, για να διευκολύνει τον κάτοικο, πιθανότατα θα δεχόταν από κάποιους άλλους εκβιασμούς. Θυμάμαι μια περίπτωση που ένας πολύτεκνος Σιμιώτης, νομίζω λεγόταν Βλαχογιάννης, ο οποίος, αφού δεν του έδιναν οι Αρχές άδεια, πήγε μόνος του κι έκοψε 16 έλατα, για να σκεπάσει το σπίτι του. Εγώ, από τη στιγμή που το ήξερε όλο το χωριό, δεν μπορούσα να το αποκρύψω, οπότε τα ξύλα κατασχέθηκαν και βγήκαν δημοπρασία. Ο ίδιος δεν μπορούσε να πληρώσει για να τα πάρει πίσω, οπότε εγώ και ένας συνάδελφος, ο Θανάσης Δημητρέλλος, πληρώσαμε και του δώσαμε την ξυλεία, σκέπασε το σπίτι του και έβαλε τα παιδιά του μέσα.

Ο αφηγητής με την οικογένειά του.

»Το πέρασμά μου από τη Δασοφυλακή ήταν μεγάλη εμπειρία. Μου άφησε όμως μια πίκρα, γιατί με έδιωξαν και αυτό όχι γιατί δεν ήμουν καλός στη δουλειά μου, αλλά επειδή άλλαξε η κυβέρνηση και έβαλε δικούς της».

Παλιότερα ποια ήταν τα καθήκοντα του αγροφύλακα;

«Τα καθήκοντα του αγροφύλακα ήταν πολλά, αλλά το κυριότερο έργο του ήταν να φυλάει τα κτήματα, τις καλλιέργειες και τα ζώα των κατοίκων της περιφέρειάς του. Έπρεπε να εντοπίζει κάθε αγροτική ζημιά που προκαλούσαν κυρίως τα ζώα στα κτήματα αλλά και κάθε κλοπή αγροτικών προϊόντων και ζώων. Γι' αυτό έπρεπε να κινείται συνέχεια και να έχει πλήρη εικόνα όλων των περιοχών της περιφέρειάς του. Οι κινήσεις του κρατιούνταν μυστικές και πολλές φορές εφαρμόζε μερικά τεχνάσματα, για να πιέζει κάποιους κτηνοτρόφους που ήταν χαλαροί στη φύλαξη των ζώων τους. Οι περισσότερες κινήσεις του είχαν σκοπό να προειδοποιούν και να αποτρέπουν αυτούς που συνήθιζαν να κάνουν παραβάσεις.

» Όταν όμως γινόταν κάποια αγροτική ζημιά, ο αγροφύλακας συμβούλευε τον ιδιοκτήτη των ζώων που την προκάλεσαν να αποζημιώσει τον κάτοχο του κτήματος. Αν αυτό δε γινόταν ή δεν “τα έβρισκαν”, ο αγροφύλακας έπρεπε να υποβάλει μήνυση.

» Εκτός από το κύριο αυτό έργο του, ο αγροφύλακας είχε και άλλα καθήκοντα: φρόντιζε για την τήρηση της σειράς ποτίσματος των κτημάτων, επιτηρούσε την περιφέρειά του για αποφυγή πυρκαγιών, για παράνομες ανασκαφές σε αρχαιολογικούς χώρους, για παράνομη καλλιέργεια ναρκωτικών και άλλα. Τέλος, βοηθούσε το έργο του προέδρου της κοινότητας, του δασικού, του γεωπόνου και της Στατιστικής Υπηρεσίας».

Τι ζητούσαν οι κάτοικοι από τον αγροφύλακα;

«Οι κάτοικοι απαιτούσαν από αυτόν να ανακαλύψει το δράστη κάθε αγροτικής ζημιάς. Δεν τους ενδιέφερε αν αυτό ήταν ιδιαίτερα δύσκολο. Κάποιοι μάλιστα καλλιεργούσαν κτήματα, κυρίως μικρές πεζούλες, σε απομακρυσμένα σημεία από το χωριό, χωρίς να φροντίζουν για φράξιμο και φύλαξη. Συχνά συναντούσα παράλογες απαιτήσεις για το μέγεθος της αποζημίωσης. Πίσω από τις απαιτήσεις αυτές τις περισσότερες φορές κρύβονταν προσωπικές αντιπάθειες μεταξύ των χωριανών.

Αυτό ήταν δύσκολο να ξεπεραστεί. Τη λύση έδιναν τα δικαστήρια, αλλά αυτή δεν ήταν ό,τι το καλύτερο, γιατί η αμοιβή του δικηγόρου κόστιζε και στο δράστη αλλά και στον ζημιωμένο».

Ποιος αναλάμβανε την εκτίμηση της ζημιάς;

«Την εκτίμηση των αγροτικών ζημιών αναλάμβανε ο αγροφύλακας. Αν η ζημιά ήταν μεγάλη, χρειαζόταν εκτίμηση και ενός ακόμη αγροφύλακα. Η εκτίμηση της αγροτικής ζημιάς ήταν και είναι μια από τις δυσκολίες της δουλειάς του αγροφύλακα και απαιτεί εμπειρία. Πρέπει να λάβει υπόψη του την αποδοτικότητα του συγκεκριμένου κτήματος, το ζώο ή τα ζώα που την προκάλεσαν, την εποχή ή τη φάση της καλλιέργειας και άλλες λεπτομέρειες».

Γάμος στη Μαμουλάδα. Η νύφη και ο γαμπρός πηγαίνουν στην εκκλησία.

Ήταν συχνές οι κλοπές αγροτικών προϊόντων;

«Σε κάθε αγροτική περιφέρεια υπήρχαν και κάποιοι οι οποίοι συνήθιζαν να κλέβουν αγροτικά προϊόντα είτε οργανωμένα σε ομάδες είτε μόνοι τους. Για την αντιμετώπιση αυτών των περιπτώσεων ο αγροφύλακας, είτε μόνος του είτε σε συνεργασία με συναδέλφους του από γειτονικές περιφέρειες, έσπινε νυχτερινές ενέδρες, για να συλλάβει ή να

αποτρέψει τέτοιες ενέργειες. Υπήρχαν και περιπτώσεις που συλλαμβάναμε για κλοπή άτομα “υπεράνω κάθε υποψίας”, που λέμε. Στις περιπτώσεις κλοπών, συμβούλευα όσους δράστες έπιανα να αποκαταστήσουν αμέσως τη ζημιά χωρίς να αποκαλυφθούν, γιατί διαφορετικά διαταράσσονταν οι σχέσεις στις μικρές κοινωνίες, όπως ήταν τα χωριά μας. Ο χειρισμός αυτός πολλές φορές είχε ως αποτέλεσμα την οριστική αποτροπή της επανάληψης».

Σε ποιες περιφέρειες έχετε υπηρετήσει ως αγροφύλακας;

«Υπηρετώσα σε αρκετές αγροτικές περιοχές. Αρχικά στη Μαμουλάδα, αργότερα στο Αγγελόκαστρο, στο Αιτωλικό και τέλος, στο Ευπάλιο».

Υπήρχε διαφορά στις απαιτήσεις των κατοίκων από τον αγροφύλακα;

«Υπήρχε μεγάλη διαφορά στη νοοτροπία των κατοίκων στον τομέα αυτόν. Στο Αγγελόκαστρο και στο Αιτωλικό οι ιδιοκτησίες ήταν μεγάλες σε σύγκριση με αυτές των κατοίκων της περιοχής μας. Ο γεωργός δεν έδινε μεγάλη σημασία σε μικροζημιές. Δεν απαιτούσε από τον αγροφύλακα να βρει το δράστη που τον έκλεψε, όταν επρόκειτο για πέντε και δέκα καρπούζια για παράδειγμα, αναγνωρίζοντας και τη δυσκολία φύλαξης των κτημάτων από έναν αγροφύλακα που κινούνταν πεζός σε τόσο μεγάλη περιφέρεια.

» Αντίθετα, στις περιοχές της Ναυπάκτου και του Ευπαλίου που υπηρετώσα, συχνά οι ιδιοκτήτες απαιτούσαν να βρω το δράστη και της παραμικρής ζημιάς, διαφορετικά απευθύνονταν στον αγρονόμο».

Τι προτερήματα πρέπει να έχει ένας αγροφύλακας;

«Ο αγροφύλακας πρέπει να κερδίσει την εκτίμηση των κατοίκων της περιφέρειάς του. Για να γίνει αυτό, πρέπει να είναι σοβαρός, αμερόληπτος και εργατικός. Έτσι, τις περισσότερες φορές αποφεύγονται παρεξηγήσεις μεταξύ κτηνοτρόφων και γεωργών και οι όποιες διαφορές τους λύνονται χωρίς να φτάνουν στα δικαστήρια. Επίσης, πρέπει να είναι εχέμυθος σε θέματα που αφορούν τη δουλειά του».

Θυμάστε κάποιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις από την επαγγελματική σας ζωή;

«Ναι, θυμάμαι κάποιες περιπτώσεις όπου παραφυλάγαμε κρυμμένοι τα βράδια μαζί με άλλους συναδέλφους και πιάσαμε επ' αυτοφώρω κάποιους που επιχειρούσαν να κλέψουν γεωργικά προϊόντα.

» Θυμάμαι μια φορά που κάποιοι έκλεψαν μερικά σακιά ελιές από ένα κτήμα κοντά σε κεντρικό δρόμο. Το άλλο βράδυ συνεννοηθήκαμε με τον ελαιοπαραγωγό συμβουλευόντάς τον να αφήσει εκεί κοντά άλλα δέκα τσουβάλια ελιές τις οποίες θα φυλάγαμε όλο το βράδυ εγώ και ένας άλλος αγροφύλακας με την ελπίδα να επαναληφθεί το γεγονός. Παρότι όμως καθίσαμε μέσα στη βροχή όλο το βράδυ, ο κλέφτης δεν ήρθε. Εμείς όμως γίναμε μούσκεμα και παγώσαμε.

» Αντίθετα, σε άλλες περιπτώσεις νυχτερινών ενεδρών πιάσαμε άτομα τη στιγμή που έκλεβαν. Υπήρξαν ακόμη περιπτώσεις που βρήκαμε τους δράστες είτε από τα ίχνη της ρόδας του αγροτικού τους αυτοκινήτου στη λάσπη είτε από τα ίχνη των παπουτσιών τους».

Πώς βλέπετε σήμερα το νέο σώμα της Αγροφυλακής;

«Αν μπουν στο σώμα νέοι άνθρωποι με γραμματικές γνώσεις, με οικολογική ευαισθησία, με όρεξη για δουλειά και αν έχουν στη διάθεσή τους σύγχρονα μέσα μετακίνησης και επικοινωνίας, υπάρχουν σοβαρές ελπίδες για καλύτερα αποτελέσματα».

Ζωή Κωτούλα

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 11/8/2017)

«Τόπος γέννησής μου (το 1933) και της καρδιάς μου είναι η Ναύπακτος, όπου έζησα ευτυχισμένα παιδικά και εφηβικά χρόνια με διαλείμματα τα σκοτεινά σημεία του πολέμου, της Κατοχής και του εμφυλίου. Αυτά τα ευτυχισμένα παιδικά χρόνια τα χρωστάω στους γονείς μου, που έκαναν τ' αδύνατα δυνατά για να μας μορφώσουν και να γίνουμε άνθρωποι ικανοί να ζήσουμε με αξιοπρέπεια και να προσφέρουμε στην κοινωνία. Όλα αυτά τα έχω καταθέσει σε μια τράπεζα αναμνήσεων, που έχει τη δύναμη να κάνει την ευτυχία ανεξάντλητη. Σ' αυτή την τράπεζα καταφεύγω πάντοτε και αντλώ δύναμη για ν' αντιμετωπίζω προβλήματα και δυσκολίες που μου παρουσιάζονται.

» Γονείς μου ήταν ο Χρήστος και η Χρυσή. Ο πατέρας μου ήταν γέννημα – θρέμμα της Ναυπάκτου. Ο πατέρας του (παππούς μου) ήταν έμπορος στο Στενοπάζαρο. Η μητέρα μου καταγόταν από τη Ζάκυνθο, από μία πάρα πολύ μεγάλη οικογένεια γιατρών, φαρμακοποιών, πολιτικών. Παντρευτήκανε, μείνανε στη Ναύπακτο και αποκτήσανε τέσσερα παιδιά. Το πρώτο πέθανε στη γέννα. Το δεύτερο είναι η αδελφή μου Αικατερίνη, που παντρεύτηκε έναν αξιόλογο άνθρωπο, το δικαστή Φώτη Μπαλή και απέκτησε δυο γιους, τον καρδιολόγο Δημήτρη και το δικηγόρο Χρήστο και μια τρισαχαριτωμένη εγγονή, την Κατιάννα, φοιτήτρια της Νομικής. Το τρίτο παιδί είμαι εγώ, η Ζωή, και ύστερα από πέντε χρόνια, γεννήθηκε ο αδελφός μου, ο γνωστός Ναυπάκτιος Κώστας Κωτούλας. Γεννηθήκαμε όλα στο πατρικό μας σπίτι, στο Στενοπάζαρο, που έχει δύο όψεις, από την οδό Τζαβέλλα και την Κανναβού.

» Θέλω να προσθέσω στο θέμα με τ' αδέρφια μου πως, εκτός από την Κατίνα και τον Κώστα, ως αδελφή θεωρώ και τη βοηθό τής μάνας μας, τη Βασιλική Σπυροπούλου, την οποία την ευχαριστούμε για την

αγάπη που μας προσφέρει σε όλη μας τη ζωή, από τότε που ήταν μικρούλα μέχρι και σήμερα.

» Ο πατέρας μου είχε άλλα πέντε αδέρφια. Ήταν τρία κορίτσια και τρία αγόρια. Τα κορίτσια ακολούθησαν το δρόμο της εποχής εκείνης, μεγάλωσαν και παντρεύτηκαν. Ο μεγάλος αδελφός τού πατέρα μου έγινε στρατιωτικός γιατρός, ο δεύτερος δικηγόρος κι έγινε Γενικός Ταμίας στην Τράπεζα της Ελλάδος στην Αθήνα. Και ο πατέρας μου σπούδασε στη Νομική των Αθηνών, φοίτησε όμως μόνο τον πρώτο χρόνο, γιατί πέθανε ο μεγάλος του αδελφός, ο γιατρός, σε ηλικία 34 ετών και έπεσε η οικογένεια σε βαθύτατη θλίψη. Έγινε τότε οικογενειακό συμβούλιο και είπαν να γυρίσει ο πατέρας μου στη Ναύπακτο και ν' αναλάβει το επάγγελμα του πατέρα του, που ήταν έμπορος στο Στενοπάζαρο. Έτσι διέκοψε τις σπουδές του κι ανέλαβε το κατάστημα με την προϋπόθεση όμως ότι θα έχει και συνέταιρο. Πήρε ως συνέταιρο έναν υπάλληλο του παππού μου, τον Μήτσο τον Παπαγιαννόπουλο, ένα θαυμάσιο άνθρωπο, τον οποίο τον έκανε όχι απλά συνέταιρο αλλά αδελφό. Ζήσανε 70 χρόνια μαζί χωρίς χαρτιά, χωρίς υπογραφές ή συμβόλαια, αγαπημένοι μέχρι το θάνατο. Ήταν μια αγάπη μοναδική, νομίζω, στον κόσμο, με πλήρη σεβασμό ο ένας στον άλλον και αφοσίωση».

Μιας και ήταν και οι δύο σας γονείς μορφωμένοι, πιστεύω ότι κι εσείς αγαπήσατε τα γράμματα από πολύ μικρή...

«Πάρα πολύ! Τα χρόνια του πολέμου, της Κατοχής και του εμφυλίου, που μεγάλωσα, ήταν πολύ δύσκολη η απόκτηση βιβλίων. Επειδή εγώ είχα μια φοβερή έφεση για διάβασμα εξωσχολικών βιβλίων, δανειζόμουν από τη φτωχή βιβλιοθήκη του σχολείου μου βιβλία. Μόλις τα πήγαινα στο σπίτι, ο αδελφός μου ο Κώστας, πέντε χρόνια μικρότερός μου, κυριολεκτικά μού τ' άρπαζε. Τα διάβαζε πρώτα αυτός και μετά εγώ. Έτσι, χωρίς να το καταλάβω, άνοιξα στον Κώστα το δρόμο για το πάθος που τον κυριαρχεί σε όλη του τη ζωή, το διάβασμα. Ένα πάθος που του άνοιξε λεωφόρους γνώσεις. Σ' αυτές τις λεωφόρους με οδηγεί κι εμένα ανταποδίδοντας πολλαπλάσια τα ελάχιστα που του έχω προσφέρει. Γι' αυτό και τον ευχαριστώ με όλη τη δύναμη της ψυχής μου.

» Με την κήρυξη του πολέμου, εγώ ήμουν στην Πρώτη Δημοτικού στο Α' Δημοτικό Σχολείο Ναυπάκτου. Εκεί κυριαρχούσε μια καταπληκτική μορφή δασκάλας, η Νίτσα Παπανικολάου. Αυτή και η Σοφία Αρ-

τινοπούλου νομίζω ότι υπήρξαν οι καλύτερες δασκάλες στον κόσμο. Τα μεγαλύτερα κορίτσια της γειτονιάς, η Νίτσα Καρκαντζού, η Φώτω Κοργιαλά, η Νία Αρτινοπούλου, μας έπαιρναν εμένα και την αδελφή μου από το χέρι και πηγαίναμε σχολείο. Την ημέρα που κηρύχτηκε ο πόλεμος, στις 28 Οκτωβρίου, εμείς δεν ξέραμε τίποτα. Πήγαμε κανονικά σχολείο και περιμέναμε στο προαύλιο να χτυπήσει το κουδούνι. Θα είχε περάσει μέχρι και μία ώρα κι ενώ εξακολουθούσαμε να παίζουμε, βγαίνει η Νίτσα Παπανικολάου στη βεράντα, χτυπάει τα χέρια, μαζεψόμαστε και μας λέει: “Παιδάκια, ξέρετε τι σκεφτήκαμε; Επειδή το παζάρι δεν έχει τελειώσει και πιθανόν να μην το χορτάσατε, θα σας αφήσουμε να πάτε στα σπίτια σας και θα σας πούμε πότε θα 'ρθείτε για να συνεχίσουμε τα μαθήματα”. Χαρά εμείς που κάναμε!

Τελευταία ημέρα στα θρανία του Γυμνασίου Ναυπάκτου, το 1950.

» Πηγαίνοντας προς το σπίτι, ακούγαμε από τον κόσμο τη λέξη “πόλεμος – πόλεμος”. Φτάνοντας, ο πατέρας μου είχε ήδη καλέσει ένα κάρο του Μάνθου με τέσσερεις τροχούς, για να φορτώσει με τη μάνα μου τα απαραίτητα και να πάμε στο κτήμα μας, στην Παλαιοπαναγιά, για να προφυλαχτούμε από πιθανό βομβαρδισμό. Να σημειωθεί ότι εκεί είχαμε ένα αγροτόσπιτο πέντε επί πέντε, τίποτ’ άλλο. Βγαίνει από απέναντι ο γιατρός Οικονόμου και λέει στον πατέρα μου: “Είσαι τυχερός που έχεις

να πας τη φαμελιά σου σε ασφαλές μέρος”. Απαντά εκείνη τη στιγμή ο πατέρας: “Και δεν έρχεσαι κι εσύ με τη φαμελιά σου; “ Και πού; Σε σπíti πέντε επί πέντε, όταν εμείς ήμασταν ήδη επτά άτομα.

» Για όσο διάστημα μείναμε στην Παλαιοπαναγιά πήγαμε εκεί σχολείο. Όταν επιστρέψαμε στη Ναύπακτο, το Α΄ Δημοτικό είχε καταληφθεί από τους κατακτητές. Όλο το υπόλοιπο Δημοτικό εγώ το έβγαλα σε εκκλησίες και σε κάποια μαγαζιά. Μόνο στη μισή χρονιά της Έκτης, προς το τέλος, ξαναμπήκα στο Α΄ Δημοτικό.

» Ο πατέρας μου στις συμπλοκές που γίνονταν μετά μεταξύ των Ταγματασφαλιτών και των ελασιτών, φοβούμενος μην πάθουμε κάτι από τις αδέσποτες που έριχναν, μας πήγε στην Πάτρα για έξι μήνες. Αναγκαστικά διακόψαμε το σχολείο. Το πώς γίναμε άνθρωποι και μάθαμε γράμματα τα παιδιά εκείνης της γενιάς...

» Όταν επιστρέψαμε, το σπíti μας και το μαγαζί το είχαν πάρει οι νικητές ελασίτες, επειδή το βρήκαν άδειο, και δε μας άφησαν να μπούμε μέσα. Μας φιλοξένησε για ένα μήνα περίπου ο γείτονάς μας ο Γιώργος Σερέτης. Μετά, μας έδωσαν την άδεια και μπήκαμε στο σπíti μας».

Τα πράγματα που είχατε στο σπíti και το μαγαζί;

«Δεν άφησαν τίποτα, εκτός από τις φωτογραφίες και τα εικονίσματα στον τοίχο. Ο πατέρας μου ξαναδημιούργησε το μαγαζί του από την αρχή. Είχε και στο λιμάνι μία μάντρα οικοδομών και μια αποθήκη στο Στενοπάζαρο. Μπορούσε δηλαδή κανείς από το μαγαζί του πατέρα μου να πάρει από βελόνια, νυφικά, στεφάνια, βαφτιστικά, όλα τα μπακαλικά, όλα τα υγρά πόσιμα, αλεύρια, τούβλα, τσιμέντα, κεραμίδια, τα πάντα. Και ό,τι ψώνιζαν οι πελάτες τα γράφαμε στο τεφτέρι και πλήρωναν όταν είχαν. Ήταν της εμπιστοσύνης ο κόσμος.

» Θα σας πω μια εικόνα ακόμα που έχω από εκείνη την εποχή. Κάθε εβδομάδα σχεδόν έφερναν κι ένα νεκρό από τον εμφύλιο. Πηγαίναμε στην εκκλησία, στον Άγιο Δημήτριο είτε ήταν γνωστοί είτε άγνωστοι οι νεκροί και τιμώντας τους εμείς τα παιδιά παρακολουθούσαμε τη νεκρώσιμη ακολουθία. Επειδή η μνήμη τότε ήταν πάρα πολύ ικανή να καταγράφει, αν μου πεις τώρα να σου πω ολόκληρη τη νεκρώσιμη ακολουθία απ’ έξω, θα σου την πω χωρίς να χάσω ούτε ένα γράμμα.

» Μετά, πήγα στο Γυμνάσιο, όπου φωτισμένοι καθηγητές μάς έμαθαν γράμματα εκείνη τη δύσκολη εποχή. Αργότερα, πήγα στο Πανεπι-

στήμιο. Πέτυχα με την πρώτη στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών. Τελείωσα ακριβώς στα τέσσερα χρόνια, αλλά επειδή ένιωθα ότι είχα πολλά ακόμα να μάθω, δε θέλησα να διοριστώ στην επαρχία. Θέλησα να μείνω στην Αθήνα, όπου θα μπορούσα να μάθω ακόμα περισσότερα με τις ευκαιρίες που πρόσφερε η πρωτεύουσα.

» Έκανα αίτηση και διορίστηκα στην Αθήνα, σε ιδιωτικό σχολείο. Την δεύτερη χρονιά διορίστηκα στην Έλληνο-ιταλική Σχολή Αθηνών, όπου δούλεψα εικοσιπέντε χρόνια και άλλα δώδεκα αργότερα στο Δημόσιο και έφτασα στον βαθμό του (sic) Λυκειάρχη.

» Είχα φοβερή τύχη ως δασκάλα. Αγάπησα τους μαθητές μου και με λάτρεψαν κι εκείνοι. Περισσότερη αγάπη δέχτηκα από αυτήν που έδωσα. Δίδασκα στα παιδιά μου παραπάνω πράγματα από αυτά που έπρεπε. Τους μάθαινα πράγματα που εκείνη την εποχή θεωρούνταν όχι απλά πρωτοποριακά αλλά και απαγορευμένα. Τα δίδασκα και ποτέ δε με κατηγορήσε κανένας. Π.χ. μέσα στη Χούντα δεν μπορούσαμε να διδάξουμε Ρίτσο, εγώ όμως τους δίδασκα. Τους δίδασκα όμως κι άλλα πράγματα. Τους έλεγα: “Παιδιά, υπάρχουν δύο χαρές στη ζωή. Η χαρά του λαμβάνειν και η χαρά του δίνειν. Η χαρά του δίνειν είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη, γι’ αυτό όσο μπορείτε να προσφέρετε”. “Να χαίρεστε με τη χαρά του άλλου, γιατί αν χαίρεστε μόνο με τη δική σας τη χαρά, λίγες φορές στη ζωή σας θα χαρείτε. Αν όμως χαίρεστε με τη χαρά του κόσμου που είναι γύρω σας, πάρα πολλές φορές θα χαρείτε στη ζωή σας”. “Διαλέξτε επάγγελμα που θα το αγαπήσετε, που θα το ασκείτε χαρούμενοι. Αν το καταφέρετε αυτό, όλη σας η ζωή θα είναι μια διασκέδαση, διαφορετικά θα είναι μαρτύριο. Να κοιτάξετε η δουλειά σας να μην να έχει απόδοση οικονομική, αλλά κυρίως να γεμίζει την ψυχή σας”.

» Παράλληλα με όλα αυτά που έκανα ως καθηγήτρια, δούλεψα ως επιμελήτρια λογοτεχνικών, επιστημονικών κειμένων και μεταφράσεων στους πιο μεγάλους εκδοτικούς οίκους της Αθήνας. Η ζωή μου ήταν και είναι γεμάτη. Επισκέπτομαι μουσεία, παρακολουθώ συναυλίες, κινηματογράφο, θεατρικές παραστάσεις, διαλέξεις και διαβάζω, διαβάζω, διαβάζω. Γι’ αυτό και αισθάνομαι ακόμα νέα».

Νίκος Λυμπέρης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 30/12/2016)

«Περισσότερο γνωστός είμαι με το πα-
ρατσούκλι “Φάκαλος” (από τον παππούλη
μου ακόμα) παρά το Λυμπέρης. Εγώ γεννήθηκα τον Απρίλη του 1933
στα Κρυονέρια και εκεί μεγάλωσα. Ο πατέρας μου, Μιχάλης, είχε παν-
τοπωλείο στο χωριό και είχε παντρευτεί δύο φορές. Από την πρώτη γυ-
ναίκα, την Ευθυμία Χριστάκη από το χωριό μας, είχε οχτώ παιδιά. Από
τα οχτώ παιδιά, τα τρία πέθαναν σε μικρή ηλικία. Εγώ πρόλαβα τα πέν-
τε, τον Κώστα, τον Πάνο, τον Χαράλαμπο, τον Μήτρο και τον Γιώργο.
Μετά, πήρε τη μάνα μου, την Αγλαΐα το γένος Θανασιά, απ’ την Αρά-
χοβα. Μαζί της απέκτησε άλλα δύο παιδιά, εμένα και την Ευθυμία.

» Τον μεγαλύτερο αδελφό μου, τον Κώστα, τον σκότωσαν οι Γερμα-
νοί στις 24 Απριλίου του ’44 στην Καισαριανή, μαζί με εκατόν είκοσι
ακόμα. Δεν είχε κάνει κάτι, ήταν υπάλληλος στο Υπουργείο Υγιεινής,
αλλά έτσι έπιασαν κάποιους, “είς αντίποινα ανταρτικής δράσεως”, εί-
πανε. Τον χαρακτήρισαν ως κομμουνιστή».

Φαντάζομαι ότι είχατε μεγαλώσει αγαπημένα όλα τ’ αδέρφια...

«Δεν ξεχωρίσαμε καθόλου. Η μάνα μου περισσότερο περίθαλψε τα προ-
γόνια παρά εμάς τα δυο, τα μικρότερα. Άφησε όνομα καλό η μάνα μου
ως προς την οικογένεια. Και τα παιδιά το ομολογούσαν κι έλεγαν: “Εάν
δεν ερχόταν η Αγλαΐα, η μητριά μου, στο χωριό, θα ήμασταν πεθαμένα”.

» Εγώ είχα μεγάλο ζήλο να μάθω γράμματα. Δάσκαλο είχαμε έναν
ιερέα, τον παπα-Βασίλη Μαραβίτσα, με καταγωγή από την Περδικό-
βρυση. Το σχολείο μας ήταν θερινό. Το ’44 έφυγε εκτάκτως ο παπα-
δάσκαλος. Με είχε αφήσει όμως πάλι στην Πέμπτη τάξη, δεν ξέρω για-
τί. Αλλά αφού έφυγε και δεν είχαμε πλέον σχολείο στο χωριό, συμ-
φώνησαν οι γονείς μου να με στείλουν στην Αράχοβα, στον αδελφό της

μάνας μου. Εκεί λοιπόν έβγαλα πάλι την Πέμπτη τάξη, με δάσκαλο τον Γιώργο Μποσινάκο. Όταν ήρθε ο καιρός να πάω στην Έκτη, δεν ήθελα να επιβαρύνω πάλι τον θείο μου και αποφάσισα να πάω στην Περδικόβρυση. Κάθε μέρα πήγαινα με τα πόδια, μια διαδρομή μέσα από βράχια. Έκανα 45 ' λεπτά να πάω, γιατί ήταν κατηφόρα και μία ώρα να γυρίσω. Μέσα στην ερημιά, σε βράχια, με βροχή, λάσπες... Θερινό κι αυτό το σχολείο. Αρχιζε από τον Φεβρουάριο μέχρι τον Σεπτέμβριο. Κι εκεί είχαμε παπα-δάσκαλο, τον ιερέα Επαμεινώνδα Παπαθεοδώρου. Έπειτα, αφού υπήρχε Ημιγυμνάσιο στην Άνω Χώρα, έδωσα εκεί εξετάσεις. Καθηγητής ήταν ο Νίκος Τσοτσορός κι ένας Πλάκας. Πέτυχα, αλλά μετά από μια εβδομάδα ζήτησα χαρτί από τον Τσοτσορό να μ' αφήσει να συνεχίσω στο Αγρίνιο, γιατί εκεί ήταν ο αδελφός τού πατέρα μου και δύο από τα αδέρφια μου. Έτσι, στις 23 Οκτωβρίου του '46, έφυγα για το Αγρίνιο.

» Την ημέρα του Αγίου Νικολάου, κοιτάω, έφθασαν οι γονείς μου με την αδελφή μου. Ενοικίασαν σπίτι να μείνουν. Τον Απρίλιο του '47, άρχισε ο εμφύλιος πόλεμος*. Εκείνες τις μέρες είχε ανεβεί η μάνα μου με την αδελφή μου να καλλιεργήσουν στο χωριό. Ήταν και κάποιες άλλες οικογένειες εκεί, όπως ο γιατρός ο Αλεξόπουλος (μόνιμος) και καμιά δεκαπενταριά οικογένειες ακόμα. Μια νύχτα, 1.000 αντάρτες βρέθηκαν στην πλατεία. Γιόμισε το χωριό, όπως μας έλεγε η μάνα μου. Συνέλαβαν τον γιατρό με σκοπό να τον εκτελέσουν στον Προφήτη Ηλία, στην Παλούκοβα. Όμως επειδή είχε βοηθήσει πάρα πολύ κόσμο ο γιατρός, παρακάλεσαν όλοι απ' τα χωριά και τον γλύτωσαν. Είχαν πιάσει και τη μάνα μου και την αδελφή μου και με τα χίλια ζόρια γλύτωσαν κι εκείνες.

» Μέχρι το '50 δεν ξανανέβηκα στο χωριό. Άνοιξα μαγαζί με τον πατέρα μου στην Καμαρούλα, έξω από το Αγρίνιο, εκεί που μέναμε. Το '52 τελείωσα το εξατάξιο Γυμνάσιο. Έδωσα εξετάσεις για δάσκαλος, αλλά δεν πέτυχα. Μέχρι το '56 που πήγα φαντάρος, έμεινα στο χωριό και βοηθούσα τους γονείς μου στο μαγαζάκι τους και στα χωράφια».

Μετά το στρατό, με τι ασχοληθήκατε;

«Όταν ξαναγύρισα στο χωριό, ενώ μου έλεγαν οι δικοί μου να δώσω εξετάσεις να διοριστώ κάπου, έκατσα και το φιλοσόφησα. Ο πατέρας μου ήταν πρόεδρος στην κοινότητα και μιας κι εκείνη την εποχή είχε

* Σ.τ.Ε. Εννοεί μάλλον οι εχθροπραξίες στο χωριό.

πάρει σύνταξη ο γραμματέας, διόρισε εμένα. Έτσι αποφάσισα να μείνω στο χωριό και δεν μετάνιωσα. Έζησα στον τόπο μου, με αγάπησαν οι χωριανοί και τους αγάπησα. Με αγάπησαν και οι διερχόμενοι, γιατί φιλοξενούσαμε πολύ κόσμο.

» Ήμουν γραμματέας τριανταπέντε χρόνια. Πέρασα πολύ ωραία όλα αυτά τα χρόνια, αλλά είχα και πολλές δυσκολίες. Μέχρι το '59, δεν είχαμε δρόμο, οπότε πήγαινα στην Άνω Χώρα με τα πόδια – γύρω στις τρεις ώρες – και από εκεί έπαιρνα λεωφορείο για τη Ναύπακτο. Πολλές φορές πήγαινα στη Λιμνίστα, που ήταν πέντε ώρες. Στα είκοσι εννιά μου ήρθε ο καιρός να παντρευτώ. Είχα πάει στην Άνω Χώρα να στεφανώσω τον αναδελφό μου, τον Νίκο Μπράνη, κι εκεί γνώρισα τη γυναίκα μου, την Κούλα Τσαρούχη. Στο τραπέζι του γάμου φροντίσαμε να κάτσουμε μαζί. Πιο πολύ μάλιστα εκείνη το επιδίωξε. Είμαστε 54 χρόνια μαζί. Με στήριξε, τη στήριξα, δουλέψαμε μαζί, φτιάξαμε οικογένεια και ευτυχήσαμε. Έχουμε τον Μιχάλη που δουλεύει στο Δασαρχείο, την Αγλαΐα που ζει στην Αμερική και τον Κώστα που δουλεύει στη Βιβλιοθήκη. Έχουμε πέντε εγγονάκια.

» Είμαι ευχαριστημένος που έζησα όλα τα χρόνια στο χωριό μου, αλλά και ευχαριστημένος που πήρα γυναίκα που ήθελε να έρθει στο χωριό. Μετά από πέντε χρόνια από το γάμο μας, φτιάξαμε σπίτι στη Ναύπακτο. Μένουμε το καλοκαίρι έξι μήνες στο χωριό και μετά, έξι μήνες στην πόλη».

Ποιες είναι οι πιο έντονες αναμνήσεις σας από την παιδική σας ηλικία;

«Θυμάμαι την ημέρα της 28ης Οκτωβρίου, που κηρύχθηκε ο πόλεμος. Ο γιατρός ο Αλέξιος Αλεξόπουλος είχε ένα ραδιόκι και όταν είπε το ΟΧΙ ο Μεταξάς, ήρθε στην πλατεία, στον πατέρα μου που ήταν και πρόεδρος της Κοινότητας και του είπε: “Θα έχουμε πόλεμο. Άκουσα στο ράδιο αυτό κι αυτό”. Την επόμενη μέρα παίρνει ο γιατρός τηλέφωνο την αστυνομία να ρωτήσει τι πρέπει να κάνουμε. Απ’ έξω από το τηλεφωνείο ήταν γύρω στα εκατό άτομα. Έκλαιγαν οι γυναίκες... Μόλις ήρθε ο γιατρός, μας είπε: “Μαζεύουν για τον πόλεμο δεκαοχτώ ηλικίες. Έχουμε επιστράτευση. Όσοι είναι από το 1902 έως το 1920 να ετοιμαστούν”. Αρχισαν να κλαίνε και να φωνάζουν οι γυναίκες. Γύρω στα οχτώ με εννέα άτομα έφυγαν απ’ το χωριό μας. Όταν ξεκίνησαν την επόμενη μέρα, έλεγαν το τραγούδι: “Έβγα, μανούλα μ’, να με ιδείς και να με

καμαρώσεις, το πώς με πάει η αρβανιτιά και ο χωροφυλάκοι...”

» Ιταλοί πέρασαν απ’ το χωριό, Γερμανοί όχι. Οι Ιταλοί ήταν καλοί άνθρωποι. Όταν θάρχονταν, το ’41, ο παπάς τού χωριού μάς είπε να φέρουμε όλοι από ένα αυγό, να τους δώσουμε.

» Θυμάμαι επίσης τις ψείρες που υπήρχαν τα χρόνια της Κατοχής. Άλλο καλό! Ψείρες, ψύλλοι, κοριοί, κόνινες. Τάβραζαν τα ρούχα οι γυναίκες για να ψοφήσουν, αλλά έβλεπες την άλλη μέρα εμφανίζονταν πάλι. Γύρω στο ’45, βγήκε το φάρμακο και σωθήκαμε».

Από τις δραστηριότητές σας ως γραμματέας τι θυμάστε;

«Εκτός από γραμματέας, ήμουν και μπακάλης και ανταποκριτής του ΟΓΑ, ληξιαρχος, τηλεφωνητής, ψάλτης και το χόμπι μου ήταν να παίζω βιολί, που έμαθα να παίζω μόνος μου. Ψάλτης είμαι επίσης, 65 χρόνια, αυτοδίδακτος.

» Ως γραμματέας, πρώτα απ’ όλα, πέρασα καλά. Βοήθησα πολύ το χωριό μου, γιατί οι περισσότεροι ήταν αγράμματοι. Σ’ εμένα έρχονταν οι γριούλες και μου ζητούσαν να τους γράψω γράμμα για τα παιδιά τους, που είχαν φύγει για το εξωτερικό. Σ’ εμένα έρχονταν πάλι, για να τους διαβάσω τα γράμματα που λάβαιναν. Το ’72 που φέραμε το ρεύμα στο χωριό, έρχονταν οι γριούλες και μου λέγαν: “Κάηκε η λάμπα μου”. Έκανα, λοιπόν, και τον ηλεκτρολόγο και τον υδραυλικό, αν χάλαγε καμιά βρύση».

Τα καλύτερα γλέντια που θυμάστε ποια είναι;

«Τα γλέντια που κάναμε στο μαγαζί μου. Σχεδόν κάθε μέρα, έψηννα, μαζεύονταν κόσμος, έπαιζα το βιολί και διασκεδάσαμε. Ο κόσμος τότε είχε συσπείρωση. Κοίταζε πώς ο ένας θα δει τον άλλον, είχαν αγάπη. Τώρα με την τεχνολογία, μιλάνε όλοι με το κινητό, δεν νοιάζει τους νέους να βρεθούν από κοντά. Τότε η οικογένεια κουβέντιαζε μες στο σπίτι.

» Σαν κράτος, επίσης, δεν πάμε καλά. Ο κόσμος πεινάει. Χρεώθηκαν, γιατί δεν ήξεραν ότι θα έρθει αυτή η θύελλα. Εύχομαι να έρθει σε ισορροπία το κράτος, να υπάρχει δικαιοσύνη, να μην πεινάει πλέον κανένας. Να έχουν όλοι!»

Μαρία Μιχαλοπούλου – Καταρραχιά (Carson)

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 29/7/2017)

Από μικρή η Μαρία Μιχαλοπούλου ξενιτεύτηκε στην Αμερική αποφασισμένη να δουλέψει τρία χρόνια, να μαζέψει την προίκα της και να γυρίσει στην πατρίδα, να παντρευτεί. Η ζωή όμως τα έφερε έτσι και φέτος συμπλήρωσε 65 χρόνια στην ξενιτιά. Την συναντήσαμε στην αγαπημένη της Ναύπακτο, δίπλα από το πατρικό της σπίτι στην Οβριόλακκα και μας λέει:

«Στην ωραία μου Ναύπακτο γεννήθηκα και μεγάλωσα. Έφυγα από εδώ εικοσιένα χρόνων κοπελίτσα και πήγα στην ξενιτιά. Το 1933 γεννήθηκα. Γονείς μου ήταν ο Φώτης Μιχαλόπουλος και η Αικατερίνη. Ο πατέρας μου ήταν Ηπειρώτης και η μητέρα μου καταγόταν από το Νεοχώρι Ναυπακτίας. Μένανε όμως στη Ναύπακτο.

» Ήμασταν πολλά αδέρφια. Πρώτα πρώτα, είχα μια μεγάλη αδελφή, την Παναγιώτα, που τη χάσαμε 18 χρονών, μετά ήταν ο Γιώργος, η Βασιλική, ο Μίμης, ο Κώστας, ο Αντώνης, η Σοφία και τελευταία, το ψιμάδι, εγώ.

» Σχολείο πήγα μέχρι την Πέμπτη Δημοτικού. Γύριζα στις μοδίστρες και μάζευα τα πανάκια που τους περίσσευαν κι έφτιαχνα φορεματάκια για κούκλες. Ήθελα να γίνω κι εγώ μοδίστρα. Έτσι λοιπόν, αντί να πάω στην Έκτη Δημοτικού, πήγα κοντά σε μια μοδίστρα, τη Νίκη Διαμαντή. Δεν μ' ένοιαζε να συνεχίσω το σχολείο, αν και ο μεγαλύτερος αδερφός μου ήθελε να γίνω δασκάλα. Θυμάμαι στην αριθμητική ήμουν ντουβάρι. Όταν είχαμε μαθηματικά, κρυβόμουνα κάτω από το θρανίο. Με καταλάβαινε η δασκάλα μου, η Παπανικολάου, και μου έλεγε: “Σε είδα, Μιχαλοπούλου!”

» Έτσι λοιπόν έκατσα ένα χρόνο στη μοδίστρα και μετά άρχισα να ράβω στο σπίτι μου. Από μικρή μου άρεσε επίσης να τραγουδάω. Όταν αγό-

ρασα τη ραπομηνχανή μου, την έσπησα στο πατρικό μου, δίπλα στο παράθυρο που έβλεπε στο δρόμο. Δεν έκλεινε το στόμα μου απ' την ώρα που άρχιζα και δούλευα. Μετά από λίγο καιρό, έφυγα για την Αμερική».

Γιατί φύγατε, κ. Μαρία;

«Γιατί όσοι με ζητούσανε θέλανε προίκα. Προίκα, λέω, δεν σας δίνω εγώ. Δεν σας δίνω προίκα, κερατάδες! Γράφω λοιπόν στον αδελφό μου τον Κώστα, που ήταν ήδη έξω, και του λέω: “Εδώ ζητάνε προίκες. Κάνε μου πρόσκληση να έρθω έξω, να εργαστώ μόνη μου. Την τέχνη την ξέρω”. Ήθελα να είμαι ανεξάρτητη. Έτσι έφυγα.

» Έλεγε η μάνα μου πριν φύγω: “Πού θα πας, Μαρία μου; Ποιον θ' ακούω εγώ εδώ στο παράθυρο να μου τραγουδάει; Σου έχω φτιάξει τα προικιά σου. Κάτσε να σε δω κι εγώ νυφούλα”. Της έλεγα: “Οχι, μανούλα μου, δεν τους αγοράζω εγώ τους άντρες. Θα σου γράφω γραμματάκια και θα σου στέλνω χαρτζιλίκι.” Όπως και έκανα.

» Στην Αμερική, όταν πήγα, με ζητούσαν πολλά καλά παιδιά, αλλά εμένα ο σκοπός μου ήταν να δουλέψω τρία χρόνια και να γυρίσω πίσω και να παντρευτώ στην Ελλάδα, να με δει η μάνα μου νυφούλα. Η μοίρα όμως... Αυτό είναι που λένε “τυχερά”. Γνώρισα τον Σπύρο Καταραχιά, έναν νεαρό Θεσσαλό που είχε έρθει έξω να σπουδάσει. Δούλευε για να βγάζει τα έξοδά του στο ίδιο εργοστάσιο που ήμουν κι εγώ. Άλλο πάτωμα εγώ, άλλο εκείνος (αυτός ήταν στο σιδέρωμα), όμως εκεί που ήμουν εγώ ήταν η καφετέρια που τρώγαμε και εκεί γνωριστήκαμε. Παντρευτήκαμε τελικά το 1955 στην Αμερική. Ήταν δύσκολο να έρθουμε στην Ελλάδα για το γάμο. Όταν όμως ήρθαμε, μετά από δέκα χρόνια περίπου, τον γνώρισε τότε τον άντρα μου η μάνα μου και μου λέει: “Θα φύγω τώρα αναπαυμένη που γνώρισα τον Σπύρο και είδα ότι πήρες καλό παιδί”. Αποκτήσαμε τρία παιδιά, την Φωτεινή, την Κατερίνα και τον Γιώργο. Δούλεψα τριάντα εννέα χρόνια στην Αμερική. Και στο εργοστάσιο και στο σπίτι και τα Σάββατα σ' ένα κατάστημα με ενδύματα, που διορθώναμε ρούχα για τους πελάτες».

Νιώθατε νοσταλγία για την πατρίδα;

«Πάρα πολύ! Πάρα πολύ! Είχα τάξει στον εαυτό μου για τρία χρόνια στην ξενιτιά και έγιναν 65. Καθόμουν στην καρέκλα μου, έραβα και τραγουδούσα όλα τα πονεμένα τραγούδια. Είχα γράψει και δικά

μου τραγούδια, ένα για την ξενιτιά και ένα για τη μάνα μου:

- Ωρέ ποια μάνα τ'όλεγε, αχ ποια μάνα τ'όλεγε,
πως τα παιδιά της δεν πονεί, ωρέ δεν πονεί.

-Αχ, εγώ η δόλια κι άρρωστη τον πόνο δεν κρατούσα.

Ολημερίς και ολονυχτίς για σας, παιδιά μ', ρωτούσα.

Τον ταχυδρόμο περίμενα να πάρω γράμμα
και γραφή, μήπως κανείς σας θα 'ρθει.

Μα χρόνια πέρασαν πολλά, κανένας δεν εφάνη,

η ξενιτιά σάς πλάνεψε και πίσω δεν γυρνάτε.

Τότες κι εγώ αποφάσισα τον δρόμο για να πάρω,

να 'ρθω, παιδιά μου, να σας δω κι ύστερα να πεθάνω.

» Καθόμουν και θυμόμουν τα νιάτα μου, τις φίλες μου. Ήταν η Μαρία Φεγγαρούλη, η Τασούλα Ταραμπίκου, η Καλλιόπη Κοτίνη, η Ντίνα Πριμπκύρη και άλλες. Η διασκέδασή μας ήταν η βόλτα. Ξεκινάγαμε από την πλατεία Φαρμάκη, από το “Στολίδι” μέχρι την Ψανή. Πέρα

δώθε, πέρα δώθε. Πηγαίναμε και σινεμά. Δεν ήταν όμως εύκολο για μας τα κορίτσια. Είχα τον μεγάλο μου αδελφό, τον Γιώργο, που ήταν αυστηρός και όλο με έλεγχε. Με κοίταζε με ένα μάτι στη βόλτα που πήγαινα. Μούλεγε: “Πού κοιτάς; Τι κάνεις; Σπίτι γρήγορα, είναι αργά”. Ενώ ο άλλος ο αδελφός μου, ο Αντώνης, ήταν άλλος τύπος. Όταν είχε ωραίο έργο στο σινεμά, στο REX, μούλεγε: “Μαρία, απόψε παίζει η Γκόλφω. Να μου σιδερώσεις το παντελόνι μου, ατσάκιστο να είναι. Θάρθω να σε πάρω να πάμε”.

» Με τις φίλες μου πηγαίναμε και για τα μπάνια μας και μετρούσαμε πόσα είχε κάνει η καθεμιά. Τρώγαμε και παγωτό, όταν είχαμε κάνα φράγκο. Εγώ ήμουν πολύ γλυκαντζού κι όλο έπαιρνα καραμέλες στου Τσόγκα το μαγαζί. Είχε ένα μαντολάτο! Πέρασα ωραία παιδικά χρόνια.

» Μεγαλώσαμε φτωχικά, γιατί ήμασταν και πολλά παιδιά. Κι όμως, ο Θεός μάς βοήθησε και τα καταφέραμε. Εκείνο που θυμάμαι είναι ότι δεν έτρωγα τη μπομποτά με τίποτα. Δεν μου άρεσε. Πήγαινα στη θεία τη Φλέγκαίνα που είχε καθάριο ψωμί. Εκείνη μ’ έζησε, Θεός σχωρέσ’ την!

» Στην Κατοχή, θυμάμαι ότι τρώγαμε και μακαρόνια. Πέρασαν οι Ιταλοί και μας χορτάσανε μακαρόνια. Πηγαίναμε με ένα κατσαρόλι καμιά δεκαριά παιδιά της γειτονιάς και μας δίνανε και τρώγαμε. Μας τραγουδούσανε κιόλας. Οι Ιταλοί μας βοήθησαν τότε να ζήσουμε. Μας δίνανε. Τους Γερμανούς δεν τους θυμάμαι καθόλου. Όλα αυτά κάθομαι και σκέφτομαι, όταν αναπολώ τα παλιά».

Πείτε μας για το ταξίδι στην Αμερική;

«Με το καράβι ταξίδεψα για την Αμερική. Έκανα δώδεκα μέρες να φτάσω. Όταν χώρισα με τη μανούλα μου στον Πειραιά, πω, πω, πω! Ο ουρανός με άκουσε! Φώναξα: “Μανούλα μου, μανούλα μου! Πού σ’ αφήνω και φεύγω!” Και ο αδελφός μου, που είχε έρθει και αυτός, μου είπε: “Και τώρα ακόμα αν μετάνιωσες, σε παίρνουμε πίσω και φεύγουμε”. “Όχι, είναι πολύ αργά τώρα”, του είπα.

» Πηγαίνοντας έξω, πήγα και σε ένα σχολείο για λίγες μέρες, για να μάθω λίγο τη γλώσσα. Μετά, σιγά σιγά, έμαθα καλύτερα. Μετά από εμένα και τον αδελφό μου τον Κώστα που ήμασταν στην Αμερική, ένα – ένα ήρθαν όλα τ’ αδέλφια μου, εκτός από τον Μίμη».

Ερχόσαστε συχνά στην Ελλάδα, κ. Μαρία;

«Ερχόμουν αρκετά συχνά τα καλοκαίρια. Τώρα είχα να έρθω επτά χρόνια. Εκτός των άλλων, ήρθα φέτος για να συμμετάσχω και στις εκδηλώσεις της Ομοσπονδίας Στερεάς Ελλάδας Αμερικής – Καναδά. Θα έρθει κόσμος από όλα τα μέρη της Αμερικής και θα γλεντήσουμε στις 30 Ιουλίου στο ΞΕΝΙΑ.

» Φτιαχτήκαμε στη ξενιτιά, δεν λέω, αλλά πάντα υπήρχε ο καημός να γυρίσω πίσω. Πριν παντρευτώ, όταν νόμιζα ότι θα τα κατάφερνα να γυρίσω πίσω, την ώρα που δούλευα, έλεγα: “Θα γυρίσω πίσω στην ωραία μου πατρίδα και όταν θα πάω εκεί να εγκατασταθώ, θα πω αυτό το τραγούδι”:

*Πάλι γελούν τα χείλη μου
και η καρδιά γεμίζει
από ελπίδα και χαρά
κι αγάπη πλημμυρίζει.*

*Τώρα που ξαναγύρισα
πάλι κοντά σ’ εσένα
οι πίκρες και τα βάσανα
εμείνανε στα ξένα.*

*Είναι πικρή η ξενιτιά,
έχει καημό και πόνο,
αυτοί που την εζήσανε
αυτοί το ξέρουν μόνο.*

Χρήστος Παπαβλαχόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 29/2/2008)

«Γεννήθηκα στο χωριό Γάβρο Ναυπακτίας, το Νοέμβριο του 1933. Είμαι ο τέταρτος στη σειρά από τα έξι παιδιά που απέκτησαν οι γονείς μου, τέσσερα κορίτσια και δύο αγόρια. Ο πατέρας μου, Αποστόλης, ήταν ο ιερέας του χωριού μας και δύο ακόμα γειτονικών χωριών, στο Γουλέμι και στο συνοικισμό Κουτσογιανναίικα. Επίσης, υπηρετούσε και ως αναπληρωτής ιερέας σε πιο απόμακρα χωριά, στο Ανθόφυτο και την Αναβρυτή. Ήταν σκληρή δουλειά για εκείνον, αλλά και πολλά τα παιδιά που έπρεπε ν' αναθρέψει, αν και τότε τα έξι παιδιά αποτελούσαν το μέτρο της ιδανικής οικογένειας. Η μητέρα μου, Ευαγγελία, ήταν νοικοκυρά».

Τον πατέρα σας τον βοηθούσατε στα καθήκοντά του;

«Συνέχεια πήγαινα μαζί του. Μου άρεσε να τον βοηθάω. Τα μυστήρια εκείνα τα χρόνια δεν γίνονταν στην εκκλησία, αλλά για ευκολία του κάθε ενδιαφερόμενου γινόντουσαν στο σπίτι τους. Όπως π.χ. όταν κάποιος ήθελε να βαφτίσει το παιδί του, καλούσε τον παπά στο σπίτι του. Την κολυμπήθρα, το θυμιατό και όλα τ' απαραίτητα τα κουβαλούσαν από την εκκλησία οι νεωκόροι. Ζέσταιναν το νερό στο σπίτι, έρχονταν οι καλεσμένοι και έπειτα μόλις τελείωνε η ακολουθία της βάφτισης, κάθονταν όλοι για το τραπέζι, όπου γινόταν πάντα ωραίο γλέντι. Έτσι γίνονταν και οι γάμοι. Θυμάμαι μια λεπτομέρεια σ' ένα γάμο, που το ζευγάρι δεν είχε στέφανα. Τότε ο πατέρας μου τους έφτιαξε ένα από κληματόβεργα. Πήρε έπειτα κι ένα λευκό χαρτί, τ'όφερε γύρω στη βέργα και μ' ένα ψαλίδι έκανε σχέδια. Έτσι το διακόσμησε και τους πάντρεψε. Εντωμεταξύ, πολλοί γάμοι και βαφτίσια γίνονταν στο σπίτι μας. Όταν κάποιος δηλαδή είχε μικρό σπίτι, ζητούσε να γίνει το μυστήριο στο σπίτι του παπά».

Από το σχολείο τι αναμνήσεις έχετε, κ. Χρήστο;

«Ξεκίνησα τις πρώτες τάξεις του Δημοτικού στο χωριό μου, στο Γάβρο. Εκτός του ότι βοηθούσα τον πατέρα μου στην εκκλησία, τον βοηθούσα και στα κτήματα. Τελειώνοντας την Τρίτη Δημοτικού, άρχισε ο πόλεμος. Τον δάσκαλό μου τον πήραν για στρατιώτη. Για να συνεχίσω το σχολείο, κατέβηκα στη Ναύπακτο, όπου έτυχε να είναι η αδελφή μου, γιατί πήγαινε Γυμνάσιο. Μέναμε σε συγγενείς μας, στους Κώστα Κωνσταντόπουλου. Παιδιά που δεν είχαν τη δυνατότητα να κατεβούν στη Ναύπακτο και κάποιον να τους φιλοξενήσει έμειναν στο χωριό και δεν συνέχισαν το σχολείο. Εγώ λοιπόν πήγα Τετάρτη Δημοτικού στο 2ο Δημοτικό Σχολείο, στην Ψανή, το οποίο στεγαζόταν απέναντι από το φούρνο του Βασιλείου, δίπλα στη βρύση. Όταν όμως ήρθαν οι Ιταλοί στη Ναύπακτο, επέλεξαν και πήραν το δικό μας σχολείο για να εγκατασταθούν. Εκείνο το διάστημα κάναμε σε διάφορα άλλα σημεία μάθημα, όπως σ' ένα κτήμα δίπλα στου Βερόπουλου, κάτω απ' τις ελιές. Τα καλά που θυμάμαι από το σχολείο είναι ότι έκανα πολλούς φίλους και απόκτησα νέες εμπειρίες. Από τους φίλους είχα ξεχωρίσει τους τρεις καλύτερους, τον Νίκο Παραλίκα (απόστρατο Χωροφυλακής), τον Θρασύβουλο Κοτίνη (προσωπάρχης της Κλωστοϋφαντουργίας “Πεταλούδα”) και τον Τάκη Παπαχαλαράμπους (ο οποίος είχε πάει στο εξωτερικό και έπειτα άνοιξε ΠΡΟ-ΠΟ στην Αθήνα). Επίσης, από το Δημοτικό και εν συνεχεία στο Γυμνάσιο, είχα ξεχωρίσει την Ευθυμία. Το κορίτσι που μετά από χρόνια έγινε γυναίκα μου.

» Εκείνη την εποχή, κατεβαίνοντας στη Ναύπακτο είδα πρώτη φορά πώς είναι τ' αυτοκίνητα! Θυμάμαι υπήρχε μόνο ένα ταξί και ένα φορτηγό, που μετέφερε επιβάτες στα χωριά. Δηλαδή, όχι μόνο επιβάτες, αλλά και τις βαλίτσες τους, τα γεννήματα και τα ζώα τους, όλοι μαζί στην καρότσα. Και ήμασταν πάντα όρθιοι».

Στα χρόνια του πολέμου περάσατε δύσκολα εσείς και η οικογένειά σας;

«Πάντως, την πείνα που είχαν περάσει πολλοί Έλληνες δεν την περάσαμε εμείς, γιατί εκείνα τα χρόνια οι παπάδες δεν ήταν μισθωτοί. Οι χωριανοί οι ίδιοι πλήρωναν τον παπά του χωριού. Θυμάμαι τότε έδιναν στον πατέρα μου 30 οκάδες καλαμπόκι ή σιτάρι η κάθε οικογένεια μια φορά το χρόνο. Όποιος δεν είχε καλλιέργειες και είχε ζώα τού έδι-

νε γάλα ή τυρί. Ο κάθε ενορίτης τα έφερνε μόνος του στον παπά, όποτε μπορούσε. Γενικά, κανένας από το χωριό μας δεν πείνασε στην Κατοχή. Όλοι είχαν καλές σοδειές. Αφού και τα πρόσφορα γίνονταν πάντα από καθαρό αλεύρι. Γι' αυτό και αργότερα, όταν ο κόσμος πείναγε, πολλοί ανέβηκαν στο χωριό μας να ζήσουν. Είχε έρθει να μείνει στο χωριό και η αδελφή τού πατέρα μου με την οικογένειά της, οι οποίοι έμεναν τότε στη Θεσσαλονίκη. Αυτή ήταν η μάνα του Χρήστου Φωτόπουλου, του πρώην βουλευτή. Σαν πρώτα ξαδέλφια κάναμε πολλή παρέα εκείνα τα χρόνια».

Πώς κάνατε παρέα, αφού εσείς πηγαίνατε σχολείο στη Ναύπακτο;

«Αυτό συνέβη το 1942. Την ίδια χρονιά, θα ήθελα να προσθέσω, εφαρμόσθηκε το οκτατάξιο Γυμνάσιο και τελειώνοντας το Δημοτικό, δώσαμε προφορικές εξετάσεις. Οι περισσότεροι από τους συμμαθητές μου πήγαμε στην Πρώτη Γυμνασίου. Γεμάτοι χαρά όλοι μας, αγόρια και κορίτσια της γειτονιάς, περιμέναμε ν'άρθει ο Σεπτέμβρης και να ξεκινήσουμε τα μαθήματα ως γυμνασιόπαιδα πλέον. Όμως τα πράγματα δεν πήγαν τόσο καλά για μένα. Στη Ναύπακτο είχαν στρατοπεδεύσει κατοχικά στρατεύματα, κυρίως Ιταλοί. Ο σταθμός ελέγχου ήταν στην είσοδο της Ναυπάκτου από Ψανή, στο σπίτι του Λιανού. Έπρεπε να φύγω από την πόλη και να ανέβω στο χωριό με την αδελφή μου, γιατί κάποιος καλοθελητής δωσίλογος είπε στους Ιταλούς ότι ο πατέρας μου, ο παπα-Αποστόλης ή παπα-Δέλγας διατηρεί στο χωριό ομάδα οπλισμένων αντιστασιακών, πράγμα που ήταν αλήθεια. Το μάθαμε εμείς ότι τον ψάχνουν, όταν ο κουμπάρος τού πατέρα μου (ιερέας και αυτός), ο παπα-Χρήστος Αδαμόπουλος από τον Παλιόπυργο, κατέβηκε στη Ναύπακτο για δουλειές. Τότε οι Ιταλοί τον σταμάτησαν στην είσοδο από Αφροδίτη, νομίζοντας ότι ήταν ο πατέρας μου και τον πήγαν στα γραφεία τους. Αυτό έγινε, γιατί οι δυο παπάδες έμοιαζαν σωματικά, που σημαίνει ότι ο καταδότης είχε δώσει καλή περιγραφή. Έτσι φύγαμε με την αδελφή μου, φοβούμενοι να μην κρατήσουν εμάς οι Ιταλοί και αναγκάσουν έτσι τον πατέρα μας να κατεβεί στη Ναύπακτο για να τον πιάσουν.

» Η αδελφή μου συνέχισε το Γυμνάσιο στο Θέρμο Τριχωνίδας, ενώ εγώ, με τη βοήθεια του μακαρίτη του δασκάλου Μιλτιάδη Κοτίνη, έκα-

να μαθήματα κατ' οίκον στο χωριό. Έτυχε τότε ν' ανεβεί κι εκείνος στο Γάβρο για οικονομικούς λόγους, για να ζήσει την οικογένειά του. Είχε έξι παιδιά. Τα σχολεία στη Ναύπακτο είχαν διαλυθεί. Στο χωριό όλο και σε κάποιο χωράφι ασχολείτο κανείς. Μια πατάτα, που λέει ο λόγος, είχε να βάλει για να φάνε, ενώ στην πόλη δεν γινόταν τίποτα. Κατάφερα να βγάλω λοιπόν δύο τάξεις στο χωριό και με εξετάσεις συνεχισα μετά στην Τρίτη Γυμνασίου, εφόσον καθάρισε το τοπίο. Τότε κατέβηκε όλη η οικογένεια στη Ναύπακτο και συνέχισε ως το τέλος».

Μετά συνεχίσατε σπουδές;

«Όχι αμέσως. Όταν τελείωσα, το 1950, ανέβηκα στην Αθήνα, αφού εξασφάλισα εργασία στη Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού, στο Πολύγωνο, ως σχεδιαστής χαρτών στην αρχή και στη συνέχεια ως λογιστής μισθοδοσίας πολιτικού και στρατιωτικού προσωπικού στο ταμείο της Υπηρεσίας. Ήμουν ημερομίσθιος υπάλληλος στην αρχή με έντεκα δραχμές την ημέρα για τον πρώτο χρόνο, ενώ τον δεύτερο χρόνο ανέβηκα στις δεκαεπτά δραχμές. Εκεί έκανα πολλούς φίλους αξιωματικούς του Στρατού. Ορισμένοι από αυτούς ήταν καθηγητές της Σχολής Ευελπίδων. Μου είχαν υποσχεθεί βοήθεια για την εισαγωγή μου στη Σχολή και τη μετέπειτα εξέλιξή μου. Εγώ όμως είχα την επιθυμία από μικρός να πάω στην Αμερική να εργασθώ, να βοηθήσω έτσι τον πατέρα μου, για την αποκατάσταση των αδελφών μου, αλλά και για να σπουδάσω. Εκεί ζούσε ένας θείος μου, ο αδελφός του πατέρα μου Παναγιώτης, ο οποίος ενώ είχε σπουδάσει Νομική, δεν υπηρέτησε τη δουλειά αυτή, αλλά άνοιξε εστιατόριο. Απαραίτητο τότε το εστιατόριο για τον κάθε Έλληνα που πήγαινε στο εξωτερικό. Ήταν το παραδοσιακό επάγγελμα. Ο θείος μου δεν είχε παιδιά και έλπιζα σε μια καλή υποδοχή απ' αυτόν.

» Το Δεκέμβριο του 1951, έφυγα για την Αμερική, στην πόλη Πενσυλβάνια, ενώ νωρίτερα είχα μάθει αγγλικά μόνος μου με μια μέθοδο. Εργάστηκα στο θείο μου και τα βράδια παρακολουθούσα μαθήματα στο τοπικό κολέγιο. Τον Απρίλιο του 1953, όταν ο πόλεμος στην Κορέα συνεχιζόταν, κατατάχθηκα εθελοντής στην αεροπορία ως υπαξιωματικός. Μια ζωή εμπειρίες. Η δουλειά μου ήταν στρατολόγος, οπότε δεν υπήρχε περίπτωση να με στείλουν στο μέτωπο. Ταξίδεψα σε όλες τις Πολιτείες της Αμερικής, από το Τέξας μέχρι Καλιφόρνια και Αλάσκα. Στην Αλάσκα υπηρέτησα δύο χρόνια. Πέρα από τις υποχρεώσεις μου στην

υπηρεσία, τα βράδια παρακολουθούσα και μαθήματα “Διοίκηση Οικονομίας” στο παράρτημα του Πανεπιστημίου που λειτουργούσε στην κάθε βάση. Υπήρχαν και τα ανοιχτά πανεπιστήμια, όπου είχαμε τη δυνατότητα να προσθέσουμε μαθήματα δι’ αλληλογραφίας».

Πόσο παραμείνατε στην υπηρεσία αυτή;

«Όταν τελείωσε ο πόλεμος, τελείωσε και η δική μου θητεία, οπότε το 1958 απολύθηκα και εγκαταστάθηκα στο Σικάγο, όπου μετά από εξετάσεις, προσλήφθηκα σε μια από τις μεγαλύτερες τράπεζες της πόλης».

Πώς βρεθήκατε εκεί;

«Έμαθα τυχαία ότι είχε έρθει η Ευθυμία στο Σικάγο και αποφάσισα να τη βρω. Την εντόπισα, την πλησίασα με τρόπο και τελικώς φαίνεται ήταν γραφτό να γίνει. Παντρευτήκαμε και αποκτήσαμε δυο κοπέλες, την Ευαγγελία και την Γεωργία. Η γυναίκα μου, αφού τελείωσε τις σπουδές της, εργάστηκε ως βιοχημικός – ερευνήτρια σε νοσοκομείο παιδών. Εγώ, εκείνο το διάστημα, μαζί με άλλους συμπατριώτες μου ιδρύσαμε τη “Ναυπακτική Αδελφότητα”, στην οποία υπηρέτησα ως πρώτος πρόεδρος για τέσσερα χρόνια. Περάσαμε πολύ καλά εκεί, με συχνές παρέες, γεμάτες νοσταλγία για την πατρίδα. Θυμάμαι τα πρώτα χρήματα που μαζέψαμε σε μια χοροεσπερίδα (γύρω στα 1.000 δολάρια) τα έστειλα ως πρόεδρος στο Γυμνάσιο Ναυπάκτου στην Ψανή και έφτιαξαν τη μάντρα. Άλλη φορά στείλαμε λεφτά για την Αγία Παρασκευή».

Πώς και ξαναγυρίσατε στην Ελλάδα;

«Η επιστροφή στην πατρίδα είναι κοινός πόθος, φαντάζομαι, για όλους, ίδιος με εκείνον του φυλακισμένου που ποθεί την ελευθερία του. Μετά λοιπόν από διαπραγμάτευση με πολυεθνική τράπεζα, με έδρα τη Νέα Υόρκη και με υποκαταστήματα στην Αθήνα, πέτυχα πρόσληψη. Έτσι, στις αρχές του 1964, μαζί με την οικογένειά μου γύρισα στην πατρίδα μου και με καλές συνθήκες εργασίας. Η παρουσία μου στην Αθήνα και η υπεύθυνη θέση μου στην τράπεζα μου έδωσε τη δυνατότητα να βοηθήσω πολλά παιδιά από τη Ναύπακτο και την επαρχία για εργασία στην τράπεζα».

Όλοι τώρα σας ξέρουμε ως πρόεδρο του Ελληνοαμερικανικού Συλλόγου.

«Ναι, αφού το 1989 εγκαταστάθηκα πάλι στη Ναύπακτο, από το 1994 έως και σήμερα είμαι ο πρόεδρος του Ελληνοαμερικανικού Συλλόγου Ναυπακτίας. Κάνω ό,τι μπορώ για το σύλλογο, προσφέροντας ιδιαίτερα κάθε δυνατή βοήθεια στους ομογενείς μας, κυρίως συνταξιούχους. Θα ήθελα, κλείνοντας, να μνημονεύσω εκείνον τον οποίο (sic) με βοήθησε να πρωτοπάω στην Αθήνα και να βρω δουλειά. Ήταν ο Αριστείδης Μελίστας από τη Γρανίτσα (Ανθόφυτο) Ναυπακτίας. Η βοήθειά του ήταν πολύτιμη για τη μετέπειτα πορεία τής ζωής μου».

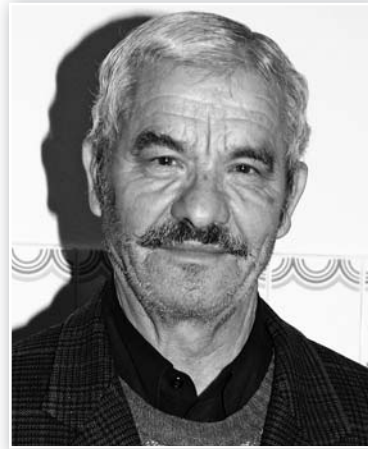

Ο ευεργέτης της Ναυπάκτου Δημήτριος Παπαχαραλάμπους με τον αείμνηστο δήμαρχο Τάκη Κούμπιο.

Αντώνης Ζάκκας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 11/1/2008)

«Γεννήθηκα το 1934 στον οικισμό Συκιά της Φαμήλας Ναυπακτίας. Τον πατέρα μου τον έλεγαν Κλεάνθη – Λεωνίδα και τη μητέρα μου Ελένη. Απέκτησαν πέντε παιδιά, αλλά τα τρία μόνο έμειναν στη ζωή. Πρώτος είναι ο Θανάσης, μετά ο Δημήτρης και τρίτος εγώ. Ο πατέρας μου ασχολιόταν με τ' αγροτικά. Επειδή όμως ήταν πάρα πολύ θρήσκος, ήθελε να πάει για παπάς. Όμως... έμεινε μόνο ψάλτης».

Ήταν δύσκολο να γίνει κάποιος παπάς τότε; Γιατί δεν πήγε;

«Για να επιλεγεί κάποιος για ιερέας εκείνη την εποχή, έπρεπε να μαζευτούν υπογραφές προτίμησης από τα γύρω χωριά. Ο πατέρας μου, αν και ήταν παντρεμένος με παιδιά, απόφοιτος του Σχολαρχείου στη Σίμου, δεν τα κατάφερε να γίνει παπάς, γιατί κάποιος άλλος από τη Στύλεια πήρε τους περισσότερους ψήφους και έτσι δεν κατάφερε να εκπληρώσει τ' όνειρό του».

Τα παιδικά σας χρόνια πώς ήταν;

«Δύσκολα. Γεννήθηκα σχεδόν άρρωστος. Όλο στους γιατρούς γύρινα. Είχα πρόβλημα με το νεφρό μου. Παρόλα αυτά, δεν καθόμουνα. Βοηθούσα από μικρός στις δουλειές τον πατέρα μου. Καλλιεργούσαμε τριφύλλι, καλαμπόκι, σιτάρι και κριθάρι. Χρησιμοποιούσαμε άλλοτε βόδια και άλλοτε άλογα. Είχαμε ξύλινο αλέτρι και χαροπαλεύαμε. Έκανα και τον τσοπάνη. Είχαμε πρόβατα κυρίως αλλά και μερικές κατσίκες. Το γάλα το πάζαμε τυρί για εμάς, αλλά δίναμε και στους συγγενείς. Δεν είχαμε πολύ για να το πουλάμε. Δεν είχαμε τρόφιμα για τα ζώα, για να κατεβάσουν πολύ γάλα».

Σχολείο υπήρχε στο χωριό σας;

«Ναι, το σχολείο μας ήταν ανάμεσα σε Συκιά και Φαμήλα. Εκεί έβγαλα την Πρώτη τάξη και μετά, επειδή ήταν ο πόλεμος, δεν υπήρχαν δάσκαλοι για όλα τα χωριά κι έτσι αναλόγως πού ήταν ανοιχτό σχολείο, πηγαίναμε, άλλη χρονιά στη Στύλια και άλλη φορά στον Κάμπο της Σίμης. Για να φτάσουμε στα χωριά, έπρεπε να μας περνάνε μέσα από τα ρέματα και τα ποτάμια οι μεγάλοι. Με τα πόδια πάντα, ώρες δρόμο. Παλιοζωή! Το χειμώνα ήταν ξεπαγιασμένα τα χέρια μας και μας βάραγαν με τη βέργα οι δάσκαλοι στα δάχτυλα, άμα ήμασταν αδιάβαστοι. Κάναμε μάθημα πρωί – απόγευμα. Τα μεσημέρια, όσα παιδιά έμεναν κοντά στα σπίτια τους πήγαιναν για φαγητό. Εγώ μαζί με άλλα παιδιά καθόμασταν στην αυλή του σχολείου και περιμέναμε πότε να περάσει η ώρα να συνεχίσουμε, τρώγοντας για κολατσιό λίγο σομόνι, δηλαδή μπομποτά. Αυτό ήταν το μεσημεριανό μας. Θυμάμαι που είχαμε την πλάκα στην αρχή να γράφουμε και αργότερα πήραμε κι ένα τετράδιο και ένα αναγνωστικό. Μας έλεγαν το μάθημα οι δάσκαλοι κι έπρεπε να το θυμόμαστε απ' έξω. Μετά την Τετάρτη τάξη, πήραμε μερικά ακόμα βιβλία απ' άλλα μαθήματα. Πού να βρεθούν βιβλία τότε και σειρές όπως είναι τώρα! Παρόλα αυτά, τώρα είναι χειρότερα. Ούτε γράμματα μαθαίνουν τα παιδιά, αλλά ούτε καλημέρα δεν λένε. Περισσότερα μαθαίναμε τότε κι ας ήμασταν εξήντα και ογδόντα παιδιά όλα μαζί. Όσο για παιχνίδια, παίζαμε το γλα (κυνηγτό), τη γουρούνα και τα σκαμνάκια».

Βγάλατε όλες τις τάξεις;

«Τ'όβγαλα με το ζόρι το Δημοτικό, με βαθμό επτά. Είχα βλέπεις και τις δουλειές, αλλά κυρίως φταίει ότι δεν είχαμε φως για να μπορούμε να διαβάζουμε το βράδυ. Πολεμάγαμε με καψάλια να βλέπουμε».

Τι ήταν τα “καψάλια”, κύριε Αντώνη;

«Πάνω σε ξύλα βάζαμε ένα κομμάτι λάστιχο από ρόδα και το καίγαμε να κάνει λαμπάδα, να βλέπουμε. Μετά, βγήκαν τα καντηλεράκια και πολύ αργότερα ήρθαν οι λάμπες. Α, επίσης ξέχασα να πω για τις ψείρες. Κάργα είχαμε! Ήταν και ο πόλεμος... Ζεματάγαμε τα ρούχα, αλλά δεν έφευγαν. Έβλεπες και στα πιο πλούσια και καθαρά παιδιά η ψείρα περπατάγε. Γύρω στο 1945 σταμάτησε το κακό αυτό. Ήταν ένας Σινογιώργος στο χωριό μας και αυτός έφτιαχνε χτένια από κέρατα ζώων. Μας έδι-

νε και βγάζαμε τις ψείρες».

Στην Κατοχή πέρασε η οικογένειά σας πείνα ή είχατε από τις καλλιέργειές σας τρόφιμα;

«Το '40 είχαμε ακόμα κάτι. Το '41 όμως δεν υπήρχε τίποτα. Φάγαμε βελάνια από πουρνάρες. Τ' αλέθαμε, τα τρίβαμε με μια πέτρα και τα κάναμε αλεύρι. Φάγαμε και αγριάδα. Βγάzaμε τη ρίζα που ήταν σκληρή και χοντρή, την τρίβαμε και την κάναμε κι αυτή αλεύρι. Τέτοια πείνα περνάγαμε! Μετά τον πόλεμο, αρχίσαμε να τρώμε καλύτερα. Έβγαιναν και τα λάχανα. Τρώγαμε καμιά πίτα. Τρώγαμε και κρέας, Χριστούγεννα και Λαμπρή. Αν αρρώσταινε και κανένας, σφάζαμε κάποιο ζώο και τρώγαμε πάλι κρέας».

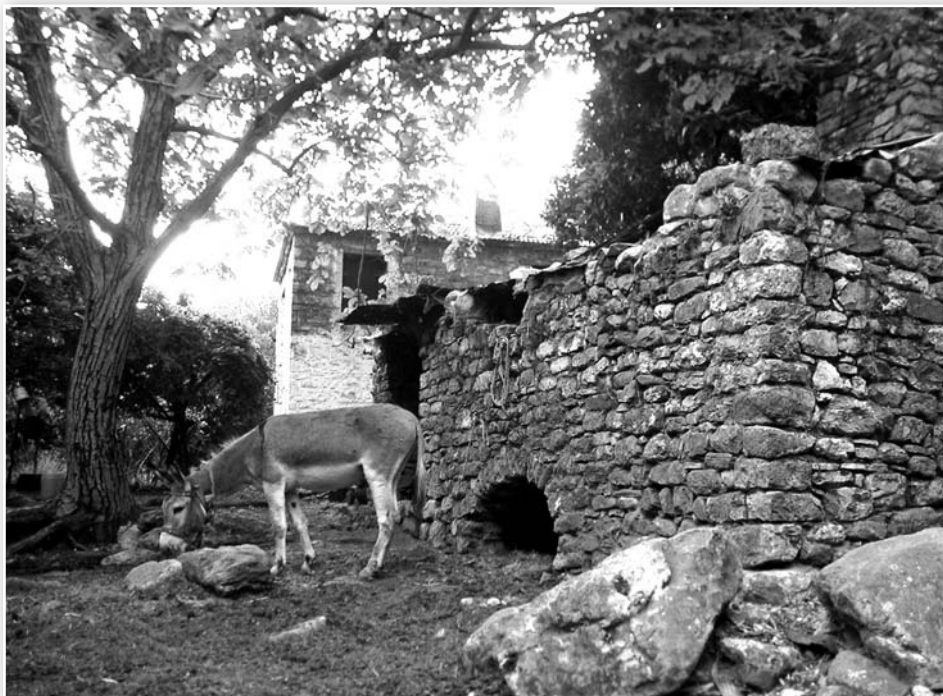
Υπήρξε κάποιο περιστατικό με τους Γερμανούς ή τους αντάρτες που θυμάστε;

«Όταν πηγαίναμε σχολείο, βλέπαμε Γερμανούς στο δρόμο. Τους λέγαμε “καλημέρα” πάντα. Αυτοί δεν απαντούσαν, αλλά ούτε μας πείραζαν. Πέρναγαν στη γραμμή, στρατιά ολόκληρη. Μετά, είχαμε τους αντάρτες. Αυτοί είχαν κάνει σταθμό στο χωριό μας αρκετό καιρό και εμείς τα παιδιά πηγαίναμε σ' αυτούς για συσσίτια. Κάθε μέρα. Είχαν κρέατα, λαθούρ', φασόλια και φακές. Είχαν κάπου τριακόσια γίδια. Θυμάμαι έναν αντάρτη που είχε μαλλιά τόσο μακριά, μέχρι τα μπούτια του. Ενοικίαζαν μερικά σπίτια για διάφορους λόγους, όπως ιατρεία, για γραφεία κ.λπ.».

Αφού τελείωσε ο πόλεμος, με τι ασχοληθήκατε, κ. Αντώνη;

«Τότε ήμουν δεκαπέντε χρονών και άνοιξα ένα μαγαζάκι στο χωριό. Με το γαϊδουράκι μου κουβάλαγα τα ψώνια από τη Ναύπακτο, πέντε ώρες δρόμο μες στα βράχια. Έπαιρνα μακαρόνια, ζάχαρη, πετρέλαιο, λάδι κ.λπ. Είχα το μοναδικό μαγαζάκι. Το άνοιξα στο ισόγειο του σπιτιού μου. Έμενα μες στην πλατεία του χωριού, κοντά στον πλάτανο, που η ηλικία του πρέπει να είναι τουλάχιστον 2.000 χρόνων. Στις 6 Αυγούστου, που γιορτάζαμε με πανηγύρια τη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, έφερνα όργανα. Πολλές φορές, θυμάμαι, ο κόσμος ψώνιζε με βερεσέ. Όταν έκλεισα το μαγαζί, το 1979, είχα ένα τεφτέρι χοντρό με χρέπ των χωριανών που έφθαναν στις 200.000 δραχμές. Πάνε αυτά τώρα βέ-

βαια. Το βιβλίο το έχω ακόμα, με τις ημερομηνίες και τα ψώνια που είχε πάρει ο καθένας. Το κρατάω για ενθύμιο».

Το πρόβλημα υγείας σας συνεχίστηκε;

«Α, αυτό είναι μεγάλη ιστορία. Παιδεύτηκα πολύ. Όταν ήμουν 20 ετών, το 1954, ενώ ανέβαινα εγώ προς το χωριό με το γαϊδουράκι μου φορτωμένο εμπόρευμα από τη Ναύπακτο, κατέβαιναν κάποιοι χωριανοί μου και κάποιοι γνωστοί από τη Στύλια, οι οποίοι πήγαιναν στην Πελοπόννησο, για να δουλέψουν σε κάτι αμπέλια με σταφίδες. Επέμεναν να πάω να δουλέψω κι εγώ εκεί για λίγες μέρες. Τελικά μ' έπεισαν. Άφησα το γαϊδάράκο να φύγει μόνος του για το χωριό. Ο καημένος έκλαιγε, γκάριζε που τον άφησα μόνο του κι η μάνα μου ανησύχησε, όταν τον είδε να φθάνει μόνος του χωρίς εμένα. Τέλος πάντων, φθάνουμε στην Πελοπόννησο, δουλεύουμε, και το πρώτο βράδυ μας έδωσαν και φάγαμε σαρδέλα αλμυρή. Ε, τότε μ' έκοψε το νεφρό μου από τον πόνο. Την άλλη μέρα δεν άντεξα κι έφυγα για το χωριό, περπατώντας με τόσο πόνο. Δεν σταμάταγε καθόλου ο πόνος και μετά από λίγες μέρες κατέβηκα στη Ναύπακτο κι από 'κεί πήγα με τη συγκοινωνία στο νοσοκομείο, στο Μεσολόγγι. Έκανα παρακέντηση. Έμεινα εβδομήντα μέρες ακού-

ντος στο κρεβάτι. Από 'κεί μ' έστειλαν επειγόντως σε νοσοκομείο στην Αθήνα για εγχείρση. Έπρεπε όμως, για να με δεχτούν αμέσως, να έχω μέσον. Πήγε τότε για μένα ένα τηλεγράφημα από τον βουλευτή Ιντζέ και ένα από τη Βασιλική Πρόνοια. Παρ' όλα αυτά, με βάλανε μέσα, αλλά μου έκαναν την εγχείρση μετά από δέκα μέρες. Μου αφαίρεσαν το νεφρό και τώρα, εδώ και 55 χρόνια, ζω μια χαρά κι ούτε το βάζω κάτω».

Και ξαναγυρίσατε στο χωριό σας;

«Ναι, αφού πέρασε αρκετός καιρός, ξαναγύρισα στο μαγαζί μου. Μου γίνονταν διάφορα προξενιά, αλλά με κακολογούσαν μερικοί καλοθελίτες στους συγγενείς τής νύφης ότι έχω ένα νεφρό και δεν θα ζήσω πολύ. Κάποια φορά ήταν να “τα βρω” με μια κοπέλα από τη Στύλια, αλλά αφού κατηγορήθηκα από χωριανό μου ότι είμαι άρρωστος και υπονοβατώ, δεν με δέχτηκαν. Εκείνες τις μέρες ήταν που πέθαναν δεκαοκτώ άτομα στη Στύλια από το δηλητήριο στα κόλλυβα. Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και η κοπέλα εκείνη. Αν μου την έδιναν, θα γλύτωνε. Τελικά, έψαχνα για γυναίκα σ' όλα τα γύρω χωριά, η νύφη όμως ήταν πίσω από την πόρτα μου. Παντρεύτηκα τη Δήμητρα Τσιριμώκου από τη γειτονιά μου. Κάναμε δυο παιδιά, τον Λεωνίδα και την Ελένη. Όταν μεγάλωσαν τα παιδιά κι έπρεπε να πάνε Γυμνάσιο, τότε αναγκαστικά κατεβήκαμε να μείνουμε όλοι μαζί στη Ναύπακτο».

Θα έπρεπε τότε να βρείτε κάποια δουλειά στη Ναύπακτο.

«Επειδή είχα κάνει πάρα πολλές γνωριμίες στη Φαμήλα, είχα γίνει φίλος και με πολλούς δασκάλους. Μερικοί απ' αυτούς μου πρότειναν να κάνω αίτηση στο Α' Δημοτικό για “καθαρίστρια”. Ήμουν ο μοναδικός άντρας ανάμεσα σε σαράντα γυναίκες που είχαν κάνει αίτηση. Όλοι οι δάσκαλοι πρότειναν εμένα στη διευθύντρια κι έτσι πήρα τη δουλειά. Ξεκίνησα λοιπόν σαν καθαριστής, μετά άνοιξα και το κυλικείο και αργότερα έγινα επιστάτης. Έβγαλα εικοσιπέντε χρόνια στο σχολείο. Κι όχι μόνιμος. Κάθε Σεπτέμβρη γίνονταν πάλι οι αιτήσεις και με ξανάπαιρναν».

Ήταν επικερδές επάγγελμα;

«Αφού από το κυλικείο δεν έκλεβα τα παιδιά, δεν έκανα καμιά περυσία (γέλια). Για σπίτι έχω μια παράγκα. Ελάτε να δείτε πού μένω.

Αγάπησα αυτή τη δουλειά και παρόλο που δεν πληρωνόμουν τα καλοκαίρια, πήγαινα και πρόσεχα το σχολείο, πότιζα τα λουλούδια, κοίταζα τα τζάμια μήπως είχε σπάσει κανένα κ.λπ. Σύνταξη πήρα το 2000, αλλά συνεχίζω να πηγαίνω από 'κεί, γιατί πάω σχολείο τα εγγόνια μου. Τέσσερα έχω».

Με τα παιδιά ποια ήταν η σχέση σας;

«Στα είκοσι πέντε χρόνια, όσα παιδιά πέρασαν από το σχολείο με κρατάνε στα χέρια. Τώρα που τα περισσότερα είναι παντρεμένα, τα βλέπω να φέρνουν τα δικά τους παιδιά τώρα στο σχολείο. Τα πήγαινα καλά όμως και με τους δασκάλους. Μια ζωή πέρασα μαζί τους. Οι δάσκαλοι μ' έπαιρναν μαζί τους στις εκδρομές απαραιτήτως, για να φυλάω τα παιδιά. Με είχαν για καμάρι τους. Μ' αγάπαγαν και τα παιδιά και οι δάσκαλοι και εγώ το ίδιο. Σ' όποια γειτονιά περάσω, μου λένε “έλα να πιούμε καφέ”».

Έτυχε ποτέ να σας ζητήσει κάτι κάποιο παιδί από το κυλικείο, αλλά να μην είχε λεφτά μαζί του;

«Πολλές φορές. Άλλοτε μου τ'άφερναν την επόμενη μέρα, άλλοτε το ξέχναγαν. Εγώ δεν σημείωνα ποτέ τ' όνομα των παιδιών που μου χρώσταγαν. Αν ήθελαν, τα έφερναν. Μια φορά πήγαν τα παιδιά εκτάκτως εκδρομή και δεν είχαν πάρει λεφτά μαζί τους. Τότε εγώ τους έδωσα εξήντα τυρόπιτες, χωρίς να κρατήσω πάλι ονόματα. Την επόμενη μέρα λιγότερα από τα μισά παιδιά έφεραν λεφτά να με πληρώσουν. Εμένα δεν μ' ένοιαζε, αρκεί που εξυπνήθησα τα μικρά».

Ποια είναι η γνώμη σας για την κοινωνία τώρα σε σύγκριση με την παλιότερη εποχή;

«Παλιά ήταν καλύτερα ο κόσμος. Πηγαίναμε τσοπάνηδες, αγόρια και κορίτσια, και ήμασταν σαν αδέρφια. Δεν υπήρχε πονηριά. Εμένα μου έλεγαν κάποιες μανάδες: “Πότε θα πας στη Ναύπακτο να ψωνίσεις, να στείλω την κοπέλα μου να πάτε μαζί;” Εκτιμούσαμε το γείτονα. Σεβόμασταν. Ακόμα και τα παιδιά παλιά, όταν πρωτοξεκίνησα κι εγώ καθαριστής, αγαπούσαν και σέβονταν το σχολείο, δεν πέταγαν σκουπίδια κάτω. Τώρα τελευταία χάλασαν. Τα πετάνε όλα κάτω κι ας έχουν δίπλα τον σκουπιδοντενεκέ, και ούτε καλημέρα δεν λένε.

» Θέλω να πω κάτι για τους πολιτικούς μας. Γενικά και οι τριακόσιοι βουλευτές ψηφίζουν στα μέτρα τους. Ο μόνος που είχε κάνει κάτι είναι ο Γεννηματάς, που έφτιαξε νοσοκομεία. Ήταν ό,τι καλύτερο για την Ελλάδα. Ας κάνει και τώρα κάποιος κάτι παρόμοιο να τον παραδεχτώ».

Σπύρος Καραβασίλης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 27/6/2008)

«Η βαθιά καταγωγή τού πατέρα μου Γιώργου Καραβασίλη είναι Σουλιώτικη. Όταν έπεσε το Σούλι επί Αλή Πασά, όσοι κατάφεραν να γλυτώσουν, όπως ο προπάππους μου, κατέβηκαν στα Τζουμέρκα. Εκεί γεννήθηκε ο παππούς μου, για κάποιους λόγους όμως τιμής έφυγε και πήγε στην Λευκάδα. Εκεί γεννήθηκε ο πατέρας μου, στο Μεγανήσι Λευκάδος. Ασχολήθηκε ως μεσίτης λαδιών. Το 1924 ήρθε για δουλειές στη Ναύπακτο, η οποία του άρεσε τόσο πολύ, που έμεινε μόνιμα. Η μητέρα μου Αικατερίνη, το γένος Καλλιαντέρη, καταγόταν από την Τερψιθέα Ναυπακτίας. Ο πατέρας μου κάθε πρωί πήγαινε να πει το γάλα του στο μαγαζί του Βαγγέλη Μαργαδούλη, που ήταν συγγενής της μάνας μου και έτσι έτυχε εκεί κάποια μέρα να γνωριστούν. Ο πατέρας τής μητέρας μου τής έδωσε για προίκα ένα σπιτάκι που είχε φτιάξει στη Ναύπακτο, στην οδό Φαρμάκη 18. Εκεί έζησαν όλα τους τα χρόνια και εκεί ζω ακόμα εγώ. Απέκτησαν τρία παιδιά, τον Θανάση, τον Γιάννη και τέλος, το 1934, εμένα.

» Ο πατέρας μου άλλαξε επάγγελμα. Έγινε ιχθυοπώλης με συνέταιρο τον Ξυδιά Αρτινόπουλο. Τους έφερναν οι ψαράδες τα ψάρια που έπιαναν με τις τράτες τους και εκείνοι τα πουλούσαν. Επειδή δρούσε λοιπόν στο λιμάνι ο πατέρας μου, ήθελα να συχνάζω κι εγώ εκεί. Μ' έπιανε όμως με τη βέργα όταν μ' έβλεπε και μου έλεγε: “Σπίτι γρήγορα! Δεν θα σε κάνω εγώ μολιώτη”. Προφανώς μου το έλεγε αυτό για να μην κολλήσω εκεί και θελήσω να γίνω κι εγώ ψαράς. Δεν με κυνήγαγε όμως μόνο ο πατέρας μου. Εκείνη την εποχή υπήρχαν οι παιδονόμοι. Υπήρχαν δύο στη Ναύπακτο. Ο ένας ήταν ο Ηλίας Ευαγγελόπουλος, για τον άλλον όμως μου διαφεύγει το όνομά του. Αυτοί λοιπόν δεν άφηναν τα μικρά παιδιά να κατεβαίνουν στην πλατεία. Μόνο κοντά στο σπίτι μας επιτρεπόταν να παίζουμε. Ακόμα και οι καθηγητές του Γυμνασίου και

Λυκείου κυνήγαγαν τα μεγαλύτερα παιδιά, που ξεχώριζαν και πιο εύκολα από τα πηλήκια που φορούσαν. Ήθελαν να διαβάζουμε συνέχεια, τίποτε άλλο. Να μην κυκλοφορούμε καθόλου».

Σε ποιο σχολείο πήγατε, κ. Σπύρο;

«Πήγα στο Α΄ Δημοτικό Σχολείο Ναυπάκτου. Είχαμε πάρα πολύ ωραίους δασκάλους, τον Κωνσταντίνο Τουρμούζη, την Ακριβή Αγριαντώνη και την Νίτσα Παπανικολάου. Στο σχολείο θυμάμαι ότι στις πρώτες τάξεις είχαμε την πλάκα και το κονδύλι και στις μεγαλύτερες είχαμε διάφορα βιβλία, όπως Θρησκευτικών, Ιστορίας, Γεωγραφίας κ.λπ., τα οποία τα αγοράζαμε εμείς. Το μόνο που μ' ενδιέφερε όμως ήταν τ' αυτοκίνητα. Θυμάμαι τι εντύπωση μου έκανε όταν πρωτοείδα το μεγάλο τετράγωνο ταξί του Γιώργου Ράμμου (ο οποίος ζει ακόμα)».

Παίζατε παιχνίδια στο σχολείο, κάνατε ζαβολιές;

«Ζαβολιές οπωσδήποτε κάναμε. Ήμασταν ζωνρά, όπως και όλα τα παιδιά. Στο σχολείο παίζαμε αμάδες και μακριά γαϊδούρα. Τα μεγάλα παιχνίδια γίνονταν στη γειτονιά μας. Επειδή έτυχε να είμαστε μέσα στον πόλεμο, ασχολούμασταν όλο με τέτοια, πολεμικά παιχνίδια με όπλα κ.λπ.».

Τι άλλο θυμάστε από την Κατοχή;

«Θυμάμαι που όταν ήρθαν οι Γερμανοί άπλωσαν μια πολύ μεγάλη σημαία τους στο κέντρο της πλατείας του λιμανιού, για να την βλέπουν τα κατοχικά αεροπλάνα και να ξέρουν ότι κατελήφθη πλέον η Ναύπακτος και να μην τη βομβαρδίσουν. Θυμάμαι ότι υπήρχαν κάπου οχτώ καϊκάκια στο λιμάνι και νωρίτερα οι Εγγλέζοι, εκτός από δύο, τα υπόλοιπα τα κατάστρεψαν, τα βούλιαξαν, για να μην τα χρησιμοποιήσουν οι Γερμανοί. Εκείνοι όμως τα χρησιμοποίησαν εκείνα τα δύο που απέμειναν και μ' αυτά πέρασαν απέναντι στην Πάτρα. Ήμουν στο λιμάνι όταν γινόταν όλος αυτός ο τζετζεζές. Στην Πάτρα έστησαν ενέδρα στο Δρέπανο και έπιασαν αυτοκίνητα με Εγγλέζους, τους οποίους τους έφεραν εδώ και τους είδα. Τους έκλεισαν στο Γυμνάσιο στην Ψανή, που το χρησιμοποιούσαν και σαν φυλακή.

» Οι Ιταλοί θυμάμαι ότι ήταν πάρα πολύ καλοί. Μ' αυτούς παίζαμε κιόλας. Είχαμε μάθει τα ιταλικά άπταιστα μπορώ να πω. Είχαν στρα-

τοπεδεύσει στο Α΄ Δημοτικό. Πηγαίναμε εκεί εμείς τα πιτσιρίκια και μας έδιναν και τρώγαμε. Τους λέγαμε: “Σινιόρε, δώσε μας λίγο ζουμί κι εγώ θα σου πλύνω την караβάνα”. Οι Γερμανοί δεν έδιναν εύκολα φαγητό. Πολύ σπάνια».

Μας είπατε, κ. Σπύρο, ότι δεν σας άρεσε το σχολείο, άρα δεν θα συνεχίσατε στο Γυμνάσιο.

«Πραγματικά, δεν πήγα Γυμνάσιο. Τότε πληρώναμε για την εγγραφή στο Γυμνάσιο. Πήγαιναν ήδη τα δυο μεγαλύτερα αδέρφια μου και πάρα τη φτώχεια του πατέρα μου, επέμενε να πάω κι εγώ. Εγώ όμως όπου έβρισκα καπό ανοικτό έμπαινα μέσα. Αυτό ήταν το μεράκι μου. Αφού λοιπόν είδε ο πατέρας μου ότι δεν άλλαζα μυαλό, μου έκανε πρόταση να πάω να δουλέψω σε μια υπόγεια ταβέρνα, πίσω από την Αγ. Παρασκευή, του Ανδρέα Μανιώτη. Εκεί αποθηκεύανε, εντωμεταξύ, το κρασί τους ο Γιώργος Τσάρας και οι συνétαιροι Γιάννης Τσαγγανός με τον Γιώργο Σερέτη. Το υπόγειο αυτό έπιανε μέχρι και 800 οκάδες βαρέλες κρασί. Λέω του πατέρα μου “θα κάτσω”. Άρχισα δουλειά, πουλάγαμε κρασί στα σπίτια, ερχόταν όμως και πολύς κόσμος και έπιναν στο μαγαζί. Φτιάχναμε λίγα μεζεδάκια, μπακαλιαράκια κ.λπ., αλλά συνήθως έφερναν και μόνοι τους οι πελάτες το μεζέ τους από το σπίτι τους. Κάθε Κυριακή δε οι ιδιοκτήτες μάζευαν όλη την ελίτ κοινωνία της Ναυπάκτου, τον δήμαρχο, τον διοικητή της Χωροφυλακής, δικηγόρους, προέδρους Δικαστηρίων κ.λπ. και τους κάνανε τραπέζι. Το πρακτορείο όμως με τα λεωφορεία ήταν δίπλα μας και εγώ όλο προς τα εκεί κοίταζα.

» Στα δύο χρόνια σπκώνομαι και φεύγω. Δεν άντεξα άλλο. Βρήκα δουλειά ως βοηθός σ' ένα φορτηγό του Ανδρέα Γρίβα. Την πρώτη μέρα τελείωσα τη δουλειά αργά και έφθασα στο σπίτι στη 1:00 το βράδυ κι ενώ κοιμόντουσαν οι γονείς μου, τους ξυπνάω και τους λέω: “Νά πώς βγαίνουν τα λεφτά, που μου λέγατε ότι δεν μπορώ να βγάλω μόνος μου χρήματα” και τους τα πέταξα πάνω στο κρεβάτι. Αργότερα, μπήκα και εισπράκτορας στα λεωφορεία. Επειδή δεν υπήρχαν συνεργεία εδώ, οι επισκευές γίνονταν στην Πάτρα. Εγώ καθόμουν και παρακολουθούσα όλες αυτές τις εργασίες. Είχα επιμονή και όταν έβλεπα κάτι, το θυμόμουν. Αυτό με βοήθησε πάρα πολύ στη μετέπειτα ζωή μου, γιατί όταν πάθαιναν κάτι τ' αυτοκίνητα στα οποία δούλευα, τα έφτιαχνα επί τόπου. Και μηχανές ακόμα κατέβαζα μες στο δρόμο και τις επισκεύαζα. Το 1953, ενώ

ήμουν δεκαοχτώ χρονών, είχα ήδη βγάλει δίπλωμα οδήγησης και πήγα εθελοντής στο στρατό, στην Αεροπορία».

Γιατί βιαστήκατε να πάτε εθελοντής στο στρατό;

«Ήθελα να πάω και να ξεμπερδέψω, για να γυρίσω και να ασχοληθώ πάλι με τ' αυτοκίνητα. Όταν είδε ο διοικητής ότι είχα δίπλωμα και ότι είχα ιδέα από μηχανολογικά αυτοκινήτων, από εκπαιδευόμενο με έκανε εκπαιδευτή. Η Σχολή της Αεροπορίας ήταν πάρα πολύ καλή. Μας έμαθαν σημαντικά πράγματα κι εγώ έδωσα μεγάλη προσοχή. Πραγματικά, όσα έμαθα εκεί μου χρησίμευσαν. Εννοείται πως ό,τι βλάβες πάθαιναν τ' αυτοκίνητα στο στρατό τα επισκεύαζα όλα».

Μετά το στρατό, πού πιάσατε δουλειά;

«Σ' ένα φορτηγό του Παλαιογιάννη. Πρώτα σαν βοηθός και έπειτα, έγινα συνοδηγός του Χριστόφορου Ιωαννίδη, ο οποίος ήταν πάρα πολύ καλός μάστορας. Έπειτα έγινα και οδηγός».

Τι θυμάστε περισσότερο από τη δουλειά σας;

«Πολλές διαδρομές! Συνήθως, ταξιδεύαμε όλη νύχτα, για να είμαστε πρωί – πρωί στον προορισμό μας. Η διαδρομή π.χ. στην Αθήνα ήταν οχτάωρη. Όταν παίρναμε τον “Τίλορα”, ένα εγγλέζικο αμάξι, έκανα δώδεκα ώρες. Ήταν όμως πολύ μεγάλο κι έπιανε περισσότερο εμπόρευμα. Πολλές φορές έκανα και σαρανταπέντε μερόνυχτα να κοιμηθώ στο κρεβάτι μου. Πού και πού κοιμόμουν μες στο αυτοκίνητο. Όταν έπρεπε να πάμε τριφύλλι στην Αθήνα, ήταν Γολγοθάς. Βάζαμε πάνω από τα παραπέτα έξη έως εφτά ντάνες. Δεν υπήρχε τότε ο χωροφύλακας να μετράει με το καλάμι το ύψος, ούτε αερογέφυρες υπήρχαν. Σε κάθε στροφή έπρεπε να γέρνουμε το σώμα μας αντίθετα, για να μην τουμπάρει το αυτοκίνητο. Όταν στο φορτηγό παίρναμε μαζί και τον έμπορα, ο βοηθός ή ο συνοδηγός καθόταν επάνω τέρμα στο τριφύλλι. Περνάγαμε από τα σύρματα της ΔΕΗ και σκύβαμε!

» Το 1957, με βοήθησε ο βουλευτής Γιάννης Ιντζές και πήρα μια άδεια μοτοσυκλέτας, την οποία την έκανα τρίκυκλη κι έκανα μεταφορές. Ήταν η πρώτη μηχανή εν Ελλάδι δημοσίας χρήσεως, με αριθμό 27007. Με τις μεταφορές κονόμαγα πολλά, μα πάρα πολλά λεφτά. Δεν είχα όμως το μυαλό να τα κρατήσω. Έβγαζα το μήνα 30.000 δραχμές και γίνον-

ταν αέρας! Μου φώναζε η μάνα μου να βάζω κάτι στην άκρη. Τίποτα εγώ. “Όσα βγάλαμε στα ξένα, στο... και στην ταβέρνα”, όπως λέει και η παροιμία. Με τη μηχανή δούλεψα ως το 1961, γιατί τότε ήρθε το χαρτί να πάω στην Πυροσβεστική. Είχα κάνει αίτηση να μπω, γιατί εκτός ότι μου άρεσε, σκεφτόμουν και τη σύνταξη. Εντωμεταξύ, είχα ήδη γνωρίσει τη γυναίκα μου, την Κωνσταντίνα από το Μοναστηράκι, το γένος Μπακλέση, και έψαχνα για μια μονιμότητα».

Πόσο καιρό ήταν τότε η Σχολή;

«Ήταν τέσσερεις μήνες. Μας έδωσαν αμέσως στολή και από την πρώτη ημέρα ο μισθός μας ήταν 1.350 δραχμές το μήνα. Οι 30.000 δραχμές που έπαιρνα πρώτα με τη μηχανή δεν μου έφταναν, οι 1.350 έφταναν και περισσεύαν! Τελειώνοντας, τοποθετήθηκα στην Πυροσβεστική Υπηρεσία Αγρινίου, όπου έμεινα πέντε χρόνια. Εκεί αποκτώ και τον πρώ-

το μου γιο, τον Θανάση. Μετά, πήγα στην Καβάλα για δυο χρόνια και έπειτα, μετατέθηκα στην Πάτρα. Από εκείνη τη στιγμή έκανα ενέργειες με γνωστούς που είχα στη Ναύπακτο για το πώς θα δημιουργήσω Πυροσβεστική Υπηρεσία και στη Ναύπακτο. Ο Αρχηγός της Πυροσβεστικής Ελλάδος ήταν τότε ο Καραχάλιος. Έτυχε να είναι γνωστός του αείμνηστου Νίκου Ρέππα. Τον καλούμε για καφέ στην πόλη, τον ξεναγούμε και τον πήγαμε στο κάστρο. Εκείνος εντυπωσιάστηκε με την ομορφιά του τόπου και

του είπαμε ότι είναι ανάγκη να δημιουργηθεί Πυροσβεστική στην πόλη μας. Τότε μας λέει: “Να βρείτε ένα κτίριο και σε λίγες μέρες θα σας φέρω δεκαπέντε υπαλλήλους να ξεκινήσετε”. Αυτό ήταν. Βρήκα το κτίριο (είναι το ίδιο στο οποίο στεγάζεται και τώρα η Υπηρεσία), βρήκα μηχανικούς για να φτιάξουν το σχέδιο με τις προδιαγραφές της Π.Υ. και στις 16 Σεπτεμβρίου του 1970 έγινε η Π.Υ. στη Ναύπακτο, σαν κλιμάκιο των Πατρών. Εγώ ήμουν ο πρώτος πυροσβέστης που μπήκα στη Ναύπακτο με το πρώτο αυτοκίνητο. Μπήκαμε μέσα χτυπώντας τις σειρήνες από τη Βαριά μέχρι τη Δάφνη και ξανά πίσω. Μας βοήθησε πολύ και ο δήμαρχος ο Σακελλάρης για να τα καταφέρουμε. Πρώτος διοικητής διορίστηκε ο Σωτήρης Καράγκος. Το 1975, με αρχηγό Πυροσβεστικής Ελλάδος τον Κωνσταντίνο Γκίκα, η Π.Υ. Ναυπάκτου έγινε ανεξάρτητος σταθμός. Εντωμεταξύ, ως τότε είχα αποκτήσει κι άλλα δυο παιδιά, την Κατερίνα και τον Αριστομένη. Το 1983, με μετέθεσαν για λίγο στην Ηγουμενίτσα και από 'κεί πήρα τη σύνταξή μου σαν Ανθυπασπιστής, όμως με μισθό λοχαγού. Πριν από λίγους μήνες, ήρθαν κάποιες προαγωγές και πήρα το μισθό τού Αντιπυράρχου. Παρότι... αγράμματος!»

Τέρμα λοιπόν τ' αυτοκίνητα;

«Όχι. Μετά την αποστρατεία μου, μπήκα σε εταιρεία με ζωοτροφές, πηγαίνοντας για μεταφορές στη μισή Ελλάδα. Αν σου πω ότι πήγαίνα τρεις φορές τη βδομάδα στα Γιάννενα και μάλιστα δύο φορές την ημέρα; Εγώ όταν οδηγώ είναι σαν να κοιμάμαι στο κρεβάτι. Νιώθω τόσο άνετα και τόσο ευχάριστα. Έκανα αυτή τη δουλειά μέχρι το 1992. Α! δεν είπα το κυριότερο. Υπήρχε ένας εκπαιδευτής οδηγών στη Ναύπακτο, ο Χριστόφορος Ιωαννίδης, ο πρώτος που υπήρξε. Φεύγοντας το 1968, αγόρασα εγώ το αυτοκίνητο εκπαίδευσης. Επειδή όμως δεν είχα πτυχίο γι' αυτή τη δουλειά, έφερα από το Μεσολόγγι τον Π. Κουβαρά κι ανέλαβε επίσημα αυτός».

Και τώρα με τι ασχολείστε;

«Τώρα έχει ο μεγάλος μου γιος Σχολή Οδηγών και τον βοηθώ όσο μπορώ. Ακόμα δηλαδή δεν αφήνω τα αυτοκίνητα! Έχω μια πολύ εξαίρετη νύφη και τρία εγγονάκια. Η Ναύπακτος άρεσε τόσο πολύ στη νύφη μου αλλά και στα συμπεθέριά μου που άφησαν την Αθήνα και εγκαταστάθηκαν μόνιμα πια εδώ.

» Τα παιδιά μου, η νύφη μου, τα εγγόνια μου και τ' αυτοκίνητα, είναι όλη μου η ζωή!»

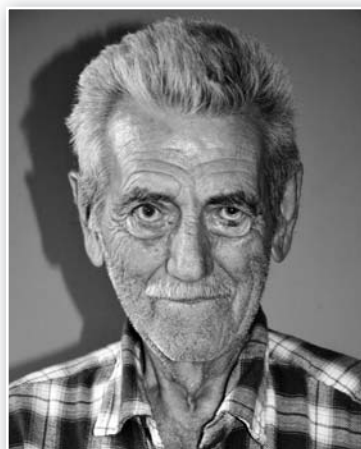

Περιμένοντας «γι' αγώι» στην κεντρική πλατεία Ναυπάκτου.

Αντώνης Κατσώνης

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσος στις 28/7/2017)

«Πατέρας μου ήταν ο Απόστολος Κατσώνης και μάνα μου η Φωτεινή, το γένος Κόγγου, από τη Μαμουλάδα και οι δύο. Στο χωριό γεννήθηκα κι εγώ, το 1934, στις 28 Γενάρη, στο πατρικό μας σπίτι. Όπως μου είπε η μάνα μου, με γέννησε με τη βοήθεια μιας πρακτικής μαμμής, της Κογγο-Θύμμαινας.

» Δεν έχω αδέρφια, αφού οι γονείς μου δεν πρόλαβαν να κάνουν άλλα παιδιά, γιατί πήγε ο πατέρας μου να πολεμήσει στην Αλβανία... κι έμεινε εκεί. Πέθανε από πνευμονία. Με μεγάλωσε λοιπόν η μάνα μου, που ήταν πολύ δραστήρια. Έκανε γεωργικές δουλειές στα δικά μας χωράφια. Το '44 αναγκαστήκαμε να κατέβουμε στη Ναύπακτο, γιατί οι αντάρτες δεν μας άφησαν τίποτα εδώ. Τότε η μάνα μου πήγαινε και δούλευε στο Μόρνο. Και τι της δίνανε; Έπαιρνε δύο κιλά καλαμπόκι για να δουλεύει από το πρωί ως το βράδυ να ζήσουμε».

Το '40 ήσασταν έξι ετών. Λειτουργούσε σχολείο στα χρόνια της Κατοχής;

«Ναι, λειτουργούσε. Ήμασταν 30 με 40 παιδιά στο Δημοτικό και δασκάλα είχαμε τη Γεωργία Μοντάλδου. Ήταν καλή δασκάλα. Είχε παντρευτεί έναν θείο μου. Λόγω του ότι ήμουν καλός μαθητής, μούδωσε (sic) δύο τάξεις σε μια χρονιά. Στο Γυμνάσιο τα χάλασα λιγάκι. Στα Μαθηματικά ήμουν άριστος αλλά στη Γεωγραφία, Θρησκευτικά και Ιστορία ... έμεινα κάνα – δυο χρονιές. Πήγα μέχρι την Πέμπτη Τάξη του Γυμνασίου και μετά ερωτεύτηκα με την κυρία μου και το παράτησα!»

Τι άλλο θυμάστε από τα παιδικά σας χρόνια;

«Θα έλεγε κανείς ότι σαν ορφανό παιδί πείνασα, αλλά η μάνα μου

τα βόλευε. Έκανε μεγάλο αγώνα για μένα. Στα κτήματά μας βγάσαμε σιτάρι. Πήγαινα κι εγώ από δέκα χρονών κι έκανα χωράφι με τα ζώα. Μπορεί νάτρωγα ξερό ψωμί, αλλά δεν πείνασα.

» Το '44 που κατεβήκαμε στη Ναύπακτο, θυμάμαι ένα καράβι, “χελώνα” το λέγανε, που έριχνε βόμβες πάνω προς το κάστρο, για να μην μπαίνουν οι αντάρτες μέσα. Εμείς μέναμε σ' ένα σπιτάκι, του Φράγκου, πάνω στην Οβραιόλακκα. Κάνα μήνα κάτσαμε εκεί κι όταν γυρίσαμε στο χωριό, δεν βρήκαμε τίποτα. Μας κάψανε μια καλύβα κι ό,τι ρούχα ή τρόφιμα είχαμε, σιτάρια, καλαμπόκια κ.λπ. μάς τα είχαν πάρει όλα. Είχαν κάψει κάποια σπίτια στην Κάτω Μαμουλάδα οι αντάρτες. Μεταξύ αυτών και το γραφείο της Κοινότητας με όλο το αρχείο, που ήταν στην Χαρακίδο-Αποστόλαινας το σπίτι».

Πώς διασκεδάζατε στα παιδικά σας χρόνια;

«Θυμάμαι, όταν ήμουν δώδεκα χρονών, η μάνα μου, που με αγαπούσε πολύ, μου πήρε με τις οικονομίες της ένα γραμμόφωνο. Το είχε ένας στη Βομβοκού μαζί με καμιά εικοσαριά δίσκους. Είχα τρέλα με το τραγούδι. Στην Απάνω Μαμουλάδα, λοιπόν, τα βράδια μαζευόμασταν όλα τα παιδιά της γειτονιάς, αγόρια και κορίτσια, ακούγαμε τραγούδια και χορεύαμε.

» Καλά περνάγαμε και τα Χριστούγεννα. Πριν από τη μεγάλη μέρα, υπήρχε η προετοιμασία με τη σφαγή του γουρουνιού. Μαζευόμασταν πέντε άτομα που πιάνανε το γουρούνι, το βάζαμε κάτω και ένας ήταν ο σφάχτης. Το κρεμάγαμε μετά, το γδέρναμε, φτιάχναμε τα λουκάνικα, τη γλίνα κ.λπ. Όταν τελειώναμε στο ένα σπίτι, συνεχίζαμε μετά σε όλη την υπόλοιπη γειτονιά. Θυμάμαι τον Μήτηρο Κατσώνη είχαμε σφάχτη τότε. Το ίδιο ήταν και το Πάσχα, που σφάζαμε το αρνί ή το κατσίκι.

» Καμιά φορά πηγαίναμε μασκαράδες στις Απόκριες. Εγώ έχω πάει πέντε – έξι φορές. Φόραγα ένα φόρεμα της μάνας μου, ό,τι βρίσκαμε ο καθένας, και κάναμε πλάκα. Δεν χρειάζονταν πολλά κανείς για να διασκεδάσει εκείνη την εποχή.

» Κολλητός μου φίλος ήταν ο Γιώργος Χαλάτσος. Ήμασταν πάρα πολύ δεμένοι, μέχρι και τα ερωτικά μας λέγαμε. Κοιμόμασταν μία εγώ στο δικό του σπίτι, μία εκείνος στο δικό μου. Φίλο είχα και τον Μήτηρο Χοχτούλα, τον Θωμά Λάμπο, έναν ξάδελφό μου, τον Αντώνη Κατσώνη, που κάναμε πάρα πολλή παρέα, και άλλους».

Από τα χρόνια που πηγαίνατε στο Γυμνάσιο τί θυμάστε;

«Θυμάμαι όλους τους καθηγητές μου. Φιλολόγος ήταν ο Βαγιανός, Θρησκευτικά μάς έκανε ο Τσοτσορός, Μαθηματικά ο Γαλάνης και ο Σταυρόπουλος, ο οποίος ήταν και διευθυντής. Αρχαία και Έκθεση μας έκανε για λίγο διάστημα η Βαλληνδρά.

» Το Γυμνάσιο, όπως σας είπα, δεν το τελείωσα. Στα δεκαεπτά μου ερωτεύτηκα και δεν είχα μυαλό για διάβασμα. Έτσι σταμάτησα το σχολείο και παντρεύτηκα».

Για πείτε μας για το γάμο σας.

«Στα δεκαεπτά, ερωτευθήκαμε με τη Γεωργία Λάμπου και στα δεκαοκτώ παντρευθήκαμε. Το 1952. Δεν ήθελε η μητέρα μου να παντρευτώ τόσο

μικρός, ήμουν μοναχογιός, είχαμε μια μικρή περιουσία, ενώ η Γεωργία δεν είχε, οπότε την έκλεψα. Στο “κλέψιμο” μας βοήθησε ο φίλος μου ο Γιώργος Χαλάτσης. Μας είχε κρύψει μια εβδομάδα στο σπίτι του. Όταν έρχονταν να μας ψάξουν εκεί, μας έβγαζε ο Γιώργος έξω σε κάτι σχολίνα. Μια φορά μας πήγε και πιο πάνω στο χωριό, σε μια σπηλιά, στη “Μαραθόλακκα”. Μετά από μια εβδομάδα, πήγαμε και μείναμε στον αδελφό της μάνας μου, τον Νικόλαο Κόγγο. Μας έβαλε σε μια καλύβα, μείναμε κι εκεί μια εβδομάδα

και μετά, πήγαμε για τρία βράδια στον Τάσο Μπαλωμένο. Αναγκαστικά μετά δέχτηκε η μάνα μου να γίνει ο γάμος. Ήρθε, μου πέταξε νευριασμένη ένα κουστουμάκι, με κούρεψε ο Ανδρέας Κόγγος και στεφανώθήκαμε στον Άγιο Πολύκαρπο. Κουμπάρος ήταν ο Χρήστος Κωτούλας, που είχε μαγαζί στο Στενοπάζαρο. Αποκτήσαμε τρία παιδιά, τον Απόστολο, που δυστυχώς έχουμε χάσει, τη Φωτεινή και την Ελένη.

» Δεν το μετάνιωσα που παντρεύτηκα μικρός. Είμαστε πολύ δεμένοι. Όταν υπάρχει έρωτας, όλα γίνονται. Βέβαια μαλώνουμε και λίγο, αλλά μέσα στην καρδιά μας υπάρχει τεράστια αγάπη. Εφόσον τσακωνόμαστε για το ποιος θα δώσει στον άλλον περισσότερα».

Με τι ασχοληθήκατε επαγγελματικά;

«Μετά, λοιπόν, το γάμο μου, εκτός από γεωργικές δουλειές, ασχολήθηκα και με τα ξυλουργικά. Άνοιξα και μαγαζί δικό μου. Έμαθα όμως και όλες τις άλλες οικοδομικές εργασίες. Στο σπίτι που μένω δεν έχω πληρώσει σχεδόν τίποτα. Όλο εγώ το έχτισα! Μόνο τη σιδερένια πόρτα αγόρασα. Είχα γίνει πολύ καλός μάστορας, τόσο που μέχρι και πιο παλιοί με παραδέχονταν. Έβλεπα στην αρχή πώς δούλευαν κάποιοι καλοί τεχνίτες ξυλουργοί, όπως ο Σαλούρος και ο Κόκκαλης και με το που έβλεπα κάτι, το έπιανα αμέσως. Έφτιαχνα πόρτες, παράθυρα, ντουλάπες, τραπέζια (άπειρα για μαγαζιά), νταβάνια, σκεπές, αλλά και τζάκια, οτιδήποτε ήθελε κανείς.

» Εντωμεταξύ, το 1958 διορίστηκα Γραμματέας στην κοινότητα της Μαμουλάδας, όπου έμεινα 30 χρόνια. Τα πρώτα χρόνια δεν είχαμε πολλή δουλειά, γι' αυτό άνοιξα και το ξυλουργείο γύρω στο '65. Οι δουλειές στην κοινότητα ξεκίνησαν από τότε που μπήκε ο ΟΓΑ.

Με τί ασχολείστε τώρα;

Έχω μεγάλο πάθος με την καλλιέργεια της γης. Μετά τη συνταξιοδότησή μου, ασχολήθηκα με την παραγωγή κηπευτικών σε ποτιστικά κτήματα που είχα στην Απάνω Μαμουλάδα. Εκεί από παλιά ευδοκμούσαν πολύ τα κηπευτικά και οπωροφόρα δένδρα που έκαναν υπέροχα φρούτα, όπως ένα είδος πολύ νόστιμου αχλαδιού, ρουνίτσα το λέγαμε. Είχα τότε τρία – τέσσερα δέντρα. Όταν φέρναμε να πουλήσουμε τα αχλάδια στη Ναύπακτο, γίνονταν ανάρπαστα. Δεν υπάρχουν τώρα πουθενά ρονίτσες. Ίσως να υπάρχει στο μοναστήρι του Αϊ – Γιάννη Βομβοκούς. Επίσης, τα λιανάπιδα, κάτι μικρούλια αχλαδάκια, γι' αυτό και τα έλεγαν λιανά. Υπήρχαν και τα βασιλάπιδα, κάτι κατακίτρινα μεγάλα αχλάδια, που μοσχοβόλαγε ο τόπος. Κάποιος έχει ένα τέτοιο δέντρο ακόμα στην Απάνω Μαμουλάδα. Μόνο σε τέτοια μέρη αντέχουν. Η φύση μάς έδινε να τρώμε. Από τότε που τ' αφήσαμε τα δέντρα και τα χωράφια, καταστράφηκαν όλα. Όταν ο άνθρωπος αφήνει τα δέντρα και τα

κτήματα, ξεραίνονται όλα. Λες και θέλουν παρέα και αυτά, εκτός από την καλλιέργεια!

» Θυμάμαι ότι από ένα κτήμα που είχαμε στην Απάνω Μαμουλάδα, στη θέση “Βρυσούλα”, η φακή και τα ρεβίθια έβραζαν με ένα χούχλο. Αντίθετα, αυτά που βγάλαμε λίγο πιο πάνω, στη θέση “Σούδα”, δεν έβραζαν ούτε με σόδα. Ήταν πιο ξερικό το χώμα εκεί, ενώ στη “Βρυσούλα” ήταν πιο αμώδες.

» Τα τελευταία χρόνια, βρήκαμε νερό σε μια γεώτρηση στην Κάτω Μαμουλάδα και φύτεψα αμπέλι, που μέχρι σήμερα το φροντίζω με συνέπεια. Στο αμπέλι και στα κήπια μου περνάω ατέλειωτες ώρες. Τώρα όμως, στα ογδόντα τρία μου χρόνια, κουράζομαι και αρχίζω να περιορίζω τις γεωργικές μου ασχολίες.

» Ο θάνατος του γιου μου Αποστόλη μας έχει στοιχίσει και μας έχει καταβάλει. Μας δίνει κουράγιο που βλέπουμε τα εγγόνια μας, που συνεχίζουν και δουλεύουν την επιχείρηση του πατέρα τους. Τα βλέπουμε και τα χαιρόμαστε. Είμαι υπερήφανος και για τα επτά εγγόνια και τα πέντε δισέγγονα που έχω. Θέλω να είναι όλα καλά, να ζούνε ευτυχισμένα, χαρούμενα και με αγάπη».

Νίκος Νικολάου

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσης στις 20/10/2017)

«Κατάγομαι από τη Στράνωμα Ναυπακτίας. Γεννήθηκα εκεί στις 12 Δεκεμβρίου το 1934. Γονείς μου ήταν ο Κωνσταντίνος Νικολάου και η Μαρία Δημοπούλου. Ήμασταν επτά αδέρφια, ο Χαρίλαος, ο Θωμάς, ο Γιώργος, η Ελένη, η Ειρήνη, ο Νίκος και η Βασιλική. Έβγαλα το Δημοτικό Σχολείο στο χωριό και μετά πήγα στο Γυμνάσιο στο Θέρμο. Είχαμε όμως ανωμαλίες τότε με τους πολέμους, με καταλήψεις των σχολείων από τον στρατό κ.λπ. κι έτσι κατάφερα να βγάλω μόνο τη μία τάξη.

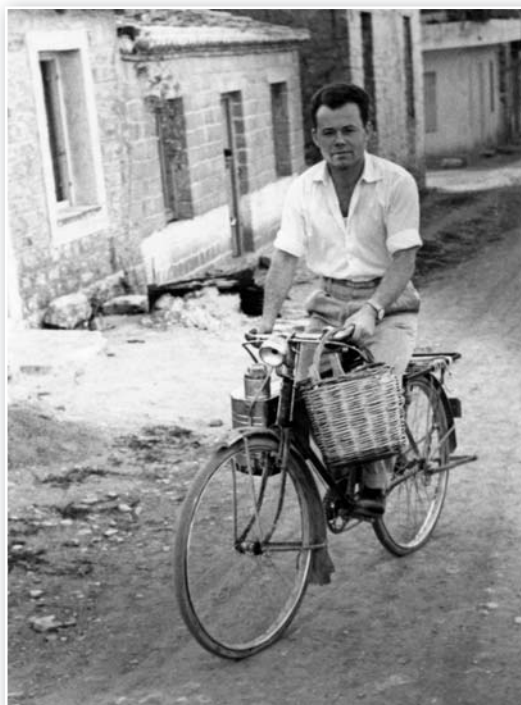
» Την εποχή εκείνη, απολύθηκε ο αδελφός μου ο Χαρίλαος από το στρατό και ανοίξαμε γαλακτοπωλείο στη Ναύπακτο, εκεί που είναι σήμερα το φαρμακείο του Ράπτη. Αργότερα, βάλαμε μέσα και μαναβική. Ήταν γύρω στο 1947 τότε που γνώρισα τη Ναύπακτο για πρώτη φορά. Ήταν μια μικρή κωμόπολη με δρόμους χωμάτινους, σπιτάκια μικρά, νοικοκυρεμένα, μαγαζιά λίγα και φτωχικά. Δεν κυκλοφορούσαν πολλά λεφτά. Τα εισοδήματα συνήθως ήταν από μικρές αγροτικές μονάδες, που υπήρχαν κυρίως στο Μολύκρειο, Παλαιοπαναγιά, πεδιάδα Μόρνου κ.λπ. Από εκεί γινόταν όλη η παραγωγή, ενώ σήμερα δεν υπάρχει τίποτα. Η κτηνοτροφία, με πρόβατα και γίδια, ήταν καλή σε όλη την περιφέρεια, με πολλά κοπάδια. Σήμερα δεν υπάρχουν αυτά. Ηλεκτρισμός δεν υπήρχε στην πόλη μας. Μια γεννήτρια μάς έδινε ρεύμα στα σπίτια από τις 6:00 το απόγευμα μέχρι τις 12:00 το βράδυ. Ηλεκτρικά αντικείμενα, όπως ψυγεία και κουζίνες, δεν είχαμε, αλλά ούτε και τα ξέραμε. Οι λάμπες στις κολώνες στον δρόμο φώτιζαν αδύναμα, σαν να ήταν κεράκια.

» Το 1950, άρχισαν να κυκλοφορούν τα παγωτά ΕΒΓΑ στην Αθήνα, στην Πάτρα και σε άλλες μεγάλες πόλεις. Πήγε τότε ο αδελφός μου στην αντιπροσωπεία στην Πάτρα, για να πάρει την ΕΒΓΑ ως αντιπρόσωπος

στη Ναύπακτο. Το υπάρχον όμως ρεύμα δεν μας αρκούσε για να συντηρούνται τα παγωτά. Κάναμε αίτηση στον Δήμο και μετά στο Υπουργείο Βιομηχανίας και δώσανε ρεύμα στην πόλη δύο επιπλέον ώρες το πρωί και δύο το μεσημέρι. Για μας ήταν καλό αυτό. Τα ψυγεία μας ήταν πολύ καλά και αντέχανε. Φέραμε έτσι στο κατάστημά μας το πρώτο ηλεκτρικό ψυγείο στη Ναύπακτο. Κάποια στιγμή ήρθε να δουλέψει στο μαγαζί και ο αδελφός μου ο Θωμάς. Μετά, ο Χαρίλαος διορίστηκε στον Δήμο ως εισπράκτορας και συνέχισα τη δουλειά εγώ με τον Θωμά».

Εσείς πόσες ώρες δουλεύατε, κ. Νίκο;

«Σαν νέος δούλεψα σκληρά. Σε κάποια φάση της ζωής μου άλλαξα επτά με οκτώ επαγγέλματα την ημέρα! Πρωί – πρωί, πωλούσα το γάλα. Μας φέρναν το γάλα οι παραγωγοί στις 5:00 τα ξημερώματα κι εμείς το βράζαμε. Μετά, σ' ένα δοχείο έβαζα δέκα κιλά από το βρασμένο γάλα και σ' άλλο δοχείο δέκα με άβραστο γάλα. Τα φόρτωνα δεξιά και αριστερά στο ποδήλατο και πήγαινα για διανομή. Η κάθε νοικοκυρά έβγαινε στην πόρτα με το δοχείο της και της έριχνα είτε μισό κιλό είτε ένα.

Ο αφηγητής πουλάει γάλα και γιαούρτι στις συνοικίες της πόλης.

Με το γάλα αυτό μεγάλωσαν όλα τα μικρά παιδιά. Δεν υπήρχαν οι τροφές για μωρά, όπως έχουμε τώρα σκονόγαλα, κρέμες κ.λπ. Καμιά φορά χρειαζόταν να κάνω δύο και τρεις διανομές με το ποδήλατο. Υπήρχαν και άλλα γαλακτοπωλεία, όπως του Χρ. Τσάτσου, Κ. Χωραφά και του Θανάση Πια. Γύρω στις 8:00, που τελείωνα, βάζαμε το πρόβειο γάλα να το πήξουμε για γιαούρτι.

» Κατά τις 9:00, στο πρακτορείο του Θανάση Δράκου, έρχονταν οι πρωινές εφημερίδες. Τις έπαιρνα και τις πουλούσα φωνάζοντας “Εφη-

μερίδεες... Εμπρός, Βήμα, Ακρόπολη”, από το λιμάνι μέχρι το ΚΤΕΛ, στην Αγία Παρασκευή. Αυτή η δουλειά μου έπαιρνε καμιά ώρα.

» Μετά, έκανα τη διανομή του πάγου, ο οποίος έρχονταν με καϊκι στο λιμάνι από την Πάτρα. Το έκοβα σε κομματάκια και αγόραζε ο κόσμος όσο ήθελε για το ψυγείο του. Έπειτα, ό,τι δεν είχε πουληθεί στο μαγαζί από μαναβική, για να μην μας μείνει για την άλλη μέρα, τα έβαζα σ’ ένα καροτσάκι και γύριζα τις γειτονιές. Όσα προϊόντα είχαμε ήταν από την τοπική παραγωγή.

» Κατά τις 12:00, έπαιρνα ένα βαλιτσάκι που είχα, το οποίο έπιανε μέσα δώδεκα γιαουρτάκια και μοίραζα τις παραγγελίες. Ένα εδώ, ένα εκεί, από την Ψανή μέχρι το Καινούργιο Χωριό. Συνήθως τα παραγγέλνανε άρρωστοι, που δεν μπορούσαν να φάνε τίποτα άλλο.

» Μετά, από τη 1:00 το μεσημέρι ως τις 5:00 το απόγευμα, έπαιρνα το ψυγείο με τα παγωτά, σε καρότσι με ποδήλατο και πουλούσα από την Ψανή μέχρι το Καινούργιο Χωριό. Ήταν σε ξυλάκια, μέσα σε σακουλίτσα ωραία, αλλά πενταπλάσια σε μέγεθος, όχι μικρά σαν αυτά που πουλάνε τώρα. Ήταν σε γεύση κρέμα και σοκολάτα.

Πλανόδιος μανάβης.

» Το απόγευμα έκανα πάλι ένα γύρο, να μοιράσω γιαουρτάκια. Δεν είχαν όλοι στα σπίτια ψυγεία και δεν μπορούσαν να τα αγοράσουν όλα μαζί το πρωί.

» Αφού τελείωνα και αυτό, το βραδάκι ερχόντουσαν οι απογευματινές εφημερίδες, η “Βραδυνή”, η “Απογευματινή” και άλλες. Πουλάγαμε πολλές εφημερίδες τότε. Διάβαζε ο κόσμος, τις περίμενε.

» Τέλος, στις 10:00 το βράδυ, πήγαινα πού λέτε; Στο Αντίρριο με το ποδήλατο χειμώνα – καλοκαίρι. Κοιμόμουν τέσσερις – πέντε ώρες στη σάλα ενός μικρού ξενοδοχεί-

ου και γύρω στις 3:00 με 4:00 το πρωί, ερχόταν μια βάρκα από την Πάτρα και έφερνε την εφημερίδα “Πελοπόννησος”. Έπαιρνα πάνω από εκατό φύλλα και τα έφερνα στο πρακτορείο. Από το '53 μέχρι το '55 περίπου, για δύο χρόνια το έκανα αυτό.

» Αυτή ήταν η ζωή μου, δουλειά μέρα – νύχτα. Εντωμεταξύ, γύρω στο '56 είχαμε ανοίξει μανάβικο στον Πλάτανο Ναυπακτίας για δύο καλοκαίρια και το δούλευα εγώ. Εκείνη την εποχή στον Πλάτανο, κάθε μέρα το καλοκαίρι, ήταν όπως είναι η λαϊκή αγορά σήμερα. Πολύς κόσμος, κυρίως από το Αργίνιο, έμενε εκεί για παραθέριση. Πολύ ωραία εποχή!

» Το 1960, πριν φτιάξω το δικό μου μαγαζί, μετακομίσαμε και ανοίξαμε κατάστημα εκεί που είναι το ζαχαροπλαστείο του Θωμά σήμερα. Διατηρήσαμε το γαλακτοπωλείο, αλλά συγχρόνως φέραμε έναν καλό ζαχαροπλάστη από την Πάτρα, τον Χριστόπουλο και μας έμαθε την τέχνη του ζαχαροπλάστη. Την αγάπησα πολύ αυτή τη δουλειά και σιγά – σιγά την αξιοποίησα».

Πότε παντρευτήκατε, κ. Νίκο;

«Το 1960 με την Άννα Μπαλαφούτη από τη Μακρυνεία και εγκαταστάθηκα στην οδό Μεσολογγίου. Έχτισα το σπίτι μας με μαγαζί από κάτω και έτσι ανοίξαμε το ζαχαροπλαστείο, το '62. Αποκτήσαμε δύο κόρες, την Ειρήνη και τη Μαρία, έχω δύο εκλεκτούς γαμπρούς, τον Σταύρο και τον Αντώνη και έχω και πέντε εγγονάκια του Θεού.

» Από τότε που έφτιαξα λοιπόν το μαγαζί, ασχολήθηκα με τη ζαχαροπλαστική. Προσπαθούσα πάντα να προσφέρω ό,τι καλύτερο και αγνότερο στους πελάτες μου, οι οποίοι με τιμήσανε, με βοηθήσανε, με αγάπησαν. Με την ευκαιρία αυτή, μέσω της εφημερίδας “εμπρός”, θέλω να τους πω ένα μεγάλο ευχαριστώ. Πρώτα ευχαριστώ όμως τον Θεό και την Παναγία, για την υγεία, δύναμη, υπομονή, την αγάπη και την οικογένειά μου».

Πώς θυμάστε την παλιά πόλη της Ναυπάκτου, κ. Νικολάου;

«Θυμάμαι ότι εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν Ι.Χ. αυτοκίνητα, μόνο τέσσερα – πέντε ταξί. Θυμάμαι τον Ράμμο, τον Κοκκίνη και τον Ζαγκαζίνη. Το πρώτο ιδιωτικό αμάξι το έφερε, περίπου το '56, ο Γιώργος Αποστολόπουλος, που έχει τα ηλεκτρικά είδη. Δεν ήξερε να οδηγεί καλά και του έσβηνε η μηχανή μες στη μέση του δρόμου. Πάντως αυτός, από

τότε που ήρθε στην πόλη το ρεύμα περισσότερες ώρες άνοιξε μαγαζί με ηλεκτρικά είδη και πήγε πολύ καλά.

» Η περιοχή της Ψανής, όλη ένα γύρω μέχρι τη Λαγκαδούλα, ήταν χωράφια. Από το '75 και μετά άρχισε ν' αναπτύσσεται η περιοχή αυτή. Η περιοχή της Ψανής ήταν γεμάτη νερό. Μόνο βούρλα φύτευαν. Όταν ήθελα το '78 να χτίσω σπίτι εδώ στην Ψανή, το μηχανήμα που ήρθε να κάνει την εκσκαφή έβρισκε όλο νερό και φέρναμε αντλίες να το τραβήξουν για να μπορέσουμε να ρίξουμε το μπετό. Νωρίτερα από εμένα είχε χτίσει δίπλα ο Κατσαντώνης. Δεν ήταν άλλο σπίτι. Εκείνη την εποχή είχαν ξεκινήσει και οι μικρές βιοτεχνίες στην περιοχή μας, όπως των αδελφών Ζησιμόπουλου, το BIONYL, ο Πολύχρονος, ο Καραχρήστος κ.ά. Υπήρχε μεγαλύτερη ανάπτυξη. Είχε γίνει, εντωμεταξύ, και το έργο του Μόρνου, το Φράγμα. Επί δικτατορίας, η ΜΟΜΑ, η τεχνική υπηρεσία του Στρατού, είχε φτιάξει τον δρόμο από την Ιτέα μέχρι το Αντίρριο. Από εκεί και μετά άρχισε να βρίσκει δουλειά ο κόσμος. Και ο τελευταίος εργάτης αγόραζε καινούργιο αμάξι. Κάθε μέρα τουλάχιστον δέκα συνεργεία χτίζανε οικοδομές. Δεν σταματάγανε καθόλου και όλο ζητούσαν κι άλλους εργάτες.

» Επίσης, θυμάμαι στα παζάρια του Αγίου Δημητρίου γινόταν μεγάλη ζωοπανήγυρη. Χιλιάδες ζώα, μικρά και μεγάλα, έφερναν οι κτηνοτρόφοι και από τα χωριά μας και από άλλα μέρη, για να πουλήσουν ή ν' ανταλλάξουν. Το παζάρι αυτό διαρκούσε τρεις μέρες. Το εμπορικό παζάρι συνεχιζόταν άλλο τόσο. Ξεκινούσε από το Κεφαλόβρυσο, από τις πηγές και μέχρι το καφενείο του Καπορδέλη, στην πλατεία Φαρμάκη, υπήρχαν οι παράγκες. Όλα τα καφενεία κάθε βράδυ είχανε κλαρίνα. Γλεντούσε ο κόσμος μέχρι το πρωί».

Τώρα πώς περνάτε το χρόνο σας;

«Είμαι πλέον είκοσι χρόνια συνταξιούχος. Το ζαχαροπλαστείο το έχει αναλάβει η Μαρία με τον άνδρα της τον Αντώνη. Εγώ δίνω παρουσία όμως κάθε μέρα. Δεν μπορώ να κάθομαι. Μερικές φορές πηγαίνω εθελοντικά στο ΚΔΑΠ – ΜΕΑ και φτιάχνω γλυκά με τα παιδάκια. Η ζωή είναι ωραία και θέλω ακόμα να προσφέρω».

Γιάννης Λουκόπουλος

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσος την 1/12/2017)

«Γεννήθηκα στις 3 Φεβρουαρίου του 1935 στη Χασάνακα τότε, Άγιο Πολύκαρπο τώρα. Γονείς μου ήταν ο Γιώργος Λουκόπουλος και η Δήμητρα, το γένος Γώγου ή Καραβάνα από την Πηγή (Καγκέλες) Δωρίδας. Από αδέρφια ήμασταν τρία αγόρια και ένα κορίτσι, με τη σειρά πρώτος εγώ κι έπειτα ο Αλέκος, ο Βασίλης και η Ειρήνη.

» Την Α΄ και Β΄ τάξη Δημοτικού τις έβγαλα στις Καγκέλες. Μετά, συνέχισα στα Μαλάματα κι έπειτα στη Μανάγουλη. Εκείνη την εποχή, λόγω Κατοχής και αργότερα λόγω Εμφυλίου δεν βρήκαμε πτυχία, υπολειμματούσαν τα σχολεία και γι' αυτό άλλαξα τόσα Δημοτικά, ώσπου πήγα έπειτα στο οκτατάξιο Γυμνάσιο του Ευπαλίου. Ήμουν καλός μαθητής και τ' όνειρό μου ήταν να γίνω πιλότος».

Τι συνέβη και δεν γίνετε πιλότος;

«Τι συνέβη; Συνέβη κάτι που μου άφησε τραύματα στη ζωή μου. Επειδή δύο αδέρφια της μάνας μου ήταν γραμμένα στο ΕΑΜ, χαρακτηρίστηκε και η δική μας οικογένεια ως κομμουνιστική, χωρίς να είμαστε. Ο πατέρας μου δεν πήγε ούτε στο ΕΑΜ ούτε στα Ράλλικα, στα Τάγματα Ασφαλείας που υπήρχαν στη Ναύπακτο. Ήθελε να κρατήσει ουδέτερη στάση, με αποτέλεσμα να φάει ξύλο και από τις δύο πλευρές.

» Εγώ δεκαοκτώ χρονών, όταν ήθελα να πάω για πιλότος, δεν ήξερα ούτε τι είναι κομμουνισμός. Ένα αθώο παιδί ήμουν. Εμείς εκείνη την εποχή πηγαίναμε σχολείο ξυπόλυτοι. Πηγαίναμε με κοντά παντελονάκια (ακόμα και το χειμώνα) και με το πηλήκιο. Όταν, λοιπόν, τελείωσα το Γυμνάσιο, φεύγω με χαρά τον Ιούνιο για την Αθήνα, για να δώσω εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο για πιλότος. Όποιος είχε λεφτά πήγαινε με το λεωφορείο. Εγώ δεν είχα, γι' αυτό και μ' έβαλε ο πατέρας

μου πάνω σ' ένα φορτηγό που πήγαινε τριφύλλι προς τα εκεί. Κατέβηκα σ' ένα σημείο που είχε συνεννοηθεί ο πατέρας μου με τον μπάρμπα μου τον Γιάννη (αδελφό της μάνας μου), για να έρθει να με πάρει από εκεί. Εν πάση περιπτώσει, αυτός ο μπάρμπα μου με τον άλλο που ήταν στο ΕΑΜ είχαν περάσει από δικαστήριο, τη γλυτώσανε και δούλευαν ως οικοδόμοι, αφού δεν μπόρεσαν να βρουν εύκολα δουλειά. Πήγα κι έδωσα εξετάσεις όλο χαρά, πέρασα όλα τ' αθλήματα, πέρασα τις εξετάσεις από τους γιατρούς και στο τέλος... βλέπω τ' όνομά μου κομμένο εκεί που δεν το περίμενα ποτέ, στην Άλγεβρα, όπου είχα λύσει και τα τρία προβλήματα, είχα γράψει άριστα! Ένσταση δεν μπορούσε να κάνει κανείς. Για έναν μήνα δεν ήθελα να βλέπω άνθρωπο. Ήταν η πρώτη αδικία που ένιωσα στη ζωή μου. Το λέω στον πατέρα μου και μου λέει να μείνω στην Αθήνα για να δώσω εξετάσεις τον Σεπτέμβριο στην Στρατιωτική Ιατρική. Κάνω λοιπόν τα χαρτιά μου για να δώσω κι εκεί.

Ο αφηγητής σε νεαρή ηλικία ασχολούμενος με αγροτικές εργασίες.

» Εντωμεταξύ, αυτό το διάστημα είχα βρει δουλειά σ' έναν εργολάβο μωσαϊκών. Έδωσα λοιπόν εξετάσεις τον Σεπτέμβριο και με κόψανε πάλι, σε τι λέτε; Με έκοψαν οι γιατροί. Τώρα, τρεις μήνες πριν να ήμουν υγιής για πιλότος και τώρα να με κόβουν... Εδώ κάτι δεν πάει

καλά, σκέφτηκα. Πήγα και βρήκα τον ακτινολόγο και αφού μιλήσαμε, μου είπε σκληρά: “Άκου να σου πω, δεν θα ξαναπάς να δώσεις εξετάσεις πουθενά ούτε στα Στρατιωτικά ούτε σε Δημόσια Υπηρεσία. Κοίτα τι θα κάνεις, τράβα έξω και κάνε ό,τι άλλο θέλεις. Στην Ελλάδα προκοπή δεν έχεις!” Εγώ έμεινα...

» Τελικά, συνέχισα να δουλεύω στα μωσαϊκά. Έγινα ο μαστρο – Γιάννης. Κι επειδή ο πατέρας μου δεν μπορούσε να πληρώνει για τ' αδέρφια μου, τα έστειλε σ' εμένα και μαζευτήκαμε σ' ένα δωματιάκι τέσσερα παιδιά. Τ' αγόρια μπήκαν σε Τεχνική Σχολή και το κορίτσι πήγε Γυμνάσιο. Εγώ πάντως δεν σκόπευα να μείνω μωσαϊκτής μια ζωή. Είχα καημό να σπουδάσω».

Τι κάνατε, πώς τα καταφέρατε να σπουδάσετε, κ. Λουκόπουλε;

«Επειδή στην Ελλάδα δεν γινόταν, έβαλα στόχο να φύγω σαν εργάτης στη Γερμανία και από εκεί θα έβρισκα τρόπο να σπουδάσω. Το 1961 πέρασα μια Επιτροπή κι από εκεί με στείλανε στη Γερμανία, χωρίς να ξέρω ούτε σε ποια πόλη θα πάω ούτε σε τι δουλειά θα με βάλουν. Έφτασα στη Γερμανία στις 21/6/61. Μας στείλανε δέκα Έλληνες σ' ένα εργοστάσιο που έφτιαχνε χαλκοσωλήνες, το Mecano Bundy, κάνοντας συμβόλαιο ότι θα μείνουμε εκεί για έναν χρόνο. Η υποδοχή που μας κάνανε ήταν τρομερή. Μόλις είδαν Έλληνες, ξεσηκώθηκαν να μας δουν και να μας χαιρετίσουν. Μας εξασφάλισαν στέγη, μας έδωσαν τρόφιμα και λεφτά. Την επόμενη μέρα μας πήγαν τον καθένα στο πόστο μας. Νομίζω ότι εμένα με βάλανε στο χειρότερο σημείο, στο πόστο όπου εμβαπτίζονταν οι σωλήνες μέσα στην πίσσα. Από πάνω μέχρι κάτω γίνονται κατάμαυρος. Στον ελεύθερο χρόνο μου πήγαινα σε μια Σχολή Διερμηνέων. Εκεί πήδαγα τις τάξεις δυο – δυο. Η Σχολή αυτή ήταν βραδινή και έχανα μαθήματα όταν είχα απογευματινή βάρδια. Κάλυπτα όμως τα μαθήματα. Ήμουν πολύ εύστροφος.

» Κάποια φορά που υπήρξε πρόβλημα στο “ψήσιμο” κάποιων σωλήνων, εντόπισα το πρόβλημα αυτό και η εταιρεία μου έδωσε εύφημο μνεία, ένα μικρό οικονομικό βοήθημα και με ρώτησαν αν ήθελα κάτι άλλο. Τους ζήτησα τότε να με βάλουν να δουλέψω μόνο πρωινή βάρδια, για να τελειώσω τη Σχολή.

» Αργότερα, έψαξα για μια καλύτερη δουλειά, με περισσότερα λεφτά. Είδα μια αγγελία σε εφημερίδα που έλεγε: “Ζητούνται ελεγκτές στη SIE-

MENS". Το εργοστάσιο αυτό είχε τότε 7.500 εργαζόμενους. Πήγα λοιπόν εκεί, με ρωτάει ο προσωπάρχης τι γνώσεις έχω και ενθουσιάστηκε. Μου λέει: "Ααα, τελείωσες Γυμνάσιο στην Ελλάδα; Τότε θα ξέρεις και κάποια βασικά πράγματα από ηλεκτρολογία". Μου δώσανε να διαβάσω ένα βιβλίο Ηλεκτρολογίας και την επόμενη μέρα να ξεκινήσω δουλειά. Πήγα στο σπίτι, ξεκίνησα να διαβάζω κι εκεί ανακάλυψα ότι ήμουν γεννημένος γι' αυτή τη δουλειά. Μου άρεσε τόσο πολύ που ξετρελάθηκα. Όλη τη νύχτα δεν κοιμήθηκα».

Οπότε τα πήγατε πολύ καλά σ' αυτή τη δουλειά...

«Ναι, όλα πήγαν καλά, γιατί μου δόθηκε η ευκαιρία να σπουδάσω, παράλληλα. Τελείωσα στη Σχολή Ηλεκτρολογίας στο Πανεπιστήμιο της Καρλσρούης. Οι γνώσεις που απέκτησα στο Πανεπιστήμιο και η αγάπη μου στην τεχνολογία των Τηλεπικοινωνιών με βοήθησαν να εφεύρω αρκετές ευρεσιτεχνίες, που βοήθησαν την εξέλιξη της εταιρείας και τη δική μου σταδιοδρομία. Έφτασα στο σημείο να γίνω εκπαιδευτής και ελεγκτής στα σαράντα εννιά εργοστάσια που είχε η SIEMENS σε όλο τον κόσμο, όπου απασχολούνταν 350.000 άτομα.

» Κάποια στιγμή αναγκάστηκα να επιστρέψω στην Ελλάδα, επειδή είχε αρρωστήσει ο πατέρας μου, γιατί και τα τρία αδέρφια μου είχαν φύγει για Καναδά. Τότε η εταιρεία με έστειλε τμηματάρχη στο εργοστάσιο της Θεσσαλονίκης, που μόλις είχε ανοίξει. Έμεινα είκοσι χρόνια εκεί.

»Τελικά, η εταιρεία αυτή με βοήθησε αρκετά, αλλά και εγώ της προσέφερα πολλά. Η ηθική μου ικανοποίηση είναι ότι αρκετά χρόνια μετά τη συνταξιοδότησή μου συνάδελφοι με έπαιρναν τηλέφωνο από τη Γερμανία για να πάρουν τη γνώμη μου σε διάφορα τεχνικά θέματα».

Να γυρίσουμε λίγο πίσω. Τί θυμάστε από την παιδική σας ηλικία, κ. Λουκόπουλε;

«Θυμάμαι με λύπη τις ταλαιπωρίες που τράβηξε η οικογένειά μου και κυρίως ο πατέρας μου τα χρόνια του Εμφυλίου. Όπως σας είπα παραπάνω, ο πατέρας μου δεν πήγε ούτε στο ΕΑΜ ούτε στα Τάγματα Ασφαλείας. Η άρνησή του να ενταχθεί στα Τάγματα Ασφαλείας θεωρήθηκε ύποπτη και τον εκβίαζαν. Ομάδες δεξιών από τη Ναύπακτο και την περιοχή μας επιχειρήσαν δυο βραδιές να τον συλλάβουν, αλλά ο πατέρας μου πηδώντας από το πίσω παράθυρο του σπιτιού μας χανόταν στους

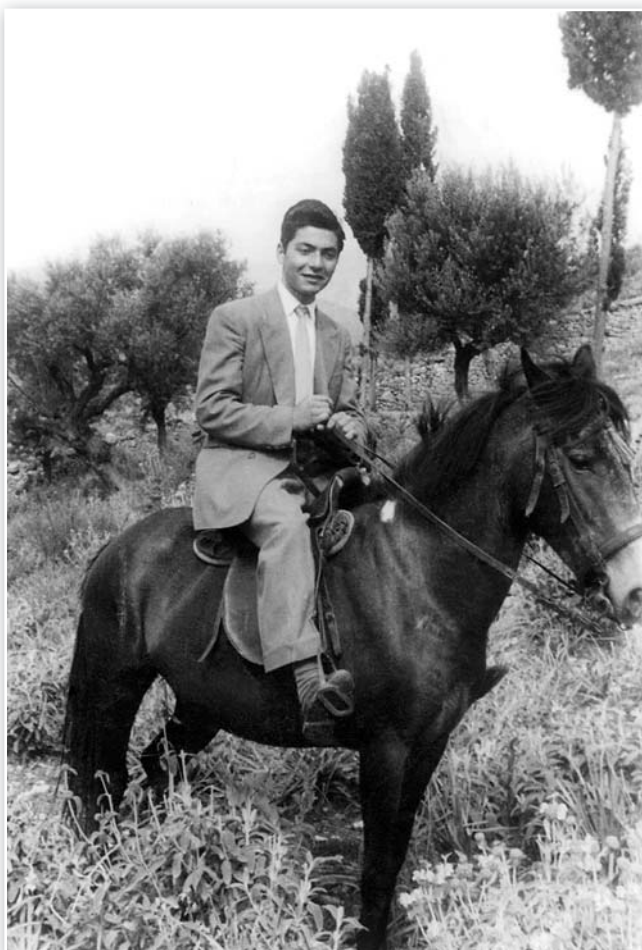
καλαμιώνες της παραλιακής ζώνης του κάμπου και εξαφανιζόταν για κάποιο χρονικό διάστημα. Εγώ, μικρό παιδί τότε, πήγαινα με πολλές προφυλάξεις φαγητό και το άφηννα σε κάποιο δένδρο που είχαμε κανονίσει από πριν, για να το βρει ο πατέρας μου. Την τρίτη φορά όμως τον παγίδεψαν μέσα στο σπίτι και κλειδώθηκε σε ένα δωμάτιο μαζί με τα τέσσερα παιδιά του. Ένας ταγματасφалίτης μπήκε μέσα στο σπίτι και καθώς έσπασε την πόρτα του δωματίου που κρυβόμασταν, ο πατέρας μου κατάφερε να του πάρει το όπλο. Αυτός τότε έβγαλε ένα μαχαίρι και απείλησε να σφάξει τη μάνα μου. Όταν βρέθηκαν αντιμέτωποι οι δύο άντρες, κοιτάχτηκαν στα μάτια και προς μεγάλη μας έκπληξη αγκαλιάστηκαν και έκλαψαν. Άκουσα τον ταγματасφалίτη να του λέει: “καλά, ρε Γιώργο, με έστειλαν να συλλάβω εσένα;” Επειδή όμως εκεί τριγύρω περίμεναν τα άλλα μέλη της ομάδας με το χέρι στη σκανδάλη, κατάρτησαν στα γρήγορα ένα σχέδιο διαφυγής του πατέρα μου από τον κλοιό μέσα στο σκοτάδι και έτσι γλύτωσε. Ο πατέρας μου δε μίλησε ποτέ για το περιστατικό. Μετά από πολλά χρόνια, μάθαμε ότι ήταν κάποιος Αρτινός συμπολεμιστής του στην Αλβανία, ο οποίος είχε τραυματιστεί στον πόλεμο και τον είχε σώσει ο πατέρας μου μεταφέροντάς τον στην πλάτη του. Γίνονταν και τέτοια πράγματα στον Εμφύλιο!»

Όργωμα στο Μόρνο.

Θέλετε να προσθέσετε κάτι ακόμα;

«Τελειώνοντας, θάθελα να πω ότι με έχουν απογοητεύσει οι πολιτικοί ηγέτες της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια. Θάθελα να δω πολιτικούς πατριώτες, που να αγαπάνε την πατρίδα και ικανούς να την αναβαθμίσουν, ώστε να δώσουν προοπτική στις νέες γενιές. Εκτιμώ ότι αυτοί που κυβερνάνε σήμερα είναι οι χειρότεροι που έχουν περάσει και πρέπει να εγκαταλείψουν άμεσα την εξουσία, έτσι ώστε να μην συνεχίσουν να βλάπτουν ακόμα περισσότερο την Ελλάδα».

Φωτεινή Μακρή

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 27/5/2011)

«Εγώ γεννήθηκα το 1935, το Γενάρη μήνα, στο Λυγιά Νεοκάστρου. Δεν ήταν χωριό μια φορά αυτό. Ούτε το Ξηροπήγαδο ήταν όπως είναι τώρα. Αν θα ήταν δέκα σπίτια στο Λυγιά Νεοκάστρου και λίγα περισσότεράκια στο Ξηροπήγαδο... Τους γονείς μου τους έλεγαν Παναγιώτα και Δημήτρη Παπαναστασόπουλο. Αν και ήταν η καταγωγή τού πατέρα μου από το Νεοκαστρο, είχε γεννηθεί κι εκείνος στο Λυγιά, γιατί ο παππούς μου ο Κωνσταντίνος ήταν απ' τους πρώτους που είχαν κατέβει απ' το χωριό.

» Η ζωή εκείνα τα χρόνια δεν ήταν όπως είναι σήμερα. Δεν είχαμε τόσα πολλά. Αλλά θα μου πεις... τώρα έχουμε περισσότερο άγχος. Τότε γλένταγαμ' τα νιάτα μας! Τα χαιρόμασταν τα νιάτα μας! Όποτε έρχεται η Μεγάλη Εβδομάδα για το Πάσχα, πάει εκεί το μυαλό μου και θυμάμαι τι χαρές είχαμε σαν παιδιά. Τώρα οι νέοι ούτε ρωτάνε για εκκλησία. Χαιρόμασταν, που λες, τότε για το Πάσχα και πηγαίναμε εκκλησία στη Ζωοδόχο Πηγή, γιατί στο Λυγιά δεν είχε χτιστεί ο Αϊ-Θωμάς ακόμα. Διασκεδάζαμε όλες τις ετοιμασίες γι' αυτή τη μεγάλη γιορτή της Χριστιανοσύνης. Μετά το '48 όμως που έχασα τον πατέρα μου, ήταν δύσκολα τα πράγματα. Ήμουν δεκατριών χρονών και ξαφνικά έπεσαν πολλές ευθύνες πάνω μου».

Λόγω της Κατοχής και του Εμφυλίου χάσατε τον πατέρα σας;

«Όχι. Ο πατέρας μου είχε πολεμήσει το '20 στη Μικρά Ασία. Εκεί έπαθε βρογχικά... και πού γιατροί και φάρμακα τότε; Μετά, έπαθε η καρδούλα του, είχε και το τσιγάρο που δεν τ'όκοβε με τίποτα... και μείναμε ορφανά τέσσερα παιδιά, εγώ, ο Νίκος, η Βασιλική και η Ντίνα, που ήταν μόνο ενός έτους. Και πώς να τα βγάλουμε τώρα πέρα; Εγώ και η μάνα μου ό,τι κάναμε, αφού τ' άλλα παιδιά ήταν μικρά. Και να φανταστείς είχε

χάσει πριν από μένα άλλα τέσσερα παιδιά η μάνα μου. Μετά, όπως μας έλεγε, μας έταζε στους Αγίους, για να ζήσουμε εμείς τα υπόλοιπα. Δεν ξεκόλλαγε η μάνα μου από τον Προυσό και άλλα μοναστήρια. Αγράμματη η μάνα μου, πού να ήξερε; Στην αρχή πήγαινε στους “μάγους”, όπως της έλεγαν άλλοι, για να της λύσουν τα μάγια, να μην χάνει τα παιδιά. Κανένα αποτέλεσμα όμως. Απελπίστηκαν οι γονείς μου. Της λέει τότε ένας ιερέας: “Κοίταξε παιδί μου, άσ’ τα αυτά πέρα. Να εμπιστευτείς το Θεό”. Ξαναπροσπαθεί τότε η μάνα μου να κάνει παιδί, μένει έγκυος σε μένα και με τάζει αμέσως να με βαφτίσει στον Προυσό. Συνεχόμενα έτσι έταξε και τ’ άλλα σε άλλες εκκλησίες και ζούμε ακόμα».

Στο Νεόκαστρο πηγαίνατε;

«Τα καλοκαίρια πάντα πηγαίναμε στο χωριό μας για παραθέριση. Εκτός του ότι μας άρεσε να πηγαίνουμε, το κάναμε και αναγκαστικά, γιατί εδώ στο Λυγιά είχε πολλή ζέστη, πάρα πολλή. Ήταν ξερός ο τόπος. Και αυτό μοναχά; Ένα πηγάδι υπήρχε μόνο, σαράντα μέτρα βάθος για όλους στο χωριό, που το έβγαλε ο πατέρας μου με έναν Κώστα Θωμόπουλο. Με τα ντενεκεδάκια έβγαζαμ’ το νερό. Πόσες φορές κόβονταν το σχοινί και μένανε τα ντενεκεδάκια μέσα! Κάθε χρόνο, το φθινόπωρο, που καθόταν το νερό, βοηθούσαν τον φίλο τού πατέρα μου να κατέβει μες στο πηγάδι να το καθαρίσει από τα ντενεκέδια. Τον θυμάμαι, όταν έβγαινε, ήταν κάτασπρος σαν πανί, γιατί δεν είχε οξυγόνο κάτω. Από αυτό το πηγάδι που ήταν το μοναδικό έπαιρναμ’ νερό όλοι από το χωριό και για να πιούμε και για να πλυθούμε αλλά και για να ποτίσουμε τα ζώα μας. Εμείς ήμασταν τυχεροί, γιατί το πηγάδι ήταν στην άκρη του κτήματός μας και δεν χρειαζόταν να κουβαλάμε το νερό από μακριά, όπως έκαναν οι άλλοι.

» Σ’ αυτό το κτήμα μας, το ’40, είχαν έρθει και κατασκήνωσαν Γερμανοί. Μ’ έπαιρνε ο πατέρας μου απ’ το χεράκι για να περάσουμε από μπροστά τους, γιατί ήμουν πέντε χρονών και τους φοβόμουν. Ήταν σκληροί οι Γερμανοί και άτιμοι. Πέρασαν και Ιταλοί από ’δώ, αλλά ήταν “άνθρωποι” σαν εμάς. Έβλεπαν τη μικρή μου αδελφή στην κούνια που ήταν μικρό, τη χάιδευαν κι έλεγαν “πίκολο – πίκολο” κι έλεγαν “κι εγώ πίκολο”... κι έκλαιγαν! Είχαν κι αυτοί δηλαδή παιδάκια μικρά στην πατρίδα τους και στεναχωριόνταν που είχαν καιρό να τα δουν. Οι Γερμανοί αντιθέτως ήταν απλησίαστοι. Ψυχροί άνθρωποι. Δεν τολμούσες να μι-

λήσεις σε κανέναν, αλλά ούτε κι εκείνοι προσφέρονταν να σου μιλήσουν, να πουν μια καλημέρα. “Γερμανική μπότα”, έλεγαμ’ τότε. Δεν έχεις δει κανένα έργο μ’ αυτούς;»

Όπως φαίνονται σκληροί στις ταινίες, έτσι ήταν στην πραγματικότητα;

«Περισσότερο ακόμα! Ψυχροί. Περπατούσαν και καμαρωτοί με βαριά βήματα. Τόσο σκληροί, σαν ρομπότ, χωρίς καρδιά. Σφάξανε όλον τον κόσμο. Στο Δίστομο τι κάνανε; Στα Καλάβρυτα τι φτιάσανε; Από πέντε έως δέκα χρονών τους έζησα εγώ. Πάω για 76 χρονών τώρα και τους θυμάμαι ακόμα. Όλα τα θυμάμαι, όπως και τότε που έπεσε η πρώτη βόμβα στον Αϊ – Γιώργη από πάνω. Ήμουν με τον πατέρα μου στα παζάρια. Τι έφερναν τότε νομίζεις; Κουδούνια για τα “πράματα”, φλοκάτες, χαλκώματα, καμιά σφυρίχτρα για τα παιδιά και τέτοια πράματα. Έπεσαν λοιπόν οι πρώτες οι βόμβες από τα στούκας, τα βλέπαμε και τρομοκρατηθήκαμε όλοι. Τρέχαμε να τρυπώσουμε στις ρεματιές και όπου αλλού βρίσκαμε. Εγώ βούλωνα τ’ αυτιά μου να μην ακούω τα αεροπλάνα. Φοβόμουνα. Τι περάσαμε τότε... Όλος ο κόσμος.

» Αυτό όμως που επηρέασε περισσότερο τη δική μου ζωή είναι ότι πήγα μόνο μια χρονιά σχολείο, στο Ξηροπήγαδο, γιατί μετά πιάστηκε ο πόλεμος. Δεν ήταν και υποχρεωτικό τότε να πηγαίνουν για μάθημα τα παιδιά κι όταν ξανάνοιξε το σχολείο, εγώ ντρεπόμουν να πάω. Ήμουν και αναπτυγμένο κορίτσι κι είχα μεγάλη διαφορά απ’ τ’ άλλα παιδιά. Δεν σταμάτησα όμως να διαβάζω ό,τι έβρισκα μπροστά μου, για να μην ξεχάσω τα γράμματα. Μπορεί τώρα αν θελήσω να γράψω κάτι, να κάνω πολλά ορθογραφικά λάθη, μπορώ όμως να διαβάσω ακόμα και εφημερίδα.

» Αφού λοιπόν είχα σταματήσει το σχολείο λόγω Κατοχής, έμαθα να κάνω όλες τις δουλειές του σπιτιού. Δούλευα στα χωράφια, στα ζώα, αλλά έμαθα και πώς να κεντάω και να ράβω. Κουραζόμουνα πολύ στα κτήματα. Είχαμε πολλά κι ήθελαν δουλειά. Όχι με μηχανήματα, με χέρια μόνο. Να σπέρνουμε το σάρι, να το θερίζουμε, να πηγαίνουμε στο αλώνι ν’ αλωνίσουμε. Είχαμε δικό μας στη ρίζα του βουνού, από κάτω από το μοναστήρι τού Σωτήρος. Τώρα το έχει χαλάσει ο δρόμος, ο περιφερειακός δρόμος. Εκεί ήταν. Τα φτιάχναμε σε τέτοια σημεία τ’ αλώνια, να τα φυσάει ο αέρας. Γιατί όταν αλώνιζαμ’ με τ’ άλογα, μετά το λι-

χνίζαμε το στάρι με τις πιρούνες. Τα χωράφια μας, όταν τα σπέρναμε, δεν αφήναμε ούτε τόσο δα να είναι άσπαρτο.

» Εμείς το '40 δεν πεινάσαμε. Είχαμε ψωμί. Να δω τώρα με την κρίση τι θα κάνουμε. Θυμάμαι τότε ποῦρχονταν από τις πολιτείες παιδάκια με τις μανάδες τους και πείναγαν. Τρώγαμε εμείς κι όταν έπεφταν ψιχούλες καταή, τις μάζευαν και τις έτρωγαν. Γελάγαμε εμείς, μικρά ήμασταν. Δεν είχαμε καταλάβει πείνα και μας έρχονταν περίεργο που έτρωγαν τα ψιχουλά μας οι ξένοι. Είχαμε τις ελιές μας, τ' αμπέλια μας, τις γίδες μας, τις κότες μας. Είχαμε και γουρούνα που μας έκανε τα γουρουνόπουλα, μέχρι και γαιδούρα είχαμε, για να τη φορτώνουμε. Την ημέρα όλη δουλεύαμε και το βράδυ βγάζαμε νερό απ' το πηγάδι να γεμίσουμε όλα τα δοχεία μας, για να ποτίσουμε τα ζώα μας την άλλη μέρα, τα λουλούδια μας, να πλύνουμε. Ή που ξυπνάγαμε νύχτα ακόμα να φουρνίσουμε το ψωμί. Κι όλες αυτές τις δουλειές που σου λέω, όταν πέθανε ο πατέρας μου, εγώ με τη μάνα μου τις κάναμε. Τυραννία μεγάλη! Τι ξύλα να κουβαλάμε, τι λιθάρια να πετάμε, να σκάβουμε τ' αμπέλια, να τα ξελακκώνουμε, να βάλουμε κοπριά, να μαζεύουμε ελιές, αμύγδαλα... Κι ήταν η εποχή με τ' αντάρτικο τότε ποῦχασα τον πατέρα μου. Τι γινόταν τότε; Αδέρφια με αδέρφια σκοτώνονταν. Πιάνονταν οι αντάρτες με τους Ράλληδες και γίνονταν εδώ μέσα...»

Κατά τη γνώμη σας, κ. Φωτεινή, ποιος έφταιγε για τον Εμφύλιο;

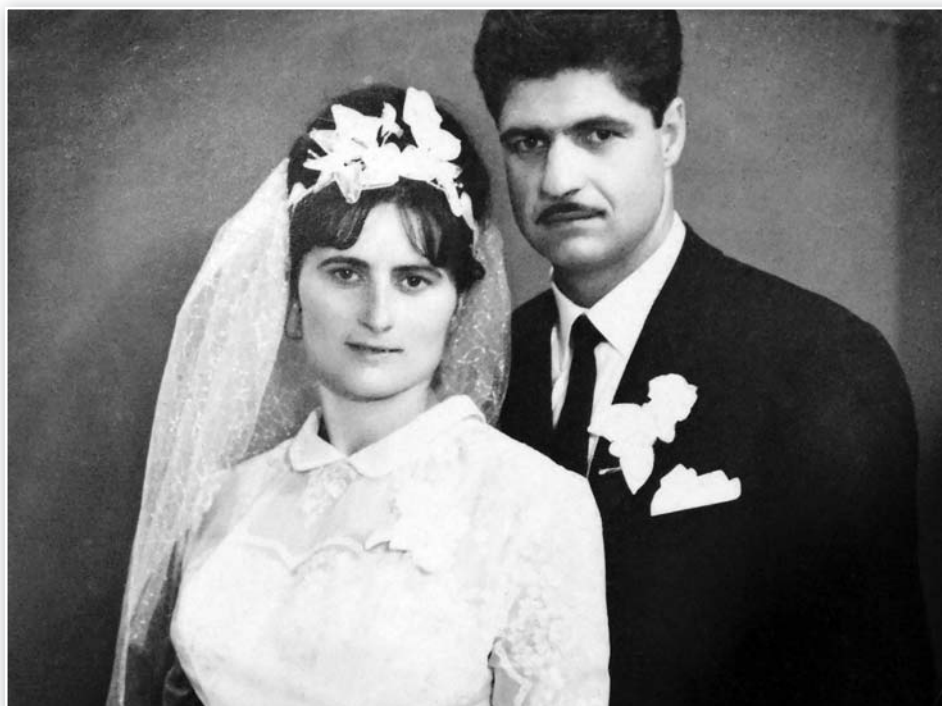
«Ξέρεις τι καθάρματα ήταν όλοι αυτοί; Και απ' τη μια πλευρά κι απ' την άλλη. Ας σκοτώνονταν μοναχοί τους, αν ήθελαν. Έπαιρναν όμως του κόσμου τα παιδιά και τ' ανάγκαζαν να πολεμήσουν μαζί τους. Δεν κρέμασαν μέσα* το παιδί τού παπα – Σκουζή (το γράφει και ο Ηλίας Δημητρόπουλος στο βιβλίο του) απ' το Παλιοχωράκι; Το ενοχοποίησαν ότι είναι αριστερός. Στο Νεόκαστρο δεν σκότωσαν κόσμο οι αντάρτες; Όλοι σκότωναν. Ακόμα και γυναίκες “καθάριζαν”. Όπως τις Ντακαίισες και την Ρήνα Τσέλιου, μια όμορφη κοπέλα με μακριά μαλλιά... Λέγαν' ότι πήγαιναν σημειώματα στους Ράλληδες. Ακόμα κι αν ήταν αλήθεια, έπρεπε να τις σφάξουν σαν κατσίκια; Απάνθρωπα πράγματα. Είχαν πιάσει και μια Τσέβω Καρβούννη οι αντάρτες και για να τη γλυτώσει ο αδελφός της, όπου μίλαγε ο Άρης και ο Καπλάνης, πήγαινε και βάραγε παλαμάκια κι έκανε ότι ήταν μαζί τους. Τη γλύτωσε τελικά. Πόσο

* Σ.τ.Ε. “μέσα”· εννοεί στην πόλη της Ναυπάκτου.

κόσμο σκοτώναν (και οι δυο πλευρές) δίκαια ή άδικα, μη ρωτάς. Πόσοι υπέφεραν σαν αιχμάλωτοι...»

Πείτε μας για τη ζωή σας μετά το τέλος του Εμφύλιου.

«Συνέχισε όπως ήταν και πριν, με δουλειά στα χωράφια και στα ζώα. Πουλάγαμε αρνιά, παράδειγμα. Τα πήγαινε όμως η μάνα μου κατευθείαν σε σπίτια, για να μην της τα πάρει πιο φθηνά ο χασάπης. Γάλα πηγαίναμε σ' ένα γαλακτοπωλείο στη Δάφνη. Πήγαιναμ' για ξύλα στο βουνό, στην Αγία Τριάδα και φέρναμε και κλαρί για τα “πράματα” να τρώνε».

Στην πλάτη τα φορτώνετε;

«Στην πλάτη; Και σ' αυτιά κρεμασμένα, όχι στην πλάτη μοναχά. Έρχονταν τα Χριστούγεννα κι έπρεπε να έχουμε έτοιμες τις θημωνιές μας με ξύλα λιανά. Κοιτάγαμε οι κοπέλες ποια θα είχε την καλύτερη. Πήγαινα νύχτα ακόμα για ξύλα και μέχρι να ξημερώσει, έκοβα πέντε – έξι δεμάτια. Άλλοτε πήγαινα με παρέα, τις περισσότερες φορές όμως προτιμούσα να πηγαίνω μόνη μου, γιατί οι άλλες αργούσαν. Πήγαινα με το τσαπί, έβγαζα σχοινόριζες, έκοβα πουρνάρια, φορτώνομαν με τις τριχιές, αγκυλώνομαν στην πλάτη... και ξυπόλυτη μιλάμε. Δεν είναι ούτε

ένα ψέμα σ' αυτά που σου λέω. Μάλιστα είναι και λίγο παραπάνω. Και τραγούδαγα πάνω εκεί κι έλεγαν: "Ποια τραγουδάει μες στη νύχτα;". Έλεγα διάφορα τραγούδια, όπως το:

*"Μη με στέλνεις, μάνα μου, στην Αμερική
εγώ θα μαραζώσω και θα πεθάνω εκεί.
Εγώ αγαπώ, μανούλα μ', κάποιον στο χωριό,
Όμορφο, λεβέντη και μοναχογιό,
μ' έχει φιλημένη μες στις ρεματιές
και αγκαλιασμένη κάτω απ' τις ιτιές".*

Έχει κι άλλους στίχους, αλλά δεν το θυμάμαι κι ας τ'όχω τραγουδήσει χιλιάδες φορές. Βλέπεις, δεν τα λένε αυτά τα παλιά τραγούδια στα πανηγύρια και τα ξεχνάμε».

Ωραίο τραγουδάκι, κ. Φωτεινή. Θα μας πείτε ποιον αγαπήσατε εσείς;

«Το 1962 παντρεύτηκα με τον Νίκο Μακρή απ' τη Ναύπακτο, αφού τον ταλαιπώρησα τέσσερα χρόνια. Εκείνος με την πρώτη ματιά που μ' είδε τρελάθηκε μαζί μου. Εγώ όμως δεν ήθελα, γιατί είχε κι ένα πρόβλημα με το πόδι του. Ήταν αστυνομικός και είχε τραυματιστεί με τη μηχανή του και δεν αποφάσιζα. Οι γονείς του είχαν μύλο στο Ξηροπήγαδο κι όταν είχε πάρει αναρρωτική άδεια, είχε πάει εκεί ένα διάστημα, να τους βοηθήσει. Εκεί τον γνώρισα, όταν πήγα ν' αλέσω καλαμπόκι. Σιγά-σιγά, με έπεισε με την επιμονή του και την αγάπη που μου έδειχνε. Τον αγάπησα στο τέλος κι εγώ τόσο πολύ, που δεν μπορούσε να μας ξεχωρίσει κανείς. Μόνο ο Θεός μας χώρισε, τώρα που τον πήρε κοντά του. Είχαμε περάσει πολλές δύσκολες στιγμές στη ζωή μας και μεγάλη ταλαιπωρία, γιατί επιδεινώθηκε η κατάσταση στο πόδι του (χρειάστηκε να του το κόψουν), ήταν όμως τόσο καλός άνθρωπος και μου φερόταν τόσο τρυφερά. Αποκτήσαμε δυο παιδιά, τον Γιώργο και τον Δημήτρη. Κάναμε νύφες δυο πολύ καλές κοπέλες και αποκτήσαμε τρία εγγονάκια. Τα χαιρόταν και τ' αγαπούσε πολύ ο Νίκος. Κι εγώ φυσικά και τους εύχομαι να μην δω τίποτε κακό πάνω τους. Ούτε μια γρατσουνιά! Κανένας γονιός να μη δει κακό στα παιδιά του. Να έχουν υγεία, αγάπη και την ευχή μου μέσα απ' την καρδιά μου. Όταν γεννήθηκε το πρώτο μου εγγονάκι και το πήρα στην αγκαλιά μου, του είπα: "Να γίνεις άξιος και να βοηθάς τους φτωχούς και να πληρώνεσαι μόνο από τους πλούσι-

ους”. Το ίδιο εύχομαι για όλα τα εγγόνια μου και να τα χαίρονται οι γονείς τους».

Κυρία Φωτεινή, γνωρίσατε γιαγιά ή παππού; Σας έλεγαν παραμύθια;

«Δεν γνώρισα καμιά γιαγιά, δυστυχώς. Μόνο τους δυο παππούδες μου. Παρόλα αυτά, δεν μας έλεγαν τότε παραμύθια. Μόνο ιστορίες για πραγματικά περιστατικά μάς έλεγε η μάνα μου καμιά φορά. Μου έλεγε π.χ. για τη μάνα της (τη γιαγιά μου), που κατέβαινε στη Ναύπακτο συχνά μαζί με τον αδελφό της για να ψωνίσουν, γιατί δεν υπήρχε ούτε ένα μπακάλικο στο χωριό. Σε μια διαδρομή τους είδαν ένα παιδάκι στο δρόμο να κλαίει. Είχε πάει με τη γιαγιά του, τους είπε, να μαζέψουν ξύλα και να τα πάνε σπίτι τους, στα Λεφτοκαρύτικα. Η γιαγιά του που είχε ανεβεί λίγο πιο πάνω αργούσε να έρθει, είχε περάσει ώρα και φοβόταν το παιδί. Ανεβαίνει τότε η δικιά μου γιαγιά προς το σημείο που της έδειξε ο μικρός να βρει τη γυναίκα. Τη βρίσκει, κοιτάει... πεθαμένη η γυναίκα! Είχε γλιστρήσει φαίνεται. Φωνάζει τον αδελφό της η γιαγιά μου, την κατέβασαν, την έβαλαν πάνω στο μουλάρι της και είπαν στον εγγονό της να την πάει στο σπίτι τους. Λέγανε μετά ότι πολλές φορές άκουγαν τη γριά σ’ εκείνο το σημείο να φωνάζει. Μια φορά, όταν κυνηγημένοι από αντάρτες είχαμε πάει σ’ εκείνη την περιοχή, μου φαίνεται ότι την άκουσα κι εγώ».

Οι καλύτερες στιγμές της ζωής σας ποιες είναι;

«Όταν ήμουν μικρή, ευτυχία μας ήταν τα πανηγύρια μας. Τι όργανα είχαν στον Αϊ – Γιάννη μια φορά... Κίναγαμ’ όλη νύχτα με τ’ άλογα ή με τα πόδια, τρώγαμε και γλεντάγαμε. Τι γλέντια κάναμε και της Αγίας Παρασκευής στο Νεόκαστρο και της Παναγίας Φιλοθέης... Όταν μεγάλωσα, ευτυχία για μένα ήταν όταν παντρεύτηκα με τον άντρα μου. Ήμουν ευτυχισμένη όλα τα χρόνια που ζήσαμε μαζί, παρά τα διάφορα προβλήματα που αντιμετωπίζαμε. Πολύ ευτυχισμένη!»

Γρηγόρης Μπιλαλής

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσος στις 24/2/2017)

«Η καταγωγή μας είναι από τη Γραμμένη Οξυά. Από εκεί ήρθε ο πατέρας μου κάτω στη Βελβίνα και μαζί με άλλες τρεις οικογένειες από τη Λεύκα ή, παλιά, Παλούκοβα* όπως τη λέγαμε ή και Σιτίστα, κατοίκησαν στον οικισμό Καψοχώρι της Βελβίνας.

» Είναι ένας παλιός οικισμός της Βελβίνας, που δημιουργήθηκε στις αρχές του 1890 από κτηνοτρόφους των ορεινών χωριών της Ναυπακτίας ως χώρος χειμαδιού. Τέσσερα αδέρφια Καρανίκα και ένας ξάδελφός τους από την Παλούκοβα (Λεύκα) ήταν οι πρώτοι που εγκαταστάθηκαν εκεί. Συγκεκριμένα, τα αδέρφια Παναγιώτης, Φώτης και ο εξάδελφός τους Θανάσης έκτισαν αγροικίες γύρω στα κτήματά τους, που ήταν ποτιστικά από την πηγή, που έδινε ζωή και βλάστηση στην περιοχή. Το 1930 εγκαταστάθηκε και ο Κώστας Μπιλαλής από την Γραμμένη Οξυά.

» Την δεκαετία του 1950, οι πρώτοι εγκατασταθέντες κάτοικοι και τα παιδιά τους ξεπερνούσαν τα τριάντα άτομα. Πρόκειται για έναν οικισμό στην πλαγιά του βουνού, περιτριγυρισμένο από φυτά χαμηλής και μεσαίας πυκνής βλάστησης, όπως κουμαριάς, ρεικιού, σχοίνου, πουρνariού και άλλων. Η περιοχή προσφέρονταν για εκτροφή ζώων, ενώ το εύφορο έδαφος της πλαγιάς, εμπλουτισμένο και με την κοπριά των ζώων, έδινε ικανοποιητική παραγωγή σιταριού, καλαμποκιού και κηπευτικών. Το νερό συγκεντρωνόταν σε μια δεξαμενή και οι κάτοικοι πότιζαν τα κτήματά τους εκ περιτροπής.

» Ο οικισμός δεν είχε αυτοκινητόδρομο. Οι μεταφορές γίνονταν με μουλάρια σε μονοπάτια. Τη δεκαετία του 1970, οι κάτοικοι έβαλαν τα έξοδα και άνοιξαν αμαξιτό δρόμο. Αργότερα το δασαρχείο Ναυπάκτου

* Σ.τ.Ε. Μικρή Παλούκοβα ονομαζόταν η Λεύκα, Μεγάλη ή Τρανή Παλούκοβα η Μανδρινή και Σιτίστα η Γραμμένη Οξυά.

δημιούργησε δίκτυο δρόμων για προστασία του δάσους και οι δρόμοι αυτοί εξυπηρετούσαν και τους κατοίκους του οικισμού.

» Ο πατέρας μου ήταν ο Κώστας Μπιλαλής και μάνα μου η Σπυριδούλα από τους Καρανικαίους, απ' την Παλούκοβα. Εκεί, στο Καψοχώρι, γεννήθηκα κι εγώ το 1936. Το σπίτι μας ήταν σαν χειμαδιό. Το καλοκαίρι ανεβαίναμε πάνω στο χωριό. Ήταν κτηνοτρόφος ο πατέρας μου, αλλά είχε λίγα ζώα. Πώς τα βολεύαμε... άσ' τα.

» Ήμασταν επτά αδέρφια, ο Γιώργος, η Λαμπρινή, η Θοδώρα, η Αθανασία, εγώ ο Γρηγόρης, η Αικατερίνη και η Νικολίτσα. Από τότε που γεννήθηκα εγώ, δεν ξαναπήγε στο χωριό ο πατέρας μου. Μείναμε μόλιμα στο Καψοχώρι. Σχολείο πήγα στη Βελβίνα, σχεδόν μια ώρα μακριά με τα πόδια. Είναι μακριά ο οικισμός μας, ας ανήκει στη Βελβίνα. Μαζί μου έπαιρνα ένα κομμάτι ψωμί να φάω το μεσημέρι, γιατί είχαμε πρωί – απόγευμα μάθημα κι έπρεπε κάτι να φάω».

Τουλάχιστον τόσο ώρα που περπατάγατε φορούσατε παπούτσια;

«Τι; Βλέπω σήμερα που φοράνε οι νέοι τα τρύπια παντελόνια και λέω, αν είχα το παντελόνι που φόραγα τότε, ξέρεις πόσο θα το πούλαγα τώρα; (γέλια). Πού και πού φοράγαμε κανένα γουρνοτσάρουχο κι όσο κράταγε.

» Δασκάλους θυμάμαι μία Βαρβάρα και αργότερα τον Γρηγόρη Σιαμαντά. Έβγαλα όλες τις τάξεις του Δημοτικού. Ήμασταν γύρω στα τριάντα παιδιά εκείνη την εποχή. Τώρα δεν είναι κανένα! Αλλά ξεκίνησα εννιά χρονών το σχολείο, γιατί λόγω της Κατοχής δεν υπήρχε πάντοτε δάσκαλος στο χωριό.

» Υπήρχε μεγάλη πείνα. Δούλευε ο πατέρας μου χτίστης εκείνη την περίοδο κι έπαιρνε μια οκά καλαμπόκι για μεροκάματο, να φάμε εννιά άτομα. Είχαμε και τρεις – τέσσερεις γίδες για λίγο γάλα και φτιάχναμε κουρκούτι. Μαζεύαμε και λάχανα. Αυτά τρώγαμε στην Κατοχή».

Τι άλλο θυμάστε από εκείνη την περίοδο;

«Είχε έρθει μια ομάδα ανταρτών κι έμειναν αρκετό καιρό στο χωριό μας. Δεν μας πείραξαν εμάς, αλλά μια φορά που ήρθαν Γερμανοί στο χωριό για να κυνηγήσουν κάποιους αντάρτες, εκείνοι τους ξέφυγαν, αλλά σκότωσαν έναν Γερμανό. Έφυγαν οι Γερμανοί και φοβόμασταν όλοι ότι θα γυρίσουν για αντίποινα. Όντως, ήρθαν μετά από δυο μέρες και κύκλωσαν το χωριό. Ευτυχώς όμως, όταν είχαν βρει οι Βελβινιώτες τον

σκοτωμένο Γερμανό, τον περιποιηθήκανε και τον θάψανε. Αφού τον βρήκαν οι Γερμανοί έτσι περιποιημένο και είδαν ότι σεβάστηκαν τον νεκρό, γλύτωσε το χωριό. Αλλιώς, δεν θα έμενε κανένας.

» Εκείνο το διάστημα, σχεδόν κάθε μέρα, μάζευε η μάνα μου ξύλα, για να τα πουλήσει στους φούρνους αλλά και σε σπίτια. Κατέβαινε με τα πόδια απ' το Καψοχώρι, φορτωμένο το μουλάρι με ξύλα, αλλά φορτωμένη κι εκείνη. Με τα λίγα λεφτά που της έδιναν αγόραζε λίγη ζάχαρη, αλάτι και σαπούνι να πλενόμαστε.

» Όταν ήμουν μικρός, αρρώστησα βαριά από πυώδη αμυγδαλίτιδα, που μου προκάλεσε και ρευματισμούς. Γιατροί δεν υπήρχαν τότε. Πήγα Πάτρα, ούτε εκεί βρήκα κανέναν ειδικό για να γνωρίζει την περίπτωσή μου. Γυρνώντας με το φεριμπότ, μας είδε ένας γνωστός μας και μας είπε για τον γιατρό τον Σούλο, που δούλευε εκείνη την εποχή στο Μεσολόγγι. Μου έδωσε φάρμακα, αλλά εγώ δεν καλυτέρευα. Τελικά, τη ζωή μου την έχω από τον γιατρό τον Χαράλαμπο Αναγνωστόπουλο, που είχε ιατρείο στη Ναύπακτο, ο οποίος μόλις με είδε μας είπε ότι πρέπει να πάω σε καρδιολόγο. Πήγα πάλι στην Πάτρα, βρήκα καρδιολόγο, έναν Σταθακόπουλο. Μου έδωσε ένα καινούργιο φάρμακο, που είχε τότε πρωτοβγεί, μου είπε να βγάλω και τις αμυγδαλές και τότε έγινα καλά. Όλο αυτό όμως διήρκεσε δέκα χρόνια! Μια απλή περίπτωση για σήμερα ήταν για μας τότε μεγάλη ταλαιπωρία και θανατηφόρα αρρώστια».

Γιώργος και Γρηγόρης Μπιλαλής το 1960.

Πότε αρχίσατε να δουλεύετε;

«Μετά το Δημοτικό είχα ξεκινήσει να δουλεύω χτίστης κοντά στον πατέρα μου, όσο μπορούσα, γιατί ήμουν άρρωστος. Αργότερα, πήγα και δούλευα κοντά στον Χρ. Παπανδρέου, που ήταν πετράς και μαραγκός. Είχα και κάτι προβατάκια, όμως, όταν πέθανε ο πατέρας μου, το '60, αναγκάστηκα να τα πουλήσω, για να πληρώσω ένα χρέος του. Στον Παπανδρέου, ο οποίος ήταν από τον Πόδο, δούλεψα σχεδόν τριάντα χρόνια. Έχω δουλέψει όμως πριν τον Παπανδρέου, στο κτίσιμο του ραντάρ ως εργάτης, το '62, στον εργολάβο Νίκο Ρέππα. Είχαμε μπετονιέρα τότε, δεν υπήρχε πρέσα και δεν υπήρχε στη Ναύπακτο φορτωτής. Φορτώναμε με τα φτυάρια την άμμο στο φορτηγό και μετά με τον ντενεκέ ανεβάζαμε το τσιμέντο στο κτίριο. Παράλληλα, όσο μπορούσα, κάθε Κυριακή πήγαινα στο χωριό και διατηρούσα τα κτηματάκια μας.

» Επειδή το μπετό ήταν χαμαλοδουλειά, γι' αυτό ήθελα να μπω στην τέχνη. Με υποστήριξε ο Παπανδρέου κι έτσι έγινα τεχνίτης στην πέτρα. Έχουμε φτιάξει πολλά κτίρια και αρκετές εκκλησίες. Από τον Άγιο Δημήτριο ξεκινήσαμε, μετά την Αγία Παρασκευή, τον Άγιο Γεώργιο, τον Άγιο Ανδρέα στο Ξηροπήγαδο, τον Άγιο Νικόλαο στο Αντίρριο, τον Άγιο Νεκτάριο στον Πλατανίτη κ.λπ. Ήμασταν τρεις – τέσσερεις εργάτες. Για αρκετά χρόνια είχαμε το αναβατόριο με τα καροτσάκια, μετά όμως ήρθε και η πρέσα».

Πότε παντρευτήκατε, κ. Γρηγόρη;

«Παντρεύτηκα το 1963 με τη Βασιλική Καρανίκα. Ήμασταν γειτόνοι στο Καψοχώρι, 100 μέτρα μακριά. Εκείνη με καταγωγή από την Παλούκοβα κι εγώ από τη Γραμμένη Οξυά. Παρά το ότι ήμασταν γειτόνοι, με προξενιό παντρευτήκαμε. Αποκτήσαμε δύο γιους, τον Κώστα και τον Δημήτρη. Το 1968, κατεβήκαμε και μείναμε στη Ναύπακτο, για να είμαι πιο κοντά στη δουλειά, αλλά και για να πάνε τα παιδιά σχολείο.

» Το '94 βγήκα στη σύνταξη και ασχολούμαι πλέον με τα αγροτικά. Το χωριό μας, η Βελβίνα, είναι ωραίο χωριό και κοντά στη Ναύπακτο, με νερά, πεδιάδες... Δυστυχώς όμως τα παράτησαν όλα. Παλιά ζούσαν τριάντα οικογένειες εκεί, τώρα αν θα είναι και πέντε. Όσο μπορώ, θα πηγαίνω».

Πείτε μας περισσότερα για τη διαβίωσή σας τα παλιότερα χρόνια. Είχατε, παραδείγματος χάριν, ρεύμα;

«Ρεύμα; Τι ρεύμα; Λύχνο είχαμε. Για να περάσουμε λίγο την ώρα μας μόλις νύχτωνε, καθόμασταν κοντά στο τζάκι, κουβεντιάζαμε και μετά ύπνο. Ακόμα όμως μέχρι και σήμερα στο Καψοχώρι δεν έχει ρεύμα. Είναι απομακρυσμένη από το χωριό η συνοικία μας. Έχω βάλει όμως φωτοβολταϊκά κι έτσι έχω εξασφαλίσει το ρεύμα του σπιτιού. Και αυτό γιατί τα παιδιά μου και τα εγγόνια μου το αγαπάνε το χωριό και θέλουν να πηγαίνουν.

» Εκείνη την εποχή, φτιάχναμε κάτι σαν κρεβάτι για να κοιμόμαστε, με τέσσερα παλούκια για πόδια και τάβλες από πάνω. Βάζαμε κλαριά κάτω και φτέρες από πάνω και μετά μια βελέντζα. Αυτό ήταν το κρεβάτι μας.

» Νερό, ευτυχώς, είχαμε μια βρύση κοντά στο σπίτι μας και δεν κουβαλάγαμε, ενώ κάτω στο χωριό δεν είχαν κοντά τους βρύση. Πήγαιναν μια ώρα φορτωμένοι για να πίνουν νερό. Από αυτό το νερό μαζεύαμε σε μια στέρνα και ποτίζαμε τα κηπευτικά μας, ντομάτες, φασόλια κ.λπ.

» Όλων η ζωή ήταν δύσκολη, αλλά ιδιαίτερα της μάνας μας και της κάθε μάνας εκείνη την εποχή. Είχε να μεγαλώσει επτά παιδιά με τόσες δυσκολίες, να πλύνει τα ρούχα στη σκάφη με τα χέρια, ν' ανάψει φωτιά για να μαγειρέψει. Έπλεκε ρούχα για μας, είχε αργαλειό για να υφαίνει καμιά βελέντζα. Έφτιαχνε σαπούνι με στάχτη, με χοιρινό λίπος... και τι δεν έκανε για να τα βγάλει πέρα. Η γυναίκα εκείνη την εποχή ήταν ηρωίδα!

» Όταν ξεκίνησα να δουλεύω, από τα πρώτα πράγματα που αγόρασα ήταν ένα γραμμόφωνο, για ν' ακούμε τραγούδια και να χορεύουμε. Σαν εργάτης έπαιρνα μόνο 40 δραχμές την ημέρα, αλλά το πήρα.

» Είχα σκεφτεί κάποτε να πάω μετανάστης στην Αυστραλία, γιατί είχαν πάει και οι τέσσερεις αδελφές μου, αλλά δεν με πέρναγαν λόγω της αρρώστιας μου με τις αμυγδαλές».

Διασκεδάζατε ως νέος;

«Πού να διασκεδάσω; Η διασκέδαση ήθελε λεφτά. Καμιά φορά κατέβαινα στη Ναύπακτο με τους φίλους μου, τον Φώτη και τον Πολύκαρπο Καρανίκα και πηγαίναμε στα παζάρια. Τίποτ' άλλο. Αργότερα, σαν παντρεμένος, πήγαινα με τη γυναίκα μου στα πανηγύρια στα γύρω χωριά».

Τι πιστεύετε ότι φταίει για την οικονομική μας κατάσταση;

«Εγώ, επειδή ήμουν κάποτε και στη διοίκηση του Εργατικού Κέντρου, πιστεύω ότι πιο πολύ έφταιξαν οι συνδικαλιστές για την κατάσταση που έχουμε τώρα. Διώξανε τα εργοστάσια κάνοντας συνέχεια απεργίες, ζητώντας αυξήσεις. Με το παραμικρό ζητούσαν κι άλλα δικαιώματα. Ζητούσαν όλο και περισσότερα. Τώρα μέινουμε χωρίς δουλειές.

» Εύχομαι τα πράγματα να πάνε καλύτερα για όλον τον κόσμο, αλλά και για τα τρία μου εγγόνια, που τα λατρεύω».

Τρύφωνας Σκιαδάς

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή
Δενδραμή στις 26/3/2010)

«Γεννήθηκα στις 21 Νο-
εμβρίου του 1936 στη Χώ-

μορη Ναυπακτίας, την ημέρα των Εισοδίων της Θεοτόκου ή της Πολυσοριτίσσης, όπως το λέμε. Οι γονείς μου, Νικόλαος και Φωτεινή, μου έλεγαν ότι όταν γεννήθηκα, το πρόσωπό μου ήταν καλυμμένο με μια μεμβράνη. Η μαμμή, όταν με είδε έτσι, είπε ότι αυτό σήμαινε ότι θα έχω καλή τύχη. Η μητέρα μου δεν είχε αρκετό γάλα για να με θηλάσει τις πρώτες μέρες, έτσι προσφέρθηκε μία φίλη της να μου δίνει από το δικό της. Αυτό είναι και ένα στοιχείο αλληλοβοήθειας εκείνης της εποχής.

» Ζούσαμε σ' ένα πέτρινο σπίτι με τρία επίπεδα. Ο επάνω όροφος αποτελείτο από δύο μεγάλα δωμάτια, στα οποία ζούσαμε εκεί μέσα. Το ισόγειο ήταν αποθήκη, όπου εκεί φυλάγαμε τα βαρέλια με το κρασί, την τροφή για τα ζώα κ.λπ. Στο υπόγειο είχαμε τα ζώα μας και στον κήπο μας υπήρχε και ένα κοτέτσι. Η μόνη πηγή θέρμανσης ήταν το τζάκι μας. Κοιμόμασταν όλοι στο πάτωμα σε μία σειρά δίπλα σ' αυτό, για να μην κρυώνουμε. Την ώρα του φαγητού καθόμασταν όλοι σε σκαμνάκια γύρω από το σοφρά και τρώγαμε.

» Ο πατέρας μου ήταν δραστήριος άνθρωπος. Δούλευε στην Αθήνα, σ' ένα καφενείο ενός θείου του, στο Ζάππειο. Όταν όμως ερχόταν στο χωριό, ασχολιόταν με τη γεωργία, τη μελισσοκομία, αλλά ήξερε να φτιάχνει και ωραίο κρασί και τσίπουρο. Μία άλλη ασυνήθιστη ασχολία του ήταν το κυνήγι του κουναβιού. Η γούνα του (mink), τού ανταπέδιδε αρκετά, μετά όμως από πολλές ώρες παρακολούθησης μέσα στο χιόνι».

Βοηθούσατε και εσείς τον πατέρα σας, κ. Τρύφωνα;

«Από μικρός, σε πολλές και διάφορες δουλειές. Καταρχάς, ήμουν ο φύλακας των μελισσιών. Στεκόμουν συχνά κοντά στα μελίσσια και με μία μυγοσκοτώστρα σκότωνα τις σφήκες και τα σερσέγκια που έρχονταν να κλέψουν το μέλι. Αυτή ήταν μία από τις καλοκαιρινές μου δουλειές. Δεν θα ξεχάσω επίσης ποτέ την προσπάθειά μου να κυνηγήσω τις χιλιάδες ακρίδες που έρχονταν να επιτεθούν και να κατασπαράξουν τη σοδειά μας. Βοηθούσα στα καπνά, στο φύτεμα αλλά και στο κόψιμο και στην ξήρανση των φύλλων, αφού τα αρμαθιάζαμε. Βοηθούσα και στον τρύγο, ιδιαίτερα πατώντας τα σταφύλια. Αυτή ήταν δουλειά του φθινοπώρου. Όλη τη χρονιά βοηθούσα στο τάισμα του χοιρινού, γι' αυτό και ανυπομονούσα πάντα (το δικαιούμεν μάλιστα) να δοκιμάσω από τους πρώτους το γευστικό του κρέας, τα Χριστούγεννα. Η μυρωδιά του και η γεύση τού κρέατος ψημένο στο τζάκι είναι ακόμα στον ουρανίσκο μου. Όσο κρέας περίσσευε το αποθηκεύαμε μέσα στη γλίνα, για να διατηρηθεί όλο το χειμώνα».

Για κάλαντα πηγαίνατε με την παρέα σας;

«Περίμενα πώς και πώς για να πάω και τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά. Γυρίζαμε με τους φίλους μου όλη τη γειτονιά. Χαιρόμασταν να μαζεύουμε τα καλούδια που μας έδιναν, αλλά και λεφτά μερικές φορές. Εκείνες τις ημέρες, μας επέτρεπαν να παίξουμε χαρτιά στο καφενείο με αληθινά λεφτά! Ήταν η μόνη φορά που μας άφηναν να τζογάρουμε. Ήταν “καλό σημάδι”, όταν κάποιος μικρός κατάφερνε να νικήσει έναν μεγάλο. Το Πάσχα πάλι το γιορτάζαμε λαμπρά. Ψήναμε το αρνί ή το κατσίκι στη σουβλά (που είχε πολλή πλάκα), αλλά προηγουμένως όλη την Μεγάλη Εβδομάδα πηγαίναμε στην εκκλησία και θυμάμαι ιδιαίτερα όταν κάναμε το γύρο του χωριού με το Σταυρό και τον Επιτάφιο, την Μεγάλη Παρασκευή. Το σχολείο και η οικογένεια δούλευαν σκληρά για να μας μάθουν την Ορθόδοξη Χριστιανική Πίστη αλλά και τις ελληνικές παραδόσεις».

Στα πανηγύρια πηγαίνατε;

«Με χαρά γιορτάζαμε όλους τους Αγίους που γιόρταζαν σε όλα τα γύρω χωριά. Ήταν αυτό και μία ευκαιρία να ξεφύγουμε από την καθημερινή δουλειά. Ξεκινάγαμε νωρίς το πρωί από το σπίτι και, παίρνοντας το

φαγητό μας στο χέρι, περπατάγαμε μία με δύο ώρες, ώσπου να φτάσουμε στο χωριό που είχε το πανηγύρι. Φίλοι και συγγενείς χαιρόμασταν που βρισκόμασταν όλοι μαζί και διασκεδάζαμε, ακόμα κι εκείνα τα δύσκολα χρόνια που πέρασε η πατρίδα μας».

Ήσασταν μόλις τεσσάρων χρονών όταν κηρύχθηκε ο πόλεμος...

«Ναι, μεγάλωσα μέσα στην Κατοχή και τον Εμφύλιο πόλεμο. Σε μια Ελλάδα που πεινούσε. Η οικογένειά μου σ' αυτό το σημείο σταθήκαμε

κάπως τυχεροί. Πριν κηρυχθεί ο πόλεμος, ο πατέρας μου ήταν στην Αθήνα και δούλευε στο καφενείο στο Ζάππειο. Εκεί άκουγε από τον κόσμο ότι πρόκειται να γίνει πόλεμος. Έστειλε ό,τι χρήματα είχε στη μαμά μου και της είπε να πάει στη Ναύπακτο να αγοράσει καλαμπόκι και σιτάρι σε οποιαδήποτε τιμή. Έτσι λοιπόν έκανε κι έτσι προλάβαμε τη μεγάλη πείνα της Κατοχής. Ο πατέρας μου πάντως δεν γλύτωσε την επιστράτευση. Τον πήραν και πολέμησε με τους Ιταλούς. Ήταν εκεί όταν ανάγκασαν τον εχθρό να οπισθοχωρήσει. Η χαρά της νίκης τους δεν διήρκεσε όμως πολύ, γιατί

τί ήρθαν και οι Γερμανοί και κατέλαβαν αμέσως την Αθήνα.

» Γύρισε ο πατέρας μου και δούλεψε στο καφενείο, στο Ζάππειο. Το μαγαζί άρεσε στους Γερμανούς τόσο που το έκαναν αρχηγείο τους. Συνέχισε να παραμένει εκεί ο πατέρας μου για να τους εξυπηρετεί. Εκεί οι Γερμανοί είχαν φέρει μαζί τους πάρα πολλά φαγητά, για να συντηρούνται. Πολλές φορές κατάφερνε ο μπαμπάς μου να κλέβει λίγα για να τα δίνει σε συγγενείς μας στην Αθήνα που πεινούσαν. Αυτό ήταν πολύ επικίνδυνο, γιατί μπορεί να του στοίχιζε τη ζωή αν τον έπιαναν.

» Στο χωριό μας, η πείνα του '41 χτύπησε άλλες οικογένειες περισσότερο και άλλες λιγότερο. Μερικοί φίλοι μου είχαν πολύ λίγο να φάνε. Συνήθως έτρωγαν μόνο μπομπότα εάν είχανε. Περνούσαν από το σπί-

τι μας ελπίζοντας ότι η μάνα μου θα τους έδινε κάτι να φάνε, κάτι που πάντα έκανε. Και οι δυο οι γονείς μου ήταν πάρα πολύ καλοί.

» Στο χωριό μας ευτυχώς δεν ήρθαν Γερμανοί. Μόνο μέχρι τον Πλάτανο πήγαν. Οι Ιταλοί είχαν έρθει μια φορά στο χωριό και θυμάμαι ότι όταν ακούσαμε ότι έρχονται οι Ιταλοί, τρέξαμε όλοι να κρύψουμε ό,τι είχαμε από φαγητά. Τα μελίσσια τα κτίσαμε μέσα στα πέτρινα δέματα των ζαγάδων. Έτσι τα πιο πολλά καταφέραμε να τα κρύψουμε, αλλά τα βαρέλια με το κρασί; Ήρθαν οι Ιταλοί, τα βρήκανε και φυσικά ήπιαν και πήραν αρκετό. Δεν μας πείραξαν όμως. Ήταν ευγενικοί. Δεν τους φοβόμασταν».

Εκείνα τα χρόνια ήταν που ξεκινήσατε και το Δημοτικό;

«Ναι, πήγα σχολείο στο χωριό μου. Τις πρώτες τρεις τάξεις όμως, γιατί μετά λόγω του Εμφυλίου έφυγε ο δάσκαλός μου ο Κερασιάς. Το σχολείο μας ήταν μία αίθουσα μόνο κι εκεί κάναμε μάθημα όλες οι τάξεις, περίπου 60 παιδιά. Πρωί – απόγευμα. Τα μόνα “βοηθήματα” που είχαμε ήταν η πλάκα και μια κιμωλία. Ένας μεγάλος μαυροπίνακας και ένας χάρτης ήταν τα “εφόδια” του δασκάλου. Για τις υπόλοιπες τάξεις πηγαίναμε όλα τα παιδιά στην Αγία Τριάδα, μια ώρα μακριά. Πέρα – δώθε, με τη βροχή και τα χιόνια... Περάσαμε πολύ δύσκολα! Καμιά φορά φούσκωνε τόσο πολύ το ποτάμι που δεν μπορούσαμε να το περάσουμε. Επειδή ήμουν ο μικρότερος, τα μεγαλύτερα παιδιά με έπαιρναν καβάλα και με περνούσαν απέναντι.

» Όταν έφτανε όμως το καλοκαίρι, ευχαριστιόμασταν πάρα πολύ να ψαρεύουμε και να κολυμπάμε στο ποτάμι. Μας άρεσε επίσης να παίζουμε μπάλα, αλλά και να παίζουμε χαρτιά. Μου είχε φέρει μία τράπουλα ο πατέρας μου και παίζαμε χαρτιά στο χωράφι, τη στιγμή που θα έπρεπε να φυλάω τις κατσίκες. Όταν ξέφευγαν καμιά φορά τα ζώα σε κανένα ξένο χωράφι κι έκαναν ζημιά, το σκεφτόμουνα πολύ σοβαρά αν θα έπρεπε ή όχι να πάω στο σπίτι το βράδυ. Εντωμεταξύ, εκείνα τα χρόνια μεγάλωσε η οικογένειά μου. Είχα (και έχω) έναν αδελφό μεγαλύτερο, τον Παναγιώτη. Το '43 γεννήθηκε η αδελφή μου η Ειρήνη, το '46 ο αδελφός μου ο Γιώργος και το '49 ο Επαμεινώντας. Όσο μεγάλωνε η οικογένεια, τόσες ακόμα υποχρεώσεις είχα κι εγώ, αλλά ήμουν πολύ χαρούμενος και έκανα ό,τι δουλειές μου ζητούσαν οι δικοί μου και πρόσεχα πάντα τα μικρότερα αδελφάκια μου».

Τα επόμενα χρόνια του Εμφυλίου ήταν ανώδυνα ή χειρότερα από την Κατοχή;

«Ήταν τα χειρότερα μας χρόνια. Με πείνα, υπέφερε κόσμος, ακρωτηρίαζαν ανθρώπους, οικογένειες χωρίζονταν στα δύο και σκότωνε ο ένας τον άλλον. Χιλιάδες Ελληνόπουλα τα πήραν οι κομμουνιστές και τα πήγαν σε άλλες χώρες. Δύο απ' αυτά τα παιδιά ήταν από το χωριό μας. Πολλές φορές όταν έρχονταν αντάρτες στο χωριό μας, κοιμόντουσαν στο σχολείο μας. Συχνά μας χτυπούσαν την πόρτα για να τους δώσουμε τρόφιμα, πληροφορίες, αλλά και ζητούσαν να μάθουν πού είναι ο πατέρας μου, για να πάει μαζί τους. Όταν χτυπούσαν ξαφνικά τα μεσάνυχτα την πόρτα μας (για αιφνιδιασμό), ο πατέρας μου έτρεχε στο μπαλκόνι και κρεμόταν έξω, πιασμένος από το παντζούρι. Για να μην μείνουν πολλή ώρα μέσα στο σπίτι μας και ανακαλύψουν τον πατέρα μου, η μάνα μου τσίμπανε το μικρότερο παιδί για ν' αρχίσει να κλαίει, ώστε ν' αναγκαστούν να φύγουν οι αντάρτες νομίζοντας ότι τρώμαζαν το παιδί. Το '48, κατεβήκαμε στο Ξηροπήγαδο και μείναμε στο σπίτι μιας θείας μου, της Αγλαΐας Λέλλου. Έπρεπε ν' αποφύγουμε τους αντάρτες. Είχαν δυσκολέψει πολύ τα πράγματα. Όταν κατεβήκαμε τότε από το χωριό (12 ώρες με τα πόδια), περνώντας από τη Σίμη, είδα πρώτη φορά αυτοκίνητο. Φοβήθηκα πάρα πολύ, νόμιζα ότι ήταν ένα μεγάλο τέρας.

» Οι εικόνες που θυμάμαι από τη διαδρομή μας από το Ξηροπήγαδο έως το Γυμνάσιο (πήγαينا Γυμνάσιο εκείνη τη χρονιά) είναι γυναίκες φορτωμένες κλαριά ή ξύλα για τη φωτιά, τσιγγάνες να πουλάνε τα καλάθια τους και άντρες να μαζεύουν ελιές. Πολλά σπίτια δεν υπήρχαν σ' αυτή τη διαδρομή. Ήταν χωράφια που καλλιεργούσαν σιτάρια και καλαμπόκια. Υπήρχαν και πολλές πορτοκαλιές, λεμονιές και ελιές. Καμιά φορά βλέπαμε κανένα λεωφορείο ή κάποιο αυτοκίνητο. Το πιο συνηθισμένο όμως ήταν να βλέπουμε τα κάρα που κυκλοφορούσαν τότε φορτωμένα με άχυρο και τριφύλλι. Το 1950, στα μέσα της σχολικής χρονιάς έπαθα παράτυφο. Ήταν θανατηφόρα ασθένεια εκείνα τα χρόνια, γιατί δεν υπήρχαν αντιβιοτικά. Είχα υψηλό πυρετό, δεν είχα δυνάμεις ούτε να φάω. Μου είχαν πέσει και τα μαλλιά. Απ' ό τι είχαν πει τότε, μάλλον αρρώστησα από το νερό που έπινα στη βρύση της πλατείας Φαρμάκη. Ευτυχώς συνήλθα, αλλά από τις πολλές απουσίες έχασα χρονιά».

Τι σας έκανε να φύγετε για την Αμερική;

«Σαν “ανταρτόπληκτοι” είχαμε προτεραιότητα διά νόμου να φύγουμε για το εξωτερικό. Μίας και ήταν ήδη στην Αμερική ο θεός μου, ο Κώστας Πατούχας, του έγραψε ο πατέρας μου να καλέσει εκείνον κι εμένα. Ο θεός μου συμφώνησε. Πήγαμε στην Αθήνα, ετοιμάσαμε τα χαρτιά μας και φύγαμε. Ταξιδέψαμε με το πλοίο “ΝΕΑ ΕΛΛΑΣ”. Μετά από δεκατέσσερις μέρες, φτάσαμε στη Νέα Υόρκη. Ήταν στις 8 Νοεμβρίου του 1951. Από ‘κεί πήγαμε στο Coatesville, που έμενε ο θεός μου. Δεν μπορούσα να πιστέψω αυτόν τον νέο κόσμο που έβλεπα. Όχι μόνο τα ρούχα και τα άφθονα φαγητά, αλλά τα τεράστια κτίρια, τις γέφυρες και τους δρόμους με τα χιλιάδες αυτοκίνητα. Καμία σύγκριση με την Ελλάδα. Ο θεός μου και τα ξαδέλφια μου μας βοήθησαν να προσαρμοστούμε. Μου έλειπαν οι δικοί μου, αλλά ο στόχος μας ήταν να δουλέψουμε, ώστε να μπορέσουμε να τους φέρουμε όλους κοντά μας. Και τα καταφέραμε. Το ’54 ήρθε ο αδελφός μου ο Παναγιώτης και το ’56 ήρθε η υπόλοιπη οικογένεια, η μαμά μου και τ’ αδέρφια μου, ο Γιώργος, η Ειρήνη και ο Επαμεινώντας».

Πήγατε σχολείο εκεί;

«Αυτός ήταν ο πρώτος μου στόχος, να ξεκινήσω το σχολείο. Έμαθα σιγά – σιγά τη γλώσσα και προχώρησα. Μετά από τρεις μήνες, βρήκα και δουλειά σ’ έναν κινηματογράφο. Έδειχνα στους θεατές τις θέσεις τους. Ήταν μια αίθουσα με 1.300 θέσεις, από τις οποίες οι τριακόσιες ήταν σε μπαλκόνι. Σ’ αυτές τις θέσεις κάθονταν οι Αφροαμερικάνοι. Περνώντας τα χρόνια, πήρα και προαγωγή. Έγινα υποδιευθυντής του κινηματογράφου. Ο πατέρας μου είχε πιάσει δουλειά στο εστιατόριο του θείου μου ως πιατάς. Μετά, έγινε μάγειρας. Όταν τελείωσα το σχολείο, εργάστηκα δύο χρόνια σ’ ένα λογιστικό γραφείο. Μετά, άρχισα και το κολέγιο, σπουδάζοντας παράλληλα και λογιστικά. Όταν τα τελείωσα όλα, έδωσα εξετάσεις για ορκωτός λογιστής. Κατάφερα να περάσω με την τρίτη φορά, γιατί ήταν πολύ δύσκολο. Άνοιξα λογιστικό γραφείο με συνέναιρο. Οι δουλειές μας πήγαιναν πάρα πολύ καλά. Σιγά – σιγά, άρχισα ν’ ανοίγω κι άλλες επιχειρήσεις με τ’ αδέρφια μου, όπως εστιατόρια και μαγαζιά με είδη δώρων. Σε μια πολύ καλή τουριστική περιοχή είχαμε κάποια στιγμή έξι – επτά εστιατόρια.

» Εντωμεταξύ, το 1974 παντρεύομαι με την Μάρθα, μία Ελληνοα-

μερικανίδα, που μου στάθηκε πάρα πολύ και αποκτήσαμε δύο αγόρια, τον Νικόλαο και τον Χριστόφορο. Και τα δυο μου παιδιά αγαπούν πολύ την Ελλάδα κι έρχονται συχνά. Ο Νίκος έχει παντρευτεί μία εξαιρετική γυναίκα και τον άλλο μήνα, τον Απρίλιο, περιμένουν το πρώτο τους παιδί... κι εγώ το πρώτο μου εγγόνι».

Αισθάνεστε τυχερός, αφού από το πουθενά καταφέρατε ν' αποκτήσετε περιουσία;

«Αισθάνομαι ευλογημένος και αισθάνομαι ευτυχισμένος, γιατί μέσα από την επιτυχία μου (εγώ αλλά και τ' αδέρφια μου), κάναμε πάρα – πάρα πολλά έργα. Όποτε μπορούμε, βοηθάμε ανθρώπους, συλλόγους αλλά και την κοινωνία. Οργανώνουμε επίσης και διάφορες εκδηλώσεις, που μέσα από αυτές τα έσοδα τα δίνουμε σε φιλανθρωπικούς σκοπούς, όπως π.χ. πριν δύο χρόνια, εγώ με τ' αδέρφια μου και άλλα τέσσερα ξαδέλφια μου καλέσαμε στην Αμερική με δικά μας έξοδα τη Μικτή Χορωδία Ναυπάκτου. Κάναμε δύο συναυλίες στην Πενσυλβάνια και μία στη Ν. Υόρκη. Όσοι παρακολούθησαν τη συναυλία κατενθουσιάστηκαν.

» Περισσότερα για το θέμα αυτό, αλλά και πολλά άλλα, τα έχω γράψει σ' ένα βιβλίο μου, που αντίτυπό του έχω αφήσει στην Παπαχαλαμπείο Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου. Είναι ένα βιβλίο που το έγραψα για να τιμήσω τους γονείς μου, που έκαναν μεγάλο αγώνα για να μας φέρουν στην Αμερική αναζητώντας μία καλύτερη ζωή για τα παιδιά τους, να μας σπουδάσουν αλλά και να μας οδηγήσουν στον σωστό δρόμο. Να τιμήσω αυτούς τους γονείς που μ' έκαναν να εκτιμώ την καταγωγή μου, την ορθόδοξη πίστη μας, μ' έμαθαν τι σημαίνει φιλανθρωπία, αλλά και ότι πρέπει να επιμένω για να πετύχω τους στόχους μου».

Ζωή Παπαχρήστου

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 9/6/2017)

«Από την Κυδωνιά Ναυπακτίας κατάγομαι. Ο πατέρας μου λεγόταν Νικόλαος Μακρής και η μητέρα μου Βασιλική, το γένος Παπαγεωργίου. Γεννήθηκα εκεί, στο χωριό των γονιών μου, το 1937. Είχα άλλες δύο αδελφές, την Λουκία, που πέθανε δυόμισι χρονών από διφθερίτιδα και την Γιάννα.

» Οι πρώτες μνήμες είναι όταν ήμουν τριών χρόνων. Ήμουν στο μπαλκόνι με τις θειάδες μου, τις αδελφές του πατέρα μου, όταν πέρασαν ψηλά κάτι πράγματα που πρώτη φορά έβλεπα εγώ. Ήταν τα αεροπλάνα στούκας που πήγαιναν προς τη Σπερχειάδα. Εγώ φοβήθηκα όταν τα είδα και τρύπωνσα κάτω από τη ποδιά της θείας μου της Κωνσταντίνας. Εν τω μεταξύ, αυτές έλεγαν: “Πω, πω, πάει ο κόσμος! “ Κι εγώ φοβόμουνα ακόμα πιο πολύ.

» Να ξεκινήσω όμως από τα πιο παλιά χρόνια. Ο παππούς μου, ο Χρήστος Μακρής, ήταν σπουδαίος ράφτης εκείνης της εποχής. Έραβε φουστάνες και κάπες για τους τσοπάνηδες. Επίσης, έφελνε πολύ ωραία στην εκκλησία του χωριού, τον Αϊ – Νικόλα. Άνθρωπος καλοκάγαθος μάς συμβούλευε εμάς τα εγγόνια του να γίνουμε καλοί άνθρωποι. Ο προπάππους μου ασχολιόταν με χαλκώματα, έφτιαχνε κατσαρόλες, ταψιά και άλλα και γι’ αυτό μας λέγανε “Κακκαβάδες”. Η γιαγιά μου είχε πεθάνει νέα, σαράντα έξι χρονών, αφήνοντας πίσω έξι παιδιά. Για να τα βγάλει πέρα ο παππούς μου, εκτός από το ράψιμο την άνοιξη και το καλοκαίρι, ασχολιόταν και με τα κτήματα. Τον χειμώνα, έμενε για ένα διάστημα και στην Εύβοια (είχε παντρευτεί ένας αδελφός του εκεί), όπου έραβε με μηχανή του χεριού αλλά και με τα χέρια, γιατί τα υφάσματα τότε (τσακτοίρια τα λέγαμε) ήταν χοντρά όπως και οι κάπες. Ο πατέρας μου έμαθε κι εκείνος ράφτης. Παντρεύτηκε εκεί, στο χωριό κι εκεί πα-

ρέμεινε να δουλεύει, ενώ έρχονταν πολλοί από τα γύρω χωριά για να τους ράψει ρούχα.

» Όταν ήμουν μικρή, με έπαιρνε μαζί του, γιατί δεν είχα με ποιον να παίξω. Είχε πεθάνει η αδελφούλα μου η Λουκία και η μάνα μου δούλευε στα κτήματα. Για το λόγο αυτό με πηγαίνανε και στο σχολείο να κάθονται, να μην είμαι μόνη μου, και ας ήμουν μικρότερη από τα άλλα παιδιά. Ο δάσκαλος, ο Δημήτριος Κατσάνος, με πρόσεχε κι εγώ μάθαινα συγχρόνως.

» Με τον Εμφύλιο όμως, όταν ήμουν οκτώ χρονών, μας διώξαν από το χωριό λόγω των ανταρτών. Εμείς πήγαμε με τα πόδια στα Κατσουραίικα (σημερινά Κλεισορεύματα), ένα χωριό έξω από το Αγρίνιο, να μείνουμε. Εκεί έβγαλα το Δημοτικό. Επειδή είχα μάθει αρκετά γράμματα και διάβαζα πριν ακόμα πάω κανονικά σχολείο, ο δάσκαλος από την Πρώτη Δημοτικού με πήγε κατευθείαν στην Δευτέρα. Από τότε έχω ακόμα μια φίλη, την Ακριβή Χριστογιάννη, που για πέντε χρόνια καθόμασταν στο ίδιο θρανίο. Στα Κατσουραίικα, ο πατέρας μου δούλεψε σ' έναν νερόμυλο. Δεν έραβε. Εγώ όμως είχα πάει σε μοδίστρα για τρεις μήνες κι έμαθα να ράβω.

» Όταν τέλειωσα το Δημοτικό, γυρίσαμε πάλι στην Κυδωνιά. Είχα δώσει εξετάσεις για το Γυμνάσιο κι ενώ πέρασα, δεν είχα πού να μείνω στη Ναύπακτο κι έτσι έμεινα στο χωριό. Μαγείρευα, έραβα, έκανα διάφορα. Σιγά – σιγά όμως ο κόσμος άρχισε να φεύγει απ' το χωριό. Βρίσκανε δουλειές στην Αθήνα, Πάτρα, Ναύπακτο. Τι να έκανε τότε και ο πατέρας μου; Για ποιον να έραβε; Έτσι κατεβήκαμε κι εμείς».

Ποια χρονιά ήταν;

«Ήταν το '54. Είχαμε ένα κτηματάκι στη Ναύπακτο, στο Λυγιά, με δύο δωματιάκια και μέيناμε εκεί. Βοηθούσα τους γονείς μου σε όλες τις δουλειές.

» Το 1957 παντρεύτηκα με τον Ευάγγελο Παπαχρήστο, επαγγελματία οδηγό από την Νέα Αβόρανη Αγρινίου. Αποκτήσαμε δύο κόρες, την Γκέλυ και τη Βάσω. Από εκεί το '64, μέναμε σ' ένα σπίτι που είχαμε στη Ναύπακτο, στο κέντρο. Ήταν τόσο ήσυχη η πόλη τότε, που όταν έβαζε μπροστά ένα τρακτέρ που είχε ο πατέρας μου για να πάει για δουλειά στο κτήμα του, έλεγαν ότι τους ξυπνάει το πρωί. Γκρίνια, κακό η γειτονιά! Όταν ήταν αραγμένο απ' έξω από το σπίτι, ανέβαιναν όλα τα πι-

τσιρίκια της γειτονιάς και παίζανε.

» Ο άνδρας μου δούλεψε οδηγός στο φράγμα του Μόρνου και σε άλλες εταιρείες. Μετά το '81, ο άνδρας μου δεν έβρισκε πλέον άλλη δουλειά ως οδηγός και σκεπτόταν να φύγει για Λιβύη μαζί με κάτι γνωστούς μας που είχαν πάει. Για να μη φύγει, ρισκάρουμε και ανοίξαμε ταβέρνα – εξοχικό κέντρο, τη “Δροσιά”, στη Βαριά (πριν το ποτάμι), κάτω από το σπίτι μας».

Δουλέψατε και σεις, κ. Ζωή, στη “Δροσιά;”

«Μόνο δούλεψα; Είκοσι δύο ολόκληρα χρόνια! Μου βγήκαν τα μάτια μου από το ψήσιμο. Την κουζίνα και την ψησταριά την είχα πάρει πάνω μου. Ο άνδρας μου δεν ήξερε τίποτε από αυτά. Βοηθούσαν και οι κόρες μου και τα καταφέραμε. Προσέχαμε πολύ την ποιότητα των φαγητών. Ζύμωνα κι έψηνα χωριάτικο ψωμί. Κάναμε καλή δουλειά και ερχόταν καλός κόσμος. Αναλαμβάναμε τραπέζια για γάμους, βαφτίσεις, γιορτές κ.λπ. Πέρασε πολύς κόσμος από την ταβέρνα μας. Πέρασαν και αρκετοί

επώνυμοι καλλιτέχνες, όπως ο Μητροπάνος, ο Γκολές, ο Κελαπδόνης, ο Παπαστεφάνου, ο συγγραφέας Βασίλης Βασιλικός και άλλοι. Ο Μητροπάνος με την παρέα του και ο Βασίλης Βασιλικός ήταν τακτικοί θαμώνες του καλοκαιριού. Ωραία ήταν όλα αυτά, αλλά ήταν και μια σκλαβιά. Εμείς δεν είχαμε ούτε ξεκούραση ούτε διασκέδαση ούτε και προσωπική ζωή».

Από διασκέδαση σαν μικρό κορίτσι τι θυμάστε;

«Όταν γινόταν στο χωριό το πανηγύρι του Προφήτη Ηλία, κράταγε δύο με τρεις μέρες. Μαζεύονταν εκεί απ’ όλα τα γύρω χωριά και χορεύανε με τρεις και τέσσερις σειρές. Στο χωριό επίσης ήταν ένα παν-

τοπωλείο – καφενείο του Ζαχαρόπουλου, που είχε μια λάμπα από ασετυλίνη, να φέγγει λίγο το βράδυ κι εκεί ξεφλουδίζαμε τα καλαμπόκια. Μαζευόμασταν όλοι μαζί και βοηθούσαμε ο ένας τον άλλον, ιδίως μετά τα έξι χρόνια, που γυρίσαμε πάλι στο χωριό. Είχαν ξεκουραστεί τα χωράφια και έβγαζαν πολύ καλαμπόκι».

Μας είπατε ότι μετά τον Εμφύλιο γυρίσατε πάλι στο χωριό. Σε τι κατάσταση βρήκατε το σπίτι σας;

«Βράζαμε νερό, να το καθαρίσουμε. Βρήκαμε μέσα γάζες, αίματα... Είχε χρησιμοποιηθεί σαν ιατρείο τραυματισμένων. Πριν φύγουμε από το σπίτι, κρύψαμε κάποια πράγματα σε κάτι βάτα, για να μην μας τα κλέψουν. Κάποια αντικείμενα, όπως χάλκινα, τσίτσες* κ.λπ. τα βρήκαμε σε καλή κατάσταση. Τα ρούχα όμως είχαν καταστραφεί αυτά τα έξι χρόνια που λείπαμε. Τι να πρωτοκουβαλούσαμε τότε μαζί μας; Η αδελφή μου ήταν οκτώ μηνών και την είχε φορτωμένη η μάνα μου στη σαρμανίτσα. Να στεκόμαστε να θηλάσει, να την αλλάζει πάντα και συνεχίζαμε...»

Τι άλλες αναμνήσεις έχετε από τη παιδική σας ηλικία;

«Επειδή δούλευαν και οι δύο μου γονείς στα χωράφια, εγώ από έξι χρονών ζύμωνα ψωμί, άναβα φωτιά και το έψηννα στη γάστρα. Πήγαινα στον κήπο, μάζευα πατάτες και τις έψηννα κι αυτές, για να βρουν φαγάκι κι οι γονείς μου. Η ζωή μας ήταν: τι θα ακούσουμε σήμερα για να γελάσουμε; Ποιος θα ξεφλουδίσει σήμερα να πάμε; Μετά βέβαια από τους πολέμους όλα αυτά.

» Απέναντι από το χωριό μας, προς την Παλούκοβα, Μανδρινή και Λεύκα, οι τσοπάνηδες που είχαν πρόβατα άλλος εδώ, άλλος εκεί έπαιζε τη φλογέρα του. Εγώ ανέβαινα σ' ένα σημείο έξω από το χωριό και μου άρεσε να τους ακούω. Καθόμουν και χάζευα... Ήταν πολύ ωραία!

» Υπήρχαν ιστορίες και για στοιχειά. Είχα μια θειά που ήταν αγωγιάτισσα. Πήγαινε απ' το χωριό μέχρι την Άνω Χώρα και πίσω έξι ώρες δρόμο με τα πόδια και το ζώο φορτωμένο προϊόντα (καλαμπόκια, σιτάρια, ρύζι κ.λπ.) για τους χωριανούς. Μια φορά μου λέει: “Είπα πότε να φτάσω στο σπιτάκι μου σήμερα!” Συγχρόνως, με έβανε να της πατάω τα πόδια που την πονούσαν από το περπάτημα. Και συνέχισε: “Τη-

* Σ.τ.Ε. τσίτσες· ξύλινα βαρελάκια που χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά κρασιού.

γαίνοντας πάνω σήμερα, άκουσα ένα θόρυβο και είδα ένα άλογο να έρχεται από κοντά μου και είχε και κύπρο*. Μέχρι που έφτασα στην Αγία Παρασκευούλα, ασπάστηκα και χάθηκε το ζώο”.

» Άλλοτε, στο ποτάμι κάτω στον Φίδαρν, στον πάτο του χωριού, στο Λογγά, πηγαίναμε το βραδάκι οι χωριανοί να ελέγχουν τα σπαρτά τους και ανάβανε φωτιές, γιατί πηγαίνανε ασβοί κι έτρωγαν το καλαμπόκι. Κάποιοι είχαν πει ότι έβλεπαν μια φωτιά να πηγαίνει πέρα – δώθε, πάλι και πάλι. Λέγανε τώρα στο χωριό οι πιο μορφωμένοι ότι φωσφορίζαν τα κόκκαλα των ανθρώπων που τους είχαν σκοτώσει σ’ εκείνο το σημείο, το διάστημα του εμφυλίου. Για χρόνια βλέπαμε κόκκαλα εκεί, μέχρι και κοτσίδες από κοπέλες που ήταν στο αντάρτικο. Ποιος ξέρει τι ακριβώς μπορεί να είχε συμβεί εκεί... Ήταν το διάστημα που είχαμε φύγει όλοι από το χωριό.

» Πολλοί μιλάγανε για διάφορα περίεργα που τους συνέβαιναν. Ένας θεός μου, ερχόμενος από τη Γραμμένη Οξυά που είχε πάει, μόλις μπήκε μέσα στο σπίτι του, έπεσε λιπόθυμος. “Τι έπαθες, βρε Γιάννη;” τον ρώτησαν. Και τους απάντησε: “Ήταν στο τάδε σημείο που ερχόμουν, ένα πράγμα σαν σκυλί, που με μπέρδευε στα πόδια μου και δεν μ’ άφηνε να περάσω. Το κλώτσαγα αλλά τίποτα”. Τελικά, μας είπε ότι κατάφερε να του ξεφύγει, όταν πέρασε τον Φίδαρν από την άλλη μεριά. Ποτέ δεν είχε ξαναδεί ένα τέτοιο “πράγμα”. Δεν ήταν ο θεός μου κάποιος λογάς, να πεις, ούτε φαντασιωνόταν ιστορίες και τα πόδια του ήταν ματωμένα.

» Θυμάμαι μια φορά (αστείο περιστατικό) στο μαγαζάκι του Ζαχαρόπουλου, που μαζεύονταν το βραδάκι ο κόσμος, δύο χωριανοί, ο Τσάγκας και ο Γάτος, μέθυσαν με ουζάκια. Λέει ο ένας: “Αφού είμαστε φίλοι, να σε πάω σπίτι σου, γιατί δεν αισθάνεσαι καλά”. Τον πήγε λοιπόν, αλλά τότε του είπε ο άλλος: “Α, τώρα έχω υποχρέωση, αφού μ’ έφερε σπίτι μου, πρέπει να σε πάω κι εγώ στο δικό σου”. Μέχρι να τον πάει εκείνον, τον ξανάφερνε ο άλλος. Όσπου ξημέρωσε, ξεμεθύσανε και πήγε ο καθένας σπίτι του!

» Τα σπίτια μας στο χωριό ήταν σχεδόν όλα διώροφα με κατώι, που το χρησιμοποιούσαμε για αποθηκευτικό χώρο. Εκεί φυλάγαμε τους τραχανάδες σε κιούπια (ξύλινα βαρέλια), αλάτι, φασόλια, φακές. Αποξηραίναμε φρούτα, φυλάγαμε κυρίως κυδώνια, ρόδια, σταφύλια και εί-

* Σ.τ.Ε. κύπρος: μικρό χάλκινο κουδούνι που κρεμούσαν στο λαιμό των ζώων.

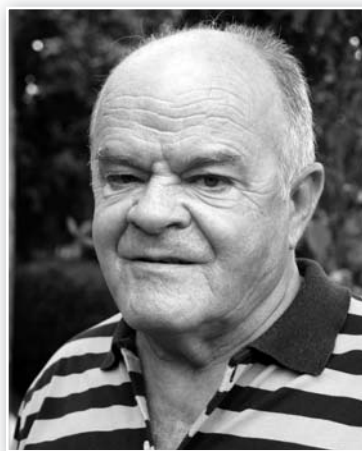
χαμε έως τα Χριστούγεννα. Θυμάμαι φτιάχναμε ένα είδος γλυκού σαν λουκούμι. Σπάγαμε καρύδια, τα περνάγαμε σε κλωστή και μετά τα βουτάγαμε λίγο σε μουσταλευριά. Τα βγάζαμε, στεγνώνανε λίγο και τα ξαναβουτάγαμε. Ήταν πολύ νόστιμο γλυκό!

» Είχαμε πολλές δυσκολίες εκείνη την εποχή, αλλά περνάγαμε πολύ πιο καλά. Διασκεδάζε ο κόσμος. Δεν τους ένοιαζε αν θα είχαν την επόμενη μέρα να φάνε. Λέγανε τα αστεία τους και κοιμόντουσαν χωρίς άγχος. Έχουμε τώρα τις τηλεοράσεις, που μας τα κάνουν ακόμη χειρότερα. Καλά κάνω εγώ και δεν την ανοίγω σχεδόν καθόλου!»

Κώστας Σερέτης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 6/11/2009)

«Είμαι από την Ελευθέριαν Ναυπακτίας. Γεννήθηκα στο χωριό μου το 1937. Τον πατέρα μου τον έλεγαν Διαμαντή και τη μητέρα μου Ελένη. Είχα και μία μεγαλύτερη αδελφή, την Αγγελική. Το σπιτάκι μας ήταν στην άκρη του χωριού. Ο παππούλης μου ο Κώστας που τ'όχτισε ήθελε να είναι το τελευταίο σπίτι ψηλά, για να μπορεί να τους βλέπει όλους. Παρόλο που ο παππούς μου είχε οκτώ παιδιά, εγώ ήμουν το πρώτο του εγγόνι που πήρε τ' όνομά του και μιας και μέναμε όλοι μαζί και με τη γιαγιά μου τη Σπυριδούλα, όσο νάναι, ήμουν τ' αγαπημένο του εγγόνι».

Τι άνθρωποι ήταν ο παππούς και η γιαγιά σας;

«Ο παππούς μου ήταν πολύ κοινωνικός και διάβαζε πάρα πολύ. Όταν έφευγε από το καφενείο για το σπίτι, γέμιζε την τσέπη του καραμέλες και στο δρόμο έδινε σ' όλα τα παιδιά που έβρισκε. Τον περιμένανε πώς και πώς τα παιδάκια κάθε βράδυ να περάσει. Όταν ερχόταν κανένας ξένος στο χωριό, επέμενε να τον φιλοξενήσει στο σπίτι του. Ακόμα και στις 3:00 τη νύχτα αν έφερνε κάποιον, σηκώνονταν η αδελφή μου και η μάνα μου και του τηγάνιζαν τυρί και αυγά για να φάει. Το ίδιο όμως κοινωνική και φιλόξενη ήταν και η γιαγιά μου. Έβλεπε στο δρόμο κάποιον να κατεβαίνει από τα μακρινά χωράφια κι όχι μόνο τον αναγνώριζε, παρά βούταγε ό,τι είχε στο σπίτι, έστω ένα κομμάτι ψωμί και ένα μπουκάλι κρασί, κι έτρεχε να τον φιλέψει».

Από τα παιδικά σας χρόνια τι θυμάστε, κ. Κώστα;

«Οι πρώτες μου αναμνήσεις ξεκινάνε από την ημέρα που γύρισε ο πατέρας μου με τα πόδια από τον πόλεμο στην Αλβανία, το 1941. Εκεί, ήταν στο μεταγωγικό. Θυμάμαι συγκεκριμένα ότι, μόλις γύρισε στο σπίτι

τι, τον πήρε ο παππούλης μου και τον πήγε στο ρέμα να τον πλύνει, γιατί ήταν γεμάτος ψείρες. Από 'κεί και δώθε τα θυμάμαι όλα. Και δεν είναι λίγα...

»Συνέβησαν πολλά γεγονότα στην οικογένεια του παππού μου, γιατί ήταν πολιτικοποιημένη. Ήταν ενεργοποιημένη στο ΕΑΜ. Ο μικρότερος αδελφός τού πατέρα μου, ο Νίκος, που είχε τελειώσει τότε το Σχολαρχείο, είχε διατελέσει Έπαρχος επί ΕΑΜ. Όλη η οικογένεια τότε γράφτηκε στο ΕΑΜ, εφόσον έπρεπε υποχρεωτικά να ήσουν με το ΕΑΜ ή με τον Ζέρβα. Ενώ είχαν ξεκινήσει όλοι μαζί να διώξουν τον κατακτητή τον Γερμανό, στο τέλος... Αφού λοιπόν οι εαμίτες και ο στρατός χωρίσανε σε δυο παρατάξεις, οι τού Ζέρβα, οι λεγόμενοι δεξιοί, κυνηγούσαν τους εαμίτες. Παρόλο που δεν είχε αναμειχθεί σ' αυτά ο πατέρας μου, ήταν απλώς γραμμένος, διώχτηκε κι εκείνος κι εμείς. Συνέχεια κρυβόμασταν. Υπήρχαν όμως τα "καρφιά". Θεωρούσαν όλους τους εαμίτες κομμουνιστές, παρόλο που είχαμε άλλες θεωρίες και άλλα ιδανικά από εκείνους. Τα θυμάμαι πολύ καλά όλα αυτά, γιατί μου έλειψε ο πατέρας μου. Όλο κρυβόταν, αλλά τον είχαν πιάσει κάποτε. Έλειψε πέντε μήνες και ούτε ξέραμε πού τον είχανε. Όταν πηγαίναμε και ρωτάγαμε πού βρίσκεται, μας έλεγαν: "Φύγετε, να μην έχετε κι εσείς την ίδια τύχη!" Υποφέραμε άδικα».

Πείτε μας για τα μαθητικά σας χρόνια.

«Πήγα σχολείο στο χωριό μου. Ήμασταν πολλά παιδιά, πάνω από 80. Στις τρεις πρώτες τάξεις, είχα δάσκαλο τον Βασίλη Γυφτόπουλο, από την Κυπαρισσία. Σαν άνθρωπος και σαν δάσκαλος ήταν πραγματικά πάρα πολύ καλός. Εξάίρετος! Στον εμφύλιο όμως στρατεύτηκε και μείναμε δύο χρόνια χωρίς δάσκαλο. Την πρώτη χρονιά την έχασα και για να μην χάσω και τη δεύτερη, κατέβηκα στη Ναύπακτο και πήγα στο 3ο Δημοτικό, όπου τελείωσα την Τετάρτη τάξη. Εκείνη τη χρονιά θυμάμαι ότι είχα δασκάλα την Παπαϊωάννου και τον Πέτσα στη γυμναστική. Έπειτα, ξανανέβηκα στο χωριό κι έβγαλα την Πέμπτη και Έκτη με τον Παπαθεοχάρη. Πολύ καλός! Τότε όλοι οι δάσκαλοι ενδιαφέρονταν για τα παιδιά. Οι δάσκαλοι στα ορεινά χωριά τότε έμεναν σ' ένα δωμάτιο του σχολείου και τους ταΐζανε οι γονείς των μαθητών. Η κάθε οικογένεια ήξερε πότε είναι η σειρά της για να στείλει φαγητό. Ειδικά με τον Γυφτόπουλο, που ήταν νέο παιδί, ο πατέρας μου είχε φοβερή φιλία κι αυ-

τός ερχόταν συνέχεια σπίτι μας. Το θεωρούσε δικό του. Κρεμμύδι έβρισκε, πατάτα έβρισκε, την έψηνε στο τζάκι για να φάει. Τόση οικειότητα είχε. Η μάνα μου, επειδή είχε μόνο δυο παιδιά, είχε τη δυνατότητα να έχει κάτι περισσότερο απ' ό,τι άλλες οικογένειες που είχαν πέντε και έξι παιδιά.

» Για τιμωρία στο σχολείο; Όλοι οι δάσκαλοι δέρνανε με βέργες στο χέρι, τις οποίες μας ζήτηγαν και τους τις πηγαίναμε εμείς. Επίσης μας έβαζαν να καθόμαστε με τα γόνατα στη γωνία. Εγώ μία φορά μόνο έφαγα ξύλο, όταν παρασύρθηκα και μίλησα μες στην τάξη με το διπλανό μου. Μας είδε ο δάσκαλος και μας τις “έριξε”. Ήμουν γενικά ήσυχος. Η μάνα μου κοίταζε να είμαστε πάντα καθαροί στο σχολείο. Επίσης, κάθε Κυριακή πηγαίναμε με το σχολείο στην εκκλησία. Θυμάμαι ότι μετά την Κατοχή, ξεκινήσαμε αμέσως τις γιορτές στο σχολείο. Λέγαμε τα εθνικά ποιήματα για την επέτειο της 28ης Οκτωβρίου. Εγώ είπα το πρώτο μου ποίημα στην Τρίτη Δημοτικού».

Τι παιχνίδια παίζατε;

«Στο χωριό τι παίζαμε; Το τόπι, που φτιάχναμε με πανιά, κουρέλια κ.λπ. και κοιτάγαμε ποιος θα το φτιάξει πιο σφικτό για να κρατήσει περισσότερο. Παίζαμε τη γουρούνα με ντενεκεδάκια από γάλα που ήταν τσίγκινα, παίζαμε τις σουμάδες, το μπιζ, την τάλια, την αμπάριζα και το βραδάκι παίζαμε κρυφτό».

Οι γονείς σας τι δουλειά έκαναν;

«Η οικογένεια του πατέρα μου ασχολιόταν με τη λατομία*. Έβγαζαν σανίδες και άλλη ξυλεία. Είχαν πελάτες κυρίως στον Πλάτανο, αλλά φτάνανε μέχρι και την Μακρυνεία. Τη μεταφορά της ξυλείας την έκαναν γυναίκες από το χωριό. Τα φόρτωναν στην πλάτη και τα πήγαιναν για ένα μεροκάματο.

» Άλλοι τρόποι για να βγάζουν οι γυναίκες ένα εισόδημα για να πάρουν κάτι προσωπικό τους ήταν όταν πουλούσαν καρύδια, κεράσια αλλά και τριφυλλόσπορο. Ο σπόρος αυτός έβγαινε σε μικρή ποσότητα, αλλά ήταν ακριβός στην αγορά. Οι γυναίκες τον βγάζανε, τον κοσκινάγανε να βγει το χώμα, μάζευαν περίπου από δύο κιλά η καθεμιά και τον έφεραν στη Ναύπακτο και τον πουλάγανε».

* Σ.τ.Ε. Εννοεί την υλοτομία, υλοτόμηση.

Δεν υπήρχαν άλογα και κάρα γι' αυτή τη δουλειά;

«Ήταν πολύ μικρά και στενά τα μονοπάτια, έτσι δεν μπορούσαν να περάσουν άλογα φορτωμένα με μακριά ξύλα, αλλά δεν υπήρχαν και κάρα στα ορεινά. Μέχρι το 1957 δεν υπήρχε τίποτα και μάλιστα οι δρόμοι γίνονταν με προσωπική εργασία στο πρώτο στάδιο και μετά έρχονταν οι μπουλντόζες.

» Τώρα πάμε στις δουλειές της μπτέρας μου. Εκείνη ασχολούταν με τις αγροτικές εργασίες. Ο πατέρας μου τη βοηθούσε μόνο στη σπορά, όταν οργώνανε με τα βόδια ή τα άλογα. Βοηθούσα κι εγώ βέβαια, όταν τελείωνα το σχολείο. Ειδικά όταν ήταν η σειρά μας για να ποτίσουμε το βράδυ, έκανα παρέα στη μάνα μου. Ανάλογα με τα στρέμματα – κτήματα που είχαμε ήταν και οι ώρες που δικαιούμασταν το νερό. Όταν τελείωνε ο χρόνος σου, τ'όκοβαν είτε πότιζες είτε όχι. Το νερό το έλεγε ο Νεροφόρος, που συνήθως αναλάμβανε κάποιος που είχε ευχέρεια. Πληρωνόταν από τους ανθρώπους που είχαν τα χωράφια και συνήθως σε είδος. Το ίδιο γινόταν και με τους ιερείς. Εμείς είχαμε τον πατήρ Αριστείδη Σερέτη, “τον παπα-Τσάκαλο”, όπως τον λέγαμε».

Γυμνάσιο πήγατε στη Ναύπακτο;

«Μόνο στην Πρώτη τάξη. Τις υπόλοιπες τάξεις τις έβγαλα στην Αθήνα. Θυμάμαι όμως πολλά. Μου έχουν μείνει πολλές ωραίες αναμνήσεις. Έμενα σ' ένα σπίτι στο Λυγιά, μαζί μ' άλλα τρία παιδιά, τον Φώτη Παίξο, που έγινε Γυμνασιάρχης, τον Γρηγόρη Παίξο, που πήγε στην Αμερική και τον Θανάση Δημητρακόπουλο, τον τέως βουλευτή, που κοιμόμασταν μαζί. Εκείνο που θυμάμαι από το Γυμνάσιο ήταν η φοβερή αυστηρότητα που είχαν οι καθηγητές, από τον Γυμνασιάρχη τον Παπαχρήστου, τον Βλάχο, τον Σταυρόπουλο, τον Βήττα και άλλους. Πέρα από τις 7:00 η ώρα το απόγευμα, ο πατέρας μας να πέθαινε, δεν μπορούσαμε να πάμε ούτε καν στο φαρμακείο για φάρμακα. Απαγορευόταν. Ένα άλλο παράξενο που το θυμάμαι και λέω “μα τι μυαλά ήταν αυτά;” ήταν ότι μερικά παιδιά απ' τη Δάφνη λόγω της απόστασης είχαν ποδήλατα για να έρχονται στο σχολείο. Ε, δεν τ' αφήνανε να πάνε μέχρι το Γυμνάσιο με τα ποδήλατα, παρά μόνο μέχρι το Κεφαλόβρυσο. Από 'κεί, περπάταγαν μέχρι το σχολείο. Σινεμά; Δεν επιτρεπόταν να πάμε. Ένα άλλο: Κάθε Δευτέρα έπεφτε “το ξύλο” στο Γυμνάσιο, γιατί τα παιδιά της Όγδοης τάξης που ήταν άντρες πλέον και που σε λίγο θα γίνονταν

πολίτες, παίζανε στην ομάδα της Ναυπάκτου ποδόσφαιρο. Όσοι λοιπόν έπαιζαν, κάθε Δευτέρα πρωί, ο Σταυρόπουλος είχε ένα χάρακα τέτοιο, που αν δεν μάτωναν τα χέρια τους, τα δάκτυλά τους από την επάνω πλευρά, δεν τους άφηνε. Ο δε Γυμνασιάρχης, επειδή ήταν κοντός και κουτσός, ανέβαινε πάνω σε μια καρέκλα για να φτάσει και να χαστουκίσει τα παιδιά της Ογδόης. Φοβερό!»

Στο σπίτι παίζατε με τους φίλους σας ή απαγορευόταν;

«Α, κάνανε κι εκεί έφοδο οι καθηγητές! Βάζαμε τσιλιαδόρο. Φυλάγαμε όλοι με τη σειρά και μόλις τους βλέπαμε να σκάνε εκεί στη γέφυρα του Σκα (τρεις – τρεις έρχονταν, περίπατο δήθεν), μαζευόμασταν μέσα στο σπίτι. Όποιοι τσάκωναν... την άλλη μέρα ήταν αναφορά, λες και ήμασταν στρατιώτες. Δεν το βάζαμε κάτω, πάντως. Στη γειτονιά μου έπαιζα με τον Γιώργο Κακούση, τον Στάικο και άλλους. Πέρα από τα συνηθισμένα παιχνίδια που παίζαμε, τι μας είχε σοφιστεί; Φτιάχναμε ψεύτικα φίδια από ύφασμα. Τα δέναμε μ' ένα σχοινάκι, καθόμασταν στην άλλη άκρη του δρόμου και όταν πέρναγε κάποιος, τα τραβάγαμε. Πήδαγε ο κόσμος απ' το φόβο του. Όταν το θυμάμαι, γελάω μόνος μου.

» Σαν έφηβος, όταν πήγαινα τα καλοκαίρια στο χωριό, μία από τις πιο ωραίες διασκέδασεις μου ήταν όταν τα βράδια ξεφλουδίζαμε τα καλαμπόκια. Όποιος γείτονας είχε καλαμπόκια πήγαιναν όλοι και βοηθούσαν. Την άλλη μέρα σε άλλον κ.λπ. Μετά είχαμε και γλέντι. Τραγουδούσαμε και το ρίχναμε και στο χορό. Εκτός από την ευκαιρία να συναντιούνται οι χωριανοί σε τέτοιες περιπτώσεις, ήταν και ευκαιρία να έρχονται οι νέοι πιο κοντά και να γίνονται προξενιά».

Τις υπόλοιπες τάξεις του Γυμνασίου τις βγάλατε στην Αθήνα;

«Ναι, γιατί συνέχιζαν να κυνηγάνε τον πατέρα μου, από τον εμφύλιο ακόμα. Δεν τον άφηναν ήσυχο. Έπιασε δουλειά εκεί ο πατέρας μου σ' ένα εργοστάσιο και συνεχίσαμε τη ζωή μας. Εγώ μετά το Γυμνάσιο πήγα για τρία χρόνια στην Εμπορική Σχολή. Μετά, πήγα στρατιώτης και όταν απολύθηκα, άρχισα να ψάχνω για δουλειά. Όταν πήγαινα όμως, ζητούσαν συστατική επιστολή κάτι που δεν μπορούσα να έχω λόγω κοινωνικών φρονημάτων».

Με λίγα λόγια στιγματιστήκατε κι εσείς χωρίς καμιά συμμετοχή. Η κατάσταση αυτή πότε άλλαξε, κ. Κώστα;

«Η απαλλαγή από τα κοινωνικά φρονήματα έγινε το 1982, όταν ήρθε ο Ανδρέας Παπανδρέου και κατήργησε αυτό το σύστημα. Έδωσε στον κόσμο την ελευθερία να μπορεί κανείς να κυκλοφορεί, να μιλάει, να διαβάσει ό,τι θέλει. Εκτιμώ ότι αυτό ήταν από τα καλύτερα που είχε κάνει ο Παπανδρέου. Να φανταστείς, εγώ δεν μπορούσα, παράδειγμα, να πάρω και να διαβάσω την εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, γιατί πάντα με παρακολουθούσαν. Όταν απολύθηκα, έβρισκα δουλειές μέσα από γνωστούς και φίλους. Για να πάω σε κάποια οργανωμένη υπηρεσία δεν μπορούσα με τίποτα. Στην αρχή δούλεψα για λίγο ως βοηθός τοπογράφου. Μετά, το 1963, πήγα για πέντε μήνες στη Γερμανία. Δεν μπόρεσα να μείνω περισσότερο, γιατί αρρώστησε ο πατέρας μου και ξαναγύρισα. Το 1964 που ήρθε η Ένωση Κέντρου, έπιασα δουλειά για πέντε χρόνια στο γενικό λογιστήριο της εταιρείας ΕΤΒΑ. Το '69 με τη Χούντα, πήγα σε μια τεχνική εταιρεία κι από εκεί, το 1984, πήγα στη «Δημόσια Επιχείρηση Ανέγερσης Νοσηλευτικών Μονάδων» (ΔΕΠΙΑΝΟΜ ΑΕ) απ' όπου πήρα και τη σύνταξή μου το 1998».

Ασχοληθήκατε και με τα κοινά, κ. Κώστα;

«Ναι. Θυμάμαι στην Πέμπτη Γυμνασίου, τότε που ήταν πέτρινα τα χρόνια, δημιουργήσαμε ένα συμβούλιο για το καλό της τάξης. Τότε, οι καθηγητές για το παραμικρό μπορούσαν να δώσουν αποβολή. Ήμασταν όμως τόσο οργανωμένοι που εναντιωθήκαμε και στους καθηγητές και στον γυμνασιάρχη και καταφέραμε πολλά. Μετά, όσο ήμουν μαθητής, ενεργοποιήθηκα ως ιδρυτικό μέλος στο Σύλλογο Ελευθεριάνων Αθηνών. Υπηρέτησα πάνω από δεκαοκτώ χρόνια ως πρόεδρος και γραμματέας κυρίως. Έπειτα, ενεργοποιήθηκα στο Σύλλογο Ναυπακτίων με τον μακαρίτη τον Δημήτρη Αρβανίτη και το '82 ιδρύσαμε την Ομοσπονδία Συλλόγων Ναυπακτίας, όπου συνέχισα στο Δ.Σ. μέχρι πρότινος. Επίσης, ήμουν μέλος και στην Εταιρεία Ναυπακτιακών Μελετών (Ε.ΝΑ.Μ.) σχεδόν από την ίδρυσή της, καθώς και στην Πανατλωοακαρνανική Συνομοσπονδία, όπου υπηρέτησα για 14 χρόνια λαμβάνοντας μέρος σε όλα τα Αιτωλοακαρνανικά συνέδρια. Ό,τι αφορά τη Ναύπακτο αλλά και ολόκληρο το νομό μ' ενδιαφέρει και το στηρίζω. Είναι πολύ ωραίο ν' ασχολείσαι με τα κοινά. Εκτός του ότι προσφέρεις, γνωρίζεις

σημαντικούς και καλούς ανθρώπους».

Μιλήστε μας για την οικογένειά σας.

«Παντρεύτηκα το 1968 με την Ελευθερία, από τον Μύτικα Αιτωλο-ακαρνανίας. Έχουμε τέσσερα παιδιά, την Ελένη, την Βασιλική, την Διαμάντω και τον Διαμαντή. Έχουμε και έξι εγγόνια... προς το παρόν. Μόλιμα ζούμε στην Αθήνα, αλλά τα καλοκαίρια έρχομαι πάντα στη Ναύπακτο.

» Την πόλη μας τη Ναύπακτο την έχει προικίσει η φύση με πολλά αγαθά, αλλά δυστυχώς οι άρχοντές της την έχουν τόσο παραμελημένη. Έπρεπε να είμαστε το παράδειγμα της Ελλάδος, γιατί όπου και να πας αυτή τη φύση δεν τη βρίσκεις πουθενά. Είναι όμως τελείως εγκαταλελειμμένη από την εξουσία».

Γιώργος Χοχλάκας

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσης στις 22/9/2017)

«Στη Νάουσα γεννήθηκα, στις 25 Μαρτίου του 1938. Ο πατέρας μου ήταν παπάς και λεγόταν Στυλιανός. Η μητέρα μου, η πρεσβυτέρα, λεγόταν Φωτεινή. Η καταγωγή μας ήταν από τα Καράμπουρνα της Μικράς Ασίας, απέναντι από τη Χίο. Από εκεί ήρθε ο πατέρας μου το '22. Ήταν είκοσι δύο ετών. Μεγάλωσα, λοιπόν, στη Νάουσα κι εκεί έβγαλα το Δημοτικό και το Γυμνάσιο... με το ζόρι. Δεν μου άρεσαν τα γράμματα. Μου άρεσαν τα χωράφια από μικρός. Όταν είχε έρθει ο πατέρας μου στη Νάουσα, όπως κι άλλοι Μικρασιάτες, του έδωσαν κλήρο. Πήρε κτήματα και τα καλλιέργησε. Έβαλε δέντρα, όπως μηλιές, αχλαδιές, ροδακινιές, βερικοκιές, απ' όλα. Μου άρεσε κι εμένα ν' ασχολούμαι με αυτά. Τα καλοκαίρια, για να με ζορίσει και να μου δείξει πόσο δύσκολη είναι η γεωργική ζωή (για να δώσω μεγαλύτερη βάση στα μαθήματα), με είχε κάθε μέρα στα χωράφια από το πρωί. Εμένα όμως μου άρεσε!

» Ήμασταν έξι αδέρφια, η Θάλεια, η Αντιγόνη, ο Στρατής (τον οποίον εξαφάνισαν οι αντάρτες και δε μάθαμε ποτέ τι έγινε), ο Ιωάννης, πέμπτος εγώ και τελευταία η Αγγελική».

Τι θυμάστε από τα σχολικά σας χρόνια;

«Έχω κάποιες αναμνήσεις από το Γυμνάσιο, όπως όταν μας υποχρέωναν να ράβουμε τις τσέπες από τα παντελόνια μας κι ας πάγωναν τα χέρια μας από το κρύο το χειμώνα. Μας υποχρέωναν να κουρευόμαστε με την ψιλή μηχανή ακόμα και στην όγδοη τάξη. Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσο άσχημα νοιώθαμε!

» Επίσης, θυμάμαι, όταν ο Παρμενίων στην Όγδοη τάξη Γυμνασίου έκανε στον καθηγητή των Λατινικών μια παρατήρηση για ένα λάθος που είχε κάνει στην παράδοση του μαθήματος, ο καθηγητής αντί να του πει

ένα μπράβο, τοΰσκασε ένα χαστούκι!

» Το σχολείο μας ήταν μεικτό. Η αναλογία αγοριών και κοριτσιών ήταν 60 αγόρια προς 20 κορίτσια. Από τα κορίτσια θυμάμαι την Αρετή Γιαννούλη, την Σοφία Παγκαλίδου, την Ευθυμία Γοργολιάτου, την Σούλα Οικονομίδου, την Πηνελόπη Κυριακίδου και την Πόπη Νιώπα. Από τα αγόρια θα αναφέρω κάποιους συμμαθητές μου που ήταν μελετηροί και προόδευσαν στα γράμματα, όπως ο Παρμενίων, έγινε διευθυντής τραπεζικός υπάλληλος, ο Γιάννης Καπετανόπουλος, έγινε γιατρός, ο Ηρακλής Ξενιτίδης, ήταν ο απουσιολόγος μας και έγινε χειρουργός ιατρός, ο Γιώργος Βογιατζής, είναι φαρμακοποιός στη Νάουσα. Επίσης, ο Κώστας Καρακελίδης ήταν ένας καλός μαθητής, χαμηλών τόνων και έγινε καθηγητής. Ένα διάστημα υπηρέτησε και στο Ευπάλιο Δωρίδος και συναντιόμασταν συχνά. Τέλος, θυμάμαι με συμπάθεια τρεις από τους καθηγητές μας που διακρίνονταν για το ενδιαφέρον τους και την αγάπη τους στους μαθητές, ήταν ο φυσικός Γεώργιος Βαρβαρέσος, ο γυμναστής Ροντογιάννης και η φιλόλογος Καλούτσα».

Μετά, με τι ασχοληθήκατε, κ. Χοχλάκα;

Μετά το Γυμνάσιο, πήγα φαντάρος στην Κόρινθο και έπειτα συνεργαστήκαμε με τον αδελφό μου τον Ιωάννη. Αυτός πήρε το 1965 ένα μαγαζί στη Λαχαναγορά Αθηνών, στο Ρέντη κι εγώ ανέλαβα τα χωράφια. Η Λαχαναγορά δημιουργήθηκε το 1965, μετά την απόφαση της τότε κυβέρνησης και με χρήματα του Σχεδίου Μάρσαλ. Του αδελφού μου του άρεσε πολύ το εμπόριο. Είχε το δαιμόνιο. Εγώ του έστελνα ποσότητες φρούτων και αυτός τα διοχέτευε στην αγορά. Αρχικά πουλούσαμε φρούτα, κυρίως ροδάκινα και τα μήλα, από δικά μας χωράφια. Αργότερα επεκταθήκαμε. Πήγαινα σε άλλες πόλεις κι αγόραζα άλλα φρούτα που δεν είχαμε εμείς, όπως πορτοκάλια από την Πελοπόννησο.

» Ήταν κάποτε Φεβρουάριος μήνας και βλέπω στα Ίρια Ναυπλίου κάτι περίεργα κόκκινα φρούτα. Ήταν φράουλες. Δεν ήταν πολύ γνωστό τότε ακόμα αυτό το φρούτο. Είπα, κι εγώ θα βάλω φράουλες. Μπήκα στη διαδικασία να μάθω πού θα βρω φυτά. Παρήγγειλα τελικά από τη Γαλλία. Έπρεπε τώρα να δω πού θα φύτευα τα φυτά αυτά, γιατί η ιδανική τους θερμοκρασία είναι 22 με 25 βαθμούς. Πάνω και κάτω από αυτές τις θερμοκρασίες υποφέρει το φυτό. Πήρα λοιπόν τον κατήφορο για να βρω χωράφι με πιο εύκρατο κλίμα. Επίσης πήρα έναν χάρτη γεωφυ-

σικό, για να δω πού είναι οι πρασινάδες και πού ο κάμπος. Βλέπω τον Αχελώο, τον Μόρνο και τον Εύηνο ως τις πιο κατάλληλες περιοχές. Κάθε Παρασκευή και Σάββατο, ανεβοκατέβαινα από τη Νάουσα κι έψαχνα για χωράφια. Όπως πέρναγα ψηλά από τον Μόρνο, κοίταζα προς τα κάτω κι έβλεπα μόνο ελιές. Δεν φαινόταν ο κάμπος. Τελικά, ήρθαν τα φυτά κι εγώ ακόμα δεν είχα βρει χωράφι. Τα βάζω σ' ένα ψυγείο, σε κάποιον Ευθύμη, που είχε παγοποιείο στο Γρίμποβο.

» Όπως ανέβαινα πάλι προς Νάουσα, σταματάω στο βενζινάδικο του Γιάννη Φούντζουλα. Λέω στον άνθρωπο να μου γεμίσει το ρεζερβουάρ. Άκουσε που είχα αλλιώςτικη προφορά και με ρωτάει: “Πούθε είσαι, παιδάκι μου;” Πιάσαμε έτσι κουβέντα, του είπα από πού είμαι και τι είδος χωράφι ψάχνω. “Εδώ”, μου λέει, “εδώ θα βάλεις”. “Τι εδώ;”, του λέω. “Εδώ μόνο ελιές βλέπω”. Επικοινωνεί με έναν γνωστό του, που αποδείχθηκε ο καλύτερος άνθρωπος της Αιτωλοακαρνανίας, τον Κώστα Γιαννακούρη. Ήρθε εκεί και με πήγε να δω το χωράφι του, σαράντα στρέμματα στην πεδιάδα του Μόρνου. Μέσα σε μισή ώρα το κλείσαμε. Αργότερα, κατάφερα να κλείσω και γειτονικά κτήματα, ώστε απέκτησα συνολικά εκατόν πέντε στρέμματα. Αυτό ήταν μεγάλη τύχη!»

Φαντάζομαι ότι για τόσα στρέμματα θα χρειαζόσασταν και αρκετούς εργάτες...

«Αυτό ήταν άλλο μεγάλο πρόβλημα. Γιατί ο κόσμος τότε δεν πήγαινε εύκολα για τέτοια δουλειά. Ντρέπονταν. Βρήκα τελικά στην αρχή καμιά δεκαπενταριά άτομα από το χωριό κι αργότερα έφτασα τα πενήντα άτομα προσωπικό. Τελικά, μέχρι να φτιάξω στα χωράφια τις κατάλληλες υποδομές με βρύσες, βάνες, λάστιχα κ.λπ., πέρασαν δεκαπέντε μέρες. Πάω να πάρω τα φυτά από το ψυγείο, κοιτάω, είχαν μεγαλώσει πάρα πολύ και είχαν αρχίσει να κιτρινίζουν. Τρελάθηκα. Είπα θα τα φυτέψω κι ό,τι γίνει. Ε, λοιπόν, μέχρι σήμερα δεν έχει βγάλει χωράφι στην Ελλάδα 5,5 τόννους φράουλες το στρέμμα!

» Τα χωράφια τα αγόρασα το 1977 και τα κράτησα μέχρι πέρυσι το 2016. Από το '80 και μετά οι καλλιέργειές μου ήταν βιολογικές. Ο μεγαλύτερος εχθρός του φυτού είναι ο τετράνυχος. Με τη βοήθεια του γεωπόνου Γιώργου Τρύφωνα προμηθεύτηκα ένα βιολογικό προϊόν που λεγόταν “ωφέλιμο τετρανύχου” και δεν χρειάστηκε να ραντίσω ποτέ ξανά με χημικά. Αν δεις σ' ένα κτήμα να κυκλοφορεί παπαδίτσα, σημαίνει

ότι δεν υπάρχει ράντισμα, γιατί αυτές καταστρέφονται και με την μωριά ακόμα».

Με τη δική σας καλλιέργεια η περιοχή του Μόρνου έγινε γνωστή και ως περιοχή παραγωγής φράουλας.

«Ναι, υπήρξε και ο Αγγελάκης που είχε οργανωμένη καλλιέργεια με ξινόδεντρα. Κι εκείνος ξένος, από την Κρήτη. Έχω ακούσει την ιστορία του. Είχε έρθει το '40 να πολεμήσει στην περιοχή. Γυρίζοντας από το μέτωπο, έμεινε λίγο σε κάποιο χωριουδάκι, παντρεύτηκε εδώ κι έμεινε. Αλλά έφερε την τεχνολογία από κάτω, απ' την Κρήτη. Οι επιχειρήσεις αυτές, όπως η δική μου, θέλουν ρίσκο, δεν είναι εύκολο. Θέλει ν' αγαπάς αυτό που κάνεις κι όχι μόνο αγάπη και έρωτα να έχεις μαζί του. Άμα δεν αγαπάς ένα πράγμα, θα σε μουντζώσει».

Ξεκινώντας τις καλλιέργειές σας στην πεδιάδα του Μόρνου, φέρατε αμέσως και την οικογένειά σας;

«Τον πρώτο χρόνο, μέχρι να δω πώς θα πάνε τα πράγματα, έμεινα μόνος. Μάλιστα έμεινα στο ξενοδοχείο ΑΚΤΗ, που ήταν γεμάτο με κόσμο που δούλευαν στο Φράγμα του Μόρνου. Την επόμενη χρονιά, έφερα τη γυναίκα μου, την Αικατερίνη, και τις δύο μου κόρες, τη Φωτεινή και την Κωνσταντίνα. Ήταν πάρα πολύ δύσκολο για τις κόρες μου να προσαρμοστούν στο σχολείο, ιδιαίτερα η Φωτεινή, που ήταν έντεκα ετών και πήγαινε στην Πέμπτη Δημοτικού. Για τρεις μέρες ερχόταν σκυθρωπή στο σπίτι και μου έλεγε: “Μπαμπά, δεν με παίζουν”. Πήγα τότε και βρήκα τον διευθυντή του σχολείου, ήταν πολύ καλός άνθρωπος, και του είπα να βάλει δύο – τρία κοριτσάκια να της κάνουν παρέα, ώσπου να ενταχθεί σιγά – σιγά στο σύνολο. Έτσι κι έγινε. Στην αρχή μέναμε σε ενοίκια, ώσπου το '90 φτιάξαμε δικό μας σπίτι στην περιοχή Επρόβρυση, στη Μαμουλάδα».

Σκεφτήκατε να γυρίσετε πίσω στη Νάουσα;

«Εγώ, υποτίθεται, ήρθα για πέντε χρόνια στη Ναύπακτο. Για μια πενταετία, είχα πει. Αλλά έμεινα εδώ κι έγινα Ναυπάκτιος. Έχω σπίτι όμως εκεί. Η κόρη μου η μικρή είναι ερωτευμένη με τη Νάουσα και μένει και εκεί. Ενώ ήταν τριών ετών όταν την έφερα εδώ, παρόλα αυτά, όταν της λες για Νάουσα, πάει το δάκρυ κορόμπλο. Αυτή έχει αναλάβει το με-

ρίδιό μας στην Κεντρική Λαχαναγορά, στο Ρέντι. Η μεγάλη βρίσκεται στην Αυστραλία. Είναι δασκάλα μουσικής και χορού σε δύο κολέγια, όπου σπουδάζουν δεύτερης και τρίτης γενιάς ελληνόπουλα».

Πόσο εύκολο είναι σήμερα για ένα νέο άτομο να ξεκινήσει μια καλλιέργεια σαν τη δική σας;

«Θα πρέπει πρώτα απ' όλα να βρει τον τρόπο διοχέτευσης των προϊόντων, το πού θα τα πουλήσει. Να ξέρει και διάφορα μυστικά, όπως π.χ. όταν είναι δροσερός ο καιρός, μαϊστρος, πέτα τη φράουλα κάτω στην κυριολεξία(!) και αν είναι υγρό το μέρος, θα πιάσει. Ο βοριάς είναι ο εχθρός της. Ωραία, λοιπόν, θα βγάλει καρπό η φράουλα. Μετά, τι θα τον κάνεις; Εκεί κάτω είναι και καλοθελητές πολλοί μες στη Λαχαναγορά. Έχουν φάει περιουσίες κόσμου... Εμείς αν δεν ήμασταν τα δύο αδέρφια να συνεργαζόμαστε, ο ένας στην παραγωγή και ο άλλος στην πώληση, δεν θα καταφέρναμε τίποτα».

Συγκομιδή της φράουλας.

Πόσοι εργάτες ασχολήθηκαν όλα αυτά τα χρόνια στις καλλιέργειές σας, κ. Χοχλάκα;

«Κάθε χρόνο χρειάζονται γύρω στα πενήντα άτομα. Συνολικά όμως θα πρέπει να πέρασαν μέσα στα σαράντα αυτά χρόνια πάνω από 850

άτομα, κυρίως γυναίκες.

» Τώρα, έχω συνταξιοδοτηθεί και η μόνη καλλιέργεια που κάνω, απλά για ν' ασχολούμαι, είναι δυο στρέμματα που έχω στο σπίτι μου. Αγαπάω τόσο πολύ το φυτό, τη φράουλα, ασχολούμαι πολλές ώρες και κάνω διάφορα πειράματα. Σκέφτομαι, παράδειγμα, τώρα να βάλω ένα ραδιόφωνο να παίζει μουσική όλο το εικοσιτετράωρο μέσα στο θερμοκήπιο περιμένοντας να δω θετικά αποτελέσματα».

Κλείνοντας, πείτε μας τι αναμνήσεις έχετε από τη Ναύπακτο την εποχή που ήρθατε και εγκατασταθήκατε εσείς και η οικογένειά σας;

«Ήταν στα μέσα του '70. Η Ναύπακτος ήταν ένα μεγάλο χωριό. Δεν είχε πολλά φώτα. Μετά τον Σκα, ήταν σκοτάδια. Ένα αυτοκίνητο εδώ και το άλλο πολύ παραπέρα. Μαγαζιά υπήρχαν όμως. Θυμάμαι ότι ήταν το μαγαζί της Κωστίας με τα παιχνίδια και απέναντι ήταν το βιβλιοπωλείο του Μπερτσιά. Τα θυμάμαι καλά αυτά τα μαγαζιά λόγω των παιδιών μου, που πηγαίναμε συχνά.

» Από τον πρώτο καιρό που εγκαταστάθηκα στη Ναύπακτο, είχα την τύχη να δημιουργήσω πολύ καλές σχέσεις με αρκετές οικογένειες της πόλης. Δηλαδή με καλοδέχτηκε η πόλη και αυτό με βοήθησε στη διαμονή μου. Από τους πρώτους που γνώρισα ήταν τα αδέλφια Τάκης και Λάμπρος Πλούμης. Μάλιστα ο Λάμπρος μοιάζει πολύ με τον αδικοχαμένο αδελφό μου Στρατή και τον αποκαλούσα από την πρώτη στιγμή αδελφό. Εδώ και 41 χρόνια όπου και να ανταμωθούμε αποκαλεί ο ένας τον άλλον αδελφό και φιλιόμαστε. Του Τάκη και της Αλεξάνδρας Πλούμη βάπτισα το κοριτσάκι τους, την Ελένη.

» Άλλες Ναυπακτιακές οικογένειες που κάναμε φιλικές σχέσεις ήταν του Λεωνίδα Κολοβού, του Γιάννη Παπαβασιλείου, του Μίμη Παυλοχρήστου, του Νίκου Τσάτσου, του Τάκη Μουντζούρη, του Κυριάκου Σαρρή, των Πάνου και Μίμη Γαλάνη, του αξέχαστου Αντώνη Πούλου και του “άρχοντα της Ναυπάκτου”, όπως αποκαλώ, τον Μίμη Γαλανομήτρο. Με όλους αυτούς ήμασταν πολύ δεμένοι. Κάθε χρόνο κανονίζαμε και πηγαίναμε με τις γυναίκες μας εκδρομές για λίγες μέρες. Πολλά βράδια παίζαμε μπιρίμπα με ένα ευρώ. Δε θα ξεχάσω τα ατελείωτα σπιρτοσόζικα ανέκδοτα του Γιάννη Παπαβασιλείου και Τάκη Μουντζούρη. Ο ένας έκοβε και ο άλλος έραβε! Επίσης, εντύπωση μου έκανε το γεγο-

νός ότι ο πατέρας τού Λεωνίδα Κολοβού, ο κ. Σπύρος, όταν με έβλεπε να περνώ μπροστά από το σπίτι του, με φώναζε για καφέ και κάθε φορά ανέφερε ότι στο πρόσωπό μου αναπολούσε τα ωραία χρόνια που πέρασε στην Μακεδονία, όπου υπηρέτησε ως αστυνομικός. Συνέχεια έλεγε ότι εσείς εκεί πάνω είστε άλλο σχέδιο άνθρωποι!

» Από τότε που πέθανε ο Αντώνης Πούλος σταματήσαμε τις εκδρομές. Εκείνος ήταν που μας οργάνωνε και μας ξεσέκωνε. Είδετε πώς είναι τα πράγματα; Όταν σε μία μηχανή σπάσει ένας κρίκος, σταματάει να δουλεύει».

Ο αφηγητής με συμμαθητές του.

Διατηρήσατε τις σχέσεις σας με τους πατριώτες σας Ναουσαίους;

Ναι, διατήρησα πολύ καλές σχέσεις. Για παράδειγμα, δέκα συμμαθητές από την Πρώτη Γυμνασίου γίναμε μια γροθιά. Ονομάσαμε την παρέα μας «Κομήτες» και παρότι οι μισοί είμαστε σκόρπιοι στην Ελλάδα, βρισκόμαστε τουλάχιστον μια φορά το χρόνο στη Νάουσα. Συνήθως, συναντιόμαστε την Πρωτομαγιά στο κτήμα του γιατρού μας, του Γιαννάκη, που είναι γεμάτο κερασιές, όπου ψήνουμε και γλεντάμε.

Τη δυνατή αυτή παρέα αποτελούν οι: Ο Πλάτων Μώκιος, ο μπροστάρης που “καθάριζε” για όλους μας, λογιστής και πρώτος ροδακι-

νοπαραγωγός, ο Αντώνης Σταμάτης, ο λασιχένιος τερματοφύλακας, εργοστασιάρχης πλεκτών ενδυμάτων, ο Νίκος Σαράντης, ο φιλότιμος, εργαζόμενος στις κουβέρτες Vetlans Νάουσας, ο Γιαννάκης Καπετανόπουλος ο γιατρός μας (τώρα “ντόκτορ Γιάννης”), ο Αλέκος Καραμπέλκος, ο βαρύτονος, ξενοδόχος, ο Τάκης Πριμέντας, ο χορευταράς – ροκεντρολίστας, εργαζόμενος στον ΟΤΕ, ο Γάκης Κτώνας, ο κυριλέ, εργαζόμενος στην ESSO PAPPAS στη Θεσσαλονίκη, ο Γιώργος Χοχλάκας, “ο παπαγιός”, και δύο που χάσαμε, ο Παρμενίων Τσιώτσος, ο τελειομανής, και ο Τάσης Μποδράνος, ο σαματατζής, γεωργικά φάρμακα. Η παρέα μας έχει έρθει στην ωραία Ναύπακτο και τους έχει μείνει η ανάμνηση του νόστιμου Πασχαλινού αρνιού. Εμείς στη Νάουσα ψήνουμε το αρνί τη δεύτερη μέρα του Πάσχα πηγαίνοντας εκδρομές στα εξωκκλήσια.

» Η πρώτη εκδρομή μας ήταν το 1957, στην προτελευταία τάξη του Γυμνασίου, στο δάσος “Κανέλη” στο Βέρμιο με σκοπό να διανυκτερεύσουμε έξω ένα Σάββατο βράδυ. Το κρύο ήταν έντονο και αναζητήσαμε καταφύγιο σε μια μικρή αποθήκη όπου με δυσκολία βολευτήκαμε. Μετά από χρόνια ανεβαίναμε στο δάσος “Κανέλη” τα καλοκαίρια με τα παιδιά μας και χαιρόμαστε πολύ, γιατί έχει άπλωμα και έπαιζαν τα παιχνίδια τους. Την επόμενη χρονιά, στην τελευταία τάξη του Γυμνασίου, κάναμε μια αξέχαστη εκδρομή στην Κέρκυρα με λεωφορείο 45 θέσεων. Την οργάνωση της εκδρομής φυσικά είχε αναλάβει ο Παρμενίων ο τελειομανής. Έκτοτε έχουμε κάνει άπειρες εκδρομές με διάφορα περιστατικά που χρειάζεται ολόκληρο βιβλίο για να περιγραφούν».

Θέλετε να προσθέσετε κάτι τελευταίο;

«Αν και έχουν περάσει 71 χρόνια, δεν μπορώ να ξεχάσω το γοερό κλάμα της μάνας μου που πήγαινε στο δωμάτιο του Στρατή και φώναζε: “Πού είσαι, Στρατή; Πώς μπορείς και κοιμάσαι τα βράδια πάνω στο βουνό μέσα στο χιονιά;”

Τον είχαν πάρει με τη βία οι αντάρτες από τα χέρια της μάνας μου στις 5 Ιανουαρίου του 1947 σε ηλικία δεκαεπτά χρονών...

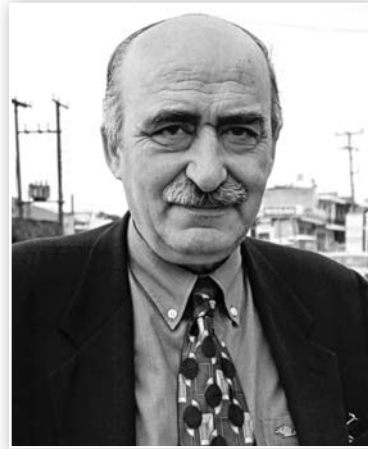
Με τους φίλους του από τη Νάουσα.

»Σας ευχαριστώ για την φιλοξενία στην εφημερίδα σας. Να είστε όλοι καλά, με υγεία και υπάρχει ελπίδα για καλύτερο αύριο στην πατρίδα μας».

Κωνσταντίνος Τσιακούμης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 10/7/2009)

«Γεννήθηκα το 1939 στη Μανάγουλη. Ο πατέρας μου ήταν ο Αλέξανδρος Τσιακούμης, από τη Μανάγουλη και η μητέρα μου, η Αικατερίνη, ήταν από το Μοναστηράκι. Οι γονείς μου απέκτησαν εννέα παιδιά και όλα αγόρια. Τα έξι είναι εν ζωή, τα τρία χάθηκαν. Προσπαθώντας ν' αποκτήσει κόρη η μάνα μου έφτιαχνε παιδιά, ώσπου απελπίστηκε. Αφού δεν είχε κόρη λοιπόν, είχε πάντα κοντά της μια παραδουλεύτρα, για να τη βοηθάει στις δουλειές. Καθώς καταλαβαίνετε, τόσα αγόρια μες στο σπίτι (ήταν και ο παππούς και η γιαγιά) χρειαζόταν βοήθεια».

Θα έπρεπε να είχατε μεγάλο σπίτι για τόσα άτομα...

«Ζούσαμε σ' ένα κάπως καλό σπίτι για εκείνη την εποχή. Είχαμε τη δυνατότητα, γιατί ο πατέρας μου, πριν παντρευτεί, είχε δουλέψει είκοσι πέντε χρόνια στην Αμερική. Γύρισε σαράντα τριών ετών με κάποια καλή υποδομή. Παντρεύτηκε μετά και δημιούργησε την οικογένειά του. Τα χρήματα όμως που είχε σε ρευστό στο διάστημα της Κατοχής χάθηκαν με τον τότε Υπουργό Οικονομικών, τον Σβώλο (γύρω στο 1944). Είχε όμως επενδύσει αρκετά σε κτήματα. Έτσι είχαμε κάποια περιουσία».

Με τι είχε ασχοληθεί ο πατέρας σας στο εξωτερικό;

«Ο πατέρας μου ήταν πολύ έξυπνος άνθρωπος. Ήξερε γράμματα, είχε βγάλει το σχολαρχείο. Τα γράμματά του ήταν καλλιτεχνήματα. Στο εξωτερικό έγινε επιχειρηματίας. Πήγαινε σε διάφορες πολιτείες, άνοιγε μαγαζιά και μετά τὰδινε σ' άλλους Έλληνες. Είχε ένα γραφείο που δεχόταν τους Έλληνες, τους οποίους προωθούσε σε διάφορα έργα, σε μεγάλες δουλειές που γίνονταν στην Αμερική. Μάλιστα, προ διετίας, που είχα πάει στον Καναδά, στο μουσείο του Vancoover, αναφέρεται τ' όνο-

μα του πατέρα μου, που είχε φτιάξει το τελευταίο χιλιόμετρο του τρένου για την Αλάσκα. Η ελληνική παροικία του Vancoover εξέδωσε ένα λεύκωμα και ασχολείται με τον πατέρα μου, για την προσφορά του και την παραμονή του στον Καναδά. Ήταν πράγματι πολύ γνωστός στον εκεί ελληνισμό. Είχε βοηθήσει πολύ κόσμο. Εγώ, μετά από τόσα χρόνια, βρήκα ανθρώπους που τον γνώριζαν. Ακόμα δε περισσότερους βρήκαν τ' αδέρφια μου (Γιώργος, Παναγιώτης, Βασίλης, Νίκος, Τάσος), που και οι πέντε είχαν πάει στην Αμερική. Ο μόνος που έμεινε εδώ είμαι εγώ. Αυτή τη στιγμή, είναι ακόμα έξω τα τέσσερα αδέρφια μου και μόνο ένας επέστρεψε προ δεκαπενταετίας».

Εφόσον έβγαζε πολλά λεφτά ο πατέρας σας, γιατί γύρισε πίσω τόσο νέος; Είχε κουραστεί;

«Ποτέ δεν είπε γιατί. Δεν νομίζω όμως ότι ήταν η κόπωση, γιατί ήταν πολύ ζωντανό στοιχείο. Όσοι ήξεραν τον πατέρα μου δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι άφησε τα πάντα εκεί και γύρισε στην Ελλάδα. Δεν πίστευαν ότι αυτός ο άνθρωπος που δούλεψε τόσο πολύ τ' άφησε όλα για να φτιάξει οικογένεια. Ήταν μάλιστα πολύ περίεργο το πώς κλείστηκε σ' αυτό το μικρό χωριό της Μανάγουλης. Όταν ήρθε, έσκισε τα χαρτιά του, τα πέταξε στο τζάκι και είπε στη μάνα του: “Μάνα, δεν ξαναφεύγω. Θα παραμείνω εδώ, κοντά σου”. Από 'κεί κι έπειτα ασχολείτο με την οικογένειά του και τα κτήματά του. Μεγαλώνοντας κι εμείς τα παιδιά, βοηθούσαμε όσο μπορούσαμε και, συνήθως, στη συγκομιδή. Θυμάμαι που μαζεύαμε το τριφύλλι με τον παραδοσιακό τρόπο, με τις τσουγκράνες, τα δικράνια και μετά το δέναμε με το σύρμα».

Πείτε μας, δήμαρχε, τι άλλο θυμάστε απ' αυτή την εποχή;

«Καταρχήν, ήμασταν αγαπημένοι. Η γειτονιά ήταν άλλο πράμα! Θυμάμαι ότι πηγαίναμε στα σπίτια των φίλων μας και τρώγαμε εκεί, χωρίς να εξετάζουμε ποιου ήταν το σπίτι. Σαν να ήταν δικό μας. Υπήρχε μια αγάπη, μια σύμπνοια, μια κατανόηση. Είχαμε μια πολύ ωραία, ανθρώπινη ζωή, που δεν τη συναντάς πια σήμερα. Της Ζωοδόχου Πηγής, που γιόρταζε η εκκλησία μας, η Παναγία Φανερωμένη, γινόταν μεγάλο πανηγύρι. Χαμός από κόσμο. Παιζαμε τα γνωστά παιχνίδια, όπως το τόπι, το οποίο φτιάχναμε με πανιά και τα ράβαμε. Ο πατέρας μας είχε αγοράσει μια λάμπα λουξ, που λειτουργούσε με πετρέλαιο και έδινε πολύ

φως. Δεν είχαμε ρεύμα τότε κι έτσι με τη λάμπα αυτή μπορούσαμε τα βράδια να διαβάζουμε άνετα.

» Στην περιοχή όλο κάρα κυκλοφορούσαν. Μ' αυτά έρχονταν προΐοντα και μ' αυτά κινούμασαν. Θυμάμαι τη φορά που ένα κάρο μετέφερε τον Δεσπότη Φωκίδας με όλη την κουστωδία του από τη Χιλιάδου, όπου είχε φτάσει με καϊκι από την Ιτέα, γιατί δεν υπήρχε δρόμος. Ήρθε στη Μανάγουλη, όπου λειτούργησε κι έκανε μια βάφτιση. Θεωρήθηκε μεγάλο γεγονός αυτό. Θάμουν δέκα χρονών τότε. Ώς τότε είχαμε δει μόνο ένα αυτοκίνητο, που ήταν του Μήτσου του Κοκκίνη το ταξί. Σαν παιδιά, πηγαίναμε κοντά να το δούμε κι ανεβαίναμε πάνω στη σκάρα».

Από το σχολείο έχετε ευχάριστες αναμνήσεις;

«Ειλικρινά, το σχολείο είναι μια ανάμνηση που δεν μπορεί κανείς παρά να το θυμάται με καλό κι ωραίο τρόπο. Ήμασταν εξήντα παιδιά στο σχολείο της Μανάγουλης και σήμερα που το συζητάμε δεν υπάρχει ούτε ένα! Είναι φοβερή η αλλαγή. Έσφυζε ο τόπος από φωνές. Στη γειτονιά μου ήμασταν τριάντα παιδιά. Η κάθε οικογένεια είχε από πέντε με έξι παιδιά. Ήταν δύσκολες οι συνθήκες, αλλά είχε και τα καλά της η εποχή αυτή. Δασκάλους είχα τον Σπύρο Ασημακόπουλο και την Κανέλλα Καρκαβίτσα. Ο δάσκαλός μας ήταν πολύ αυστηρός. Υπήρχε χάρακας αλλά και βέργα από λυγιά. Την είχα γευτεί κι εγώ αυτή την τιμωρία. Οι γονείς μας υποστήριζαν το ξύλο. Έλεγαν στους δασκάλους: “δείρτε κι εδώ είμαστε εμείς”. Ο πατέρας μου, αυστηρός κι αυτός, έλεγε στο δάσκαλο: “Δάσκαλε, είσαι ελεύθερος από μένα”. Έτσι ήταν».

Στην Κατοχή ήσασταν μικρός. Δε θα θυμάστε κανέναν γεγονός...

«Ναι, ήμουν μικρός. Θυμάμαι μόνο λίγο τον εμφύλιο. Ότι εκκενώθηκε η Μανάγουλη για ένα χρόνο περίπου, γιατί μια πήγαιναν οι αντάρτες και διώχναν τους δεξιούς και μια πήγαιναν οι δεξιοί (το 5/42 του Ψαρού) και διώχναν τους αριστερούς. Αυτό το βιολί συνεχιζόταν. Εμείς λοιπόν μέيناμε εκείνο το διάστημα σ' ένα θείο μου, στον Βασίλη Καλαντζή, στο Μεμετάκι στη Ναύπακτο.

» Μετά απ' όλα αυτά, τελείωσα το Δημοτικό και πήγα στο Γυμνάσιο. Την πρώτη χρονιά την έβγαλα στο Ευπάλιο και τις υπόλοιπες πέντε τάξεις τις έβγαλα στην Αθήνα, σ' ένα ιδιωτικό γυμνάσιο, το “Βυζάντιο”.

Στην Αθήνα έμενα σ' έναν πρώτο μου ξάδελφο. Το 1961 πέτυχα στην Πάντειο, Πολιτικές Επιστήμες. Μετά τα τρία χρόνια σπουδών (άλλο ένα είχε απομείνει), ανοίγει ένα δύσκολο κεφάλαιο για μένα. Τ' αδέρφια μου, που είχαν φύγει όλα στο εξωτερικό, όπως σας είπα, παρά την αντίδραση του πατέρα μου, αποφάσισαν... να πάω και να μείνω κοντά στους γονείς μας. “Θα πας να κλείσεις τα μάτια των γερόντων”, μου είπαν συγκεκριμένα».

Αγρότες στη Μανάγουλη τη δεκαετία του 1960.

Αποφάσισαν εκείνοι για σας; Γυρίσατε στη Μανάγουλη;

«Αναγκάστηκα. Άφησα τις σπουδές μου με πολλή δυσκολία. Σε ανταμοιβή, μου παρεχώρησαν την περιουσία τους. Εδώ ήταν η δυσκολία της προσαρμογής. Έψαχνα να δω με τι θα μπορούσα πλέον ν' ασχοληθώ στο χωριό. Άνοιξα πρώτα ένα σφυρόμυλο. Δεν έκανα τίποτα, γιατί είχε πολλά βερεσέδια. Μετά, πήρα ένα μηχανήμα (τρακτέρ) που άνοιγε σούδες. Δεν υπήρχε άλλο, είχα πολλή δουλειά αλλά και πάλι... βερεσέδια πολλά. Δεν ήμουν και κατάλληλος να ζητάω τα λεφτά μου. Ντρεπόμουν. Είχα κάνει και στα ΤΕΑ (που ήταν κατάλοιπα του εμφυλίου) σαν αξιωματικός, και τέλος, ήμουν για τρία χρόνια προϊστάμενος στο αστικό – ΚΤΕΛ Ναυπάκτου.

» Παράλληλα μ' όλα αυτά, είχα ξεκινήσει ν' ασχολούμαι με τα κοινά. Δεν το είχα επιδιώξει ποτέ εγώ, άλλοι με πρότειναν κάθε φορά. Προέκυψε και μου άρεσε πραγματικά. Έχω τόσες εμπειρίες, τόσες αναμνήσεις από τα κοινά, που ειλικρινά τις αναπολώ. Είχα δεθεί ολοκληρωτικά. Ό,τι έκανα το έκανα με αφοσίωση κι ο κόσμος μ' είχε αγκαλιάσει τόσο πολύ, που ορκίζονταν στ' όνομά μου».

Η πρώτη σας επαφή με τα κοινά ποια ήταν;

«Πρώτα – πρώτα, μ' έκαναν πρόεδρο στην Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών με έδρα στο Ευπάλιο. Συμπεριλάμβανε όλα τα χωριά που αποτελούν σήμερα τα Δημοτικά Διαμερίσματα του Δήμου Ευπαλίου. Μετά, πλέον μπήκα στους Συνεταιρισμούς, στο ΤΟΕΒ (Τοπικό Οργανισμό Εγγείων Βελτιώσεων), στο Γεωργικό Πιστωτικό Συνεταιρισμό κ.λπ. Στην Ένωση είχα συνολικά είκοσι χρόνια ως πρόεδρος ή προϊστάμενος του Εποπτικού Συμβουλίου. Με όλα αυτά δεν μπορούσα ν' ασχοληθώ με κάτι άλλο επαγγελματικά. Ζούσα με τα έσοδα από τα κτήματα (που τα δούλευαν εργάτες) και είχα την οικονομική βοήθεια από τ' αδέλφια μου».

Πότε γίνετε πρόεδρος της κοινότητας για πρώτη φορά;

«Έτυχε να πεθάνει το 1969 ο τότε πρόεδρος της Μανάγουλης, ο Γιώργος Ηλιόπουλος και τότε με κάλεσαν και μου είπαν: “Θα μπεις εσύ πρόεδρος. Δεν υπάρχει περίπτωση να μπει άλλος”. Με ήξεραν από τον Συνεταιρισμό πόσο έτρεχα».

Ο κόσμος αντέδρασε;

«Ίσα – ίσα! Όλοι με δέχτηκαν. Τότε λοιπόν ήταν η πρώτη φορά που ασχολήθηκα με την αυτοδιοίκηση και συνέχισα αδιάκοπα μέχρι προτριετίας, που αποσύρθηκα, το 2006. Τριάντα έξι χρόνια ασχολήθηκα αποκλειστικά με τα κοινά. Παράλληλα, είχα εκλεγεί και πέντε φορές νομαρχιακός σύμβουλος στη Νομαρχία Φωκίδος».

Θα ήταν πολύ κουραστικό στον προεκλογικό σας αγώνα κάθε φορά να κάνετε περιοδείες και να ζητάτε ψήφους...

«Ο κόσμος που με τίμησε κάθε φορά στις εκλογές ως πρόεδρο της κοινότητας με ήξερε πολύ καλά από το Συνεταιρισμό. Το ίδιο έγινε και

όταν με έβγαλαν δήμαρχο με 56% και κάτι και τις δύο φορές. Γνωρίζουν πολύ καλά με τον κόσμο. Ήξερα τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματά τους. Τους αγαπούσα και με αγαπούσαν. Δεν δυσκολευόμουν με τις εκλογές. Όσο για τα νομαρχιακά, γινόταν πολύ διαφορετικά η διαδικασία της ψήφου. Τότε, έβγαινε ένας νομαρχιακός σύμβουλος ανά επαρχία και δεν τον ψήφιζαν οι πολίτες όπως τώρα, τον ψήφιζαν τα συμβούλια των κοινοτήτων. Έτσι ήταν ο θεσμός. Πέρναγα από τις πενήντα έξι κοινότητες και ζητούσα τη ψήφο του προέδρου και των τεσσάρων άλλων μελών».

Πόσες φορές έχετε εκλεγεί, κ. Δήμαρχε, σε όλους τους τομείς;

«Έχω συμμετάσχει σε είκοσι δύο εκλογικές αναμετρήσεις κι έχω χάσει μόνο τη μία. Αυτή ήταν το '83, που ήμουν υποψήφιος για νομαρχιακός σύμβουλος. Η νίκη μου στις είκοσι μία αναμετρήσεις είναι μέγεθος ρεκόρ».

Απ' την ενασχόλησή σας με τα κοινά όλα αυτά τα χρόνια ποια ήταν η πιο ευχάριστη και πιο δημιουργική περίοδος;

«Σίγουρα ήταν η δημιουργία του Δήμου, παρά τις πολλές δυσκολίες. Λίγοι συνειδητοποιούν πόσο δύσκολο ήταν αυτό το εγχείρημα. Ήταν δύσκολο ακόμα και για τους υπαλλήλους να προσαρμοστούν. Ήταν μαθημένοι αλλιώς και μετά τη συνένωση, τους δώσαμε ένα τραπεζάκι, ένα κομπιούτερ κι ένα διαφορετικό αντικείμενο και έπρεπε να συνειδητοποιήσουν ότι “αυτό” θα κάνουν από 'δώ και πέρα. Κι εγώ, ως Δήμαρχος, βίωσα αυτή τη δυσκολία, ευτυχώς όμως που και οι δεκαέξι κοινότητες με ξέρανε πολύ καλά, γνώριζα τον κόσμο και ξεπεράσαμε αυτές τις δυσκολίες. Στη θητεία μου ασχολήθηκα περισσότερο με μικρά έργα για να μπορέσω (να το πω έτσι λαϊκά) να φέρω βόλτα τον κόσμο, να δεχτεί αυτόν το θεσμό. Ασχολήθηκα με δρόμους, τη δημιουργία του ΚΕΠ, του παιδικού σταθμού κ.λπ. Χαίρομαι που ο κόσμος εκτίμησε τις προσπάθειές μου και μ' αγαπάνε ακόμα».

Μέσα σ' όλα αυτά, βρήκατε και χρόνο για να δημιουργήσετε οικογένεια.

«Βέβαια. Παντρεύτηκα το 1971 με την Κωνσταντίνα Μπούρμπουλα στον Άγιο Κωνσταντίνο. Ήταν κοντά τα σπίτια μας, τη γνώριζα, όμως

τα κανόνισαν οι μανάδες μας με τον παραδοσιακό τρόπο. Έχουμε τρία παιδιά, τον Αλέξανδρο, την Κατερίνα και την Πολυξένη. Έχουμε και τέσσερα εγγονάκια. Εύχομαι να είναι όλοι τους καλοί πολίτες, όπως οι παλιοί το εννοούσαν, να είναι δηλαδή σωστοί, να μην αδικούν κανέναν, να σέβονται τους μεγαλύτερους και να έχουν φιλότιμο. Αυτά είναι που λείπουν σήμερα από τη ζωή μας και τ' αναπολούμε. Νάναι όλα τα παιδιά πάντα καλά!»

Βασίλης Λάμπος

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσος στις 12/5/2017)

«Στην Επάνω Μαμουλάδα γεννήθηκα, στις 15 Σεπτέμβρη του 1940. Τον περισσότερο καιρό ζούσαμε πάνω, παρά στο κάτω χωριό. Ήταν κτηνοτροφικό χωριό η Μαμουλάδα. Είχε πρόβατα, είχε γίδια, είχε γελάδια, τα πάντα. Καλλιεργούνταν όλα τα γύρω χωράφια, που τώρα είναι γεμάτα πέτρες, αγκάθια. Τώρα κανείς δεν τα εκμεταλλεύεται. Στην Κάτω Μαμουλάδα ερχόμασταν για ξεχειμαδιό.

» Ζώα είχε ο παππούς και η γιαγιά μου. Ο πατέρας μου, με το που γύρισε από φαντάρος, έγινε αγροφύλακας. Τον λέγανε Αντώνη Λάμπο και παντρεύτηκε δέκα πέντε χρονών με τη μητέρα μου, τη Φωτεινή Κόγγου, όταν εκείνη ήταν δεκαοκτώ. Όταν παντρεύτηκαν οι γονείς μου, τους πήρε ο Σπύρος Λάμπος με τη γυναίκα του Ελένη ως ψυχοπαίδια. Το ζευγάρι αυτό ήταν δεκαοκτώ χρόνια παντρεμένοι και δεν είχαν παιδιά. Με το που πήγαν οι γονείς μου να ζήσουν εκεί, έμεινε έγκυος σε μένα η μάνα μου και σε τέσσερεις μήνες έμεινε έγκυος και η κ. Ελένη, που τόσα χρόνια ήταν άκληρη.

» Με γέννησε η μάνα μου και μετά από τρεις μήνες αρρώστησε και πέθανε. Έμεινα ορφανός από μωρό. Με μεγάλωσε η μάνα τού πατέρα μου, η γιαγιά τού πατέρα μου, και η μάνα τής μάνας μου, αλλά και γύρω γύρω όλοι οι χωριανοί.

» Όταν έγινα πέντε χρονών, παντρεύτηκε ο πατέρας μου τη Λαμπρινή Μπαλωμένου, με την οποία απέκτησε τέσσερα κορίτσια, την Αθανασία, την Ελευθερία, την Ειρήνη και την Ελένη. Δύσκολα εκείνα τα χρόνια! Είχαμε μεγάλη φτώχεια, δυστυχία και δεν συμμαζεύεται. Ήταν τρομερό. Πείνα, ξυπόλυτοι, γυμνοί!

» Όταν τελείωσα το Δημοτικό σχολείο, δώδεκα χρονών, πήγα και δούλεψα τσάπα στ' αμπέλια. Μετά, πήγαμε για ελιές. Στο Καστέλι (κάτω στο

Αντίρριο) θερίζαμε τα σιτάρια. Στο Νιοχώρι πηγαίναμε και θερίζαμε ρύζια. Ήμασταν μέσα στο νερό μισό μέτρο. Αφού δούλεψα δύο χρόνια, τότε πρωτοπήρα παπούτσια και ρούχα!»

Από την Κατοχή, αν και ήσασταν μικρός, θυμάστε κάτι;

«Θυμάμαι πολύ αμυδρά, όπως περνάγαμε μια φορά από τον Άγιο Δημήτριο, απέναντι, στο πλατάνι ήταν κρεμασμένα τέσσερα – πέντε άτομα ανάποδα. Θα ήμουν πέντε – έξι χρονών, αλλά την έχω ακόμα αυτή την εικόνα στη μνήμη μου. Επίσης, θυμάμαι τα κάρρα που μετέφεραν σκοτωμένους και τους πηγαίνανε να τους θάψουν στον Άγιο Στέφανο. Μείναμε στη Ναύπακτο εκείνη την εποχή, στου Ταρκαζίκη το σπίτι, στο λιμάνι από πάνω και τα έβλεπα όλα αυτά. Μας είχαν διώξει οι στρατιώτες τότε από το χωριό, για να μην έρχονται οι αντάρτες να τους δίνουμε τροφήμα.

» Σχολείο πήγα το 1946 στη Μαμουλάδα και είχα δασκάλα τη Γεωργία Μοντάλδου, που είχε παντρευτεί με τον Παναγιώτη Κατσώνη. Ήταν Διευθυντής στο ΚΤΕΛ, ήταν πρόεδρος στο χωριό μας και εξαιρετικός κύριος. Αυτός έφτιαξε τους πρώτους δρόμους στην Κάτω Μαμουλάδα.

» Το Δημοτικό Σχολείο το έβγαλα με πέντε. Ποιός να με διαβάσει; Η δασκάλα όμως ήταν εξαιρετική, έβγαλε πολλά μορφωμένα παιδιά από εδώ. Και είχε και τις έξι τάξεις μόνη της!

» Όπως σας είπα, τελειώνοντας το Δημοτικό, έκανα όσες δουλειές υπάρχουνε, οικοδομή, σκάψιμο, σκάλισμα, θέρισμα. Ακόμα και στη Δημαρχία δούλεψα ως εργάτης, με τον κασμά. Το σημείο που είναι σήμερα η Βιβλιοθήκη και η Αστυνομία (παλιά Εφορία) ήταν βουναλάκι. Αυτό το σκάψαμε εγώ και ο Κώστας Χαρακίδας. Ο Βασίλης Παπατράμπας είχε ένα αυτοκινητάκι μικρό, που φόρτωνε τα χώματα και τα πήγαινε στα σφαγεία. Δεν προλάβαινε να πάει και νᾶρθει, εμείς το είχαμε γεμάτο το επόμενο φορτίο. Σκάβαμε υπονόμους, αυλάκια, όλα με το χέρι.

» Στα δεκαέξι μου χρόνια, με παίρνει μία χωριανή μας, η Σταυρούλα Μπαλωμένου, στην Αθήνα. Αυτή είχε υποχρέωση στη γιαγιά μου και έτσι, αφού ήξερε ότι ήθελα κάτι καλύτερο να κάνω, με βοήθησε. Πήγα, λοιπόν, στην Αθήνα, στις 6 Φεβρουαρίου το 1956. Μου είχαν βρει δουλειά στο ξενοδοχείο στο Carlton, στο Παλιό Φάληρο. Στην αρχή, δουλειά μου ήταν να πλένω κατσαρόλες. Επειδή εκεί κατέβαιναν να τρώνε οι καμαριέρες, εγώ ντρεπόμουνα όταν μ' έβλεπαν να πλένω τα κα-

τσαρολικά. Είχα αυτόν τον εγωισμό, γιατί στο χωριό δεν ήξερα από αυτά τα πράγματα. Αυτή η κυρία όμως που είχε το ξενοδοχείο με βοήθησε στο θέμα αυτό. Με πλησίασε τόσο πολύ, με αγάπησε πάρα πολύ. Εκεί βρήκα τη μάνα μου στο πρόσωπό της. Η κ. Χρυσούλα Ανδριτσάκη με είχε... τι να σας πω! Ενώ έμενα σε ενοίκιο με κάποιον άλλον, αυτή με έφερε να μείνω στο ξενοδοχείο. Είχα δικό μου κρεβάτι, εγώ που από μικρός κοιμόμουν στα πατώματα, σεντόνια, μπάνιο, καθρέφτες... Φαγητό δε... εκεί χόρτασα! Με χαβιάρια, μπαρμπούνια, φιλέτα... Ζούσα βασιλιάς! Έφυγα από τόση μιζέρια και βρέθηκα στην πολυτέλεια. Από δεκαέξι χρονών μέχρι που πήρα σύνταξη, δούλεψα στα καλύτερα μαγαζιά των Αθηνών με τους μεγαλύτερους καλλιτέχνες.

» Επόμενα μαγαζιά ήταν στο Λουτράκι στο Petit Palais, μετά, στα κοσμικά κέντρα: “Φωλιά της αλεπούς”, “Βράχο”, “Μοστρου”, “Κάστρο”, “Επτά Αδέλφια”, “Νεράιδα”, “Φαντασία”, “Mon Senier”, με 2.000 άτομα τη βραδιά. Πήγα και δύο χρόνια στην Κέρκυρα στο “Corfu Κανόνι”. Σε αυτά τα κέντρα διασκεδάσεως ήμουν μάγειρας. Το 1967, πήγα στον Αστέρα Βουλιαγμένης, όπου δούλεψα τριάντα τρία χρόνια. Το κέντρο αυτό ήταν της Εθνικής Τράπεζας, είχε εκατό μπανγκαλόους και ήταν ένας ζωντανός θρύλος της σύγχρονης κοσμικής Ελλάδας».

Από λαντζέρης πώς γίνετε μάγειρας, κ. Βασίλη;

«Αφού έπλενα τρεις μήνες κατσαρόλες στην αρχή, όπως σας είπα, έφυγα και πήγα για μάγειρας. Εκεί στο “Carlton” βρήκα δυο πολύ καλούς μάγειρες, οι οποίοι μου δείξαν με τον καλύτερο τρόπο τη δουλειά και την έμαθα πάρα πολύ καλά. Βλέπετε, επειδή ντρεπόμουν να πλένω κατσαρόλες, ήθελα να φύγω. Η κ. Ανδριτσάκη, για να με κρατήσει, με έβαλε να μάθω μαγειρική. Μου είπε: “Θα μάθεις τη δουλειά αυτή και δεν θα πεινάσεις ποτέ σου”. Στο τελευταίο κέντρο που δούλεψα, τον Αστέρα Βουλιαγμένης, έγινα αρχιμάγειρας, μετά Sous Chef και Chef. Έφτασα να είμαι κι εγώ μέσα στους πενήντα καλύτερους μαγείρους της Αθήνας».

Σπουδάσατε καθόλου τη Μαγειρική;

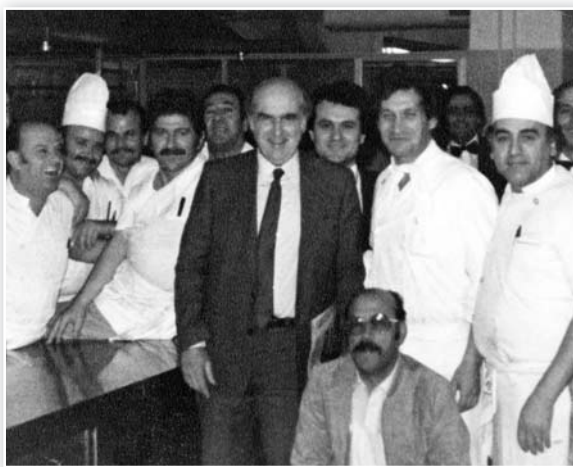
«Πήγα σε εξάμηνη ταχύρρυθμη Σχολή, το 1984, στους Αμπελοκήπους. Πήρα το χαρτί κυρίως για να έχω σχετική αύξηση στο μισθό και στη σύνταξη αργότερα. Συνταξιοδοτήθηκα το 1997, με 13.800 βαριά

και ανθυγιεινά ένσημα. Έχετε υπόψη σας πώς βγαίνουν αυτά; Από πού βγαίνουν;

» Τη γυναίκα μου, την Πολυτίμη, την βρήκα στο Παλαιό Φάληρο το 1957. Δούλευε κι εκείνη στην ίδια περιοχή με μένα. Παντρευτήκαμε το 1965. Έχουμε αποκτήσει δύο κόρες και έναν γιο, τη Φωτούλα, τη Θεοδώρα και τον Αντώνη και έχουμε και πέντε εγγόνια».

Στα κέντρα και τα ξενοδοχεία που δουλέψατε ζήσατε σίγουρα πολλές καταστάσεις. Γνωρίσατε πολλές διασημότητες;

«Τους πάντες γνώρισα. Καταρχήν, στον Αστέρα Βουλιαγμένης έμενε ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Ανδρέας Παπανδρέου. Στα χρόνια της Επταετίας, ο Παπαδόπουλος έμεινε για ένα μήνα περίπου εκεί και μετά όλοι οι υπουργοί του πήραν δωμάτια. Αυτοί υπέγραφαν για τα δωμάτιά τους, αλλά πλήρωνε το κράτος. Είπαμε, το ξενοδοχείο ήταν της Εθνικής Τράπεζας, της Εκκλησίας και του Δήμου Βουλιαγμένης.

Με τον Ανδρέα Παπανδρέου και το προσωπικό της κουζίνας.

» Με τον Κωνσταντίνο Καραμανλή είχαμε και προσωπική φιλία. Στο φαγητό του ήταν λιτοδίαιτος. Έτρωγε συνήθως πουρεδάκι, δυο παϊδάκια ή ψάρι γλώσσα, φιλέτο στη σχάρα ή μινιέρ γλώσσα τηγανητή με βούτυρο. Ήταν πολύ κύριος, αλλά και ο Ανδρέας Παπανδρέου το ίδιο. Καλές σχέσεις είχα και με τον Κώστα Σημίτη. Τον γνώρισα όταν ήταν υπουργός.

» Στο ξενοδοχείο μας διέμεναν και ξένοι αρχηγοί κρατών, όταν έρχονταν στην Αθήνα. Ο Μητσοτάκης είχε φέρει μια φορά τον Οζάλ. Μου έκανε εντύπωση ότι ακόμα και στο φαγητό τον περιστοίχιζαν ένα σωρό στρατιώτες. Ένα πρωί όμως έπαθα πραγματικά την πλάκα μου. Φτάνω στο ξενοδοχείο και βλέπω μπροστά στην πύλη στρατιώτες. Δεν μ' άφηναν να περάσω, ώσπου τους είπε κάποιος ότι ανήκω στο προσωπικό. Μπαίνω μέσα και ρωτάω τι γίνεται και μου λένε ότι ήρθε ο Αραφάτ.

Ακόμα και στη θάλασσα είχαν καράβια και βατραχανθρώπους! Τρεις μέρες που έμεινε στο ξενοδοχείο, ήταν όλοι εφ' όπλου λόγχης. Άσε που είχαν φέρει και Έλληνες αστυνομικούς, που ήταν γύρω στο δάσος διασκορπισμένοι και μεταμφιεσμένοι σε απλούς πολίτες, γέρους, ρακοσυλλέκτες κ.λπ., για να ελέγχουν χωρίς υποψίες την περιοχή.

» Μια φορά είχαν κλείσει το ξενοδοχείο Σαουδάραβες. Είχαν φέρει τα χαρέμια τους, τα παιδιά τους κ.λπ. Αυτοί δεν έτρωγαν σε τραπέζια, κάθονταν κάτω στο χαλί. Είχαν μείνει δυο μήνες ένα καλοκαίρι. Είχαν λερώσει τα χαλιά, τα έπιπλα... Η Εθνική Τράπεζα τους έβγαλε τότε ένα κονδύλι για όλα τα έξοδα μαζί, δεν ξέρω κι εγώ πόσα εκατομμύρια. Πάνε στον αρχηγό το χαρτί και λέει: “Εντάξει, δεν είναι τίποτα. Πόσο είναι το ποσό; Πέντε εκατομμύρια; Πάρε δέκα!” Αυτοί, εντωμεταξύ, έτρωγαν καυτερά όλα τους τα φαγητά, πολλή πιπεριά, ταμπάσκο...»

Με τόση πολλή δουλειά θα είχατε και πολλά αποφάγια.

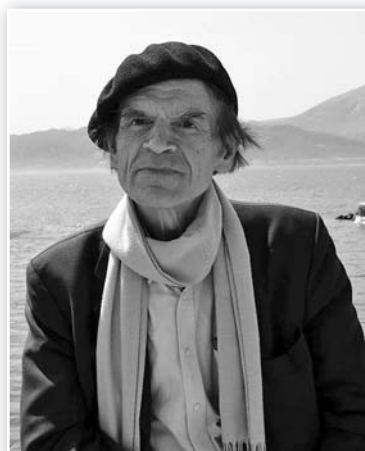
«Ερχόντουσαν και τα έπαιρναν γουρουνάδες. Απαγορευόταν να μπαίνει οποιοσδήποτε άλλος να ζητήσει φαγητά. Και για το προσωπικό υπήρχε έξω φύλακας που έκανε έρευνες στις τσάντες, στα ρούχα μας κ.λπ. Ήταν κάποιοι βέβαια που προσπάθησαν να πάρουν φαγητά μαζί τους, αλλά εντέλει τους ανακάλυπταν.

» Αυτή ήταν η ζωή μου στον Αστέρα Βουλιαγμένης και στις άλλες δουλειές. Μετά τη συνταξιοδότησή μου, πηγαиноέρχομαι Αθήνα – Μαμουλάδα, αλλά τον περισσότερο καιρό μένω εδώ, στο χωριό. Κάθομαι στο σπίτι με τη γυναίκα μου, απολαμβάνουμε τη φύση και σκέφτομαι όλα αυτά που σας είπα και άλλα πολλά ακόμα. Είχα περάσει πολλή δυστυχία, πολλή πείνα. Σηκωνόμασταν τα Χριστούγεννα στις 12:00 ή 1:00 τη νύχτα να πάμε πρώτοι για κάλαντα, για να μας δώσουν κανένα αυγό! Δόξα τῷ Θεῷ, όλα πήγαν καλά!»

Βασίλης Λουκόπουλος

(Τη συνέντευξη πήρε ο Γιάννης Χαλάτσιος
τον Σεπτέμβριο του 2015)

Ο Βασίλης Λουκόπουλος ή Leranto, όπως είναι το καλλιτεχνικό του ψευδώνυμο, είναι ένας από τους Έλληνες ζωγράφους της διασποράς. Γεννήθηκε το 1940 στην Περδικόβρυση Ναυπακτίας. Το 1946 η οικογένειά του μετακόμισε στην Αθήνα, όπου τελείωσε τις γυμνασιακές του σπουδές. Το 1964 αναχώρησε για τη Γερμανία και εγκαταστάθηκε μόνιμα στη γερμανική πανεπιστημιακή πόλη της Χαϊδελβέργης, όπου σπούδασε Γερμανική Φιλολογία, Ιστορία, Ιστορία της Τέχνης και Φιλοσοφία.

Ο Βασίλης Λουκόπουλος είναι μια πολύπλευρη προσωπικότητα. Διαθέτει μια σπάνια γνώση του Γερμανικού Ρομαντισμού, η οποία σε συνδυασμό με την καλλιτεχνική του δεξιότητα, τον καθιστούν έναν διανοούμενο με μια μοναδική πνευματική ακτινοβολία και έντονη οικολογική δράση. Η Χαϊδελβέργη έγινε δεύτερη πατρίδα του. Εκεί έχει αναπτύξει σημαντικές πολιτιστικές και πολιτικές δραστηριότητες. Το 2014 εκλέχτηκε εκ νέου δημοτικός σύμβουλος, ενώ το 2011 ήταν υποψήφιος βουλευτής στις εκλογές για τη Βουλή του κρατιδίου της Βάδης-Βυρτεμβέργης.

Αν και άρχισε να ζωγραφίζει σε σχετικά μεγάλη ηλικία, το έργο του χαρακτηρίζεται από εντυπωσιακή συνέπεια, τόσο θεματική, όσο και καλλιτεχνική.

Πριν από λίγες μέρες με έκπληξη συνάντησα τον κ. Βασίλη Λουκόπουλο – Leranto να κάθεται στοχαζόμενος στο μπεντένι του λιμανιού της Ναυπάκτου. Γνωρίζοντάς τον καλύτερα μου έκανε εντύπωση η έμφυτη ευγένεια, η σεμνότητα και το χαμηλό προφίλ του. Τα χαρακτηριστικά αυτά τα συναντάς σπάνια και μόνο σε ανθρώπους πραγματικά καλλιεργημένους. Του ζήτησα να μιλήσουμε για τη ζωή του και το έργο του και δέχτηκε ευχαρίστως.

Κύριε Λουκόπουλε, διαβάζοντας κάποιος το βιογραφικό σας βλέπει ότι σπουδάσατε για πολλά χρόνια αρκετά γνωστικά αντικείμενα, ζήσατε τα έντονα πολιτικά ρεύματα της Ευρώπης τη δεκαετία του 1960 και του 1970 και είστε ιδρυτικό μέλος του οικολογικού κινήματος στην Ευρώπη. Ασχοληθήκατε και με την Τέχνη και ανοίξατε ένα νέο δρόμο στην οικολογική και περιβαλλοντική αντίληψη της Ζωγραφικής. Τι ήταν αυτό που σας ώθησε σε αυτή την πορεία;

«Ναι, όπως είπατε, έχω σπουδάσει πολλά πράγματα. Ήμουν ευτυχής που σπούδασα στη δεκαετία του 60, του 70 και αργότερα. Ήταν μια εποχή αφύπνισης στην Ευρώπη. Η φοιτητική νεολαία ήθελε μια άλλη Ευρώπη, έναν άλλο κόσμο. Διαμαρτύρονταν κατά του πολέμου στο Βιετνάμ, κατά του στρατιωτικού πνεύματος στην εξωτερική πολιτική, ζητούσε απελευθέρωση καταπιεσμένων λαών από δικτατορίες, όπως στη Νότιο Αμερική, Ασία, Αφρική ή στην Ευρώπη (Ελλάδα), ζητούσε την απομάκρυνση από τα κατάλοιπα του Ναζισμού στη Γερμανία, τον αφοπλισμό των εθνών, ζώνες χωρίς ατομικά όπλα στην Ευρώπη. Ο φοιτητικός κόσμος απαιτούσε επιτέλους Ειρήνη και μάλιστα άπαξ και διαπαντός. Χιλιάδες και χιλιάδες φοιτητές γέμιζαν τα αμφιθέατρα και τους διαδρόμους των Πανεπιστημίων, πλημμύριζαν τους δρόμους των πόλεων με διαδηλώσεις και επαναστατικά μηνύματα, αφύπνισαν τη νεολαία με νέες ιδέες για ελευθερία, ισότητα, δικαιοσύνη, δημοκρατία, αγάπη προς όλο τον κόσμο ασχέτως καταγωγής, γλώσσας και χρώματος. Για πρώτη φορά στην Ιστορία υπήρξε ένα πνευματικό κίνημα, που ένωνε τη νεολαία παντού στην Ευρώπη, Αμερική ή στην Ασία.

» Εγώ στο μυαλό μου είχα τότε μόνο βιβλία και μεγάλα σχέδια. Με απασχολούσαν τα σημαντικά προβλήματα του κόσμου. Δε με απασχολούσε τότε το θέμα του επαγγέλματος και της καριέρας, πολύ περισσότερο, ένοιωθε κάποιος περιφρόνηση απέναντι τέτοιων σκοπών. Γι' αυτό το λόγο αρνήθηκα μετά από πολλή σκέψη τη θέση καθηγητή που μου προσφέρθηκε στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών, στο νεοϊδρυθέν τμήμα της Γερμανικής Φιλολογίας το 1979».

Από τότε όμως έχουν περάσει πολλά χρόνια. Τι καταφέρατε με τη στάση σας; Ποιο δρόμο ακολουθήσατε;

«Δεν έγινα ούτε καθηγητής πανεπιστημίου ούτε πολιτικός, αλλά βρήκα το δρόμο μου στην τέχνη. Αποτελέσματα του φοιτητικού κινήματος είναι οι πολλές εναλλακτικές στο δικό μας ευρωπαϊκό πολιτικο-κοινωνικό πολιτισμό: το ειρηνευτικό κίνημα, το φεμινιστικό κίνημα, το οικολογικό κίνημα, η κοινωνική ανοχή και το αίσθημα ισότητας για όλους τους λαούς και τα κοινωνικά στρώματα. Πιο συγκεκριμένα, έθεσα τον εαυτό μου στην υπηρεσία των επαναστατικών εναλλακτικών κινήματων, ιδιαίτερα στο οικολογικό κίνημα και πιο ειδικά στον τομέα της τέχνης. Ήθελα μια άλλη τέχνη από αυτήν που επικρατούσε ως τότε. Ξεκίνησα να ζωγραφίζω διαφορετικά από ό,τι συνηθιζόταν ως τότε. Δεν έπρεπε να αναπαρίσταται το αφηρημένο, το αποξενωμένο και το ακατανόητο, αλλά να γίνεται η φύση, στην αρχέγονη σημασία της, φανερή και βιώσιμη για τον άνθρωπο. Γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τότε, σαράντα χρόνια μετά τον πόλεμο, αλλά και τώρα ακόμα, οι ζωγράφοι ζωγράφιζαν σύμφωνα με το στυλ του εξπρεσιονισμού, του αφηρημένου, του φουτουρισμού, του σουρεαλισμού, του ντανταϊσμού, όλα δικαιολογημένα ζωγραφικά στυλ, αλλά για την τότε εποχή, όχι για τη σημερινή. Με τη δουλειά μου ήθελα να επαναφέρω τη σύνδεση με τη φύση, η οποία είχε διακοπεί για πολλές δεκαετίες από την προαναφερθείσα, με απλά λόγια, αφηρημένη τέχνη. Αυτή είναι η συμβολή μου, ως απάντηση στην ερώτησή σας».

Η ανθρωπότητα σήμερα βρίσκεται σε κρίση, επειδή ζει μέσα στο συγκεκριμένο αυτό το σύστημα; Η κρίση είναι οικονομική, είναι πολιτική, είναι οικολογική, είναι θρησκευτική, είναι όλα αυτά μαζί; Βλέπετε τρόπους να ξεπεραστεί;

«Ναι, έτσι είναι. Η ανθρωπότητα ζει σε μία κρίση, που είναι ταυτόχρονα μία κρίση του κατεστημένου. Η παγκοσμιοποίηση καθορίζει τα όριά μας. Για τις μεγάλες χώρες μπορεί να είναι προς το παρόν καλή, για τις μικρές χώρες όμως απειλεί την ύπαρξή τους. Είμαστε σαν ναυαγοί μέσα σε έναν ωκεανό, που μας απειλεί απ' όλες τις πλευρές, οικονομικά, θρησκευτικά, πολιτιστικά. Αισθανόμαστε και είμαστε χαμένοι, χωρίς στήριγμα, προστασία, καθορισμένο σκοπό, χωρίς καθοδήγηση και ζωντανά παραδείγματα. Αισθανόμαστε όλο και πιο ασταθείς, χω-

ρίς μέλλον, αισιοδοξία, όνειρα. Ο απλός άνθρωπος χρειάζεται όμως τη καθαρή όψη στο τι γίνεται γύρω του, θετική σκέψη και σταθερή βάση για το σήμερα, το αύριο και το μέλλον. Αυτά του τα παρέχει η γλώσσα του, η θρησκεία του, η πατρίδα του, που στην εποχή μας τόσο κινδυνεύουν, μάλιστα χάνονται, κάθε μέρα και περισσότερο. Αυτά είναι για την ψυχή του απόλυτο στήριγμα και πρέπει να υποστηριχθούν και να διασωθούν.

Πίνακας του Βασίλη Λουκόπουλου.

» Ρωτάτε πώς μπορεί να ξεπεραστεί αυτή η κατάσταση. Υπάρχουν πολλές απαντήσεις, αλλά για εμάς στην Ελλάδα βλέπω ως πιο σωστή και απαραίτητη την επιστροφή μας στη γεωργία, την εξέλιξη της οικολογικής ιδέας και τη γονιμοποίηση της γης εκ νέου. Η Ελλάδα είναι μικρό κράτος, περί τα δέκα εκατομμύρια και η χώρα μας είναι μεγάλη σε έκταση. Μικρά δάνεια από το κράτος και από την Ευρώπη θα μας επέτρεπαν, τουλάχιστον σε θέμα τροφής, να έχουμε πάλι επάρκεια. Η ηλιακή ενέργεια, οι καινούργιες μέθοδοι αρδεύσεως, οι σύγχρονες και καινούργιες γνώσεις καλλιέργειας θα μετέβαλαν σύντομα τις εγκαταλελειμμένες εκτάσεις γης σε εύφορα εδάφη. Φωτεινό παράδειγμα ας είναι για εμάς τα

ορεινά εδάφη στα χωριά μας προ του πολέμου. Τα χωριά ήταν οργανωμένες μικρές κοινωνίες. Το καθένα τους είχε δικό του σχολείο, δική του εκκλησία, εν μέρει και δικό του ιερέα, δικό του πρόεδρο, σύστημα αρδεύσεως των χωραφιών και εν μέρει ιατρική περίθαλψη. Η καμπάνα χτυπούσε την Κυριακή το πρωί, οι άνθρωποι καλούνταν στην εκκλησία και ακολουθούσε εγκάρδια επικοινωνία μεταξύ τους. Ο κόσμος είχε τάξη και σειρά. Κάτι τέτοιο περίπου επιδιώκει η οικολογική σκέψη τού σήμερα, φυσικά με πολύ καλύτερα αποτελέσματα χάρη στις σημερινές γνώσεις, φιλικές προς τη φύση.

» Η επιστροφή μας στη γεωργία δεν αναιρεί τη ζωή των πόλεων. Υπάρχουν πολλοί τύποι ανθρώπων. Όσοι θέλουν ας μείνουν στις πόλεις και ας μοιραστούν ό,τι τους παρέχεται σε αυτές. Για αυτούς όμως που ασπάζονται την ιδέα της Οικολογίας και η ψυχή τους ανακαλύπτει εκ νέου την ομορφιά της γης και τη μεγαλειότητα της φύσεως πρέπει να τους επιτραπεί και να γίνει δυνατή η επιστροφή τους σε αυτή. Διότι αλήθεια είναι ότι, όσο ο άνθρωπος θα είναι πάνω στη γη, θα ζει απ' αυτά που του προσφέρει η γη. Στους μύθους και ιστορίες δοξάζεται η γη, το έδαφος σαν κάτι το άγιο».

Η οικονομική κρίση πιστεύετε ότι μας οδηγεί στο να ξαναβρούμε τις πραγματικές μας αξίες; Θα μας βοηθήσει να επαναπροσδιορίσουμε τα πράγματα και τις αξίες μέσα μας; Λέτε να βγούμε αλώβητοι από την κρίση αυτή ή έρχονται χειρότερα;

«Οι κρίσεις, οποιουδήποτε είδους και αν είναι, μας αναγκάζουν να αλλάξουμε σκέψεις και πορείες. Σε μία οικονομική κρίση, όπως σήμερα, βλέπουμε από κοντά τι χάνουμε και βιώνουμε από κοντά τη δυστυχία του άλλου. Αυτό ξυπνάει μέσα μας το αίσθημα της συμπόνιας. Αυτό το αίσθημα μας επηρεάζει και επιφέρει ένα είδος κάθαρσης στην ψυχή μας. Κατανοούμε τον άλλον και τον βλέπουμε με αγάπη. «Όποιος ξυπνάει μέσα μας τη συμπόνια μάς κάνει καλύτερους ανθρώπους» (Lessing). Αυτό μας βοηθάει να βλέπουμε τα πράγματα καθαρά και στη βάση τους. Η κρίση στην Ελλάδα μπορεί προσφέρει την ευκαιρία της ανανεώσεως, δηλαδή να αναλογιστούμε ποιοι είμαστε, πού βρισκόμαστε, να αποβάλουμε τα περιττά και να προχωρήσουμε καθαρά. Με αυτή την έννοια μας δυναμώνει ως σύνολο, πράγμα που σημαίνει ότι η κρίση έχει και τις θετικές της πλευρές.

» Εμείς οι Έλληνες με την παραδειγματική μας Ιστορία και τον παραδειγματικό μας πολιτισμό θα μπορούσαμε να ξεπεράσουμε αυτή την κρίση, όπως και άλλες στην Ιστορία μας, π.χ. τη Μικρασιατική Καταστροφή, τη δύσκολη κατάσταση μετά την Επανάσταση του 1821, τις ξένες επιδρομές του Μεσαίωνα στη χώρα μας ή την υπόταξή μας από τους Ρωμαίους, οι οποίοι μετά αφομοιώθηκαν και έγιναν οι ίδιοι Έλληνες (Ανατολικό Ρωμαϊκό Κράτος με έδρα το Βυζάντιο).

Άποψη του λιμανιού της Ναυπάκτου σε πίνακα του Βασίλη Λουκόπουλου.

» Επί της ερώτησής σας αν περιμένουμε χειρότερα, σας απαντώ με ένα αποφασιστικό Όχι. Οι Ευρωπαίοι κατάλαβαν εν τω μεταξύ ότι οι χώρες της Μεσογείου έχουν ανάγκη μεγάλης βοήθειας, ειδάλλως υπάρχει ο φόβος της καταρρεύσεως. Αυτό θα σήμαινε την κατάρρευση της Ευρώπης, δηλαδή των ίδιων των Ευρωπαίων. Μία αλήθεια πρέπει όμως εδώ να ειπωθεί. Υπάρχουν πνεύματα και δυνάμεις που επιδιώκουν τη διάλυση της Ελλάδας. Εξαρτάται από εμάς τους Έλληνες να διακρίνουμε ποιοι πράγματι αγωνίζονται για την Ελλάδα και ποιοι θέλουν το διαμελισμό της. Επ' αυτού θα συμβούλευα μεγάλη επαγρύπνηση».

Όσον αφορά το ζήτημα των μεταναστών – προσφύγων, η Ελλάδα δεν ήταν έτοιμη να δεχθεί τόσο μαζική εισροή. Τη δέχθηκε όμως με αξιοπρέπεια και χωρίς ιδιαίτερες δονήσεις. Η Ευρώπη όμως αντέδρασε άκομψα και υποκριτικά. Ποια είναι η άποψή σας;

«Ναι, στη Γερμανία ειπώθηκαν πολύ καλά λόγια για την Ελλάδα. Η στάση της είναι παραδειγματική. Έβλεπε κανείς στην τηλεόραση πως μπότερες έπαιρναν τους πρόσφυγες από το χέρι και τους παρείχαν σιγουριά και τους πρόσφεραν ό,τι οι ίδιοι είχαν σαν να είναι συγγενείς τους. Επίσης, η κυβέρνηση έκανε το δυνατόν, παρόλο που δεν είχε τα απαιτούμενα μέσα. Όσον αφορά τους Ευρωπαίους, η στάση τους ήταν αδιαφανής και διχασμένη. Άλλοι πουλούσαν όπλα, άλλοι υπεράσπισαν αντιστασιακά κόμματα στη Μέση Ανατολή. Σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα υπάρχουν πολλά ενδιαφέροντα και από πολλές πλευρές. Στο τέλος κατέληξαν εκατομμύρια πρόσφυγες σε εμάς, στην Ευρώπη. Από τους υπεύθυνους της Ευρώπης και Αμερικής περιμέναμε καλύτερη αντιμετώπιση. Τώρα αρνούνται, δυστυχώς, πολλές χώρες να δεχθούν πρόσφυγες, αν και αυτό είναι κατανοητό λόγω της τρομοκρατίας που επικρατεί στις χώρες προελεύσεως των προσφύγων. Η Ευρώπη αποτελείται από πολλά εύθραυστα μικρά κράτη περί τα δέκα εκατομμυρίων κατοίκων (sic), π.χ. Ελβετία, Τσεχοσλοβακία, Ουγγαρία, Βέλγιο, Δανία, Νορβηγία, Σουηδία. Οι άνθρωποι έχουν φόβο για τη γλώσσα και τον πολιτισμό τους. Το πρόβλημα δεν λύνεται μέσω μεταναστεύσεως προς την Ευρώπη, αλλά με μεγάλες επενδύσεις στις χώρες που επικρατούν αυτές οι καταστάσεις. Προς αυτό υπεύθυνα είναι τα μεγάλα έθνη».

Είστε Έλληνας του εξωτερικού, ιδιαίτερα δημοφιλής τόσο στη Γερμανία όσο και στον υπόλοιπο κόσμο μέσα από τις διεθνείς εκθέσεις και συνέδρια, στα οποία συμμετέχετε ως καλλιτέχνης και φιλόσοφος. Θέλετε να μας πείτε αν κάνετε κάτι εσείς για να ανατρέψετε στους ανθρώπους που σας αγαπάνε την εικόνα της κακής Ελλάδας, όπως αυτή συχνά προβάλλεται τελευταία;

«Καταρχήν σας ευχαριστώ για την καλή σας ερώτηση. Μέσω των εκθέσεών μου, της συμμετοχής μου σε συνέδρια επί θεμάτων της τέχνης, του πολιτισμού, της επιστήμης καθώς επίσης και της καταγωγής μου ως Έλληνας που ζει σε μία άλλη χώρα, έχω μία σχετική συμπάθεια. Όπου και αν είμαι, σε οποιαδήποτε πολιτιστική εκδήλωση αναφέρομαι στον

ελληνικό πολιτισμό, π.χ. σε μία συζήτηση για την αρχιτεκτονική, υποδεικνύω ότι τα κέντρα των μεγαλουπόλεων του κόσμου τα στολίζουν στήλες Ιωνικού και Δωρικού ρυθμού (Παρίσι, Λονδίνο, Βερολίνο, Λένινγκραντ, Βιέννη). Όταν μιλάμε για θέατρο, όλα τα μεγάλα θέματα της ανθρώπινης ύπαρξης είναι ελληνικής πηγής, ο Οιδίποδας, Ηλέκτρα, Αντιγόνη, Ορφέας και Ευρυδίκη, Μήδεια και πολλά άλλα. Για την ποίηση πάνω απ' όλα η Οδύσσεια και η Ιλιάδα του Ομήρου, το ελληνικό μέτρο (εξάμετρο, πεντάμετρο), οι ωδές μέχρι το 1800 περίπου ήταν η βάση και η τελειότητα για την ποίηση της Ευρώπης. Για την ζωγραφική και την γλυπτική αποτέλεσε η ελληνική μυθολογία τη βάση τους. Δηλαδή όπου και να βρίσκεσαι στην Ευρώπη σε συνοδεύει ο ελληνικός πολιτισμός. Επ' αυτών αναφέρομαι, γιατί αυτό είναι και η αλήθεια, μάλιστα με σχετική ικανοποίηση, γιατί ο ίδιος κατάγομαι από αυτή τη χώρα.

» Πέρα αυτών, συγκεκριμένα στην πόλη Χαϊδελβέργη, όπου ζω, λαμβάνω θέση και διευκρινίζω τη θέση της Ελλάδας απέναντι στην οικονομική κρίση, τόσο σε συζητήσεις στο Κοινοβούλιο της πόλης ως Δημοτικός Σύμβουλος που είμαι, όσο και σε συνεντεύξεις τύπου. Συγκεκριμένα, στη διάλεξή μου με θέμα “η Ελλάδα και το ευρώ” στο Γερμανοαμερικανικό Ινστιτούτο έκανα ιδιαίτερη μνεία σε όλα τα προβλήματα της χώρας μας και τη θέση της απέναντι στην Ευρώπη. Τώρα προέξι μνημών επ' ευκαιρία των εκθέσεών μου στην Κίνα, μίλησα σε πέντε διαλέξεις σε τρία διαφορετικά Πανεπιστήμια επί των σημερινών προβλημάτων στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Την έκθεση ζωγραφικής μου με τοπία από την Ελλάδα συνόδευσαν πολλές εκπομπές στο ράδιο, την τηλεόραση και τον τύπο. Την πόλη μας Ναύπακτο την έβλεπε κανείς σε βραδινές ειδήσεις στην κινεζική τηλεόραση ως ιστορικό έργο ζωγραφικής με τα μεσαιωνικά τείχη. Είναι ένας μεγάλος πίνακας και ανήκει εδώ και 30 χρόνια στην Πινακοθήκη Αθηνών. Γενικώς, ζωγραφίζω ελληνικά τοπία στην ιστορική τους σημασία».

Αν ήσασταν τώρα 20 χρονών, θα μένατε στην Ελλάδα ή θα φεύγατε;

«Η ερώτηση είναι εύκολο να απαντηθεί. Και τώρα θα πήγαινα στο εξωτερικό αλλά όχι για τόσες πολλές δεκαετίες, όπως τώρα στην περίπτωση μου. Θα πήγαινα στην Ευρώπη για να μάθω εκεί τόσα πολλά όσα η Ελλάδα δεν μπόρεσε να μάθει στα 400 χρόνια τουρκικής υπο-

δούλωσης. Με αυτό θέλω να πω ότι εμείς οι Έλληνες πρέπει να μάθουμε όλα όσα οι άλλοι ευρωπαϊκοί λαοί έμαθαν στα 400 χρόνια που εμείς είχαμε αποκοπεί από την Ιστορία της Ευρώπης».

Το καλλιτεχνικό σας όνομα “Lepanto” είναι ο καλύτερος προσβευτής της πόλης μας. Η Ναύπακτος και η ορεινή Ναυπακτία είναι πηγή έμπνευσης για αρκετούς από τους πίνακές σας. Έρχεστε συχνά στην Ελλάδα; Τι νοιώθετε κάθε φορά που επισκέπτεστε τη γενέτειρά σας;

«Υιοθέτησα το όνομα “Lepanto” ως καλλιτεχνικό όνομα για δύο λόγους: Το όνομα αυτό Λεπάντο (Lepanto) το συναντά κανείς πολλές φορές στα βιβλία. Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου ανήκει στα μέγιστα ιστορικά γεγονότα της παγκόσμιας Ιστορίας. Με συγκινούσε βαθιά το ότι κατάγομαι από αυτή την πόλη και ότι εδώ, στη περιοχή της έχω ζήσει με τους γονείς μου και τα αδέρφια μου. Αισθανόμουν πάντα κάτι ιδιαίτερο να φέρω αυτό το ιστορικό όνομα και να το κάνω πιο γνωστό στην εποχή μας. Ένας δεύτερος λόγος είναι επίσης ότι το όνομα αυτό είναι γνωστό στον κόσμο και εύκολο να παραμείνει στη μνήμη, όταν κανείς το ακούσει ή το διαβάσει.

» Στο δεύτερο το ερώτημά σας, στην Ελλάδα έρχομαι συνήθως δύο φορές το χρόνο, την άνοιξη και το φθινόπωρο, και μένω περίπου μία εβδομάδα. Δεν κάνω διακοπές, έρχομαι μόνο από αγάπη για τον τόπο μου. Οι διακοπές γενικά για εμένα είναι κάτι άγνωστο. Πηγαίνω μόνο για λίγο μερικές φορές το χρόνο στο ένα ή το άλλο μέρος στη Γερμανία ή σε κάποια άλλη ευρωπαϊκή χώρα, που έχω ενδιαφέρον να δω ένα τοπίο για το οποίο έχω ακούσει ότι είναι κάτι ιδιαίτερο. Όσον αφορά την Ελλάδα, αισθάνομαι πάντα βαθιά συγκίνηση. Ήδη με την πρώτη ματιά από το παράθυρο του αεροπλάνου που προσγειώνεται πάνω από το λεκανοπέδιο της Αττικής έχω 2.500 – 3.000 χρόνια Ιστορίας μπροστά μου. Γενικά, αν δεν δω την Ακρόπολη από κοντά, αν δεν ανέβω λίγο στα μαρμάρινα σκαλοπάτια των Προπυλαίων, νιώθω να μου λείπει κάτι. Εδώ γύρω, στους ένδοξους, φωτεινούς βράχους και στις ανασκαφές της αρχαίας Αγοράς με το Θησείο μπροστά μας, ήταν το καταφύγιό μας ως μαθητές του 4ου Γυμνασίου όταν κάναμε σκασιαρχείο και κάνοντας αστεία και παλεύοντας φιλικά μεταξύ μας ή σκαρφαλώνοντας στους βράχους, χωρίς να πιανόμαστε με τα χέρια από αυτούς. Άλλοτε

πάλι διαβάζαμε κλασικά εικονογραφημένα και άλλες ιστορίες και περιμέναμε να πάει η ώρα 1 και 2 για να γυρίσουμε στο σπίτι μας. Φυσικά, τώρα με τη μεγάλη κρίση είναι καταθλιπτικό να βλέπει κανείς την πραγματικότητα εδώ. Αλλά αυτό δεν θα κρατήσει πολύ. Η λογική επιστρέφει στους πολιτικούς υπευθύνους και εμείς οι Έλληνες έχουμε κάπως μάθει στην οικολογική εποχή που ζούμε να σκεφτόμαστε και να πράττουμε καλύτερα απ' ό,τι μέχρι τώρα.

» Πρέπει όμως να πούμε και μια άλλη αλήθεια: Εμείς οι Έλληνες πρέπει να καταλάβουμε ότι οι καιροί άλλαξαν και πρέπει να προσπαθήσουμε να συμβαδίσουμε με την εξέλιξη της Ευρώπης σήμερα. Κατ' αρχήν και πάνω από όλα πρέπει επιτέλους να κατανοήσουμε τη διαφορά μεταξύ του ιδιωτικού και δημοσίου βίου. Πιο συγκεκριμένα: όταν εργάζομαι κάπου υπηρετώ κάποιο ξένο σκοπό, δηλαδή εξυπηρετώ το κράτος και τους συμπολίτες μου, εκπληρώνω ένα καθήκον. Τα προσωπικά μου προβλήματα ή οι ψυχικές μου εναλλαγές δεν έχουν καμία θέση στη δουλειά μου. Με άλλα λόγια πρέπει να μας διακρίνει βαθιά συνείδηση για ό,τι πράττουμε, σοβαρότητα και υπευθυνότητα για τα προβλήματα του άλλου, αυτοθυσία για τα κοινωνικά προβλήματα, αστείρευτη αγάπη για την αλήθεια, συναίσθηση για το καλό όλων μας.

» Με δυο λόγια θέλω να πω: την ανάπτυξη που κατόρθωσαν βιομηχανικώς μερικές ευρωπαϊκές χώρες μέσα σε περίπου εκατό χρόνια πρέπει εμείς να πετύχουμε μία ανάλογη πολιτιστική αυτή τη φορά ανάπτυξη σε δέκα και λιγότερα χρόνια. Ας παραδειγματιστούμε από το “θαύμα” άλλων κρατών που από αγροτικές χώρες εκσυγχρονίστηκαν και εκβιομηχανίστηκαν μέσα σε 10 – 15 χρόνια, όπως η Φινλανδία και η Νορβηγία, που σήμερα πρωτοπορούν στους τομείς της οικονομίας, της παιδείας και της περίθαλψης. Είναι καιρός να αποβάλουμε από την ιδιωτική και τη δημόσια ζωή μας τη βαριά ανατολίτικη κληρονομιά που μας επιβλήθηκε στα 400 χρόνια τουρκοκρατίας».

Αληθεύει ότι θα είστε επίσημος προσκεκλημένος του Δήμου Ναυπακτίας στη γιορτή της Ναυμαχίας της Ναυπάκτου τον ερχόμενο Οκτώβριο και θα φιλοξενηθεί στη Ναύπακτο έκθεση πινάκων ζωγραφικής σας;

«Ναι, αυτό αληθεύει. Ο Δήμος της Ναυπάκτου με έχει προσκαλέσει, στα πλαίσια των εορτασμών της Ναυμαχίας της Ναυπάκτου 1571 να

δώσω μία διάλεξη. Συνάμα είναι προγραμματισμένο να γίνει μία έκθεση των πινάκων μου σ' αυτή την ιστορική πόλη.

» Η σπουδαιότητα του γεγονότος είναι τόσο μεγάλη, που ό,τι και να ειπωθεί δεν είναι αρκετό για εμάς τους Έλληνες και τους Ευρωπαίους. Διότι εδώ αποφασίστηκε η τύχη της Ευρώπης και το μέλλον της Χριστιανοσύνης. Η Ευρώπη αποτελείτο τότε από μικρά κρατίδια με μόνο ενοποιητικό στοιχείο τη θρησκεία. Αυτό το ενοποιητικό στοιχείο βοήθησε ώστε να νικηθεί το Ισλάμ, που ήταν τότε μία παγκόσμια αυτοκρατορία. Η θρησκεία και η πίστη μάς βοήθησε τότε καθώς επίσης 300 χρόνια αργότερα ως Έλληνες στην Επανάσταση του 1821».

Σπύρος Κούγιας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 21/4/2017)

«Πατέρας μου ήταν ο Ηλίας Κούγιας και μπτέρα μου η Αθανασία, το γένος Πολυδώρου. Από το Καστράκι Ναυπακτίας ο πατέρας κι από το Ριγάνι η μάνα μου. Εγώ γεννήθηκα το 1942 στο Καστράκι. Ήμουν ο πρώτος από τα πέντε παιδιά, ο οποίος έπρεπε να τρέχω για να ζήσω και τους αλλουνούς. Μετά από εμένα λοιπόν ήταν ο Γρηγόρης, ο Κώστας, η Ελένη και μικρότερος ο Γιάννης, με διαφορά μεταξύ μας δεκαέξι χρόνια. Ασχολιόταν με τ' αγροτικά ο πατέρας μου, αλλά δούλευε και στο μύλο του Κοζώνη, με την ηλεκτρική μηχανή που άλεθε αλεύρια. Λόγω της δουλειάς αυτής κατεβήκαμε το 1960 και μείναμε στη Ναύπακτο. Στο χωριό, πριν απ' αυτό, καλλιεργούσαμε στάρια, καλαμπόκια, είχαμε κατσίκες, προβατίνες... Μ' αυτά ασχολούμασταν.

» Σχολείο πήγαινα στα Πιτσιναίικα, με τα πόδια. Ήταν γύρω στη μισή ώρα μακριά, αλλά ήμασταν παιδάκια κι έτρεχαμ'. Καθόμασταν απ' το πρωί ως αργά το απόγευμα. Το μεσημέρι, που είχαμε δύο ώρες διάλειμμα, καθόμασταν εκεί».

Τι παίρνατε μαζί σας να φάτε για μεσημεριανό;

«Ψωμί, τυρί και κάνα αυγό. Αυτό ήταν το φαγητό μας. Το καλό είναι ότι ξυπόλυτος δεν πήγα ποτέ σχολείο. Ήταν εργατικός ο πατέρας μου, δούλευε και μας έπαιρνε παπούτσια. Πριν πάει να δουλέψει στο μύλο, πήγαινε κι έσπαγε πέτρες στους δρόμους που άνοιγαν τότε. Ήταν μάστορας καλός. Τις μεγάλες πέτρες τις έκοβε αγκωνάρια και τον προτιμούσαν.

» Για να πάω πίσω στο θέμα του σχολείου, θυμάμαι ότι είχαμε δασκάλα μία που την έλεγαν Πέρσα. Δεν θυμάμαι το επώνυμό της. Έμενε σ' ένα δωματιάκι που είχαμε πίσω από το σχολείο. Οι μαθητές από

τα Πιτσιναίικα τής πήγαιναν φαγητό για να τρώει. Μια φορά ο Γιώργος Πετσίνης (“Κατσάρας”), της έφερνε ένα ταψάκι με πίτα κι όπως ερχόταν, του πέφτει κάτω στα χαλίκια. Την έβαλε πίσω στο ταψί και την πήγε στη δασκάλα. Όπως την έκοψε εκείνη, πήγε να φάει ένα κομμάτι κι έκανε κριτς – κριτς. “Γιώργο, τι κάνει έτσι η πίτα”, τον ρώτησε. “Έχ’ καρβ’νήθρες”, της είπε. Την έφαγε η δασκάλα την πίτα και έτσι γλύτωσε το ξύλο ο Γιώργος.

» Όταν σχολάγα, δεν πήγαινα σπίτι. Έπρεπε να πάω πρώτα στα πρόβατα. Γι’ αυτό τ’όβγαλα και με έξι, λίαν καλώς(!), το Δημοτικό. Πότε να κάτσω να διαβάσω; Μήπως είχαμε και τα πολλά βιβλία; Ο ένας δανειζόταν βιβλία από τον άλλον.

» Από την Κατοχή και τον Εμφύλιο δεν θυμάμαι κάτι, γιατί ήμουν πολύ μικρός. Το μόνο που έχω στη μνήμη μου, έτσι αχνά, είναι ότι είχαν πιάσει τον πατέρα μου κάποιοι αντάρτες. Όταν τον άφησαν, γύρισε μ’ ένα σκισμένο παλιοπουκαμισάκι και μια φράκα, βράκες, όπως τις έλεγαν. Τον είχαν γδύσει και του έδωσαν παλιόρουχα. Σαν όνειρο το θυμάμαι.

Στην προκυμαία του Αντιρρίου.

» Μετά το Δημοτικό, δεν πήγα Γυμνάσιο. Δεν υπήρχαν δυνάμεις. Δεν υπήρχε και χρόνος. Από δεκατεσσάρων χρονών έκανα χωράφι με τ' άλογα. Όταν πέθανε ένας μπάρμπας μου, έπρεπε να οργώσω κι εκείνου τα χωράφια, να βοηθήσω την οικογένειά του, αφού ο γιος του ήταν μακριά και η κόρη του ήταν μικρή. Συνέχισα λοιπόν με τ' αγροτικά, πήγα μετά φαντάρος και μόλις γύρισα, το '64, έπιασα κατευθείαν δουλειά στο φεριμπότ "Ναύπακτος" που ανήκε στους Αθανασίου ("Πατάκας"), Μακρυγιάννη, Τσάρα κι άλλα άτομα. Ο πρώτος μου μισθός ήταν 1.500 δραχμές ως ναυτόπαις. Έβανα αυτοκίνητα μέσα, έδενα το καράβι... όλες τις αγγαρείες του καραβιού. Μετά, έγινα ναύτης που είχε περισσότερες ευθύνες, αλλά έπαιρνα 3.000 δραχμές το μήνα. Το 1970, έπιασα δουλειά ως ναύτης στο "Ελεάνα" που πήγαινε Πάτρα – Αγκόνα (Ιταλία), με μισθό 7.000 δραχμές. Δεν είχα κλείσει χρόνο, όταν έγινε ένα μεγάλο ατύχημα».

Τι θυμάστε από το περιστατικό αυτό, κ. Κούγια;

«Ήταν μεγάλο επιβατικό καράβι κι εκείνη τη μέρα είχαμε μέσα καμιά εβδομηνταριά νταλίκες – φορτηγά και καμιά κατοσταριά αυτοκίνητα. Ήταν 30 Αυγούστου. Εγώ είχα βάρδια 12:00 – 04:00 τη νύχτα. Τελείωσα τη βάρδιά μου, πήγα για ύπνο και κατά τις πεντέμισι ακούω φωνές. Εμείς κοιμόμασταν από κάτω και από πάνω ήταν η κουζίνα. Εκεί λοιπόν, στην κουζίνα, η φωτιά θα ήταν δέκα μέτρα. Η κουζίνα λειτούργουσε με πετρέλαιο. Τώρα, είχε σπάσει κανένα σωληνάκι; Την ξέχασαν το βράδυ ανοιχτή; Μόλις, πάντως, άνοιξε η πρωινή βάρδια την κουζίνα και άναψαν φωτιά για να φτιάξουν πρωινό για τον κόσμο, λαμπάδιασε ο τόπος. Ούτε συναγερμός χτύπησε ούτε τίποτα. Αν δεν άκουγα τις φωνές να ξυπνήσω, θα καιγόμουν από κάτω σαν το ποντίκι. Είχαμε χίλια άτομα επάνω, που αυτά είδαν και μύρισαν τη φωτιά – καπνό. Όταν έπιασε η φωτιά, ήμασταν έξω από το Μπάρι της Ιταλίας. Έτρεξα λοιπόν κι εγώ πάνω, όπως όλοι οι εργαζόμενοι. Άλλος έπιασε τη μάνικα, άλλος κατέβαζε τις βάρκες κάτω».

Υπήρξε συντονισμός; Σας έλεγε ο καπετάνιος τι να κάνετε;

«Τίποτα! Εδώ δεν χτύπησε συναγερμός... Ούτε καπετάνιος υπήρχε ούτε τίποτα. Ό,τι έκανε ο καθένας από μόνος του. Εγώ ήμουν συνέχεια με τη μάνικα. Ρωτάω έναν Λευκαδίτη: "Θα τη σβήσουμε, λες, τη φω-

τιά;” “Θα τη σβήσουμε”, μου λέει. Οι περισσότεροι φύγανε. Εμείς, οι πιο χαζοί, μείναμε πίσω μήπως καταφέρουμε να σβήσουμε τη φωτιά και γλυτώσουμε τίποτα απ’ το καράβι. Μαζί με τον κόσμο είχανε φύγει και πολλοί ναύτες. Λίγοι μείναμε πίσω. Ό,τι καταλαβαίναμε κάναμε. Μαζί μου ήταν άλλοι δύο Ναυπάκτιοι, ο Πάνος Χρηστιάς και ο Γιώργος Ασπμακόπουλος. Άσε που είχε και αέρα που ερχόταν πρίμα, κατά πάνω μας. Υπήρχαν κοντά μας πολλά καράβια πετρελαιοφόρα, αλλά δεν ήρθαν κοντά μας, γιατί φοβόνταν μη γίνει καμιά έκρηξη. Από εκατό άτομα πλήρωμα είχαμε μείνει γύρω στα δεκαπέντε να παλεύουμε.

» Αφού είδαμε ότι δεν καταφέρναμε τίποτα, είπαμε να φύγουμε. Δεν είχαν μείνει άλλες βάρκες, γι’ αυτό αρπάξαμε τα σωσίβια. Κάποιοι έμπειροι ναύτες έριξαν κάτω σχοινιά με κόμπους. Γιατί άλλο είναι να πεδύξεις έτσι κάτω κι άλλο να κατέβεις με το σχοινί. Είχε θάλασσα, αλλά ήταν γουβή. Σε ανέβαζε πάνω το κύμα και σε κατέβαζε πάλι κάτω ομαλά. Δεν έσκαγε.

» Όπως κολυμπούσα, βρήκα ένα φουσκωτό στρώμα που χρησιμοποιούσαν στην πισίνα. Το πήρα και συνέχισα. Βρίσκω παραπέρα μια γυναίκα μ’ ένα μικρό παιδάκι (ίσα που είχαν σκάσει τα πρώτα του δόντια) και τους βάζω στο στρώμα. Παραπέρα, ήταν και δυο Γερμανίδες. Πιάστηκαν και εκείνες λίγο στο στρώμα. Σιγά – σιγά, πιο πέρα, μας βοήθησε ένα γκαζάδικο. Βοήθησε τις γυναίκες ν’ ανέβουν επάνω, αλλά μετά δεν μπόρεγα ν’ ανεβώ εγώ, είχαν πιαστεί τα πόδια μου. Είχα κουραστεί πολύ. Ευτυχώς που δεν υπήρχαν σκυλόψαρα να μας φάνε. Η γυναίκα με το μωρό, με αγκάλιαζε, με φίλαγε και πήγε και μου έφερε από το πλήρωμα μια πετσέτα. Την έχω ακόμα. Το αφεντικό μάς έστειλε μήνυμα να πάρουμε ρούχα (εγώ με το σώβρακο ήμουν) και να φάμε ό,τι θέλουμε όσο θα ήμασταν εκεί. Επίσημα, είχαν πει τότε ότι πνίγηκαν τριάντα άτομα».

Ξαναταξιδέψατε μετά, κ. Σπύρο;

«Όχι, βέβαια! Μετά απ’ αυτό; Ούτε μας αποζημίωσαν... Έναν μισθό μόνο μας έδωσαν. Μετά, αφού δεν είχα φυλλάδιο, εφόσον κάπκε μαζί με όλα τα υπάρχοντά μου, έμεινα για καιρό άνεργος. Βρήκα μετά δουλειά ως σερβιτόρος στο φεριμπότ “Θεμιστοκλής”. Όταν έβγαλα τελικά πάλι φυλλάδιο, πήγα στο “Μελίνα” ως λοστρόμος. Απ’ την υγρασία όμως άρχισαν να πονάνε τα πόδια μου. Κοιμόμουνα με τα πόδια πάνω.

» Πρέπει να ήταν το 1980, όταν βρήκα δουλειά στον Δήμο Ναυπάκτου, επί δημαρχίας Μακρυγιάννη, ως υδραυλικός. Ήταν ο Κώστας Λάμπας τότε υδραυλικός στον Δήμο κι εγώ έμαθα κοντά του. Φτιάχναμε τότε όλο το δίκτυο του Δήμου. Έσπαγε συνέχεια. Ήταν οι αμιαντοσωλήνες και κάποιες σιδερένιες, που έσπαγαν εύκολα. Δεν υπήρχαν σκαπτικά μηχανήματα, όπως τώρα. Δουλεύαμε με τον κασμά, τον λοστό και τη βαριά. Δεν ήταν τότε καταγραμμένο το δίκτυο. Έπρεπε να ξέρουμε μόνοι μας από πού περνάει το νερό.

» Παντρεύτηκα το 1973 με την Ευδοκία Στεφανή από τη Μαμουλάδα. Αποκτήσαμε δύο παιδάκια, την Αθανασία και τον Ηλία. Ήταν ωραία εκείνη η εποχή. Βγαίναμε βόλτα στην Ψανή, στο “Δελφίνι”, πηγαίναμε στις ταβέρνες στο Νεόκαστρο – Λυγιά, σε πανηγύρια...»

Στον Δήμο πόσα χρόνια μέinate;

«Δούλεψα είκοσι δύο χρόνια. Ξεκίνησα με δήμαρχο τον Κωστάκη Μακρυγιάννη, μετά, ήταν ο Νίκος Πανταζής, ο Σπύρος Κοσανδιανός, ο Νίκος Ρέππας (δύο τετραετίες) και τέλος ήμουν με τον Κώστα Κονίδα. Ήταν πολύ καλή η σχέση μου με όλους τους δημάρχους.

» Θα ήθελα να σας πω ένα περιστατικό με τον Σπύρο Κοσανδιανό. Εγώ δεν τον ψήφισα, αλλά του έδωσα συγχαρητήρια όταν βγήκε και του είπα ότι, όπως δούλεψα με όλους, έτσι θα συνεχίσω να δουλεύω και μ' εκείνον. Να όμως που πήγαιναν άλλοι και του έλεγαν να προσέχει τους πασοκατζίδες και ότι θα του κάνουν ζημιά. Μια βραδιά σπάει ένα νερό στο Αλωνάκι. Μας πήρε ως τις 2:00 τη νύχτα να το φτιάξουμε. Το πρωί με κάλεσε ο Δήμαρχος και μου λέει: “Αλλά μου είπαν κι άλλα βλέπω”. “Γιατί”, τον ρωτάω και μου απαντάει: “Μούλεγαν να προσέχω εσάς, αλλά τούτοι οι κηφίνες που κάνουν τον δικό μου εδώ μέσα δεν θέλουν να δουλεύουν”. Πολλές φορές το νερό έφτανε ως τη μέση μας, για να διορθώσουμε μια ζημιά, αλλά το κάναμε, δουλεύαμε.

» Το 1981 βραβεύτηκα με εύφημη μνεία και χρηματικό ποσό από το Σύλλογο Μηχανικών Στερεάς Ελλάδος ως ο καλύτερος τεχνίτης του Δήμου Ναυπάκτου, με την ευχή να σταθεί αφορμή για παράδειγμα προς μίμηση».

Απονομή επαίνου.

Τώρα με τι ασχολείστε, κ. Κούγια;

«Έχω κάνα – δυο κατσίκες, αρνάκια, κότες, αμπέλια, σκυλιά και τώρα έχω πάρει κι ένα μοσχαράκι. Επίσης, ασχολούμαι και με τον Σύλλογο της Μαμουλάδας. Προσφέρω όσο μπορώ. Φυσικά ασχολούμαι και με τα εγγονάκια μου. Τέσσερα έχω. Εύχομαι να τα βοηθήσει ο Θεός να μεγαλώσουνε, να σπουδάσουνε, να είναι πάντα καλά!»

Γιάννης Χάρος

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσης στις 15/9/2017)

«Στην Κερασιά Δωρίδος γεννήθηκα το 1942, εκείνα τα δύσκολα χρόνια. Ο πατέρας μου λεγόταν Βασίλειος και η μητέρα μου Γεωργία, το γένος Πλάκα. Ήμασταν τέσσερα αδέρφια, πρώτος εγώ, μετά οι δίδυμοι Τάσος και Πάνος και τελευταία η αδελφή μου Μαρία. Βιβλική η κατάσταση τότε. Ο κόσμος για να επιβιώσει ασχολούνταν με γιδοπρόβατα. Τα πήγαιναν πάνω στα βουνά τα καλοκαίρια και τ'άφερναν πιο χαμηλά το χειμώνα. Αγώνας κάθε μέρα.

» Επειδή εκείνη την εποχή υπήρχε πολλή φτώχεια, η γιαγιά μου έταξε τον πατέρα μου στο Μοναστήρι της Βαρνάκοβας για δύο χρόνια. Έμεινε εκεί για να έχει να τρώει κι έκανε διάφορες δουλειές, όπως έκοβε ξύλα, μάζευε φρούτα από τα δέντρα τους κ.λπ. Όταν πήγε φαντάρος, τον έστειλαν στη φρουρά στα ανάκτορα, επειδή ήταν πολύ ψηλός (σαν εμένα). Μετά το στρατό, ένας γνωστός τού παππού μου τον έντυσε χωροφύλακα με συνοπτικές διαδικασίες. Υπηρέτησε στην Πρώτη Σερρών. Κάτι έπαθε όμως στο πνευμόνι, αρρώστησε και μόνο ενάμιση χρόνο μετά το διορισμό του, πήρε σύνταξη ως ανάπηρος ειρηνικής περιόδου. Όλα αυτά είχαν γίνει πριν παντρευτεί. Όταν γύρισε στο χωριό, τότε παντρεύτηκε με τη μάνα μου, μέσα στην Κατοχή.

» Εκείνη την εποχή, όλοι είχαν χωράφια ποτιστικά πιο πάνω από το χωριό, δύο ώρες μακριά με τα πόδια. Βάζανε συνήθως πατάτες, φασόλια και καλαμπόκια. Μούλεγε η μάνα μου ότι μια μέρα που ήταν στο χωράφι, την έπιασαν οι πόνοι. Ήταν έγκυος σε μένα. Της λέει ο πατέρας μου: “Πάρε το ένα ζώο φορτωμένο και φεύγα για το χωριό. Αν συμβεί τίποτα στη διαδρομή, βάλε στην ποδιά το μωρό και συνέχισε για το χωριό”. Τελικά, με γέννησε στο σπίτι μετά από τρεις μέρες».

Ο πατέρας σας λοιπόν πήρε σύνταξη πολύ νέος. Με τι ασχολήθηκε μετά;

«Δούλεψε λίγο στα κτήματα, αλλά άρχισε να ασχολείται με το εμπόριο. Να δεις πώς άρχισε να μπαίνει σιγά – σιγά στο νόημα του εμπορίου ο πατέρας μου: Όταν τελείωναν οι χωριανοί τις δουλειές τους ψηλά στα χωράφια τους και κατέβαιναν πάλι κάτω στο χωριό, κάθονταν σε ένα φυσικό χωμάτινο πεζούλι, ακουμπούσαν τα προϊόντα τους, ξεκουράζονταν, τα λέγανε και καλαμπουρίζανε. Αυτό ήταν το στέκι τους. Δεν υπήρχε καφενείο ή μπακάλικο στην Κερασιά. Σκέφτεται τότε ο πατέρας μου (μετά το '42) και ζητάει από κάποιον που είχε ένα σπιτάκι ακατοίκητο πιο πέρα να του δώσει ένα δωμάτιο, να το διαμορφώσει σαν καφενείο. Πάει στο Λιδωρίκι μετά με το μουλάρι και παίρνει μια τράπουλα και μία νταμιζάνα ούζο. Καρέκλες έφερε ο καθένας από μία από το σπίτι του. Τρελάθηκαν οι χωριανοί με αυτή την απλή κίνηση. Είχαν πλέον ένα χώρο να κάθονται μέσα. Μετά, οργανώθηκε καλύτερα. Έσφαζε, πούλαγε κρέας και έψηνε».

Το Δημοτικό Σχολείο πού το βγάλατε;

«Όταν θα πήγαινα στο Δημοτικό, ήταν ο Εμφύλιος. Φύγαμε, τότε με το αντάρτικο, πήραμε τα μουλάρια μας κι ό,τι άλλο μπορούσαμε και ήρθαμε στο Ευάλιο ως ανταρτόπληκτοι. Ο αδελφός του πατέρα μου ήταν αξιωματικός στο στρατό κι όταν ήρθαν οι αντάρτες στο χωριό, κάψανε το δικό μας σπίτι κι ένα άλλο. Αυτά ήταν τα αίσχη που κάναν οι πολιτικοί, τα οποία τα πληρώνουμε ακόμα.

» Με αυτά τα λίγα λεφτά που έπαιρνε ο πατέρας μου ενοικιάσαμε ένα υποτυπώδες σπιτάκι στο Ευάλιο και πήγα εκεί σχολείο τον πρώτο χρόνο. Σε λίγο καιρό αγοράσαμε ένα κτήμα στο Καστράκι από έναν συγγενή μας, τον Βρέττα. Φτιάξαμε ένα πρόχειρο σπιτάκι με δύο δωμάτια κι έτσι συνέχισα το σχολείο εκεί. Ήμασταν 120 παιδιά και με δάσκαλο ένα παπά, τον παπα-Σπύρο Βούλγαρη. Τελειώνοντας το Δημοτικό, δίναμε εξετάσεις για να πάμε στο Γυμνάσιο. Πέρασα και τελείωσα το εξάταξιο Γυμνάσιο στο Ευάλιο.

» Μετά το Γυμνάσιο, ήθελα να πάω εθελοντής στην Αεροπορία. Έφτιαξα μια πλαστή υπογραφή του πατέρα μου κι έστειλα την αίτηση. Ο τηλεγραφητής, ο Κουφάκης, στο Ευάλιο, βρίσκει μια μέρα τον πατέρα μου (ήταν κολλητοί φίλοι) και του λέει: “Έχεις τρία τηλεγραφήματα από

τους πολιτικούς Κρίκο, Καλαντζή και Ευταξία”. Ρώτησε ο πατέρας μου τι θέλανε και για ποιο λόγο του στείλανε τηλεγράφημα. Έγραφαν, λοιπόν, ο καθένας ξεχωριστά: “Κατόπιν ενεργειών μου, ο υιός σας κατατάγεται (sic) στην Αεροπορία”. Το έπαιξαν δήθεν ότι εκείνοι ενεργήσανε να μπω, για να υποχρεωθεί ο πατέρας μου, χωρίς καν όμως να τους έχω πλησιάσει ποτέ! Ήρθε στο σπίτι, μου έδειξε τα τηλεγραφήματα. Τελικά, με άφησε και παρουσιάστηκα στον Άραξο.

» Λίγο πριν τελειώσω το στρατό, ο πατέρας μου, έχοντας τη μικρή εμπειρία από το μαγαζί στο χωριό, άνοιξε ένα μαγαζί στο Ευάλιο, με ρούχα και παπούτσια αυτή τη φορά. Ο προμηθευτής του ήταν στην Κυψέλη, στην Αθήνα. Έτυχε να υπηρετώ κι εγώ εκείνο το διάστημα στην Αθήνα και ζήτησα από τον προμηθευτή αυτόν να μ’ αφήνει να πηγαίνω, όποτε μπορούσα, να τον βοηθάω, χωρίς να πληρώνομαι, για ν’ αποκτήσω εμπειρία. Εκεί έμαθα πολλά μυστικά του εμπορίου.

» Απολύθηκα το ’63 και θέλησα τότε ν’ ανοίξω δικό μου μαγαζί με ρούχα στη Ναύπακτο. Υπήρχαν ήδη τα εμπορικά καταστήματα του Χρήστου Μάρκου, του Δημητρίου Τριανταφύλλου, του Παπαθανασίου, των αδελφών Παπαδημητρίου, του Τσαρπαλιά, του Χαράλαμπου Στάικου και των αδελφών Παϊσίου. Αυτοί ήταν όλοι έμποροι με εμπειρία κι εγώ νεαρός και άγνωστος στην πόλη. Ενοικίασα ένα μαγαζάκι, κοντά στην πλατεία Παπαχαράλαμπους, εκεί που είναι σήμερα του Πολυζώνη το μαγάκι. Δεν τα πήγα πολύ καλά, γιατί και γνωριμίες δεν είχα, αλλά και προσπαθήσαν να με σαμποτάρουν κάποιοι από τους παλιούς. Αυτοί είχαν μεγάλο πελατολόγιο, πριν από την Κατοχή ακόμα. Δίνανε βερεσέδια, γράφανε στα τεφτέρια παλιά χρωστούμενα και έτσι οι πελάτες τούς είχαν υποχρέωση, οπότε δεν μπορούσα να τραβήξω εγώ εύκολα πελατεία.

» Τότε συνέβη κάτι που με βοήθησε. Άνοιξε ένας ραδιοφωνικός σταθμός στη Ναύπακτο και εγώ γνώρισα το παιδί που τον είχε. Μου έβαζε πού και πού, έτσι φιλικά, μια διαφήμιση, για να με μάθει ο κόσμος. Τότε ήταν που σκέφτηκα μια έξυπνη ατάκα, λογοπαίγνιο με το επίθετό μου, που έκανε εντύπωση: “Χάρος – Τιμές Θανάτου”. Αυτό το μήνυμα πέρασε στον κόσμο και άρχισα να έχω δουλειά! Το πλήρωσα τότε το παιδί που μου έβαζε συνέχεια τη διαφήμιση.

» Από τότε μετακόμισα τρεις φορές, έως ότου μπω στο δικό μου κτίριο, κοντά στην πλατεία Κεφαλοβρύσου. Κράτησα το μαγαζί με τα εν-

δύματα για τριάντα χρόνια. Μετά, το γύρισα στο εμπόριο τσιγάρων, στη χονδρική».

Τι σας έκανε να αλλάξετε το προϊόν;

«Επειδή είχαν αρχίσει οι σχεδιασμοί για την κατασκευή της Γέφυρας Ρίου – Αντιρρίου, υπολόγιζα ότι θα φεύγει ο κόσμος για ψώνια προς την Πάτρα. Έτσι, το γύρισα στα τσιγάρα μέχρι το 2016 και τα συναφή, όπως πούρα, καπνά, φίλτρα, χαρτάκια κ.λπ. Τα πήγαινα μέχρι Εραιεινή, Γραμμένη Οξυά, Αρτοτίνα, περιφέρεια Λιτωρικού μέχρι τα χωριά κάτω».

Εκτός από τη διαφήμιση κάνατε και κάτι άλλο για να προσελκύσετε πελατεία στο μαγαζί σας;

«Πολλά έκανα. Το πάλεψα πάρα πολύ. Ήρθανε μια φορά τρεις κοπέλες στο μαγαζί. Στη μία άρεσε ένα φόρεμα που είχα στη βιτρίνα, αλλά δεν είχε λεφτά. Μου είπε ότι ήθελε να το πάρει, να το φορέσει σ' ένα πανηγύρι και θα μου έφερνε τα λεφτά μετά από λίγες μέρες. Ε, της το έδωσα και όντως ήρθε

άλλη φορά και με πλήρωσε. Άλλο που έκανα είναι ότι γύριζα τα χωριά τις Κυριακές για δημόσιες σχέσεις. Έπαιρνα το μηχανάκι και πήγαινα π.χ. στη Σίμν. Εκεί είχε μαγαζί ένας Ζαρκαδούλας. Μόλις σχόλαγε η εκκλησία και πέρναγε ο κόσμος από το καφενείο, φώναζα: “Κέρασέ τους όλους. Από τον Χάρο!” Πώς αλλιώς θα επικρατούσα; Έτσι σιγά – σιγά με έμαθε ο κόσμος. Στο μαγαζί είχα φέρει και τ' αδέρφια μου να δουλέψουν λίγα χρόνια, να μάθουν τη δουλειά και μετά τα βοήθησα ν' ανοίξουν άλλο μαγαζί στην Αθήνα».

Πότε άρχισε να αναπτύσσεται εμπορικά η Ναύπακτος;

«Όλα άρχισαν να πηγαίνουν προς το καλύτερο από την κατασκευή

του Φράγματος του Μόρνου, αρχές της δεκαετίας του '70. Οικοδομές άρχισαν να γίνονται, ο κόσμος είχε λεφτά και άρχισαν να κινούνται. Ιδιαίτερα με το Φράγμα όμως ήρθαν και από άλλες περιοχές να δουλέψει κόσμος, ο οποίος έμεινε στη Ναύπακτο.

» Το '87 παντρεύτηκα με την Αθανασία Μυλωνά από τη Μαμουλάδα. Με στήριξε, δουλέψαμε μαζί και ζούμε ήρεμα στο σπίτι μας στη Μαμουλάδα».

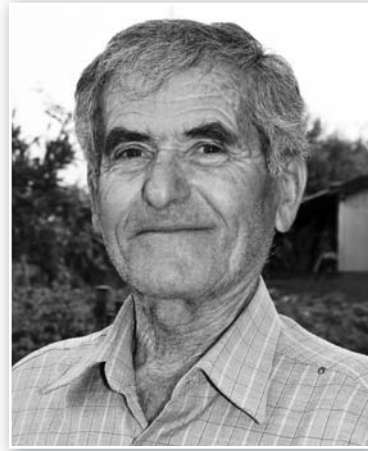
Έχει πέραση το εμπόριο σήμερα;

«Κανείς δεν στήριξε ποτέ τα μικρά μαγαζιά. Οι “μεγάλοι” θα ήθελαν να υπάρχουν μόνο πέντε – έξι μεγάλα μαγαζιά – φίρμες στην αγορά, τίποτ' άλλο. Παλιά, φωνάζαμε στον δρόμο να έρθει κόσμος να πουλήσουμε. Τώρα όσο περισσότερο τζίρο κάνεις, τόσο περισσότερο φόρο θα πληρώσεις. Αν δεν δώσουν όλοι οι πολιτικοί τα χέρια, δεν πρόκειται ν' αλλάξει η κατάσταση».

Κώστας Τζώρος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 19/5/2017)

«Είμαι ο Κώστας Τζώρος του Ζήση και της Γαρούφως. Και η μάνα μου Γαρουφαλιά και η γυναίκα μου! Το γένος της μάνας μου ήταν Παπουτσή. Είμαι γεννημένος στις 13 Φλεβάρη του 1944, στη Μάλτσιανη (το αρχαίο Ελίκρανον) σε 736 μ. υψόμετρο, της περιοχής Θεολόγου, στη Βόρειο Ήπειρο. Προσωπικά, προτιμώ τον όρο σκλαβωμένη Ήπειρο και όχι Βόρειος Ήπειρος, γιατί η Ήπειρος είναι μία. Το χωριό μας είναι ακριβώς στα σύνορα. Απ' το βουνό, τα νερά που χύνονται απ' τη μια πλευρά είναι ελληνικά και απ' την άλλη αλβανικά. Αυτό έγινε με τη συνθήκη της Κέρκυρας, το 1913.

» Εκεί έμεινα ως το 1991, που ήρθα στην Ελλάδα. Ο πατέρας μου ήταν γανωτής στην Ελευσίνα. Είχε μαγαζί δικό του μ' έναν θείο του και για να μην χαθούν τα πάτρια εδάφη στην Ήπειρο, πηγαиноέρχονταν. Άφηνε από ένα παιδάκι, όταν ερχόταν κι έφευγε πάλι να δουλέψει. Είμαστε επτά αδέρφια, ο Ευθύμιος, ο Ηλίας, ο Γιώργος, η Βασίλω, εγώ, ο Κώστας και η Αναστασία.

» Μαζί με τα ξαδέλφια του ο πατέρας μου πήγε στον ελληνο-ιταλικό πόλεμο, στον ελληνικό στρατό. Μαζί του ήταν ο Σεραφεΐμ, ο Δημήτρης Τζώρος και ο αδελφός του Βαγγέλης Τζώρος. Το 1944 - 45, κλείσανε τα σύνορα και ο πατέρας μας δεν ξανάρθε στην Ελλάδα. Ανοίξανε πάλι το 1990. Αποκλεισμένος τώρα ο πατέρας παρείχε υπηρεσίες στο κομμουνιστικό καθεστώς της Αλβανίας άλλοτε ως γανωτής, άλλοτε ως μυλωνάς και άλλοτε ως δασοφύλακας, ώσπου πήρε σύνταξη. Παράλληλα, ασχολήθηκε και με χωράφια που είχαμε και με τα κτηνοτροφικά.

» Εγώ τελείωσα την Έβδομη τάξη κανονικά σε ελληνικό σχολείο. Μέχρι το 1958, όλα τα Γυμνάσια λειτουργούσαν ελληνικά και ήταν μόνο μία ύλη αλβανικά, για να μάθουμε τη γλώσσα. Στη συνέχεια, σταδια-

κά άλλαξαν όλες τις ύλες από ελληνικά σε αλβανικά. Στις τρεις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου είχαν αφήσει μια ώρα με ελληνικά μόνο, ενώ το Δημοτικό ήταν ακόμα μόνο ελληνικά. Μετά το 1969, άρχισαν να βάζουν και μια ώρα αλβανικά, για να μαθαίνουν από πιτσιρίκια την αλβανική γλώσσα. Κατά τ' άλλα, ο πληθυσμός στο χωριό μας είναι πανκάθαρος ελληνικός. Ακόμα και σήμερα δεν υπάρχει αίμα αλβανικό μέσα».

Συνεχίσατε σπουδές, κ. Τζώρο;

«Εκείνη την εποχή, ο καθένας που ήθελε να φοιτήσει θα έπρεπε πρώτα να πάρει την έγκριση του τοπικού γραμματέα του κόμματος, κάτι δηλαδή σαν κοινωνικά φρονήματα. Ο πατέρας μου ήταν τίμιος και, για να μην αναγκαστεί να ζητήσει χάρη από το κόμμα (γιατί έφερνε αντίρρηση στο καθεστώς), δεν άφησε ούτε εμένα ούτε τ' άλλα παιδιά να προχωρήσουν στις σπουδές. Έτσι λοιπόν, μετά το Γυμνάσιο, αρχικά πήγα τσοπάνος. Έπειτα, το '58, έγινε συνεταιρισμός από το καθεστώς, οπότε τα δικά μου ζώα μού τα πήρανε. Κρατικοποιήθηκαν! Πήγα τότε με τον αδελφό μου να μάθω χτίστης. Δούλεψα τρία χρόνια. Προσπαθούσα, εν τω μεταξύ, να βρω τρόπο να πάω στο σχολείο μουσικής. Είχα λόξα. Μου άρεσε πάρα πολύ η μουσική και είχα μάθει μόνος μου να παίζω φλογέρα. Έπαιρνα τη φλογέρα και πήγαινα στα πανηγύρια και έπαιζα.

» Μέσω ενός θείου μου κατάφερα να μπω σ' ένα δίχρονο σχολείο ηλεκτρολόγων. Απ' τη σχολή αυτή αφού τελείωσα το '62, μετά από μία εβδομάδα, έπιασα δουλειά μέσα στη σήραγγα που περνάει ο ποταμός Μπίθισας, που παράγει ηλεκτρική ενέργεια. Η επιχείρηση αυτή είχε ένα κλαρίνο. Το πήρα στα χέρια μου και σε τέσσερις μέρες έμαθα να παίζω. Εκεί δούλεψα μέχρι το '65 και μετά πήγα φαντάρος για 27 μήνες.

» Στο στρατό με είχαν “μαυρισμένο”, επειδή ένας θείος μου το είχε σκάσει, τα είχε παρατήσει όλα, ακόμα και την οικογένειά του, για να έρθει στην Ελλάδα. Εκεί λοιπόν που μ' έβαλαν εμένα ήταν όλα παιδιά φυλακωμένων και παιδιά εξόριστων. Όλοι “μαυρισμένοι”! Ο γενικός επιτελάρχης της οπισθοφυλακής ήταν χριστιανός ορθόδοξος Έλληνας, ο Βαγγέλης Μπόζντος, από την Δρόπολη του Αργυροκάστρου. Είμασταν τέσσερις λόχοι. Μάς μαζεύει όλο το τάγμα μια μέρα και λέει: “όποιος ξέρει μουσική να έρθει από εδώ”. Αυτός ήθελε να φτιάξει μια ορχήστρα για διασκέδαση των φαντάρων. Έτσι κι αλλιώς εμείς είμασταν τάγ-

μα εργασίας, δεν μας δίνανε όπλα. Σκάβαμε καλαμπόκια και τέτοια πράγματα... Βγήκε ένας που έπαιζε πιάνο, άλλος που έπαιζε βιολί κ.λπ. Μου λένε τότε οι φίλοι μου να πάω κι εγώ, που έπαιζα κλαρίνο. Πάω εκεί και μας βάζει να παίξουμε μπροστά του (είχε όργανα) και εγώ του έπαιξα το τραγούδι *Έπεσα απ' το δέντρο, κυρα-Γιώργαινα*. Του άρεσε τόσο πολύ, που μου είπε: "Διάλεξε όποιον θέλεις και κάνε μια ορχήστρα". Έφτιαξα λοιπόν μια ορχήστρα με τέσσερα άτομα, πηγαίναμε από λόχο σε λόχο και φυσικά είχαμε και το καλύτερο φαγητό. Από τον Ιούνιο μέχρι τον επόμενο Μάρτη, περάσαμε πολύ καλά. Μετά, διαλύθηκε το Τάγμα Εργασίας, γιατί παραπονιόταν ο κόσμος και του άλλαξαν το όνομα. Το είπαν "Γεωργική Στρατιωτική Επιχείρηση". Μας έβαναν ν' ανοίγουμε (ξεχερσώνουμε) τα βουνά και να φυτεύουμε πατάτες.

» Εμένα έπιανε το χέρι μου σε διάφορες δουλειές. Πήρα λοιπόν μια πλάνη κι έφτιαχνα τα σπειριόλια για τα τσαπιά, επισκεύαζα άλλα γεωργικά εργαλεία και έτσι γλύτωσα το σκάψιμο. Εκείνο τον καιρό, άνοιξε μια τρίμηνη Σχολή Μουσικής στο μέγαρο των αξιωματικών, στην Αυλώνα. Απ' όλους τους φαντάρους επιλέξανε τριάντα έξι. Ο Θεμιστοκλής Μόνε ήταν ένας εξαιρετικός δάσκαλος. Μας έκανε διάφορα τεστ και επέλεξε τους καλύτερους, που είχαν και μουσικό αυτί. Με βάλανε να μάθω ακορντεόν. Εκεί έμαθα και το πεντάγραμμο. Από εκεί με κράτησαν, ώσπου απολύθηκα από φαντάρους. Μάλιστα για ένα διάστημα έκανα και μάθημα στους άλλους φαντάρους, φορώντας όμως πολιτικά ρούχα με γραβάτα!»

Μετά το στρατό, με τι ασχοληθήκατε;

«Με πάρα πολλά πράγματα. Στο εργοστάσιο παραγωγής ρεύματος που δούλευα πριν πάω φαντάρους με περίμεναν ακόμα, αλλά δεν πήγα για δυο λόγους: Επειδή είχε ραγίσει το σπίτι του πατέρα μου από ένα σεισμό και μου είπε ο πατέρας μου να το φτιάξουμε πρώτα και μετά να πάω για δουλειά. Και δεύτερον, γιατί τα χωριά μας είχαν δημιουργήσει έναν Γεωργικό Συνεταιρισμό και είχαν φτιάξει και μια ορχήστρα. Με πήραν εκεί και δεν με άφηναν ούτε αυτοί να φύγω.

» Κάποια στιγμή, έπεσε μια φτώχεια μεγάλη και αναγκάστηκα να δουλέψω και ως χτίστης. Στην περιοχή του Θεολόγου φτιάξανε ένα Γενικό Λύκειο και με πρότειναν υπεύθυνο κουλτούρας για όλη την περιοχή. Ο μισθός δεν ήταν καλός, αλλά για να τον συμπληρώσω με έβα-

λαν δάσκαλο μουσικής στο οκτατάξιο σχολείο. Οργάνωνα πολιτιστικές εκδηλώσεις, γλέντια, καλλιτεχνίες, θεατρικά, τα πάντα. Τελείωσα και μια τρίμηνη Σχολή Σκηνογραφίας. Τόκαμα κι αυτό.

» Μετά από ενάμιση χρόνο, δούλεψα σ' ένα υδροηλεκτρικό σταθμό στην περιοχή μου και έπειτα από τρεις μήνες, με έκαναν υπεύθυνο όλης της περιοχής. Το 1990 πέρασα κρυφά και παράνομα τα σύνορα (τρεις ώρες περπάτημα) για να έρθω να βρω εκκλησιαστικά βιβλία για τον παπά του χωριού μας (μας είχαν καταστρέψει οτιδήποτε χριστιανικό υπήρχε) και να γυρίσω πίσω. Μου τάδωσε ο παπάς που βρήκα στον Αμπελώνα, και μάλιστα μας τα έκανε δώρο».

Το σπίτι του αφηγητή στην Παλαιοπαναγιά Ναυπάκτου.

Πότε ήρθατε να μείνετε μόνιμα στην Ελλάδα;

«Μετά το '91, όταν άνοιξαν τα σύνορα. Τον Σεπτέμβριο είχα έρθει με άδεια για μια εβδομάδα στη Θεσσαλονίκη για το γάμο της κόρης μου κι έπειτα από δύο μήνες, ήρθα και δούλεψα μάστορας. Εκεί έβγαλα τα πρώτα λεφτά κι αγόρασα ψυγείο για το σπίτι στην Ήπειρο. Ώς τότε δεν είχαμε.

» Έπειτα, ένας γνωστός μου ζήτησε να πάω για δουλειά μαζί του στο

Μεσολόγγι. Από εκεί με βρήκε ο τότε Μητροπολίτης Ναυπάκτου Αλέξανδρος και με κάλεσε να χτίσει τον ναό του Οσίου Δαυίδ. Το '93 αγόρασα ένα κτήμα στην Παλαιοπαναγιά και σιγά – σιγά μόνος μου έχτισα με πέτρα το σπίτι μου. Τότε έφερα και την οικογένειά μου, το '94. Όσοπου να γίνει το σπίτι, νοικιάσαμε ένα σπίτι, του Νίκου Βαρελά, στο γήπεδο. Αυτούς τους ανθρώπους θέλω να τους αναφέρω, γιατί με βοήθησαν πάρα πολύ, όπως τον Κώστα Βαρελά, τον Κώστα Πανουργιά, τον Κώστα Ευθυμιόπουλο, τον μπαρμπα-Μήτσο Λαουρδέκη. Μας είχανε σαν αδέρφια και μας στήριξαν στις πιο δύσκολες στιγμές μας».

Με την μουσική ασχοληθήκατε στην Ελλάδα;

«Όχι, και αυτό με πονάει. Έχω τα όργανα, αλλά δεν έτυχε ν' ασχοληθώ πάλι. Δούλεψα πολύ χτίζοντας κυρίως πέτρινα σπίτια. Έφτιαξα επίσης πλακόστρωτα, όπως αυτό στο λιμάνι, μπροστά από το Barbarossa, έργα σε πολλά χωριά (Δενδροχώρι, Περίστα, Χώμορη, Πλάτανο), βρύσες, καμπαναριά κ.λπ. Εδώ όμως για εμάς τους μαστόρους γίνεται μια αδικία. Ένα σπίτι 100 τ.μ. αν το κάνεις με μπετό, έχει 315 ένσημα. Το ίδιο σπίτι αν το κάνεις με πέτρα έχει 35 ένσημα! Οπότε έχω μαζέψει μόνο χίλια ένσημα βαρέου (sic) τύπου! Άσ' τα! Ζω με ενενήντα εννέα ευρώ το μήνα από την αλβανική σύνταξη και για να βοηθηθώ έχω με τη γυναίκα μου την Γαρούφω λίγες κοτούλες, έχουμε τον κήπο μας για κανένα λαχανικό... Ό,τι μπορούμε κάνουμε.

» Κλείνοντας, να πω ότι είμαι πατέρας τεσσάρων παιδιών, του Λευτέρη, της Ελεωνόρας, του Λεωνίδα και του Δήμου. Έχω εννέα εγγόνια και ένα δισέγγονο. Θέλω να τους ακούω υγιέστατους και τίμιους με την κοινωνία και το κράτος. Δεν θέλω ν' ακούσω ότι μπήκε μια πρόκα ξένη μέσα στο σπίτι τους. Τίποτ' άλλο».

Κώστας Κακούσης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 11/6/2010)

«Γεννήθηκα στη Ναύπακτο το 1946, στις 4 Ιανουαρίου. Τους γονείς μου τους έλεγαν Λαμπρινή και Ευθύμιο. Εγώ ήμουν το πρώτο τους παιδί. Μετά είναι η αδελφή μου η Ειρήνη και τρίτος ο αδελφός μου ο Χρήστος (μακαρίτης πλέον, δυστυχώς). Το σπίτι μας ήταν στη Βαρναράκη. Μια σταλιά ήταν, αλλά συνέχεια φιλοξενούσαμε κόσμο. Πολλές φορές όταν ερχόταν από τη Μακρυνεία ο Θανάσης Παπαδημητρίου, ο φιδάς, για να πουλήσει τις φιδόσκονές του, ερχόταν και κοιμόταν σπίτι μας. Με είχε μάθει και πώς να πιάνω φίδια. Με είχαν δαγκώσει πολλές φορές φίδια στην προσπάθειά μου να τα πιάσω, αλλά έπινα δυο φορές το χρόνο φιδόσκονη και δεν έπαθα ποτέ τίποτα. Ο φιδάς κουβαλούσε συνέχεια μια κλούβα με καμιά τριανταριά φίδια μέσα. Αυτόν τον είχαν δαγκώσει άπειρες φορές. Στα παζάρια έβανε επίτηδες τα φίδια να τον δαγκώνουν, για να βλέπει ο κόσμος και να πείθονται για την αποτελεσματικότητα της φιδόσκονης.

» Το 1953, κύλησε ένας βράχος και μας το πήρε το σπίτι. Ευτυχώς δεν έπαθε κανείς μας τίποτα, αν και βρισκόμασταν μέσα στο σπίτι εκείνη τη στιγμή. Η πέτρα πήρε τη σκεπή και ένα μέτρο από το σπίτι. Ήταν πρωί, γύρω στις 10:00 και ξαφνικά είδαμε τον ουρανό από πάνω μας. Πήγαμε μετά και ζήσαμε σε ενοίκιο. Αφού γλυτώσαμε...

» Το σχολείο το έβγαλα στο 3ο Δημοτικό. Εμένα με έλεγαν “μονοσάνδαλο” τότε, γιατί συνήθως φόραγα μόνο ένα παπούτσι. Όταν έλιωναν τα παπούτσια, τάδενα με σύρματα. Κάποια στιγμή δεν έπαιρναν άλλο, πέταγα εκείνο που διαλυόταν πρώτο και κυκλοφορούσα με το ένα, μέχρι να λιώσει τελείως και αυτό. Δασκάλους είχα τον Σκαριά, τον Ζαρονίκο, τον Νώντα Ανδρεόπουλο. Ήταν αυστηροί οι δάσκαλοι εκείνη την εποχή, αλλά το ξύλο της αρκούδας τ'όχω φάει από τον Ζαρονίκο.

Της αρκούδας λέμε...»

Τόσο σκανδαλιάρης ήσασταν ή πηγαίνατε αδιάβαστος;

«Όχι τόσο γι' αυτούς τους λόγους, αλλά για το ότι ήμουν συνεχεία έξω στους δρόμους, ενώ τότε δεν επιτρεπότανε. Η δυστυχία μ' έκανε να κρεμάω μια σφεντόνα στο λαιμό και να πηγαίνω να σκοτώνω πουλιά για επιβίωση. Το έμαθε ο Ζαρονίκος και μούκανε επίπληξη. Εγώ όμως συνέχιζα. Ένα βράδυ ήμουν στην πλατεία Οξύλου κάτω από το πλατάνι, έξω από το καφενείο του Αυλωνίτη (τόρα είναι του Καζανά το τζαμάδικο εκεί) μαζί με το φίλο μου τον Κώστα Σωτηρόπουλο με το παρατσούκλι “Ζοματούρας” και ψάχναμε για πουλιά μ' ένα φακό. Ανάλογα με τον καιρό πιάναμε και ανάλογη ποσότητα πουλιών. Αν έβρεχε και είχε αέρα, κούρνιαζαν χαμηλά κάτω. Χτυπάγαμε είκοσι αλλά και τριάντα πολλές φορές, ανάλογα και πόσο θα καθόμασταν. Ένα βράδυ, που λες, καταλαβαίνω πίσω από μας μια σιλουέτα. Το λέω στον Κώστα, κοιπάμε καλύτερα... ήταν ο Ζαρονίκος. Όπου φύγει – φύγει. Λαγοί! Άντε τώρα την άλλη μέρα να πας σχολείο...»

Και τι κάνατε;

«Τι να κάναμε; Είχαμε ξαναφάει ξύλο, με βέργες και κάνα χάρακα. Αλλά τ'άχαμε ξεπεράσει αυτά. Τώρα ήταν το δύσκολο! Κανονίζουμε και πάμε πάνω στα μνήματα του Αϊ-Γιώργη. Εκεί υπήρχαν ακόμα τα πολυβολεία που είχαν φτιάξει τα Τάγματα Ασφαλείας, για να φυλάνε να μην κατεβαίνουν οι αντάρτες και τέτοιες ιστορίες. Υπάρχει ακόμα ένα εκεί, που δεν έχει χαλάσει. Ήταν πέτρινα, στρογγυλά, με θυρίδες για να βλέπουν έξω οι στρατιώτες και να πυροβολούν. Μιας και ήμασταν εκεί, για να περάσει η ώρα μας, ψάχναμε μες στα χορτάρια για να βρούμε κάνα αυγό, γιατί συνήθως “ξενογεννάγανε” οι κότες. Ένα ζευγάρι αυγά τότε είχαν 50 λεπτά. Με 50 λεπτά (μισή δραχμή) παίρναμε ένα ζευγάρι λάστιχα για τη σφεντόνα ή παίρναμε δυο μέτρα πετονιά για ψάρεμα. Περνάει λοιπόν η μέρα. Μόλις είδαμε ότι σχόλασαν τα παιδιά και πήγανε σπίτι, φύγαμε κι εμείς. Εντωμεταξύ, αφού δεν είδε εμένα και τον Κώστα στο σχολείο, ο Ζαρονίκος πάει και ρωτάει την αδελφή μου: “Ειρήνη Κακούση, θέλω να μου πεις την αλήθεια, ο αδελφός σου έχει σφεντόνα;” – “Μάλιστα, κύριε”. – “Φέρνει πουλιά στο σπίτι;” – “Μάλιστα, κύριε”. – “Έφερε χθες το βράδυ;” – “Έφερε, κύριε”. Ερχόμενη όμως σπι-

τι η αδελφή μου δεν είπε τίποτα στη μάνα μου. Τη γλύτωσα επομένως εκείνη τη μέρα. Ο πατέρας μου έλειπε στην Πελοπόννησο, για τσαπί. Ξελάκκωνε αμπέλια και ελιές.

» Την επόμενη μέρα, πάλι στα μνημεία εμείς. Πίσω από τον Αϊ-Γιώργη, εντωμεταξύ, υπήρχε μία σπηλιά, που τώρα είναι η μισή. Εκεί μέσα υπήρχε μια κάσα χωρίς καπάκι. Τη χρησιμοποιούσαν όσοι δεν είχαν οικονομική άνεση. Πέθανε ο ένας; Τον βάζανε μέσα, γινόταν η κηδεία, τον ψέλνανε και μετά τον βγάζανε με το σεντόνι και τον ενταφιάζανε έτσι. Μετά, έπαιρνε άλλος σειρά. Παίξαμε λοιπόν εκεί μες στη σπηλιά, μας είχε κόψει κι η πείνα, τέλος πάντων. Σχόλασαν τα παιδιά, πήγαμε κι εμείς σπίτι.

Ο φιδάς σε μια επίδειξή του.

» Εγώ περίμενα κάτι ν'άχει πει η αδελφή μου. Βλέπω η μάνα μου μας έβαλε φαγάκι κανονικά. Δεν ήξερε τίποτα. Ήμουν, εντωμεταξύ, καλός μαθητής. Δεν είναι ότι δεν μου άρεσαν τα γράμματα, τ'άπαιρνα από την παράδοση. Εκείνη τη μέρα είχαμε, θυμάμαι, και σαλάτα με κάρδαμο. Υπήρχε μια λίμνη εκείνα τα χρόνια στο Κεφαλόβρυσο, μιας Ξύδης, που εκεί μέσα ήταν όλο βατράχια και κάρδαμο. Όλοι πηγαίναμε εκεί κρυφά και κόβαμε. Τέλος πάντων, την άλλη μέρα το πρωί ξανανταμώνω με τον Κώστα και του λέω: "Ρε Κώστα, κάποια μέρα θα πρέπει να πάμε

σχολείο. Ό,τι είναι να υποστούμε... τι σήμερα, τι αύριο, θα το υποστούμε". Πάμε λοιπόν σχολείο, να 'τος και ο Ζαρνόνικος στο πλατύσκαλο. Έκανε έλεγχο να δει αν πήγαμε. Εκείνες τις μέρες, κάθε πρωί στο σχολείο, μας έφτιαχναν πίσω στο υπόστεγο σκονόγαλο και πίναμε. Μας το έφερνε η Ούντρα. Μόλις κάναμε την προσευχή μας, λέει ο Ζαρνόνικος: "Όλοι οι μαθητές να μπουν στις τάξεις και να μείνει ο Κακούσης με το Σωτηρόπουλο". Τώρα, σκέφτηκα, (είχε σπάσει πάνω μας ήδη δυο – τρεις χάρακες για άλλα "ανδραγαθήματα") άραγε τώρα τι θα μας κάνει;»

Κι εγώ, κ. Κώστα, είμαι περίεργη να το μάθω αυτό.

«Μας βάζει μπροστά στη βιβλιοθήκη. Πάει στο γραφείο του και βγάζει έναν καινούργιο χάρακα, χοντρό, μακρύ, ενισχυμένο. "Για να δω", μας λέει, "αυτός ο χάρακας είναι γερός;" Περιλαβαίνει τον Σωτηρόπουλο, του δίνει πέντε – έξι στα χέρια, έρχεται μετά σε μένα και ξαναδώσ' του. "Τερός είναι", μας λέει. Αρχινάει μετά και μας βαράει στα πόδια. Κάπου βρήκε κόκκαλο και σπάει ο χάρακας. Λέει του Σωτηρόπουλου να πάει να κόψει πέντε κλαδιά από αγριελιές. "Μάλιστα, κύριε", του λέει ο Κώστας. Πριν τις φέρει όμως, τις χάραξε με ένα σουγιά που είχε, για να σπάσουν εύκολα. Ήξερε όμως ο Ζαρνόνικος ότι είμαστε διάολοι και του λέει: "Για άνοιξε το χέρι σου να δω αν είναι γερές ή τις χάραξες. "Κάνει μια έτσι, κομμάτια η μια βέργα. Πιάνει και τις άλλες κι έτσι κομμένες που ήταν μας χτύπαγε στα πόδια. Σε μια δόση, βγάζει από την τσέπη του ένα τάληρο και λέει πάλι στον Σωτηρόπουλο: "Πήγαινε στο μπακάλικο του Γιώργου του Μαυρομύτη και πάρε μια οκά κρεμμύδια για στιφάδο, αλλά να καίνε να του πεις". Πάει το παιδί και σκεφτήκαμε ότι θα μου πει μετά εμένα να τα πάω στη γυναίκα του για να κάνει στιφάδο και ότι τελείωσε η τιμωρία μας».

Τα κρεμμύδια όμως τα ζήτησε για άλλο σκοπό;

«Παίρνει τα κρεμμύδια, βγάζει ένα σουγιά, κραπ, κόβει το κεφάλι από ένα κρεμμύδι, κόβει από πίσω, βγάζει τη μια φλούδα, βγάζει τη δεύτερη, κόβει το κρεμμύδι στα τέσσερα, παίρνει όμορφα και ωραία τα δύο κομμάτια στο χέρι του και λέει: "Άνοιξε το στόμα σου, Σωτηρόπουλε", κλάπ! τον τάισε το ένα κομμάτι. "Άνοιξε το στόμα σου, Κακούση", κλάπ! Με τάισε κι εμένα το άλλο. Μέχρι να βαρέσει το διάλειμμα, είχαμε φάει μισή οκά κρεμμύδια».

Πώς αισθανόσασταν;

«Δεν βλέπαμε μπροστά μας από τα δάκρυα. Χτυπάει, που λες, το κουδούνι για διάλειμμα και μας λέει: “Τώρα είστε ελεύθεροι”. Ανοίγουμε την πόρτα και τρέχοντας να βγούμε έξω, πήραμε σβάρνα τα παιδιά όλα. Δεν φύγαμε από τα σκαλοπάτια αριστερά και δεξιά, πηδήξαμε από το πλατύσκαλο κάτω. Τι κοιτάγαμε τώρα, λες; Να δούμε ποιο παιδί κρατάει τίποτα φαγητό στο χέρι, να το πιάσουμε να το βάλουμε στο στόμα, να φύγει η καψίλα. Βρήκαμε λίγη μπομπότα από ένα παιδί και τη βάλουμε στο στόμα. Και τα χέρια θα μπορούσαμε να τους φάμε εκείνη την ώρα! Νομίζεις ότι μας τιμώρησε και συνετιστήκαμε; Αγρίεψα χειρότερα εγώ. Η σφεντόνα, σφεντόνα. Οι σκανδαλιές από μένα δεν έλειπαν».

Ο αφηγητής με τον αείμνηστο Γ. Πιά.

» Την τελευταία μου χρονιά, στην Έκτη Δημοτικού, “βομβαρδίσαμε” το σχολείο, το Πάσχα. Ήμουν δώδεκα ετών τότε, είχα βρει ένα κομμάτι σωλήνα από βρύση και μιας και ο φίλος μου ο Γιώργος Παπαϊωάννου (αυτό το παιδί σκοτώθηκε δώδεκα χρονών από κάρο στη Δάφνη) είχε πατέρα οπλουργό, του ζήτησα να μου φέρει ένα κοντάκι. Δημιούργησα τέλος πάντων ένα όπλο, αλλά ξέραμε τώρα εμείς τις σωστές αναλογίες να γεμίσουμε με μπαρούτι και με σκάγια τα φυσίγγια; Πήγαμε πίσω

από τον Αϊ-Γιώργη, σ' ένα κτήμα του Κάβουρα. Εκεί υπήρχε μια κυδωνιά. Σημαδεύω και κοιτάξα να δω αν πέτυχα το κυδώνι. “Α, το πέτυχα”, λέω στα παιδιά. Ήταν μαζί μου ο Γιωργάκης ο Παπαϊωάννου, ο Χρήστος Ζωργιός και τ' αδελφία Νίκος και Κώστας Παλιός. “Εεεε”, μου φωνάζει ο Γιωργάκης. Κοιτάω μπροστά στο στήθος μου, ήμουν γεμάτος αίματα. Από τη “σούπερ” – γέμιση που είχαμε φτιάξει, ο επικρουστήρας έφυγε πίσω, μα και η κάννη έλειπε! Βγαίνει ένας ανθυπολοχαγός των ΤΕΑ που έμενε εκεί κοντά και μας παίρνει στο κυνήγι, γιατί του χαλάσαμε την πουχία. Βουρ... για το βουνό εμείς και του πετάγαμε πέτρες, για να σταματήσει να μας ακολουθεί. Τρέχανε, εντωμεταξύ, τα αίματα από το στήθος μου. Δεν είχα τραυματιστεί όμως βαριά».

Τι κάνατε όμως γι' αυτό; Πήγατε σε γιατρό ή στη μάνα σας;

«Στη μάνα μου; Είσαι καλά; Λέγονταν αυτά; Δε σου είπα όμως τι έγινε πριν απ' αυτό το περιστατικό. Για να φτιάξουμε τον επικρουστήρα, έπρεπε να τον χτυπήσουμε, αφού πρώτα θα τον ζεσταίναμε στη φωτιά. Για να το κάνουμε αυτό (με τον Γιωργάκη ήμουνα πάλι), χωρίς να μας καταλάβουν, πήγαμε στη σπηλιά, στον Αϊ-Γιώργη από πίσω. Εκεί μέσα ανάψαμε φωτιά με ασφάκες, με πουρνάρες κ.λπ. Αυτή η σπηλιά είχε κι άλλο άνοιγμα στο βάθος. Είχε δύο εισόδους – εξόδους. Καίγαμε εμείς τα χόρτα και τα ξύλα και σφυρηλατούσαμε να κάνουμε μυτερό το εργαλείο. Ντουμάνιασε καπνό η σπηλιά... τη δουλειά μας εμείς. Έλα όμως που μετά από μιάμιση ώρα που κατεβήκαμε κάτω, βλέπουμε κόσμο μαζεμένο στο Κεφαλόβρυσο που κοιτάζε προς το βουνό. Πολύς κόσμος! Πάμε κι εμείς εκεί να δούμε τι έγινε, κοιτάμε προς το βουνό πάνω και είδαμε ότι βγαίνανε καπνοί. Όχι όμως στο σημείο που ήμασταν εμείς, πιο πέρα 80 μέτρα. Μόλις το κατάλαβα, μετά από λίγο, ότι οι καπνοί ήταν από τη δική μας φωτιά και έβγαιναν από την άλλη είσοδο της σπηλιάς, ωχ(!) λέω, τη βάψαμε. Παίρνω τον Γιωργάκη και φεύγουμε. Τι γίνεται μετά; Πλακώνουν οι Γεωλόγοι από την Πάτρα. Το καταλαβαίνεις τι σου λέω; Τους έφεραν να εξηγήσουν το “φαινόμενο”. Μήπως υπήρχε κανένα ηφαίστειο. Πλακώσανε και τα ΤΕΑ στο “Τσουκάρι” και φύλαγαν ένα γύρω. Την πρώτη μέρα δεν μπήκε κανείς μέσα. Περίμεναν να ξεθυμάνει το “ηφαίστειο”! Την άλλη μέρα, μπήκαν στη σπηλιά να την ερευνήσουν, αλλά εξηγήσεις δεν έδωσαν στον κόσμο μέχρι σήμερα. Ή δεν βρήκαν τίποτα (στάχτες θα είχαν μείνει από τις ασφάκες) ή

κατάλαβαν τι έγινε, αλλά δεν το είπαν για να μην γίνουν ρεζίλι με τόση κινητοποίηση».

Το έμαθαν το γεγονός αυτό ποτέ οι δικοί σας;

«Εγώ τους το είπα όταν γύρισα από φαντάρος. Τέλος πάντων, πήγα Γυμνάσιο μόνο δύο τάξεις εδώ. Το '59 φύγαμε οικογενειακώς για Αθήνα, για να επιβιώσουμε. Συνέχισα εκεί το Γυμνάσιο, να όμως που στους πρώτους τρεις μήνες σπάει ο γέροντάς μου το πόδι. Ποιος θα είναι ο αρχηγός της οικογένειας τώρα; Ο Κώστας! Παρατάω τα μαθήματα για να πάω για μεροκάματο. Η πρώτη δουλειά που βρήκα ήταν σιδεράς, με δώδεκα δραχμές μεροκάματο. Προσπάθησα να συνεχίσω συγχρόνως σε νυχτερινό σχολείο, αλλά δεν προλάβαινα. Δύο μήνες πήγα μόνο. Κουραζόμουν πάρα πολύ. Εντωμεταξύ, με εβδομήντα δύο δραχμές την εβδομάδα πώς να επιβιώσει μια οικογένεια;

» Είχα ένα φίλο που πουλούσε κουλούρια με τον ταμπλά και κονόμαγε. Ξεκίνησε από τις πεντέμισι το πρωί και ως τις οχτώμισι έβγαζε σαράντα δραχμές. Ξεκίνησα λοιπόν και με τα κουλούρια (ήμασταν εκατόν πενήντα κουλουράδες εκείνα τα χρόνια) δουλεύοντας συγχρόνως στο σιδεράδικο. Για κάνα τεσσάρι χρόνια είχα αυτές τις δουλειές. Μετά, αφού μεγάλωσε και ο μικρός μου αδελφός, του έμαθα όλα τα κόλπα, να βγει κι αυτός στην αγορά. Εκείνο τον καιρό, είχε συνέλθει και ο πατέρας μου και άρχισε να δουλεύει. Πάω τότε και ενοικιάζω το μπαράκι από ένα σινεμά και πουλάγαμε στραγάλια, φιστίκια, πασατέμπο και μπουράλ. Κάνα τριάρια χρόνια έμεινα εκεί και μετά έγινα υδραυλικός. Δεν έμεινα πολύ όμως σ' αυτό το επάγγελμα. Άνοιξε ένα ξυλουργείο στη γειτονιά μου και πήγα εκεί. Αυτό ήταν και το τελευταίο μου επάγγελμα.

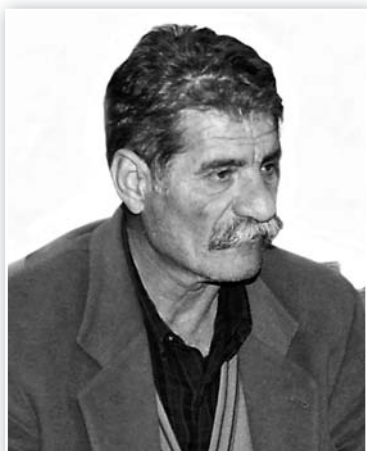
» Το '80, παντρεμένος πλέον με την Σταυρούλα και με δύο παιδιά, τον Ευθύμιο και την Λαμπρινή, έρχομαι και ανοίγω ξυλουργείο στη Ναύπακτο. Εδώ αποκτήσαμε άλλα δυο παιδιά, τον Γιώργο και την Χριστίνα. Εντωμεταξύ, εγώ και πολλοί άλλοι Ναυπάκτιοι βρεθήκαμε σε πολύ δύσκολη θέση το 1999. Όταν ο Δημήτριος Γρηγορόπουλος κατήγγειλε το γεγονός ότι η Ναύπακτος, ενώ έπρεπε να είναι παραδοσιακή με κεραμίδια πάνω από τα σπίτια, κάποιοι έβγαζαν άδειες για τετράωροφα και πενταώροφα, η ΕΟΚ έκοψε τις άδειες οικοδομών. Έτσι σταμάτησαν οι δουλειές στις οικοδομές. Ούτε τις δουλειές που είχαμε ξεκινήσει μπορούσαμε να προχωρήσουμε ούτε να βγάλει κανείς καινούρ-

για άδεια μπορούσε. Δεν είχαμε να ζήσουμε την οικογένειά μας. Κανένας τεχνίτης.

» Διά μέσω ενός Ιταλού εργοδότη που δούλευε στη Γέφυρα βρήκα δουλειά στα καλούπια. Έμεινα τρεισήμισι (sic) χρόνια. Μετά, συνέχισα πάλι στο ξυλουργείο. Όχι ότι τα έβγαζα άνετα πέρα.

» Εύχομαι τα παιδιά μου να μην πέσουν πάνω σε κακό άνθρωπο. Εμείς παλιά στη Ναύπακτο ήμασταν μια χούφτα άνθρωποι. Το 90% που ήμασταν φτωχοί, μοιράζαμε τη φτώχεια μας, αλλά μοιράζαμε και την αγάπη μας. Οι χίλιοι καλοί τότε κυνηγάνε έναν κακό, ενώ τώρα οι χίλιοι κακοί κυνηγάνε έναν καλό!»

Χρήστος Κοκκώνης

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 4/11/2016)

«Πατέρας μου ήταν ο Νίκος Κοκκώνης και μητέρα μου η Αγγελική. Απ' το Αντίρριο ήταν ο πατέρας μου και απ' το Αίγιο η μάνα μου. Απέκτησαν δύο αγόρια και πέντε κορίτσια. Η πρώτη μου αδελφή, που μένει τώρα στην Πάτρα, είναι 103 και τη φωνάζουμε με το παρατσούκλι Μέλπω. Μετά είναι η Γιούλα, η Μπουλούκω, η Γιαννούλα και η Πέρσην. Αγόρια ήμασταν ο Μάκης κι εγώ.

» Κανονικά, εγώ γεννήθηκα το 1948, αλλά δήλωσα ότι γεννήθηκα το '51, για να προλάβω να κάνω τρία παιδιά (είχα τα δύο) και να πάω μόνο ένα χρόνο φαντάρος ως προστάτης. Μακάρι να μην το έκανα όμως αυτό. Θάπαιρνα σύνταξη τώρα. Εν πάση περιπτώσει... Γυναίκα μου είναι η Κωνσταντούλα Καμπέρη απ' τη Γουριά, έξω απ' το Μεσολόγγι».

Πώς γνωρίσατε τη γυναίκα σας;

«Ε, γυρίζαμε εκείνα τα χρόνια εμείς. Υπήρχε βέβαια στο Αντίρριο το καλυβάκι μας, που πηγαίναμε πού και πού, αλλά συνήθως ήμασταν μια εδώ και μια εκεί για μεροκάματο. Όλη η οικογένεια μαζί γυρίζαμε με τα γαϊδούρια και τα κάρα. Ο πατέρας μου έπαιζε κλαρίνο, αλλά ήμασταν και σιδηρουργοί. Μεγαλώνοντας εγώ, πήγαινα και αλλού για μεροκάματο, στα Λεχαινά για ντομάτες, στη Βάρδα στα καρπούζια, πατάτες στην Αχαΐα και στο Νεοχώρι, στην Κατοχή στα φασόλια, στον τρύγο, στα τριφύλλια, στα ρύζια, παντού δούλεψα. Μέχρι και στην Αθήνα φτάναμε με παιδιά, ζώα, κατσαρόλες, κουβέρτες κ.λπ. Σταματάγαμε κάπου κάθε τόσο, οι γυναίκες ζητιανεύανε στα χωριά, μαγειρεύαμε σε μια άκρη κι έτσι ζούσαμε. Δεν γινόταν αλλιώς.

» Μετά που παντρεύτηκα κι εγκαταστάθηκα μόνιμα στο Αντίρριο, δούλεψα στις οικοδομές, στον Νίκο Ταμπάκη και Γιώργο Πετράκη. Με στη-

ρίξανε πάρα πολύ. Ήταν πιο καλός τότε ο κόσμος. Μετά την απαλλοτρίωση που έγινε το 1999 στο Αντίρριο, με βοήθησε πολύ ο Κώστας Λαλιώτης, με τον τότε δήμαρχο Αντιρρίου Θοδωρή Αγγελόπουλο. Πήρα κι εγώ λίγα λεφτά για να τους παραχωρήσω το σπιτάκι που είχα κι έτσι πήρα ένα οικοπέδο στη Μαμουλάδα, όπου μένω τώρα με τα περισσότερα παιδιά μου. Αφού πήρα το οικοπέδο, μου έδωσαν δύο λυόμενα, με τη βοήθεια του Χρ. Βερελή, για να μείνω μέσα, έως ότου να χτίσω το σπίτι μου. Μόνος

μου το έφτιαξα με δικά μου λεφτά και οι περισσότερες εργασίες έγιναν απ' τα χέρια μου. Πιο κάτω, αγόρασαν δύο απ' τα παιδιά μου από ένα οικοπεδάκι για να είμαστε κοντά. Όλα μαζί είναι οκτώ σπιτάκια που έχουμε για οκτώ οικογένειες. Τα άλλα μου παιδιά μένουν εκτός Ναυπάκτου, στο Αντίρριο και την Πάτρα».

Μπορείτε να μας πείτε με τη σειρά τα ονόματα όλων των παιδιών σας;

«Τα δεκαεφτά παιδιά μου είναι: ο Νίκος, η Ζαχαρούλα, ο Μίμης, η Ευαγγελία, η Αγγελική, η Δήμητρα, ο Χρυσοβαλάντης, ο Νεκτάριος, η Ειρήνη, ο Ηρακλής, ο Ανδρέας, η Παρασκευή, ο Παναγιώτης, ο Φώτης, η Αφροδίτη, η Κυριακή και η Ζωή. Τα πιο πολλά ασχολούνται με τη μουσική. Και είναι μάλιστα καλοί μουσικοί. Βγάζανε παλιά καλό μεροκάματο. Τώρα, πού να βρουν δουλειά; Πάνε αυτά. Αυτά τα χρόνια δεν έχουν τόση ζήτηση οι μουσικοί. Αυτός που παλεύει λίγο είναι ο Νεκτάριος. Οι άλλοι, αν θα δουλέψουν λίγο το καλοκαίρι... Τίποτα σπουδαίο. Μεροκάματο βγάζουν μαζεύοντας κάνα σίδερο. Τα πάμε στην Πάτρα και μας δίνουν είκοσι με τριάντα ευρώ, αναλόγως. Έτσι την πολεμάμε τη ζωή

μας. Δεν φθάνουν όμως πουθενά. Άλλοτε έχουμε να φάμε, άλλοτε δεν έχουμε. Αυτή τη στιγμή, παράδειγμα, εμένα μου τῶχουν κόψει το ρεύμα στο σπίτι. Εδώ κι ένα μήνα... Περιμένω να πάρουμε τα πολυτεχνικά να κάνω διακανονισμό, να μου το ξανασυνδέσουν. Έχει ο Θεός!»

Γράμματα μάθατε, κ. Κοκκώνη;

«Σχολείο, μάλλον μαθήματα, έκανα στο στρατό, κάνα πεντάρι μήνες. Αφού μικρός δεν μ' έστειλε ο πατέρας μου... Εκείνα τα χρόνια, δεν στεκόμασταν σε μια μεριά. Μια εδώ, μια εκεί περιφερόμασταν, να βγάλει ο πατέρας μου κάνα μεροκάματο. Στο στρατό, λοιπόν, είχαν ένα πρόγραμμα επιμόρφωσης, να κάνουν μαθήματα τα μεσημέρια οι φαντάροι που δεν ήξεραν γράμματα. Ήμασταν πάρα πολλοί που δεν ξέραμε. Αλλά μήπως και θυμάμαι τώρα τίποτα; Τα ξέχασα».

Λογαριασμούς όμως ξέρετε να κάνετε;

«Ε, καλά, αυτό να λέγεται! Αλλιώς θα μας είχαν φάει στο καντάρι».

Τι παίζατε σαν παιδί εκείνη την εποχή;

«Εκείνα τα χρόνια τα παιδιά ήταν “στη λάκκα”, που λένε. Όλη μέρα παίζαμε κρυφτούλι, τσιλίκα (τάλια), σουμάδες και μακριά γαϊδούρα. Μόνο αυτό είχαμε να χαιρόμαστε, το παιχνίδι. Κατά τ' άλλα...

» Το χειμώνα που κρυώναμε, πάλι καλά που είχαμε κάτι μάλλινα, σαΐσματα τα λέγαμε, που τα έπλεκαν στα χωριά με μαλλιά από τα γίδια. Σαν τις κάπες που φόραγαν οι βοσκοί. Δεν πέρναγε ούτε κρύο ούτε βροχή μέσα. Μ' αυτά κοιμόμασταν το βράδυ. Κοντά παντελόνια πάντως φόραγα μέχρι που στεφανώθηκα!»

Πόσο χρονών παντρευτήκατε;

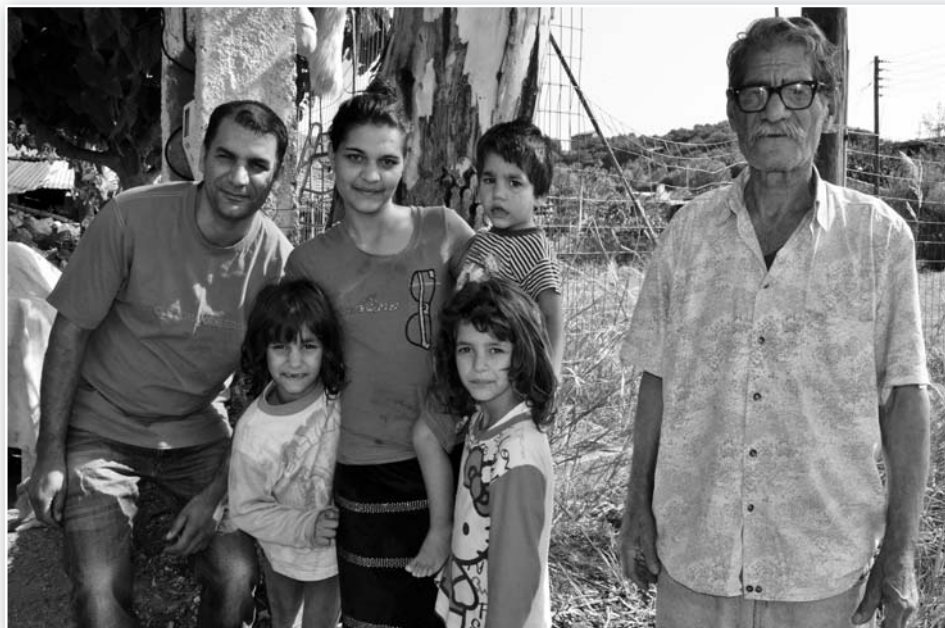
«Ήμουν δεκαπέντε με δεκαέξι χρονών όταν με πάντρεψαν. Μήπως ήξερα κι εγώ τι γινόταν; Δεν κάναμε εμείς κουμάντο τότε, οι γονείς κάνανε. Δεν είχε τίποτα προίκα η κοπέλα, απλά φαίνεται ήθελαν να την πάρω για να έχουν άλλη μία κοπέλα να βοηθάει στις δουλειές. Εκείνα τα χρόνια έτσι ήταν τα πράγματα. Το '64 την πήρα. Πενήντα δύο χρόνια την έχω τώρα. Την λένε, όπως σας ξαναείπα, Κωσταντούλα Καμπέρη. Δεκαεφτά παιδιά μού έκανε η καημένη. Περάσαμε πολλά!»

Από τα παιδικά σας χρόνια τι θυμάστε περισσότερο;

«Θυμάμαι της Παναγίας, όπου κι αν ήμασταν, μαζευόμασταν πολλές οικογένειες στην ύπαιθρο, με τα τσαντίρια και το γιορτάζαμε. Βράζαμε όλοι από ένα κιλό κρέας. Τότε μόνο τρώγαμε κρέας, όπως και το Πάσχα. Αυτό είναι που θυμάμαι απ' τη ζωή μου. Θυμάμαι πάλι, όταν πήγαινα με τον πατέρα μου να παίξει κλαρίνο στην Πάτρα. Το παρατσούκλι του ήταν Καραγιάννης. Ήταν μεγάλη φήρμα!»

Τώρα, μετά το γάμο σας, κ. Χρήστο, έχοντας αποκτήσει δεκαεφτά παιδιά, πώς ήταν η ζωή σας; Χωράγατε μες στο σπίτι;

«Αυτές είναι αναμνήσεις που δεν θέλω να τις θυμάμαι. Ήταν βάσανο η ζωή! Χωράγανε – δεν χωράγανε, δεν είχαμε επιλογή. Πάντως, μεγαλώσανε τα παιδιά και τα μεγάλωσα να είναι καλά για τον εαυτό τους και για τον κόσμο. Όλα πήγαν σχολείο. Μερικά έβγαλαν και το Γυμνάσιο. Το καθένα έχει την οικογένειά του, εκτός από έναν που είναι ακόμα ανύπαντρος.

» Πάντως, βασανιστήκαμε πολύ με τη γυναίκα μου και κυρίως εκείνη. Να αρρωσταίνει το ένα παιδί, να κολλάει το άλλο την επόμενη, το άλλο την παρα-επόμενη... Βασανιστήκαμε! Και ούτε νερό είχαμε όσο μέναμε στο Αντίρριο ούτε φως. Κουβαλάγαμε νερό απ' τη γειτονιά, από

κάτι κουμπάρους. Απ' τις τρόμπες».

Προβλήματα ρατσισμού αντιμετωπίσατε ποτέ;

«Πάρα πολλά. Πάρα πολλά. Και ιδιαίτερα όταν ήθελε η Γέφυρα να μας πάρει τα σπίτια, να τα απαλλοτριώσει, κάποιοι έλεγαν: “Να διώξουμε τους γυφταίους”. Προβλήματα όμως είχα και τον πρώτο καιρό που ήρθα στη Μαμουλάδα. Μέχρι και πυροβολισμούς δέχθηκα από άγνωστο. Πήγα στον Διοικητή και μου έστειλε αστυνομικούς τα πρώτα βράδια, ώσπου πρέμψαν τα πράγματα.

» Με τους περισσότερους κατοίκους όμως έχω καλές σχέσεις. Και εκκλησία πάω και τα πάντα. Τα εγγόνια και τα δισέγγονα πάνε σχολείο, δημοτικό και γυμνάσιο και κάποια από αυτά μαθαίνουν και μουσική. Μερικά έχουν ταλέντο μεγάλο, αλλά πώς να προχωρήσουν που έχουμε φτώχεια; Μαζεύονται τα απογεύματα και παίζουν το καθένα το όργανο που προτιμάει. Εύχομαι να πάνε καλά τα πράγματα, για τη δική μου οικογένεια και για όλον τον κόσμο, γιατί συνέχεια ακούω τη λέξη “ψωμί”!

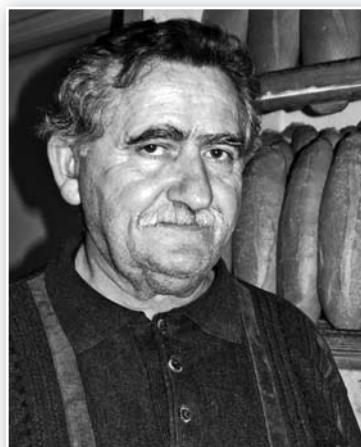
» “Ψωμί” λέγανε το '40 μες στην πείνα. Είναι κρίμα το 2016 να συμβαίνει αυτό. Να υπάρχουν άνθρωποι χωρίς να έχουν σπίτι ή ρεύμα ή να μην μπορούν να πάνε τα παιδιά τους στο σχολείο. Και πού γιατρός τώρα; Πώς να τον πληρώσεις; Έχει παλαβώσει ο κόσμος απ' όλα αυτά. Δεν είναι στα καλά του. Χάπια πίνω κι εγώ να ηρεμήσω, να κοιμάμαι.

Έχω παλέψει τόσο πολύ στη ζωή μου και δεν μπορώ να τα βγάλω σήμερα πέρα...»

Αλέξης Καλφούτζος

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 25/4/2008)

«Οι γονείς μου, Ανδρέας και Ιωάννα, ήταν και οι δύο από την Άνω Βασιλική. Εκεί γεννήθηκα κι εγώ, το 1949. Είμαστε πέντε αδέρφια. Πρώτος είναι ο Αποστόλης, μετά εγώ, έπειτα είναι η Μαρία, ο Στάθης και μικρότερος ο Κώστας. Εκείνα τα χρόνια που γεννηθήκαμε εμείς, μεταπολεμικά δηλαδή, ήταν πολύ δύσκολα. Το μόνο καλό ήταν ότι οι γονείς μου ήταν αγρότες, είχαν γίδια και χωράφια κι έτσι δεν είχαμε τόσο φτώχεια όπως υπήρχε στην πόλη.

» Βοηθούσα σε όλες τις δουλειές. Κυρίως μου άρεσε να πηγαίνω στα ζώα. Από οκτώ χρονών άρμεγα. Όλοι όσοι ζούσαμε στα χωριά δηλαδή ήμασταν σε καλύτερη μοίρα. Είχαμε το γάλα μας, τ' αυγά μας, τις κόττες μας, το χοιρινό για τα Χριστούγεννα, που έφθανε μέχρι και εκατό κιλά και το κάναμε σύγλινο και έτσι περνούσαμε όλο το χειμώνα».

Μήπως θυμάστε να μας πείτε πώς γίνεται το σύγλινο;

«Κόβαμε το λίπος από το χοιρινό και το βάζαμε σε μεγάλα καζάνια, μέχρι να λιώσει. Μετά, το ρίχναμε σε δοχεία. Έπειτα, κόβαμε το χοιρινό σε κομμάτια, το βράζαμε λίγο, μετά το τοποθετούσαμε μέσα στα δοχεία με το λίπος. Εκεί πάγωνε το λίπος με το κρέας και διατηρείτο για πολλούς μήνες. Όταν θέλαμε να φάμε κάποια μέρα λίγο κρέας, βγάζαμε ένα κομμάτι μέσα από τη γλίνα (το λίπος) και το μαγειρεύαμε κανονικά. Δεν υπήρχαν τότε ψυγεία για να συντηρούμε το κρέας, όπως κάνουμε σήμερα. Άλλωστε, δεν χάλαγε με τίποτα. Ακόμα και τώρα φτιάχνουν σύγλινο στα χωριά. Είναι πολύ πιο νόστιμο έτσι το κρέας. Επίσης, τη γλίνα τη χρησιμοποιούν στις πίτες επί το πλείστον. Γίνονται πολύ νόστιμες!»

Υπήρχε σχολείο στο χωριό σας;

«Η Άνω Βασιλική είχε σχολείο με πάρα πολλούς μαθητές. Ήταν τότε εξήντα οικογένειες και ήμασταν κάπου ογδόντα παιδιά. Είχα δάσκαλο τον Ραυτόπουλο από το Τρίκορφο Δωρίδος και δασκάλα την Μαρκάκη από την Πάτρα. Κλίση στα γράμματα δεν είχα. Δεν τα κοίταγα. Μ' άρεσε επί το πλείστον η ζωή στο χωριό και οι αγροτικές εργασίες. Ήθελα να μείνω στο χωριό, αλλά δυστυχώς ήταν οι συνθήκες τέτοιες που μόλις έβγαλα το Δημοτικό αναγκάστηκα να φύγω. Έπιασα την πρώτη μου δουλειά δεκατριών χρονών».

Πώς αισθανθήκατε όταν φύγατε από το σπίτι σας;

«Ξαφνικά βρέθηκα μόνος μου, χωρίς τους γονείς μου, χωρίς τ' αδελφια μου... Ήθελα να φύγω. Έκανα όμως υπομονή και σιγά – σιγά συνήθισα».

Ποια ήταν η δουλειά αυτή και τι άλλες δουλειές ακολούθησαν;

«Η πρώτη μου δουλειά ήταν στο Ευηνοχώρι, σ' ένα καφενείο, του Γεράσιμου Μαστραπά. Εκεί έμεινα ένα χρόνο σα σερβιτόρος, το 1962. Κοιμόμουνα στο σπίτι του αφεντικού και πληρωνόμουν διακόσιες δραχμές το μήνα. Μετά, βρήκα άλλη δουλειά, στο Μεσολόγγι, σε μια ψησταριά, του Ράπτη. Εκεί έκανα απ' όλες τις δουλειές. Έψηνα, σούβλιζα αρνιά και έφτιαχνα γύρο. Εκείνη την εποχή ήταν το ξεκίνημα του γύρου. Γινόταν με κιμά σαν μπιφτέκι και όχι όπως είναι σήμερα με κρέας. Το έπαιρνε πολύ ο κόσμος. Αφού έμεινα κι εκεί για ένα χρόνο, πήγα μετά σ' ένα παντοπωλείο στην Πάτρα, στου Ανέστη Σοϊλεμεντίδη. Αυτός ήταν Μικρασιάτης, πολύ καλός άνθρωπος. Το παντοπωλείο ήταν δίπλα στη χαρτοποιία του Λαδόπουλου, όπου δούλευαν πάνω από 3.000 άτομα. Είχα γνωριστεί με το γερο-Λαδόπουλο και μου είχε ζητήσει να πάω να δουλέψω εκεί με όλη μου την οικογένεια, αλλά οι δικοί μου δεν ήθελαν να φύγουν από το χωριό. Με εντυπωσίαζε το γεγονός ότι ο Λαδόπουλος έμενε και κοιμόταν σε μια σοφίτα μέσα στο εργοστάσιο. Επίσης, δίπλα από το παντοπωλείο ήταν ένα παγοποιείο και πολλές φορές, όταν κανένας μάς παράγγελλε να του πάω τα ψώνια στο σπίτι, μου έλεγε: “Φέρε μου και μισή παγοκολόνα”, οπότε έκανα και τέτοιες διανομές. Δεν υπήρχαν ψυγεία τότε κι έτσι όλοι αγόραζαν πάγο. Φόρτωνα λοιπόν τα ψώνια και τον πάγο σ' ένα ποδήλατο που είχε το αφεντι-

κό μου και πήγαινα στον πελάτη. Μετά από ένα χρόνο, έφυγα και απ' αυτή τη δουλειά και πήγα σε μια ψπσταριά, τη "Ρούμελν", μαζί με τον αδελφό μου τον Αποστόλν. Εκείνη την εποχή ήταν η καλύτερη και μεγαλύτερη ψπσταριά στην Πάτρα. Έμεινα ενάμιση χρόνο.

» Ήταν τέλος του 1966, όταν έπιασα δουλειά σ' ένα αρτοποιείο, του Ανδρέα Κοκκώση, έξω στην Αγυιά. Εκεί έμαθα λοιπόν τη δουλειά του φούρναρη. Έμεινα ώσπου πήγα φαντάρος. Τελειώνοντας το στρατό, επέστρεψα πάλι στο αρτοποιείο, για να συνεχίσω τη δουλειά μου. Εκείνα τα χρόνια, ο εργοδότης σου υποχρεωνόταν να σε ξαναπάρει μόλις τελείωνες το στρατό, αλλιώς έπρεπε να σε αποζημιώσει. Όταν ξαναπήγα λοιπόν, μαθαίνω ότι τ' αφεντικό πουλούσε το μαγαζί, γιατί θα έβγαινε στη σύνταξη. Αμέσως, σε δυο μέρες τα κανόνισα και πήρα εγώ το φούρνο. Έφερα και τους γονείς μου από το χωριό και δουλεύαμε όλοι μαζί».

Πώς ήταν να έχετε τελικά μια δική σας δουλειά;

«Ήταν δύσκολα. Δεν είχε και πολύ κέρδος. Να σκεφτείτε ότι το αλεύρι είχε 4,80 δραχμές το κιλό και πουλάγαμε 5,20 δραχμές το ένα κιλό ψωμί. Βάλε την εργασία, βάλε τα ξύλα, τί να μείνει; Εκείνο τον καιρό, ο αδελφός μου ο Στάθης είχε πιάσει δουλειά σε άλλο φούρνο στην Πάτρα. Μέναμε όμως όλοι μαζί στο ίδιο σπίτι. Πήγαινα παραγγελίες με το ποδήλατό μου από την Αγυιά, που ήταν ο φούρνος, μέχρι τα Μποζαϊτικά, τουλάχιστον πέντε χιλιόμετρα διαδρομή, για να μοιράζω τριάντα κιλά ψωμί την ημέρα. Και τι δρόμοι υπήρχαν τότε; Μονοπατάκια ήταν, με χώμα και λακούβες. Το χειμώνα πέρναγα ποταμάκια με νερό μες στη βροχή. Ήταν πολύ δύσκολα. Ενώ μου άρεσε αυτή η δουλειά, αναγκάστηκα ν' αφήσω το μαγαζί μετά από ένα χρόνο, επειδή δεν είχε κέρδος. Επέστρεψα στη Ναύπακτο και άνοιξα ένα καφενείο στην πλατεία του Κεφαλόβρυσου. Είχα πολλούς πελάτες, αλλά και σ' αυτή τη δουλειά δεν έμενε πολύ κέρδος. Ο καφές είχε 2,20 δρχ. και το ούζο 2,50 δραχμές. Κουραζόμουν πάρα πολύ. Δούλευα από τις 4:30' το πρωί ως τις 11:30' το βράδυ συνεχόμενα. Δεν μπορούσα να συνεχίσω έτσι. Εντωμεταξύ, ήμουν και νιόπαντρος. Έτσι, μετά από ένα χρόνο προσπάθειας, το άφησα το καφενείο».

Πολλές δουλειάς αλλάξατε, κ. Καλφούτζο;

«Ναι. Μετά, πήγα και δούλεψα στα μπετά, στο φράγμα του Μόρνου.

Ήταν κάτι που δεν είχα ξανακάνει ποτέ, αλλά ήταν δύσκολες οι συνθήκες και έπρεπε να προσπαθώ συνέχεια για κάτι καλύτερο. Εκεί έμεινα για δυόμισι χρόνια. Κάθε πρωί έφευγαν περίπου οκτώ λεωφορεία με εργάτες από τη Ναύπακτο. Για τρία χρόνια που κράτησε η δουλειά στο φράγμα δούλεψαν τέσσερεις χιλιάδες άτομα. Φεύγαμε από το πρωί στις 5:30' και ερχόμασταν το βράδυ στις 7:00'. Η διαδρομή ήταν μιάμιση ώρα. Τα λεφτά τουλάχιστον που μας έδιναν ήταν πολύ καλά».

Μετά το Μόρνο;

«Μετά το Μόρνο, τον Οκτώβρη του 1975, ενοικίασα τον φούρνο που έχω τώρα. Ήταν ο “φούρνος της Γρηγόρινας”. Έτυχε, μόλις είχα τελειώσει από το Μόρνο, να βγει σε σύνταξη ο Γρηγόρης Ράπτης και έτσι τον ανέλαβα εγώ, μαζί με τον αδελφό μου τον Στάθη. Δουλεύουμε εδώ 33 χρόνια. Στο διάστημα αυτό έχουμε ανοίξει ακόμα ένα φούρνο στη Λαγκαδούλα. Στη δύσκολη αυτή δουλειά μάς βοηθάνε οι γυναίκες και τα παιδιά μας».

Πείτε μας για την οικογένειά σας;

«Τη γυναίκα μου τη λένε Πηνελόπη και κατάγεται από την Ήπειρο, από τα Τζουμέρκα. Έχουμε αποκτήσει τρία παιδιά, τον Ανδρέα, τον Γιάννη και την Αθηνά».

Εξηγήστε μας τη διαδικασία που χρειάζεται για να γίνει το ψωμί.

«Η προετοιμασία του ψωμιού ξεκινάει από τ' απόγευμα. Αναπιάνουμε προζύμι και τ' αφήνουμε να φουσκώσει. Γύρω στις 3:00' τα ξημερώματα ξεκινάμε δουλειά. Αρχίζουμε το ζύμωμα προσθέτοντας ακόμα λίγο αλεύρι στο προζύμι και αλάτι. Το αφήνουμε είκοσι λεπτά να ξεκουραστεί. Το κυλιντρίζουμε έπειτα σ' ένα μηχανήμα και μετά κόβουμε τη ζύμη σε κομμάτια. Αφού τα ζυγίσουμε, τα πλάθουμε σε φραντζόλες ή καρβελάκια. Τα βάζουμε σε λαμαρίνες και τ' αφήνουμε στη στόφα περίπου μια ώρα για να πάρουν τον όγκο τους και τέλος τα ψήνουμε στο φούρνο για 45–50 λεπτά. Όλη αυτή η διαδικασία κρατάει τρεις ώρες το χειμώνα, ενώ το καλοκαίρι που είναι πιο ζεστός ο καιρός γίνεται γρηγορότερα το ψωμί».

Ο κόσμος ζητάει το ψωμί τώρα όσο και παλιότερα;

«Όχι. Παλιά, αυτό που κοίταζαν ήταν να πάρουν πρώτα το ψωμί τους. Όταν πρωτοξεκίνησα το 1975, δούλευα με κιλά, φραντζόλες κιλού, καρβέλια κιλού. Τώρα δεν τρώνε πολύ ψωμί. Το πολύ να πάρουν μισό κιλό και μερικοί το παίρνουν ανά δύο μέρες».

Ποια μέρα του χρόνου έχετε την περισσότερη δουλειά;

«Την Καθαρά Δευτέρα με τις λαγάνες. Η δουλειά ξεκινάει από πολύ πιο νωρίς, γύρω στις 1:00 τη νύχτα, γιατί η λαγάνα χρειάζεται ιδιαίτερη διαδικασία. Περνάει από το χέρι πολλές φορές και όχι από το μηχανήμα και χωράνε μόνο τρεις στη λαμαρίνα για να ψήνονται κάθε φορά. Αν δεν αγαπάς αυτή τη δουλειά, δεν μπορείς να την κάνεις. Αγαπάμε και τους πελάτες μας, είμαστε πολύ δεμένοι με τον κόσμο μας. Βλέπουμε κάποιον να μπαίνει στο μαγαζί και ξέρουμε τι θέλει».

Έχετε χρόνο ν' ασχοληθείτε με κάτι άλλο εκτός από το φούρνο σας;

«Από τον καιρό που ήρθα στη Ναύπακτο και άνοιξα το καφενείο ασχολούμαι με τα κοινά και οργανώνομαι στα σωματεία. Είχα μπει στο Σύλλογο των καφεπωλών, μετά στο Σωματείο αρτεργατών και έπειτα στο Σωματείο αρτοποιιών που είμαστε τώρα 22 μέλη. Γύρω στο 1980, μπήκα στην Ομοσπονδία ως πρόεδρος για τρεις τετραετίες. Μετά από μένα μπήκε πρόεδρος ο Νίκος Αγγελής και μέχρι πριν τρία χρόνια ήμουν αντιπρόεδρος. Αποχώρησα και έδωσα τα νηία σε νεότερους ν' αναλάβουν. Στη Διοίκηση τώρα συμμετάσχει (sic) και ο γιος μου ο Ανδρέας».

Ήταν πιο εύκολα τότε τα πράγματα με την Ομοσπονδία;

«Εκείνα τα χρόνια δεν υπήρχαν οικονομικοί πόροι. Ήταν μόνο δέκα σωματεία που συμμετείχαν στην Ομοσπονδία και τα λίγα λεφτά που έδιναν για συνδρομή δεν έφθαναν για τα έξοδά μας. Έτσι συμπληρώναμε εμείς τα μέλη από την τσέπη μας. Πονούσαμε την Ομοσπονδία και κάναμε αγώνα για να κρατηθούν τα σωματεία».

Μιας και σε λίγες μέρες έρχεται το Πάσχα, πείτε μας, έρχεται κόσμος να του ψήσετε το αρνί;

«Ναι, πάντα. Τουλάχιστον όσοι δεν έχουν δική τους ψησταριά φέρ-

νουν το αρνί ή το κατσίκι τους στο φούρνο. Μας φέρνουν επίσης και κοκορέτσι, ματιές και κάθε είδος φαγητού. Αυτές τις μέρες έρχονται πα-
ρέες γυναικών (5 έως 10 άτομα) και πλάθουν τα κουλούρια τους στο
φούρνο μας. Είναι πολύ πιο βολικά και ξεκούραστα για τις νοικοκυ-
ρές να τους ψήνουμε εδώ τα κουλούρια. Και μιας και περιμένουμε το
Πάσχα, όπως είπες, Καλή Ανάσταση σε όλους!»

Μουχτούρη Αντιγόνη

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσας στις 10/11/2017)

«Γεννήθηκα τον Οκτώβρη του 1951 στη Σίμου Ναυπακτίας. Γονείς μου ήταν ο Αθανάσιος και η Βασιλική, το γένος Νικοπούλου. Ήμασταν μια πολυμελής οικογένεια. Το σπίτι που είχαμε ήταν πολύ ωραίο. Είχε τέσσερα δωμάτια, ήταν διώροφο, πέτρινο κι όταν ήμουν μικρή, μου άρεσε τόσο πολύ, που ήθελα να το κάνω μουσείο λαογραφικό. Δυστυχώς, δε μου το έδωσε η οικογένειά μου. Ήταν πανέμορφο κτίριο, είχε παράθυρα με καμάρες, ένα μεγάλο μπαλκόνι που έβλεπες όλη τη θέα κάτω. Οι μαστόροι που το έχτισαν θα πρέπει να ήταν πολύ καλοί, γιατί το είχαν φτιάξει σαν βυζαντινό σπίτι. Δε θυμάμαι να είχα δει παρόμοιο σπίτι στο χωριό.

» Ο πατέρας μου ήταν γεωργός, αλλά έφτιαχνε και παπούτσια. Είχε βγάλει κάποιες τάξεις Γυμνασίου στην Πάτρα κι έμαθε την τέχνη να φτιάχνει παπούτσια από την αρχή ως το τέλος κι όχι απλά να τα διορθώνει. Είχε στήσει λοιπόν μια μικρή βιοτεχνία στο σπίτι μας μετά τον πόλεμο κι έρχονταν πολύς κόσμος από τα γύρω χωριά για να τους φτιάξει παπούτσια, πέδιλα, μποτάκια, τα πάντα».

Από το Δημοτικό σχολείο τι αναμνήσεις έχετε;

«Ότι ήταν πολύ αυστηρά. Είχα μια αυστηρή δασκάλα, που δυστυχώς δε θυμάμαι τ' όνομά της, αλλά αυτό που ήταν πολύ σημαντικό για μένα είναι ότι η δασκάλα έβαφε τα χείλη της... Το θυμάμαι σαν τώρα! Ήταν πάρα πολύ σημαντικό για μας τότε, γιατί ήταν η μόνη γυναίκα με κοντά μαλλιά, σγουρά, ωραία κι έβαφε τα χείλη της. Ήταν πρωτόγνωρο για το χωριό. Έπειτα είχα και τον δάσκαλο τον Τσουμή, ο οποίος για μένα ήταν ένας πάρα πολύ αυστηρός δάσκαλος. Είχα μια πολύ κακή γνώμη γι' αυτόν! (γέλια). Ήμασταν πολλά παιδιά τότε στο χωριό, δε μας χωρούσε το κτίριο του σχολείου και είχαν μετατρέψει ένα σπίτι σε δεύτε-

ρο σχολείο, λίγο πιο κάτω από το κεντρικό.

» Ένα σημαντικό που θυμάμαι από αυτή την εποχή είναι ότι αρχίσαμε στην Πρώτη Δημοτικού να γράφουμε με το κονδύλι, με το οποίο είχαμε μεγάλο πρόβλημα λόγω της μελάνης. Λερώναμε τα χέρια μας συνέχεια. Ήμασταν όμως τυχεροί, γιατί τον επόμενο χρόνο περάσαμε στο στυλό. Ένας συγχωριανός μας, ο Γιάννης Δενδραμής, είχε έρθει από την Αυστραλία και μας έφερε σε όλα τα παιδιά στυλό να γράφουμε κανονικά. Αυτό δε θα το ξεχάσω ποτέ στη ζωή μου, ότι “απελευθερώθηκα” από τη βία του μελανιού. Ήταν μεγάλη επανάσταση! Νομίζω ότι ήμασταν ένα προοδευτικό χωριό. Γενικά προχωρούσαμε με την κοινωνία. Δεν ήμασταν ένα χωριό “πίσω από το Θεό”, που λένε».

Ποιες φίλες σας θυμάστε απ’ το χωριό;

«Ήταν η Σωτηρία, που ήταν και γειτόνισσά μου, και βέβαια ήταν η Ελένη Δενδραμή που έμενε ακριβώς απέναντι από εμάς, φίλη και ξαδέλφη μου. Φίλη ήμουνα και με τον Γιάννη Μπουλέ, γιατί ήταν κολλητός φίλος με τον αδελφό μου τον Κώστα.

Μετά το σχολείο και αφού έκανα τα μαθήματά μου, μου άρεσε πάρα πολύ ν’ ακούω ιστορίες. Πήγαινα μια εδώ, μια εκεί και μου άρεσε ν’ ακούω τι λέγανε οι άνθρωποι, ν’ ακούω τι λένε οι μεγάλοι. Δε θυμάμαι να έπαιξα σαν παιδί ποτέ μου. Μου φέρανε κάποτε έναν κούκλο, τον οποίο απλά τον στόλισα σε ένα σημείο στο σπίτι. Αυτό που μου άρεσε πολύ ήταν να κάθομαι στο μπαλκόνι και να αγναντεύω την όμορφη θέα και φυσικά ν’ ακούω τις διάφορες ιστορίες που λέγανε οι μεγάλοι. Δεν είχαμε πολλά εξωσχολικά βιβλία να διαβάζω, που μου άρεσε πάρα πολύ. Αργότερα, όταν ήμουν εννέα ετών, μετακομίσαμε στην Αθήνα. Όταν μου δίνανε χαρτζιλίκι, το πρώτο που αγόραζα ήταν εφημερίδα. Ήθελα να ξέρω τι γίνεται στον κόσμο. Στο σχολείο που πήγα με την αδελφή μου τη Βούλα, στο Χολαργό μέσα σε δύο χρόνια διαβάσαμε όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης!»

Για ποιο λόγο πήγατε στην Αθήνα;

«Γιατί όλοι φεύγανε εκείνη την εποχή. Υπήρχε μια καινούργια τάση, μια άποψη ότι έπρεπε να φύγουμε από το χωριό, για να προοδεύσουμε, να μάθουμε ξένες γλώσσες κ.λπ. Αρχές του ’60 ήταν μια περίοδος που ο κόσμος έφευγε. Όταν πήγαμε στην Αθήνα, ο πατέρας μου δού-

λεψε ως εργάτης σ' ένα εργοστάσιο. Δεν μπορούσε πλέον να δουλέψει στα παπούτσια, γιατί άλλαξε ο τρόπος κατασκευής. Θα έπρεπε να μάθει τη μηχανή, που ήταν κάτι εντελώς καινούργιο για εκείνον.

» Το 1960 έγινε πολύ μεγάλη αλλαγή στην κοινωνία σε βάθος. Δούλευαν πλέον και οι γυναίκες, τα κορίτσια έκοψαν κοντά τα μαλλιά τους κ.λπ. Όλα αυτά που φαίνονται τώρα απλά πράγματα τότε ήταν πολύ σπουδαία. Μεγάλη αλλαγή. Έβγαλα λοιπόν στην Αθήνα τις τελευταίες τάξεις του Δημοτικού, έβγαλα και το Γυμνάσιο. Ήμουν καλή μαθήτρια, αλλά επειδή ήμουν πάρα πολύ ευαίσθητη, από το στρες δεν πέρασα στις εξετάσεις για να μπω στο Πανεπιστήμιο. Αυτό το στρες, αυτή η πίεση, είναι πολύ άσχημο πράγμα για τα παιδιά. Όλο αυτό όμως με ωφέλησε, γιατί έτσι έφυγα για σπουδές στη Γαλλία, όπου πέτυχα σε ό,τι είχα βάλει στόχο.

» Αυτό που θυμάμαι από την εποχή που πήγαινα στο Γυμνάσιο είναι τα χρόνια της Χούντας, που νομίζω ότι στην Αθήνα τη ζήσαμε πιο έντονα. Μας κάνανε π.χ. αυστηρό έλεγχο στο μάκρος της ποδιάς. Δεν επιτρεπόταν να φορέσουμε κοντή φούστα. Επίσης τ' αγόρια έπρεπε να έχουν κοντά μαλλιά. Φανταστείτε ότι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60 ακούγαμε Beatles και Rolling Stones, ότι τα αγόρια λόγω μόδας είχαν όλα μακριά μαλλιά και ξαφνικά έπρεπε το '67 να τα κόψουν! Με-

γάλο σοκ. Κι εκεί που τα κορίτσια φορούσαν μίνι φούστες, ξαφνικά γίνανε μακριές. Η Χούντα μας άλλαξε τα πάντα, μας γύρισε πίσω. Είχαμε πάντως καλούς καθηγητές και από χρόνια τώρα ψάχνω μια καθηγήτρια που είχα, λεγόταν Κατοίκη. Δε θυμάμαι το μικρό της όνομα, αλλά αν μπορεί κάποιος να με βοηθήσει, θα χαρώ πάρα πολύ».

Γιατί επιλέξατε να πάτε στη Γαλλία για σπουδές;

«Α, ήταν πολύ φυσικό. Γιατί λόγω της Χούντας, που αφαίρεσε την ελευθερία μας, η Γαλλία και οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες ήταν ιδανικά για εμάς. Ήταν η ελευθερία, γενικά στη ζωή αλλά και η ελευθερία του πνεύματος. Ήμουν δεκαπέντε χρονών όταν διάβαζα Ρουσσώ και τους μεγάλους φιλόσοφους της Γαλλικής επανάστασης. Διάβαζα με μια φίλη μου περιοδικά για τον Μάη του '68, έτσι εξιδανίκευσα αυτή τη χώρα. Έπρεπε να πάω εκεί που είχε ελεύθερους ανθρώπους. Όντως, πηγαίνοντας εκεί είδα ότι οι άνθρωποι ήταν πολύ ελεύθεροι. Αγαπούσανε πολύ και τους άλλους λαούς. Οι Γάλλοι μάλιστα είχαν βοηθήσει πολύ την Ελλάδα την εποχή της Χούντας, όπως ότι είχαν προστατέψει τον Καραμανλή κ.λπ. Είχε πάει πρώτα μια φίλη μου, η Αιμίλια, στη Γαλλία, και αφού πρώτα δούλεψα τρία χρόνια στην Αθήνα σ' έναν εκδοτικό οίκο ως δημοσιογράφος, μάζεψα μόνη μου χρήματα και 21 ετών, έφυγα».

Δυσκολευτήκατε να προσαρμοστείτε;

«Πάντα είναι δύσκολο να προσαρμοστεί κανείς σε μια ξένη χώρα. Υπήρχε όμως μεγάλη αισιοδοξία, γιατί έβλεπες τους ανθρώπους να θέλουν να βοηθήσουν όποιον είχε ανάγκη. Αφού γράφτηκα πρώτα σε μια τάξη για να μάθω τη γλώσσα, μετά γράφτηκα σε μια Σχολή για να σπουδάσω Κοινωνιολογία. Μια φίλη μου Γαλλίδα το πρώτο έτος με βοήθησε πάρα πολύ στη γλώσσα. Βέβαια, χρειάστηκε να διαβάζω από το πρωί μέχρι το βράδυ, για να τα καταφέρω. Είχα ορκιστεί ότι δε θα γύριζα στην Ελλάδα, εάν δε διάβαζα την εφημερίδα “Le Monde”. Τελείωσα λοιπόν την Κοινωνιολογία και πήρα μετά το μεταπτυχιακό μου πάνω στη Λαϊκή Τέχνη. Έκανα το διδακτορικό μου κι εκεί κατάλαβα ότι, ό,τι είχα διαβάσει στο ελληνικό σχολείο και ιδιαίτερα στα μαθήματα των αρχαίων ελληνικών αυτά ήταν που με βοήθησαν, πάρα πολύ μάλιστα.

» Την πτυχιακή μου με θέμα Λαϊκή Τέχνη στα χρόνια του '40 – '45 αμέσως οι καθηγητές μου την εκδώσανε σε βιβλίο. Εκεί περιλαμβάνονται

τραγούδια της ελληνικής αντίστασης τα οποία συνέλεξα και ανέλυσα μετά από μεγάλη έρευνα που έκανα στην Ελλάδα. Μετά από αυτό έγινα Λέκτορας στο Πανεπιστήμιο. Συγχρόνως άνοιξα κι ένα γραφείο με άλλους συναδέλφους, όπου κάναμε μελέτες και έρευνες σε όλη τη Γαλλία για διάφορα θέματα. Σιγά σιγά έγινα τακτική καθηγήτρια Κοινωνιολογίας κι έπειτα πήρα άλλο ένα ντοκτορά (H.D.R.), όπου μπορώ να εκπαιδεύσω άλλους καθηγητές να πάρουν το δικό τους ντοκτορά. Δούλεψα επίσης πάνω σε θέματα για μουσεία, έχω κάνει έρευνες για το Γαλλικό Υπουργείο Πολιτισμού, έχω γράψει βιβλία και δημοσιεύσει πολλά σχετικά άρθρα. Ένα από τα τριάντα βιβλία μου, με τίτλο “Η κοινωνιολογία του λαϊκού πολιτισμού”, μεταφράστηκε στα ελληνικά και κυκλοφορεί στην Ελλάδα από τις εκδόσεις Παπαζήση από το 2015».

Παντρεύτήκατε στη Γαλλία;

«Ναι, είχα παντρευτεί με τον Πιερ, ο οποίος ήταν συμφοιτητής μου και αποκτήσαμε δύο παιδιά, την Αριάδνη και τον Αλέξανδρο. Στην Ελλάδα έρχομαι οπωσδήποτε μια φορά το χρόνο και σίγουρα μετά τη σύνταξή μου θα έρχομαι συχνότερα. Μου αρέσει που βλέπω τη Ναύπακτο όλο να ομορφαίνει. Οι πολίτες την προσέχουν περισσότερο και είναι πολύ φιλικοί. Όσους έχω φέρει από τη Γαλλία έμειναν πολύ ευχαριστημένοι. Θα ήθελα να πω ότι επειδή οι περισσότεροι άνθρωποι ασχολούνται με τον υλισμό και όχι με την πνευματική ανάπτυξη μιας πόλης, θεωρώ πολύ σημαντική την προσφορά της Παπαχαλαλμπειου Βιβλιοθήκης, όλου του προσωπικού και ιδιαίτερα του Διευθυντή της, του Γιάννη Χαλάτση, που κάνει σημαντικό έργο στη Ναύπακτο.

» Τώρα είμαι παντρεμένη με τον Charles και το πρώτο πράγμα που θέλουμε να κάνουμε κάθε φορά που ερχόμαστε είναι να απολαύσουμε τη θάλασσα, το λιμάνι, καθώς και τους φιλικούς κατοίκους με το σπιρτόζικο πνεύμα».

Βάσω Χαρακίδα

(Τη συνέντευξη πήραν η Ζωή Δενδραμή
και ο Γιάννης Χαλάτσις στις 18/1/2018)

«Γεννήθηκα στη Ναύπακτο, στο Λιοστάσι. Πατέρας μου ήταν ο Γιώργος Λυμπέρης από τα Γρηγόρια Ναυπακτίας και μάνα μου η Αικατερίνη, το γένος Ζαμπάρα, από τα Κρυονέρια. Ήμασταν μεγάλη οικογένεια με επτά αδέρφια, με μικρότερη εμένα. Πρώτη ήταν η Πανωραία, μετά ο Γιάννης, η Σπυριδούλα, ο Κώστας, ο Παναγιώτης, η Δήμητρα και τελευταία εγώ.

» Από μικρή, από τότε που κατάλαβα τον εαυτό μου, τ' όνειρό μου ήταν το τραγούδι. Δεν μου άρεσαν τα γράμματα, ούτε ήθελα να γίνω μοδίστρα σαν την αδελφή μου. Έβγαλα το 2ο Δημοτικό, δίπλα στον Άγιο Στέφανο και πήγα λίγο στο Γυμνάσιο».

Πώς έβλεπαν την τάση σας για το τραγούδι στο οικογενειακό σας περιβάλλον;

«Δεν το βλέπαν με καλό μάτι και είχαμε επεισόδια μεγάλα. Δεν θέλανε να γίνω τραγουδίστρια με τίποτα. Εγώ τους έλεγα: “ή θα βγω τραγουδίστρια ή θ’ αυτοκτονήσω!” Το μυαλό μου ήταν πάντα εκεί. Κάθονταν, ας πούμε, οι άλλοι να φάνε κι αν άκουγα στο ραδιόφωνο ότι τραγούδαγε η Τασία Βέρα ή ο Ζάχος ή ο Τσαούσης, άφηνα το φαγητό και κόλλαγα το αυτί μου στο ραδιόφωνο. Όταν πήγαινα στο σχολείο, μάζευα κανένα χαρτζιλίκι για να αγοράσω δίσκους, εκείνα τα μικρά δισκάκια που υπήρχαν τότε 45 στροφών και κόστιζαν τότε τρεις δραχμές. Το πρώτο που είχα πάρει ήταν το “τάξε, μανούλα, τάματα” της Τασίας Βέρα. Ξημεροβραδιαζόμουνα με το μυαλό μου κολλημένο εκεί, πώς θα τα καταφέρω, τι θα κάνω να γίνω τραγουδίστρια.

» Ο αδελφός μου ο Γιάννης ήταν ανένδοτος και σκληρός μαζί μου γι’ αυτή μου την επιθυμία. Έφαγα το ξύλο της αρκούδας απ’ αυτόν. Τραγουδίστρια, παλιότερα σήμαινε και λίγο... “τέτοια”, και θεωρούσαν ότι

θα γελάει ο κόσμος μαζί μας. Εγώ όμως επέμεινα, δεν άλλαξα γνώμη. Κάποια στιγμή, όταν ήμουν δεκατριών ετών, κι αφού δεν τα ήθελα τα γράμματα, σταμάτησα το Γυμνάσιο και με πήρε για δύο χρόνια κοντά της η Βασιλική Παπαχαραλάμπους, η γυναίκα του ευεργέτη της Ναυπάκτου του Δημητρίου Παπαχαραλάμπους. Της έκανα παρέα, της έκανα τα ψώνια της και μου έδινε 500 δραχμές το μήνα. Πολλά λεφτά για εκείνη την εποχή. Έκατοσα δύο χρόνια και πήρα 6.000 δραχμές. Αυτά τα λεφτά τα έδωσα στον αδελφό μου το Γιάννη, για να ανοίξει ξυλουργείο στο λιμάνι.

» Εκείνη την εποχή, ο αδελφός μου ο Πάνος, που ήταν αστυφύλακας, είχε στεφανώσει ένα ζευγάρι. Από αυτή την κουμπαριά κατέληξα να γνωρίσω τον Αντώνη Χαρακίδα, που ήταν ο αδελφός της νύφης και μετέπειτα άντρας μου».

Πόσο χρόνων παντρευτήκατε;

«Με πάντρεψαν, πες καλύτερα. Εγώ δύο φορές τον είχα δει τον άνθρωπο. Παρόλα αυτά, οι γονείς του κανόνισαν να με παντρέψουν δεκαέξι χρόνων με το παιδί που τότε τελείωσε από φαντάρος και δεν είχε καν δουλειά. Στο γάμο αυτό έπαιξε ρόλο και η πεθερά μου. Αυτή μας έβαλε την ιδέα να κλεφτούμε και να πάμε στην Αθήνα. Εγώ όμως δεν κλέφτηκα με την ιδέα ότι θα πάω να παντρευτώ, αλλά ότι θα πάω στην Αθήνα να γίνω τραγουδίστρια. Φύγαμε λοιπόν τον Φεβρουάριο για Αθήνα και τον Ιούνιο γυρίσαμε για να παντρευτούμε. Όταν φύγαμε, ο πατέρας και η μάνα μου δεν ήξεραν τίποτα. Νόμιζαν ότι αυτοκτόνησα.

» Τελικά, αυτός ο γάμος μου έδωσε πολλά βάσανα, μεγάλες στενοχώριες και πολύ άγχος. Ο άντρας μου ήταν άρρωστος από εξινόκοκκο. Η οικογένειά του ήταν πολύ φτωχή και δεν είχαμε χρήματα να πάμε στους γιατρούς. Δεν ήξερα πού να πάω, πώς να τον βοηθήσω, ώσπου βρήκαμε έναν γιατρό που δέχτηκε να τον χειρουργήσει δωρεάν».

Όλη αυτή η ιστορία είχε κάποιο καλό αποτέλεσμα για την καριέρα σας;

«Εγώ παράλληλα κυνηγούσα το όνειρό μου. Στην Αθήνα, στο καφενείο Μουσικών, γνώρισα σημαντικούς μουσικούς, όπως τον Γιώργο Κόρο τον συγχωρεμένο, τον Γιάννη και Θανάση Βασιλόπουλο, Μάκη Μπέκο, Τάκη Σούκα και άλλους. Σιγά – σιγά, κάποιοι μουσικοί άρχισαν να με παίρνουν μαζί τους για τραγούδι κι έτσι έβγαζα κανένα μεροκάμα-

το. Όταν συνήλθε ο άντρας μου από την αρρώστια, τον παρότρυνα να μάθει κιθάρα, για να πηγαίνουμε μαζί στις δουλειές. Έχω τραγουδήσει σε πανηγύρια σε όλη την Ελλάδα. Κάποια στιγμή γνωρίστηκα με τον αείμνηστο Βασίλη Σούκα, ο οποίος μου είπε: “Έχεις πολύ καλή φωνή, σαν κρύσταλλο!” Αυτός με πήγε στις εγκαταστάσεις της Columbia και άρχισε η δισκογραφική μου πορεία.

» Υπέγραψα πενταετές συμβόλαιο στη Music Box. Βγάσαμε εκείνη την εποχή δύο δισκάκια το χρόνο, Χριστούγεννα και Πάσχα. Το πρώτο μου τραγούδι ήταν το “Παράξενο μου φαίνεται”, ένα τσάμικο που πούλησε επτά χιλιάδες δισκάκια. Μετά, ήταν το “Ψάχνω να βρω έναν άντρα”, καλαματιανό, που είχε μεγάλη επιτυχία. Μετά, κάνω το “Ένα σταυρό μου χάρισες”, που πούλησε σαράντα πέντε χιλιάδες δίσκους! Έπειτα ήταν το «Δύο φίλοι γίνανε εχθροί», το “Λεβεντόπαιδο” κ.λπ. Μετά, ξεκίνησαν κι άλλοι να μου ζητούν να βγάλω μαζί τους δίσκους. Συνολικά έχω βγάλει 46 μικρούς

δίσκους (“σαρανταπεντάρια”) και 17 δίσκους μεγάλους, σύνολο γύρω στα διακόσια τραγούδια. Όλα τα αγαπώ, όπως αγαπά η μάνα τα παιδιά της. Λίγο περισσότερο όμως το “Λεβεντόπαιδο” και το “Ένα σταυρό μου χάρισες”. Υπήρξαν βραδιές σε πανηγύρια που έχουν ζητήσει να τα τραγουδήσω ως και δεκαπέντε φορές!»

Από όλους τους μουσικούς, συνθέτες, στιχουργούς που έχετε συνεργαστεί ποιοι σας στάθηκαν περισσότερο;

«Ένας ήταν κι αυτός έφυγε πολύ νέος από τη ζωή. Ήταν ένας ηπειρώτης, καλός τραγουδιστής, κύριος, που έφυγε στα σαράντα πέντε του. Ήταν ο Δημήτρης Βάγιας. Εκεί βρήκα άνθρωπο».

Εκτός από δημοτικά τραγούδια, έχετε τραγουδήσει άλλα είδη;

«Βέβαια. Και λαϊκό και ηπειρώτικα και ζεϊμπέκικα και μπαλάντες. Εκείνη την εποχή, για να βγάλουμε καλά τραγούδια, καθόμασταν και κάναμε πρόβες ένα μήνα για το κάθε τραγούδι. Αν δεν κάτσεις να δουλέψεις σκληρά, δεν βγαίνει αποτέλεσμα. Δεν ήμουν ποτέ ψώνιο, αλλά ήμουν τελειομανής. Και σήμερα ακόμα, αν δεν ξέρω καλά ένα τραγούδι, πώς είναι ακριβώς, δεν θα το πω. Τώρα ετοιμάζομαι να τραγουδήσω τρία τραγούδια σε ένα cd με πολύ καλά τραγούδια όπου συμμετέχουν πολλοί συνάδελφοι».

Υπήρξαν εποχές που βγάζατε πολλά λεφτά;

«Παλιότερα, δεν κλείναμε τις δουλειές με αμοιβή από τον καταστηματάρχη. Πηγαίναμε και πληρωνόμασταν με την “χαρτούρα” και, ναι, βγάζαμε πάρα πολλά λεφτά. Έβλεπες ανθρώπους να έρχονται να πετάνε εκατό και διακόσιες χιλιάδες δραχμές και μετά έρχονταν σ’ εμάς και μας λέγανε: “Δώσε μου εκατό δραχμές να πάω σπίτι με ταξί!”»

Θυμάστε κάποιες περίεργες καταστάσεις που έχετε ζήσει στη δουλειά σας;

«Πολλές. Μια φορά ήμασταν σ’ ένα χωριό της Θήβας. Είχαμε πάει για έναν αρραβώνα. Παίζανε οι μουσικοί, τραγούδαγα εγώ. Κάποια στιγμή, πρωινή ώρα, σταμάτησα, για να πάω τουαλέτα. Είχαν πιεί πολύ και ήταν όλοι μεθυσμένοι. Ήταν και κάτι στρατιωτικοί με πιστόλια. Σηκώνομαι πάνω, κάνω δυο βήματα και με πιάνουν δύο από το χέρι. “Τι έγινε, ρε παιδιά”, τους λέω. “Μη μας πεις ότι πας να φύγεις, δεν θα φύγεις ζωντανή απ’ εδώ” (γέλια). Τελικά, αφού τους εξήγησα, με άφησαν να πάω τουαλέτα, αλλά φύλαγαν απ’ έξω για να μην φύγω και σταματήσει το γλέντι.

» Μια άλλη φορά, πάμε σ’ ένα πανηγύρι στο Στρογγυλοβούνι. Ζήτησα ένα δωμάτιο να ξεκουραστώ από το ταξίδι, ώσπου να στήσουν οι μουσικοί τα όργανα και να ετοιμαστεί η ορχήστρα. Μου ετοίμασε η γυναίκα του προέδρου ένα δωμάτιο και κοιμήθηκα λίγο. Ξυπνάω κάποια στιγμή και βλέπω τον πρόεδρο να κάθεται να με κοιτάει. “Τι θες εδώ, πρόεδρε;” του λέω. “Σε καμαρώνω”, μου λέει. Δεν μπορώ να τα ξεχάσω αυτά με τίποτα. Ήταν όλοι καψούρηδες μ’ εμένα. Ειλικρινά».

Με τον Μιχάλη Βιολάρη και τον Νίκο Ξανθόπουλο

Έχετε τραγουδήσει και στο εξωτερικό; Μιλήστε μας και γι' αυτή την εμπειρία σας.

«Αξέχαστες εμπειρίες. Έχω πάει πολλές φορές στο εξωτερικό για τραγούδι και έχουμε κάνει αξέχαστα γλέντια με Έλληνες που ζουν εκεί. Έχω πάει στην Αμερική και έχω γυρίσει όλη τη Γερμανία. Τι να πρωτοθυμηθώ; Εισέπραξα τόσο πολλή αγάπη, μα τόση πολλή!

» Μια φορά, είχαμε πάει τριάντα πέντε άτομα μέσω του Υπουργείου Πολιτισμού στον εορτασμό των διακοσίων χρόνων της Αυστραλίας. Μιλάμε για τεράστια επιτυχία. Είχε έρθει τόσοσ πολύς κόσμος στη συναυλία που δεν έβλεπες μπροστά σου από τη σκόνη των αυτοκινήτων. Στα εισιτήρια, ήταν δέκα πέντε γυναίκες στη σειρά και μάζευαν τα λεφτά σε μεγάλες μαύρες σακούλες απορριμμάτων!

» Αντίθετα, δεν έχω εισπράξει καθόλου αγάπη από τους ανθρώπους της περιοχής μας και ειδικά της πόλης μου. Μόνο μια φορά με κάλεσαν και τραγούδησα στη Ναύπακτο, το 1972, στο μαγαζί του Καρακώστα, στο Κεφαλόβρυσο. Ο κόσμος είχε κάνει ουρά μέχρι το 3ο Δημο-

τικό και τους έβαζε σε σειρά η Αστυνομία. Αυτή ήταν η μόνη φορά που είδα αγάπη από Ναυπάκτιους.

» Κατά τα άλλα, η ζωή όλη, εκτός από τη δουλειά μου, ήταν μια πίκρα. Τον άντρα μου τον έχασα 46 ετών και την μοναδική μου κόρη, την Φώφη, την έχασα στα 22. Ήταν ένα καταπληκτικό κορίτσι. Αθλήτρια στον στίβο, στην ενόργανη, στο τρέξιμο...

» Μεγάλη πίκρα έχω και από τους συναδέλφους μου. Πολλούς έχω βοηθήσει, αλλά κανείς δεν με στήριξε ούτε στο πένθος μου ούτε στη δουλειά μου. Και όσο για τους δημοτικούς μας άρχοντες εδώ, ποτέ δεν με κάλεσαν να κάνουμε μια όμορφη συναυλία ή ένα χορό. Μόνο για ψήφους με παίρνουν τηλέφωνο. Είναι πολλές οι Ναυπάκτιες τραγουδίστριες με όνομα;

» Παρά ταύτα, όταν με καλούν τα κανάλια για συνεντεύξεις, εγώ πάντα μιλώ με τα καλύτερα λόγια για τη Ναύπακτο. Δυο φορές μου δόθηκε η ευκαιρία και οργανώθηκαν στο λιμάνι δύο συναυλίες με τοπικούς μουσικούς (Περικλής Παπαναστασόπουλος, Χρήστος Γλαβίνος, Πάνος Κοτρώτσος, Βασίλης Γκίκας, Αριστόπουλος κ.ά.)».

Ανάμεσα στον Αλέκο Κιτσάκη και τον Βασίλη Σούκα

Πόσο σας επηρεάζουν τα οικονομικά προβλήματα των τελευταίων χρόνων;

«Είναι ένα τεράστιο θέμα που απασχολεί όλους μας. Πες ότι εγώ δεν έχω πρόβλημα, αλλά βλέπω τους διπλανούς μου να υποφέρουν. Αυτό με θλίβει και όπου μπορώ, βοηθάω διακριτικά, γιατί πάνω απ' όλα είμαι άνθρωπος και μάλιστα άνθρωπος ταλαιπωρημένος. Πρώτα δίνω στον άλλον και το υπόλοιπο κρατάω εγώ. Ίσως και να είναι κακό αυτό, γιατί δίνομαι και δεν παίρνω τίποτα. Δεν θέλω να πάρω τίποτα υλικό αλλά μια καλημέρα, ναι, τη θέλω. Θα έλεγα ότι είμαι μια γυναίκα που έχει παίξει όλους τους ρόλους της ζωής χωρίς να έχει κανέναν δίπλα της. Στη ζωή μου πιο πολύ έχω κλάψει παρά τραγουδήσει!

» Έως το τέλος του χρόνου πιστεύω ότι θα κυκλοφορήσει ένα βιβλίο με λεπτομέρειες από τη ζωή μου. Να είστε καλά!»

Ανδρόνικος Μπερμπιλάγκας

(Τη συνέντευξη πήρε η Ζωή Δενδραμή
στις 9/3/2007)

Ο Ανδρόνικος Μπερμπιλάγκας διατηρεί την οικογενειακή του επιχείρηση, τρίτη γενιά, με δεξί του χέρι τη σύζυγό του Χαρίκλεια. Αν και σαράντα ετών σήμερα, είναι από τους πιο επιτυχημένους επαγγελματίες στη Ναύπακτο. Θα μας πάει αρκετά χρόνια πίσω.

«Δεν θυμάμαι το όνομα του πρώτου Επαχτίτη που έχει ανοίξει τον φούρνο που έχω εγώ τώρα. Η λειτουργία του όμως ξεκίνησε το 1912. Η περιοχή όλη εδώ γύρω ήταν πολύ υποβαθμισμένη. Η χαρτογράφηση έδειχνε ότι το συγκεκριμένο σημείο ήταν στάβλος για άλογα. Όλα τα οικοπέδα της περιοχής ανήκαν στην ενορία της Αγίας Παρασκευής. Η εκκλησία τότε ήταν πιο μικρή, σαν ξωκκλήσι. Άφησαν λίγο προαύλιο χώρο για την Αγία Παρασκευή και ο υπόλοιπος χώρος διανεμήθηκε σε οικοπέδα και πουλήθηκε στους ενδιαφερόμενους. Έτσι τότε εδώ έγινε φούρνος, τον οποίο ο παππούς μου τον ενοικίασε από το 1920. Αν και το επάγγελμα του παππού μου ήταν ξυλουργός, εκμεταλλεύθηκε τις συγκυρίες και τα πράγματα της εποχής, γιατί το ψωμί ήταν είδος ανάγκης, και έτσι αποφάσισε και άνοιξε τον φούρνο».

Πώς ήταν οι συνθήκες εργασίας εκείνη την εποχή, τι ξέρεις;

«Ήταν πολύ δύσκολα. Ο φούρνος λειτουργούσε με ξύλα, ζυμώνανε σε σκάφες με τα χέρια. Το αλεύρι το άλεθαν στους πετρόμυλους της περιοχής. Υπήρχαν τρεις εκείνο τον καιρό. Ο κάθε φούρναρης έπρεπε να βρει από πού θα προμηθεύεται το αλεύρι, να βασίζεται ότι θα έχει συνέχεια αλεύρι για την παραγωγή του. Πολλές γυναίκες από τη Βομβοκού, που έφερναν ξύλα για τον παππού μου, ζουν ακόμα και όταν περνάνε από δω, μου λένε ότι τον θυμούνται ακόμα.

» Δεξί χέρι τού παππού ήταν η γιαγιά μου η Αρετή. Αξίζει νομίζω να σας αναφέρω ένα περιστατικό για τον έρωτά τους, που πολλοί παλαιοί Ναυπάκτιοι το θυμούνται ακόμα και το λένε. Η καταγωγή της γιαγιάς μου ήταν από το Σούλι και έμενε στο Τζαμί, στο Κάστρο. Ο παππούς μου ανέβαινε συνέχεια να τη δει, κρυφά βέβαια, αλλά πολλές φορές τον έπιαναν τ' αδέλφια της και τον χτύπαγαν. Τότε αυτός έβγαλε ένα στίχο:

*Ανάθεμά σε, ρε Τζαμί,
με τον ανήφορό σου,
περισσότερος είναι ο κόπος σου,
παρά το διάφορό σου.*

Όλα πήγαν καλά στο τέλος και απέκτησαν μάλιστα επτά παιδιά, δύο αγόρια και πέντε κορίτσια».

Στην Κατοχή συνέχισε τη λειτουργία του ο φούρνος ή έκλεισε εκείνο το διάστημα;

«Όχι, παρέμεινε ο φούρνος, αν και ήταν δύσκολες οι συνθήκες, η φτώχεια, αλλά και το αλεύρι δεν ήταν εύκολο να το βρεις. Κι όπως μου έλεγαν, λόγω της οικονομικής δυσχέρειας υπήρχαν τα τεφτέρια. Η γιαγιά μου η Αρετή σημείωνε τα χρέη και όποτε μπορούσαν οι άνθρωποι, στο τέλος της εβδομάδας ή στο τέλος του μήνα, έρχονταν να πληρώσουν. Μέχρι να τελειώσει ο πόλεμος, τα τεφτέρια έγιναν βιβλία. Οι περισσότεροι δεν είχαν να πληρώσουν, άλλοι ξέχναγαν. Τι να τους έλεγαν; Τελικά, τα πέταξαν και δεν είπαν σε κανέναν τίποτα. Τέτοιος άνθρωπος ήταν ο παππούς μου και γι' αυτό όλοι τον αγαπούσαν».

Η επιχείρηση πώς φθάνει αργότερα στα χέρια του πατέρα σας;

«Ο πατέρας μου ήταν φοιτητής στο τρίτο έτος της Φυσικομαθηματικής. Το μαγαζί ήταν να το αναλάβει ο μεγαλύτερος αδελφός τού πατέρα μου, ο Ανδρόνικος (από τον οποίο έχω πάρει και το όνομα), αλλά το 1948 πεθαίνει. Εκ των πραγμάτων και λόγω των συνθηκών έρχεται ο πατέρας μου και αναλαμβάνει την επιχείρηση. Σε αυτό το σημείο είναι που αλλάζουν πολλά. Με πολύ πιο προχωρημένο μυαλό και βλέςεις για το μέλλον θέλησε ν' αλλάξει και να βελτιώσει τη δουλειά. Η πρώτη του κίνηση ήταν να αγοράσει το κτίριο, το 1952. Μετά, πήγε στη Γερμανία και έφερε τον πρώτο φούρνο σε όλο τον νομό που δούλευε με πετρέλαιο. Ός τότε με τα ξύλα δεν μπορούσαν να φουρνίσουν πάνω από δυο

φορές την ημέρα και έβγαζαν μέχρι 70 κιλά ψωμί. Ενώ με το φούρνο πετρελαίου έβγαζε ως και 1.000 κιλά ψωμί. Είχε αναλάβει η ίδια η γερμανική εταιρεία να έρθει και να στήσει το φούρνο, ο οποίος κόστισε, αν θυμάμαι καλά, γύρω στις 200.000 δραχμές. Πολλά λεφτά για την εποχή εκείνη. Μετά, ο πατέρας μου αγόρασε και ζυμωτήρια, κυλίνδρους και μηχανή για κουλούρια. Μ' αυτό το μεγάλο άνοιγμα που έκανε παρέμεινε και φούρναρης. Είχε μεγάλο μεράκι ο πατέρας μου με τη δουλειά. Του άρεσε να φτιάχνει διάφορα καλλιτεχνικά σχέδια με το ψωμί, έκανε πλεξιδάκια, μισοφέγγαρα, κουλουρίτσες, κεντητά. Ήταν πολλά χρόνια γραμματέας στο Σύλλογο Αρτοποιών και μετά πρόεδρος. Θυμάμαι που έφτιαχνε τους τιμοκαταλόγους και τους κολλούσαμε στα τζάμια του κάθε μαγαζιού. Έπρεπε οι τιμές να είναι ίδιες και εμφανείς στους πελάτες».

Όταν αγοράζουμε ψωμί πληρώνουμε για ένα κιλό, αλλά αν το ζυγίσουμε είναι λιγότερο. Έτσι ήταν πάντα;

«Όχι! Μέχρι και τις αρχές του '80, ο νόμος ήταν πολύ σκληρός. Το ψωμί έπρεπε να είναι ακριβώς ένα κιλό. Μπορούσε κανείς να φθάσει να σου κάνει μήνυση αν ήταν λιγότερο. Πέρναγε χωροφύλακας έξω από τα μαγαζιά και πολλές φορές σταμάταγε έναν πελάτη, έπαιρνε το ψωμί και το ζύγιζε. Πολλοί συνεργάτες του πατέρα μου είχαν αντιμετωπίσει τέτοια περιστατικά αλλά κι εμείς. Ζυγίζαμε πάντα το ψωμί, πριν το δώσουμε στον πελάτη. Αν έλειπαν κάποια γραμμάρια, έπρεπε να κόψουμε μια φέτα από άλλο ψωμί και το συμπληρώναμε. Τώρα παίρνεις ένα μισόκιλο και είναι 350 γραμμάρια, όσο για το κιλό, τώρα είναι 700 γραμμάρια».

Πότε αγόραζαν περισσότερο ψωμί οι καταναλωτές, τότε ή τώρα;

«Ο κόσμος δεν τρώει τώρα τόσο ψωμί όπως παλιά. Παλαιότερα, μια οικογένεια έπαιρνε τρία τέσσερα κιλά την ημέρα. Ήταν είδος πρώτης ανάγκης. Τώρα παίρνουν συνήθως μισό κιλό».

Ποια εποχή του χρόνου υπήρχε μεγαλύτερη κατανάλωση;

«Ειδικά το Πάσχα αλλά και στη γιορτή της Παναγίας είχαμε πάρα πολλή δουλειά. Βγάζαμε γύρω στα 1.100 κιλά ψωμί. Ακόμα και τώρα εκείνες τις μέρες έχει περισσότερη δουλειά. Η μόνη διαφορά είναι ότι τώρα το ωράριο είναι ελεύθερο και το Πάσχα είναι ανοιχτοί οι φούρνοι και ψήνουν, ενώ παλιά υπήρχε συγκεκριμένο ωράριο».

Πώς αναλάβατε εσείς το μαγαζί, κ. Ανδρόνικε;

«Συνέβησαν πολλά που άλλαξαν τα σχέδιά μου για το μέλλον. Όταν βγήκε ο πατέρας μου στη σύνταξη, το 1975, δεν θέλησε να συνεχίσει την παραγωγή του ψωμιού και άφησε το μαγαζί στη μάνα μου, η οποία το κράτησε ως πρατήριο μόνο. Εγώ, τελειώνοντας το Γυμνάσιο, πήγα για σπουδές στην Αμερική, στο Σικάγο. Αποφοίτησα με άριστα από τη Γυμναστική Ακαδημία, σπούδασα Διαιτολογία κι έκανα μεταπτυχιακό στην Κινησιοθεραπεία. Γύρισα στην Ελλάδα το '92, υπηρέτησα τη στρατιωτική μου θητεία και έμεινα για λίγο στο μαγαζί, για να βοηθήσω τους δικούς μου με τη δουλειά και με μια ανακαίνιση που κάναμε. Μετά από λίγα χρόνια, το 1997, χάνω τη μητέρα μου από αιφνίδιο θάνατο κι έτσι ανέλαβα εκ των πραγμάτων την οικογενειακή επιχείρηση. Τ' αδέρφια μου, ο Νίκος και η Βίκυ, δεν ασχολήθηκαν μ' αυτό το αντικείμενο. Εγώ ήμουν από μικρός σ' αυτή τη δουλειά. Με βάζανε μέσα στις κλούβες για τα ψωμιά, για να μην τους ενοχλώ και κάνω ζημιές. Τέλος πάντων, μετά από τρία χρόνια πέθανε και ο πατέρας μου. Από το 2001, που παντρεύτηκα τη Χαρά, που είναι το δεξί μου χέρι, διατηρούμε μαζί την επιχείρηση του παππού».

Ο Ανδρόνικος μικρός με τον πατέρα του στο φούρνο.

Ποιες είναι οι εντονότερες αναμνήσεις που έχετε απ' αυτή τη δουλειά όταν είσατε μικρός;

«Θυμάμαι ότι, εκτός από τη μάνα μου που βοηθούσε πολύ τον πατέρα μου, δούλευε μερικά χρόνια μαζί τους η θεία μου η Ελένη (αδελφή του πατέρα μου) και ένας βοηθός, ο Νίκος Βελής. Η θεία μου τότε με έντυνε με ποδιά και καπελάκι. Ήμουν σαν μπιμπελό μες στο μαγαζί. Με βάζανε πάνω στον πάγκο, μόστρα, μπρος στα κουλούρια και καθόμουν. Από επτά ετών μέχρι που πήγα στη Δευτέρα Γυμνασίου δούλευα κανονικά στο μαγαζί. Κυρίως τα καλοκαίρια. Έκανα διανομές στους πελάτες μας με το ποδήλατο και μόλις τελείωνα το μεσημέρι, πήγαινα για μπάνιο στη θάλασσα. Είχα δύο διαδρομές κάθε μέρα. Η μία ήταν από το μαγαζί μέχρι το κατάστημα της Κωστίας και η άλλη πάλι από το μαγαζί μέχρι το Δημαρχείο. Κάθε μέρα πήγαινα τις παραγγελίες. Κυρίως ήταν καταστηματαρχες εκείνοι που μας ζητούσαν να τους πάω το ψωμί, για εξυπηρέτηση. Πάντως ήξερα το μαγαζί και τι είχε παραγγείλει ο καθένας.

» Ακόμα και σήμερα συνεργάζομαι με τους ίδιους επαγγελματίες που είχε συνεργαστεί ο πατέρας μου, υπεύθυνους και ευσυνείδητους, με καθαρούς χώρους, από τους οποίους παίρνω το ψωμί και κάνω τη μεταπώληση. Επίσης, έχω κάποια ποσοστά μιας επιχείρησης στο Αγρίνιο, που κάνουνε κουλούρια. Τέλος, να σας πω ότι υπάρχουν ακόμα πολλοί που είναι περίπου 60 ετών σήμερα και μου λένε: “Θυμάμαι που πέραγα παλιά από τον φούρνο, όταν πήγαινα σχολείο, και μοσχοβόλαγε το ψωμί. Παίρναμε τότε μια φέτα, έτσι όπως ήταν ζεστό, και το λαχταρούσαμε και το απολαμβάναμε!”»

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

Αγροτική κατοικία	189, 226, 232,
Αγροτικός Σύλλογος Ναυπάκτου	53
Αγροφυλακή	162
Αλβανία	295
Αμπελακιώτισσα Ναυπακτίας	21, 70
Αναβρυτή Ναυπακτίας	31
Αντάρτες στη Ναυπακτία	61, 82, 94, 232, 290
Αντάρτες στη Ναύπακτο	53
Αντίρριο	308
Άνω Βασιλική	313
Αρτοποιεία (Φούρνοι)	313, 330
Ασημακόπουλος Δημήτριος	122
Ασημακόπουλος Θανάσης	122
Αστεϊσμοί (πλάκες)	53, 157
Αστυνομία Πόλεων	151
Αυτοκινητιστές	196
Βασιλόπουλος Βασίλης	26
Βελβίνα Ναυπακτίας	226
Βλαχόπουλος Στάθης	145
Βομβαρδισμός Ναυπάκτου 1940	122
Βορειοηπειρώτες	295

Γάμος	183, 203
Γάβρος Ναυπακτίας	183
Γερμανοί στη Ναυπακτία	157, 226
Γερμανοί στη Ναύπακτο	31, 53, 61, 196, 219
Γεωργική παραγωγή	219, 252
Γκίκας Θανάσης	82
Γραμμένη Οξυά	226
Γυμνάσιο Ναυπάκτου	108, 151
Γυναίκα – Κοινωνική θέση	139
Δαβανέλλος Νικόλαος	139
Δάσκαλοι στα ορεινά χωριά	94, 245
Δασοφυλακή	162
Δημοτικό Α΄ Σχολείο	189
Δημοτικό Γ΄ Σχολείο	53
Δημοτικό τραγούδι	324
Δημοτικός υπάλληλος	284
Διασκέδαση στη Ναύπακτο	145
Διατροφή	313
Διβάρη Κλεοπάτρα	94
Δυτική πύλη Ναυπάκτου	133
Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (Ε.Ο.Ν.)	31
Εκπαίδευση Τριτοβάθμια	213
Ελαιοτριβεία	61
ΕΛΑΣ	31
Ελευθέριανη Ναυπακτίας	245
Ελληνοαλβανικός πόλεμος	21
Ελληνοραφτάδες	239

Εμπορικά καταστήματα	290
Εμφύλιος πόλεμος 1946–1949	31, 219, 261
Εξορία	31
Εργοστάσιο ελαστικών Pirelli	157
Εύζωνες Ναυπάκτιοι	21
Ευάλιο Δωρίδας	290
Ζάκκας Αντώνης	189
Ζαρουχλαίικα Πάτρας	117
Ζυγορονίκος Δημήτριος	53
Ζωγραφική	273
Ζωεμπόριο	39
Ζωοκλοπή	70
Ηλεκτροφωτισμός χωριών	128
Θηλασμός	15
Ιερατική Σχολή Αθηνών	232
Ιερείς	183
Ιταλοί στη Ναυπακτία	82, 183
Ιταλοί στη Ναύπακτο	101, 122, 162, 196, 219
Καζανάς Παναγιώτης	157
Καθεστώς 4 ^{ης} Αυγούστου 1936	31, 94
Κακούσης Κώστας	300
Καλλιέργεια – Φράουλας	252
Καλλιέργεια οπωροφόρων	203
Καλλιθέα Δωρίδας	89
Καλφούντζος Αλέξης	313
Κανέλλος Θωμάς	70
Καραβασίλης Σπύρος	196

Καραγιώργος Πλάτανος	61
Καστράκι Ναυπακτίας	284
Κατσώνης Αντώνης	203
Καφέ Αμάν	145
Καφέ Σαντάν	145
Καφενεία στη Ναυπακτία	189
Καφενείο μουσικών	324
Καψοχώρι Βελβίνας	226
Κερασιά Δωρίδας	290
Κλεπά Ναυπακτίας	139
Κοινωνικά φρονήματα	245
Κοκκώνης Χρήστος	308
Κόρνος	61
Κούγιας Σπύρος	284
Κουτρούκης Αναστάσιος	89
Κρυονέρια Ναυπακτίας	174
Κτιστάδες	70, 226, 295
Κυδωνιά Ναυπακτίας	239
Κυνήγι στη Ναυπακτία	21
Κωτούλα Ζωή	169
Λάμπος Βασίλης	268
Λατομία (υλοτόμηση)	245
Λαχαναγορά Αθηνών	252
Λέλλου Θεώνη	15
Λουκόπουλος Βασίλης	273
Λουκόπουλος Γιάννης	213
Λυγιάς Ναυπάκτου	219

Λυμπέρης Νίκος	174
Μάγειρες	268
Μαθητική παραβατικότητα	300
Μακρή Φωτεινή	31
Μακρή Φωτεινή	219
Μακρυγιάννης Κώστας Λ.	101
Μαμουλάδα Ναυπάκτου	108, 133, 151, 162, 203, 268
Μανάγουλη Δωρίδας	213, 261
Μανίκας Δημήτριος	128
Μανούσου Ευτυχία	117
Μαστορόπαιδα	21
Μελίστας Σπύρος	76
Μεσσηνέζης Λάμπρος	61
Μετανάστες στη Γερμανία	157, 213
Μετανάστες στην Αμερική	178, 183, 232
Μετανάστες στον Καναδά	261
Μετανάστευση εσωτερική	319
Μετεμφυλιακή εποχή	213
Μιχαλοπούλου Μαρία	178
Μοδίστρες και μοδιστρική	178
Μόρνος ποταμός – Πεδιάδα	252
Μόρνος ποταμός – Φράγμα	313
Μουσικές κομπανίες	94
Μουσικοί Ναυπάκτιοι	82, 94, 324
Μουχτούρη Αντιγόνη	319
Μπερμπιλάγκας Ανδρόνικος	330
Μπιλαλής Γρηγόρης	226

Μύθοι και Θρύλοι	239
Ναός Αγίου Γεωργίου	53
Ναός Αγίου Νικολάου, Λυγιά	21
Νάουσα	252
Ναυάγιο	284
Ναυπακτία – Οδικό δίκτυο	139
Ναυπακτία – Συγκοινωνία	139
Ναύπακτος – Εμπόριο	133
Ναύπακτος – δεκαετία του 1950	208, 232
Ναύπακτος – οικοδόμηση	300
Νικολάου Νίκος	208
Νιόκαστρο Ναυπακτίας	39, 94
Ντέμιτσας	61
Ξηροπήγαδο Ναυπάκτου	46
Οδοποιία	157
Οικολογικό πρόβλημα	273
Οικονομική κρίση	273
Παζάρια Αγίου Δημητρίου	46
Παιδομάζωμα	89
Παλαιογιάννη Σοφία	133
Παλιοχωράκι Ναυπακτίας	76
Παπαβλαχόπουλος Χρήστος	183
Παπαδογιώργος Χρήστος	61
Παπαναστασόπουλος Περικλής	94
Παπαχρήστου Ζωή	239
Παραθέριση Ναυπακτίων	133
Πάσχα – Έθιμα	53, 232

Πείνα στα χρόνια της Κατοχής	82, 189, 226
Περδικόβρυση Ναυπακτίας	273
Περράτη Βασιλική	101
Πιτσιναίικα Ναυπακτίας	284
Πλατανίτης Αντιρρίου	157
Πλάτανος Ναυπακτίας	15, 157
Πλούμης Γεράσιμος	15
Προσφυγικό πρόβλημα	273
Πυροσβεστική Υπηρεσία	196
Ρατσισμός	308
Ριγάνι Ναυπακτίας	26
Ρομά – τρόπος ζωής	308
Σερέτης Κώστας	245
Σιαμαντάς Γιάννης	31
Σίμου Ναυπακτίας	319
Σκιαδάς Τρύφων	232
Σπουδές στο εξωτερικό	319
Στενοπάζαρο Ναυπάκτου	61, 145, 169
Στρατιωτική δικτατορία (1967–1974)	76, 319
Σύγλινο χοιρινό κρέας	313
Συγκοινωνία με ορεινή Ναυπακτία	128
Σχολική ζωή	53, 252, 300, 319
Ταβέρνα η «Δροσιά»	329
Ταβέρνα Κοντόβλαχου	61
Τάγματα Ασφαλείας	82, 213
Ταξί στη Ναύπακτο	26
Ταξιτζήδες	26

Ταχυδρόμοι	21
Τζώρος Κώστας	295
Τηλεφωνία στη Ναύπακτο	145
Τοπική Αυτοδιοίκηση	261
Τρίκορφο Δωρίδας	82
Τριφυλλόσπορος	245
Τσιακούμης Κωνσταντίνος	261
Τσιγαρήθρες	15
Τσίμπημα φιδιού	122
Τσοπάνης (βοσκός)	39
Φαμήλα Ναυπακτίας	189
Φεριμπότ	284
Φιδάς ή φιδάδες	300
Φιδόσκονη	300
Φιλοξενία	245
Φλόμος	82
Φούντας Αποστόλης	39
Χαϊδελβέργη Γερμανίας	273
Χαλάτσης Γεώργιος	162
Χάνια Ναυπάκτου	46
Χαντζόπουλος Δημήτριος	46
Χαρακίδα Βάσω	324
Χαρακίδας Παναγιώτης	108
Χάρος Γιάννης	290
Χοιρινό	313
Χοχλάκας Γεώργιος	252
Χοχτούλας Δημήτριος	151

Χριστούγεννα – Έθιμα	232
Χώμορη Ναυπακτίας	15, 232
Χωροφυλακή 1945	39

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ 1^{ΟΥ} ΤΟΜΟΥ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ		Ημερομηνία δημοσίευσης	Σελ.
Αγγελής Νίκος	421	30/3/2007	294
Αγγελόπουλος Κώστας	930	30/6/2017	288
Αλεξόπουλος Κώστας	423	20/4/2007	137
Βακάλογλου – Παύλου Χρυσάνθη	441	7/9/2007	86
Βασιλοπούλου Αργυρώ	528	29/5/2009	25
Βλάντης Θεόδωρος	419	16/3/2007	125
Βλάχου Όλγα	427	18/5/2007	142
Δενδραμής Γεώργιος	617	18/3/2011	300
Δημητρακάκης Θωμάς	446	12/10/2007	178
Δούνης Γιάννης	498	31/10/2008	183
Ηλιόπουλος Γιάννης (Ζωριάνος)	462	8/2/2008	225
Ιερόθεος Μητροπολίτης Ναυπάκτου	635	22/7/2011	308
Κακούση Νίτσα	901	9/12/2016	272
Κατσιγιάννης Δημήτρης	452	23/11/2007	190
Κατοίκας Γιάννης	564	19/2/2010	238
Κατσούδας Νίκος	466	7/3/2008	151
Κονίδα Γιαννούλα	579	4/6/2010	43

Κοντοχρήστος Παναγιώτης	925	10/3/2017	283
Κοτσιώτας Αντώνης	579	4/6/2010	56
Κουμπουρλής Νίκος	914	10/3/2017	217
Κωστίνας Γιάννης	502	28/11/2008	251
Κωτούλας Κώστας	524	1/5/2009	277
Λουκοπούλου Μάνθα	488	8/8/2008	62
Νικολάου Θωμάς	599	5/11/2010	147
Ξύδη Άσπα	493	26/9/2008	97
Παϊσιος Αλέκος	415	16/2/2007	118
Παγώνης Δημήτριος	507	28/1/2009	158
Παναγιωτόπουλος Παύλος	443	21/9/2007	257
Παπαδημητρίου Ζωή	629	10/6/2011	197
Παπαθανασίου Ραλλού	430	8/6/2007	50
Παπαπαναγιώτου Κώστας	535	17/7/2009	69
Πατούχας Επαμεινώνδας	572	16/4/2010	231
Παυλοχρήστος Βασίλειος	609	21/1/2011	75
Πιας Γιώργος	435	10/7/2007	316
Πολιτόπουλος Βασίλης	633	8/7/2011	266
Πράπα Κωνσταντίνα	541	11/9/2009	105
Ρίζος Νίκος	438	3/8/2007	322
Σαλαμούρας Γιάννης	474	2/5/2008	131
Σκουζής Αθανάσιος	487	1/8/2008	172
Στυλιάρης Κώστας	428	25/5/2007	245
Σύψα Λαμπρινή	568	19/3/2010	80
Σύψα Παρασκευή (Βούλα)	519	27/3/2009	32

Τριάντης Γιώργος	481	20/6/2008	91
Τσολοδήμου Ευπραξία	436	20/7/2007	210
Φούντας Γιάννης (Κατσαντώνης)	494	3/10/2008	19
Φούντας Σπύρος	485	18/7/2008	328
Φούντζουλα Ειρήνη	532	26/6/2009	112
Χαντζή Αντιγόνη	550	13/11/2009	165
Χατζή Κατερίνα	449	2/11/2007	335
Χειμαριός Μιχάλης	424	27/4/2007	204

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΕΙΟΥ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ

1. Γιάννη Βαρδακούλα, **Ευεργέτες και δωρητές στη Ναύπακτο**, Ναύπακτος 1993.
2. Γιάννη Χαλάτση, **Κινητή Βιβλιοθήκη: η Βιβλιοθήκη που πάει να συναντήσει το κοινό της**, Ναύπακτος 1997.
3. **Αλφαβητικός κατάλογος θεματικών περιγραφέων** / επιμ. Γιάννης Χαλάτσης, Ναύπακτος 1999.
4. Γιάννη Βαρδακούλα, **Ο μεγάλος ευεργέτης Δημήτριος Παπαχαλαλάμπους**, Ναύπακτος 1999.
5. **Διατήρηση και Συντήρηση των Βιβλιακών και Αρχειακών Συλλογών** / Συλλογικό έργο, Ναύπακτος 2000.
6. Μαρία Κουτούση-Σύψα, **Αθησαύριστα κείμενα Γιάννη Βλαχογιάννη**, Ναύπακτος 2000.
7. **Λογοτέχνες της Λιμνοθάλασσας**, / Συλλογικό έργο, Ναύπακτος 2002.
8. Ευγενία Καραγιάννη, **Σελίδες από την Ιστορία της Ναυπάκτου και της ενδοχώρας της**, Ναύπακτος 2003.
9. **Ναύπακτος: εικαστικές απεικονίσεις** / επιμ. Θανάσης Παπαθανασόπουλος και Γιάννης Χαλάτσης, Ναύπακτος 2004.
10. Γεώργιος Παπαθανασίου, **Η αυτοθυσία των δασκάλων Ναυπακτίας και Δωρίδας**, Ναύπακτος 2008.
11. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Νίκος Αντωνάτος: εργογραφία – βιβλιογραφία – ανθολόγιο**, Ναύπακτος 2008.
12. **Χάρη Σταματίου Διηγήματα** / επιμ. Μιράντα Τσιρογιάννη και Αναστασία Νταλταγιάννη, Ναύπακτος 2006.
13. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Ακακία Κορδόση: Χρονολόγιο, εργογραφία, βιβλιογραφία 1973 – 2009**, Ναύπακτος 2010.
14. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Ο ποιητής Τάκης Καρβέλης: χρονολόγιο – εργογραφία – βιβλιογραφία από το 1956 έως το 2013**, Ναύπακτος 2014.
15. Χρυσούλα Σπυρέλη, **Ο ποιητής Αλέξανδρος Ν. Βαρόπουλος: εργογραφία – βιβλιογραφία από το 1986 έως το 2014**, Ναύπακτος 2014.
16. Bazin M., **Αρχαία Αιτωλία** / επιμ. Χαράλαμπος Χαραλαμπίδης, Ναύπακτος 2017.
17. **Ανθρώπων μνήμες: μαρτυρίες Ναυπακτίων, τόμος Α΄** / Ζωή Δενδραμή, επιμ. Γ. Λαουρδέκης, Ναύπακτος 2017.
18. **Ανθρώπων μνήμες: μαρτυρίες Ναυπακτίων, τόμος Β΄** / Ζωή Δενδραμή, επιμ. Γ. Λαουρδέκης, Ναύπακτος 2018.

Η έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία των παρακάτω χορηγών:

**ΠΛΑΣΤΙΚΑ
ΚΟΤΡΩΝΗΣ**

**ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ
ΠΑΝΟΥ**
ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ • ΔΗΜΟΤΙΚΟ • ΓΥΜΝΑΣΙΟ • ΛΥΚΕΙΟ

Χαρτί & Καλαμάρι
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ - ΧΑΡΤΙΚΑ
Αγγελόπουλος Σ. Βασίλειος
Ν. Μπότσαρη & Μεσσηνίων - Ναύπακτος

APOLLON
LIBRARY SUITES

ISBN: 978-960-98088-8-0